

PRVI DIO

ODJEL ZA RAK

O RAKU NI GOVORA

Odjel za rak nosio je broj trinaest. Pavel Nikolajevič Rusanov nikada nije bio niti je mogao biti praznovjeran, ali nešto se u njemu slomilo kada su mu u uputnici napisali: »trinaesti odjel«. Kao da ne bi bilo umjesnije da su trinaestim odjelom nazvali protetiku ili internu.

Međutim u cijeloj republici sada mu više nisu mogli nigdje drugdje pomoći osim u ovoj klinici.

– Ali ja nemam rak, je li, doktore? Ja sigurno nemam rak? – pun nade pitao je Pavel Nikolajevič, lagano se dotičući na desnoj strani vrata zloćudne otekline, koja je rasla gotovo iz dana u dan a izvana još uvijek bila presvučena nevinom bijelom kožom.

– Naravno da nemate, naravno – deseti put ga je umirivala doktorica Doncova ispisujući širokim rukopisom stranice njegove povijesti bolesti. Kad je pisala stavljala je naočale – četvrtaste naočale zaobljene na rubovima – a čim bi prestala pisati, skinula bi ih. Više nije bila mlada a lice joj je bilo blijedo i vrlo umorno.

To se događalo još u ambulanti, prije nekoliko dana. Čak i oni koji su bili određeni u ambulantu odjela za rak, ne bi ondje prespavali. A Pavelu Nikolajeviču Doncova je odredila da se odmah smjesti u krevet.

Ne samo bolest, iznenadna i neočekivana, koja je naletjela prije dvije sedmice, kao udarac bure na bezbrižna i sretna čovjeka, nego je isto tako kao i bolest mučila sada Pavla Nikolajeviča i spoznaja da se mora smjestiti u ovu kliniku kao svaka obična osoba i liječiti se na način kako se, vjerojatno, nikada nije liječio. Telefonirao je Jevgeniju Semjonoviču, i šendjapinu, i Uljmasbas-bajevu, a oni su opet telefonirali drugima, raspitivali se za mogućnosti i interesirali se postoje li u klinici posebne sobe ili može li se bar privremeno kakvu sobicu odijeliti od drugih. Ali, kako je u klinici bila gužva, to im nije uspjelo. I jedino što su se uspjeli dogovoriti uz pomoć glavnog liječnika bolničkog naselja – bilo je da će moći proći bez prijemnog odjela, zajedničke kupaonice i svlačionice.

U njihovu plavkastom moskviču Jura je dovezao oca i majku tačno pred stepenice na ulazu u trinaesti odjel.

Usprkos studeni, dvije su žene, u gadnim ogrtačima od par-heta, stajale na otvorenom kamenom ulazu, stiskale se od hladnoće skupivši ruke na prsima, ali nisu ulazile u zgradu.

Počevši od tih neurednih ogrtača, sve se ovdje gadilo Pavelu Nikolajeviču: izlizani betonski pod na ulazu u bolnicu; neusjajene kvake na vratima kojih su se doticali svi bolesnici; čekaonica izbljedjela poda s visokim nizom pločica na zidu (bile su maslinove boje i činilo se da su prljave) i velikim klupama s pritkama, na kojima su sjedjeli bolesnici što su stigli iz daleka – Uzbeki u prošivenim pamučnim kaputićima, stare Uzbekinje u bijelim maramama, a mlade u ljubičastim i crveno-zelenim, i svi odreda u čizmama ili kaljačama. Jedan ruski momak opružio se po cijeloj klupi u raskopčanu kaputu, koji je visio do poda; bio je iznuren, otekla trbuha i neprestano vikao od bolova. Njegova vika zaglušila je Pavla Nikolajeviča i tako ga se dojmila kao da ne boli momka, nego njega samoga.

Pavel Nikolajevič probljedio je sve do usnica, zastao i prošaptao:

–! Kapa! Ja ću ovdje umrijeti. Nema smisla. Vratimo se.

Kapitalina Matvejevna čvrsto ga je uhvatila za ruku i steg-nula je:

– Pašenjka! Kamo da se vratimo? ... I šta ćemo onda?

– Pa možda bi se još moglo nekako urediti preko Moskve ... Kapitalina Matvejevna okrenu se prema mužu cijelom svojom

krupnom glavom, koja je bila još šira od velikih podrezanih uvo-jaka bakrenaste boje:

– Pašenjka! Ako ćemo što učiniti preko Moskve, to bi moglo potrajati još dvije sedmice a možda ne bi ni uspjelo. Tko bi toliko čekao? Pa vidiš da je svakog jutra sve veća!

žena mu je èvrsto stiskala zapešæe ruke ulijevajuæi mu pouzdanje. U javnim i službenim poslovima Pavel Nikolajeviè bijaše uvijek nepokolebiv i sam – utoliko mu je bilo ugodnije prepustiti se ženi u svim obiteljskim poslovima: sve što je bilo važno ona je rješavala brzo i sigurno.

Onaj momak na klupi derao se iz svega glasa.

– Možda æe lijeènici pristati da me lijeèe kod kuæe... Platit æemo... – nesigurno se izvlaèio Pavel Nikolajeviè.

– Paška! – nagovarala ga je žena pateæi jednako kao i on – ti znaš da sam ja uvijek i sama za to: treba pozvati èovjeka i platiti mu. Ali smo se raspitali: ovi lijeènici ne pristaju, neæe da uzmu pare. Osim toga ovdje imaju sve instrumente. Ne može se kod kuæe...

Pavel Nikolajeviè je i sam shvaæao da se kod kuæe ne može lijeèiti. Sve je ovo govorio samo za svaki sluèaj.

Prema dogovoru s glavnim lijeènikom onkološkog dispanzera trebalo je da ih cvdje veæ èeka starija sestra, taèno u dva sata, ispred stepenica niz koje se sada oprezno spuštao bolesnik na štakama. Ali, naravno, starije sestre nije bilo na ugovorenu mjestu i njena sobica kraj stepeništa bila je zakljuèana.

– Ne može se èovjek ni s kim dogovoriti – bješnjela je Kapitalina Matvejevna. – Zašto samo primaju toliku plaæu!

Preko oba ramena Kapitalina Matvejevna imala je ogromno-krzno od dvije srebrne lisice ali je, svejedno, ne skinuvši ih, pošla hodnikom na kojem je pisalo: »U gornjoj odjeæi zabranjen ulaz«. Pavel Nikolajeviè je ostao u predvorju i èekao. Oprezno, nagnuvši lagano glavu nadesno, opipavao je oteklinu između kljuène kosti i èeljusti. Imao je dojam da je u ovo pola sata otkako je posljednji put promatrao oteklinu u ogledalu dok je kod kuæe omatao šal, da je u ovo pola sata ona još malko porasla. Pavela Nikolajevièa je uhvatila slabost i htio je sjesti. Ali su klupe bile prljave i još bi morao zamoliti nekakvu seljanku u marami i s prljavom vreæom meðu nogama da se malko pomakne u stranu. Pavel Nikolajeviè je imao osjetljiv nos, i èak izdaleka dopirao je do njega smrdljivi zadah te vreæe. Kada æe se samo nauèiti naš svijet da putuje s èistim i lijepim koferima!

(Uostalom, sada kad je stekao ovaj tumor, i to je veæ bilo svejedno.)

Rusanov je stajao naslonivši se lagano na izboèinu u zidu^ Muèila ga je vika onog momka i sve ono što su mu gledale oèi, sve ono što je osjeæao nosom. Izvana se pojavi nekakav seljak noseæi u ruci posudu od pola litre s naljepnicom, gotovo punu žute tekuæine. Tu je on posudu nosio sasvim otvoreno, gotovo ponosno kao kriglu piva za koju je dugo èekao u repu. Seljak zastade tik pred Pavelom Nikola jevièerri gotovo mu pružajuæi tu posudu i htjede nešto upitati, ali vidje na njemu kapu od vidrina krzna pa se okrenu i obrati bolesniku na štakama: – Slušaj, mili moj, kamo da ovo odnesem, je li? Èovjek bez noge pokaza mu vrata laboratorija. Pavelu Nikolajevièu se naprosto smuèilo. Opet se otvoriše vanjska vrata i uðe sestra u bijelu ogrtaèu bez ièega na glavi. Nije baš bila lijepa u licu, jer joj je ono bilo isuviše dugaèko. Odmah je opazila Pavela Nikolajevièa, prisjetila se i prišla mu.

– Oprostite – rekla je zadihano, crvena u licu poput boje narumenjenih usnica; toliko se, oèito, žurila. – Oprostite, molim vas. Èekate li veæ dugo? Upravo su donijeli lijekove pa sam ih morala preuzeti.

Pavel Nikolajeviè je htio oštro odgovoriti, ali se savladao. Bila mu je drago da bar više ne mora èekati. Došao je i Jura noseæi kofer i torbu s hranom; bio je samo u odijelu, bez šešira jer je vozio auto; Jura je bio posve miran samo mu se klatio jedan èuperak kose.

– Idemo! – povede ih sestra prema svom spremištu kraj stepenica. – Znam, Nizamutdin Bahramoviè mi je rekao da æete vi zadržati svoje rublje i da ste donijeli vlastitu pidžamu, samo posve novu, je li tako?

– Iz trgovine je...

– To mora biti tako, inaèe bismo je morali dezinficirati, razumijete li? Evo, ovdje æete se presvuæi.

Otvorila je furnirska vrata i upalila svjetlo. U sobici kosa stropa nije bilo prozora nego je samo visilo mnogo grafikona iscrtanih raznobojnim olovkama.

Jura je šutke unio kofer, izišao, a Pavel Nikolajevič se počeo presvlačiti. Sestra je nekamo odjurila da u međuvremenu još štogod obavi, a dotle se vratila Kapitalina Matvejevna i obratila joj se:

- Slušajte, što se vi toliko žurite?
 - Pa ja ... imam prilično ...
 - Kako se zovete?
 - Mita.
 - Ćudno ime. Jeste li Ruskinja?
 - Njemica sam ...
 - Pustili ste nas da čekamo.
 - Oprostite, molim vas. Baš sam sad preuzimala ...
 - Znae šta, Mita, htjela bih da nešto upamtite. Moj muž je ugledan čovjek, vrlo cijenjen radnik. Zove se Pavel Nikolajevič.
 - Pavel Nikolajevič, dobro, zapamtit ću.
 - Znae, on je navikao na njegu i inače, a sad je još i tako ozbiljno bolestan. Ne bi li se moglo urediti da uz njega stalno dežura jedna sestra. Nemirno i zabrinuto lice Mite postade još zabrinutije. Ona zavrtila glavom:
 - Mi imamo samo tri stalne dežurne sestre koje paze na šezdeset operiranih bolesnika. I to po danu, a noću su samo dvije.
 - E lijepo, vidite! Kad bi čovjek i umirao, vikao, nitko ne bi došao.
 - Zašto vi tako mislite? Dolazimo mi svima.
 - Ali Pavel Nikolajevič nije »svatko«. Osim toga se vaše sestre izmjenjuju.
 - Da, svaka radi dvanaest sati.
 - Užasno, kakvo je to bezlično liječenje! ... Mogla bih ja s kærkom sjedjeti na smjenu! Ili da unajmim stalnu bolničarku za svoj račun – kažu da se i to ne može ... ?
 - Mislim da se ne može. Nitko to još nije radio. Osim toga u bolesničkoj sobi nemate gdje postaviti stolicu.
 - Bože moj, mogu misliti kakva je to soba! Treba da je još dobro pogledam! Koliko je u njoj ležaja?
 - Devet. A dobro je da su ga odmah odredili u sobu ... Novajlije kod nas leže na stepeništu i po hodnicima.
 - Slušajte, ja ću ipak tražiti posebnu njegu, vi poznajete osoblje pa ćete to lakše organizirati. Dogovorite se s nekom sestrom ili bolničarkom da se na Pavela Nikolajeviča pripazi bolje nego što je uobičajeno ... – ona je već otvorila veliku crnu torbicu i izvadila tri novčanice po pedeset rubalja. Šutljivi sin, koji je nedaleko stajao i kome je na čelo padao plavi čuperak, okrenuo je glavu.
- Mita je povukla ruke za leđa.
- Ne, ni govora! Takve nagodbe ...
 - Pa ne dajem ja vama! – gurala joj je u njedra novčanice Kapitalina Matvejevna. – Ali kad se to već ne može učiniti u zakonitu obliku... ja samo plaćam za posao! A vas molim da budete ljubazni i predajte kome treba!
 - Ne, ni govora – govorila je sestra sve hladnije. – Kod nas se tako ne radi.

10

Vrata su zaškrupjela i iz sobice je izišao Pavel Nikolajevič u novoj novčatoj tamnozelenoj pidžami i u toplim kućnim papučama s krznenim porubom. Na njegovoj gotovo ælavoj glavi stajala je sad posve nova crvena kapica. Ovako, kad je skinuo zimski ogrtač i šal, oteklina na vratu, velika poput šake, činila se još strasnija. Ćak i glavu više nije držao uspravno nego ju je malko nakrivio. Sin je otišao da pokupi u kofer odjeću koju je otac skinuo. Vrativši novac u torbicu, žena je zabrinuto promatrala muža:

- Da se ne smrzneš? Trebalo je donijeti topli kućni ogrtač. Donijet ću ti ga. Evo ti bar rubac – ona ga izvadi iz džepa. – Umotaj se da se ne prehladiš! – Umotana u lisice i u bundu činila se dvostruko snažnijom od muža. – Sad hajde u sobu da se smjestiš. Uzmi hranu, pogledaj malko oko sebe, razmisli šta ti još treba, a ja ću te ovdje pričekati. Sići ćeš i reći mi što želiš, a ja ću ti navečer sve donijeti.

Ona nije gubila glavu i uvijek je na sve uspijevala misliti. Bila mu je prava životna drugarica. Pavel Nikolajevič je zahvalno i patnički pogledao prvo nju, pa onda sina.

– Znaèi, ti putuješ, Jura?

– Naveèer mi odlazi vlak, tata – pristupi mu Jura. On se odnosio prema ocu s puno poštovanja, ali kao i uvijek nekih osjeæaja u njemu nije bilo, pa tako ni sada na rastanku s ocem koji ostaje u bolnici. Sve je on primao nekako mlako.

– Dobro, sinko. To je, dakle, tvoje prvo ozbiljno namješte-nje. Treba da odmah uzmeš pravilan ton. Ne smiješ biti popustljiv! Tebe æe popustljivost upropastiti! Uvijek imaj na umu da ti nisi Jura Rusanov, obièno privatno lice, nego predstavnik za-ko-na, razumiješ li?

Shvaæao to Jura ili ne shvaæao, ali Pavel Nikolajevič sad nije mogao pronaæi prikladnijih rijeèi. Mita se vrpeljila i spremala da ode.

-- Ja æu prièekati s mamom – smiješio se Jura. – Ne moramo se još oprostiti, samo ti hajde, tatice.

– Možete li sami? – zapita Mita.

– Bože moj, èovjek jedva stoji, zar ga vi zbilja ne možete odvesti do ležaja? I torbu treba ponijeti!

Pavel Nikolajevič tužno pogleda ženu i sina, odbije ruku koju mu je pružila Mita i, uhvativši se èvrsto za ogradu, poèe se uspi-njati. Srce mu je jaèe zakucalo i to ne samo zbog toga što se uspinjao. Išao je uza stepenice kao što se ljudi uspinju na ono, kako se to kaže ... recimo na tribinu na kojoj mu onda odsijeku glavu.

Starija sestra ga je pretekla, protrèala mimo njega noseæi mu aktovku, doviknula nešto Mariji i, prije nego što je Pavel Nikolajevič prošao prvi niz stepenica, veæ je štrcala niza stepenice i na drugoj strani izletjela iz odjela, pokazujuæi tako Kapitalini Matve-jevni da ovdje baš neæe biti mnogo obzira prema njenu mužu.

A Pavel Nikolajevič se polako uspeo na odmorište meðu stepenicama, široko i dugaèko, kakva veæ jesu u starinskim zgradama. Na tom odmorištu stajala su dva kreveta s bolesnicima a kraj

11

njih èak i noæni ormariæi, i to nikome nije smetalo u prolazu. Jedan bolesnik je bio u tešku stanju, posve iscrpljen i primao je kisik.

Nastojeæi da ne promatra njegovo beznadno lice, Rusanov se okrenuo i nastavio se uspinjati gledajuæi preda se. Ali i na kraju drugog niza stepenica nije ga èekala nikakva utjeha. Ondje je stajala sestra Marija. Ni smiješak, ni pozdrav nije se pojavio na njenu opaljenom licu koje je bilo nalik na ikonu. Visoka, mršava i ravna, èekala ga je kao vojnik i odmah je pošla gornjim predvorjem pokazujuæi mu put. Odavde je vodilo nekoliko vrata i jedino pred njima nisu stajali kreveti s bolesnicima. U kutu bez prozora pod stolnom lampom, koja je oèito neprestano gorjela, stajao je sestrin pisæi stol, stolia s ambulantom kartotekom a kraj njega je visio ormariæ s mljeènim staklom i crvenim križem. Marija mu pokaže rukom negdje pokraj tih stolia, pokraj nekog kreveta i reèe: – Drugi kraj prozora.

I veæ joj se žurilo dalje: to je ta neugodna osobina obiène puèke bolnice; ne bi ni zastala, ni progovorila.

Krila sobnih vrata bila su neprestano otvorena, a Pavel Nikola-jevich je svejedno, tek što je prešao prag, osjetio vlažni i teški miris u kome su se djelomièno osjeæali lijekovi, miris koji je bio strašan za njegov osjetljivi nos.

Ležaji su bili nagurani uza zidove i meðu njima je bilo toliko prostora za prolaz koliko je dopuštala širina noænih ormariæa. U srednjem prolazu teško bi se dvojica mogla mimoiæi.

U tom srednjem prolazu stajao je krupan bolesnik širokih ramena u ružieastoj, prugastoj pidžami. Cijeli vrat bio mu je èvrsto omotan zavojima koji su dosizali vrlo visoko, gotovo do resica ušiju. Bijeli obruè zavoja, koji ga je oèito stezao, nije mu dopuštao da slobodno okreæe tešku glavu obraslu mrkom i gustom kosom. Taj bolesnik je nešto promuklo prièao ostalima koji su ga slušali iz

kreveta. Kad uđe Rusanov, on se okrenu prema njemu cijelim tijelom uz koje je bila tijesno priljubljena glava, nemilosrdno ga pogleda i reče:

– Evo još jednog računara.

Pavel Nikolajevič je smatrao da je bolje ne odgovarati na ovako prislan pozdrav. Osjećao je da ga sad motri cijela soba, ali nije htio uzvratiti pogleda tim ljudima koje je slučajno sreo, niti ih je htio pozdraviti. On je samo odmahnuo rukom pokazujući crnom bolesniku da mu se makne s puta. Krupni čovjek propusti Pavla Nikolajeviča i opet se cijelim tijelom i nepomičnom glavom okrenu za njim.

– Slušaj, burazeru, gdje ti imaš rak? – upita on promuklo. Pavla Nikolajeviča, koji je već stigao do svog kreveta, ovo je pitanje naprosto ošamutilo. Podigao je pogled prema drzniku nastojeći se savladati (ramena su mu ipak zaigrala) i dostojanstveno rekao:

– Nigdje. Ja uopće nemam rak.

Crni bolesnik pročišti i zaključiti tako glasno da ga svi u sobi čuju:

– E, baš si ti neka budala! Da nemaš rak, zar bi te ovdje smjestili?

12

OBRAZOVANI NIJE PAMETNIJI

Iako je te prve večeri proveo u bolničkoj sobi tek nekoliko sati, Pavlu Nikolajeviču već se smučilo.

Tvrda grudica tumora – neočekivana, besmislena, posve nepotrebna dovukla ga je ovamo kao što mamac povuče ribu i pri-kovala za ovaj željezni krevet – uzak, jadan, škripavih opruga i mršave strunjače. Tek što se presvukao ispod stepeništa, oprostio sa ženom i sinom i uspeo u ovu sobu – i već je za njim ostao cijeli prijašnji pametni, uredni život, a ovdje otpočeo ovaj novi, ogavni, koji ga je mučio čak i više od samog tumora. Više nije bilo ničega ugodnoga i umirujućega u što bi mogao gledati, nego je morao promatrati tih osam načetih stvorenja, koja su sad bila nekako ravna njemu – osam bolesnika u svijetloružičastim, već izbljedjelim i iznošenim pidžamama koje su negdje bile pokrpane, negdje poderane i koje nikome nisu bile po mjeri. I više nije mogao birati što će slušati nego je morao slušati dosadne razgovore tih neinteligentnih ljudi, razgovore koji se uopće nisu ticali Pavla Nikolajeviča, niti su mu bili zanimljivi. On bi im najradije zapovjedio da šute, a osobito tome dosadnom crnom bolesniku s debelim zavojima na vratu, koji nije mogao micati glavom – svi su ga zvali naprosto Jefrem, samo po imenu, iako više nije bio mlad.

Ali Jefrem se nikako nije htio smiriti, nije htio ležati, niti je izlazio iz sobe, nego je nemirno koračao srednjim prolazom gore--dolje po sobi. Ponekad bi se namršti, lice mu se iskrivilo, kao da ga je što ubolo, hvatao se za glavu i onda opet dalje hodao. Pošto bi se tako nahodao, zastao bi baš pred krevetom Rusanova, nagnuo se preko ograde cijelom svojom nepomičnom gornjom polovicom tijela, primicao široko, zabrtvljeno mrko lice i dojmljivo govorio:

– Gotovo je, moj profesore. Kući se više ne vraćam, je li ti jasno?

U sobi je bilo vrlo toplo, Pavel Nikolajevič je ležao na pokrivaču, u pidžami i s kapicom na glavi. Popravio je naočale sa zlatnim rubom, strogo pogledao Jefrema, onako strogo kako je samo on znao, i odgovorio:

13

– Ne shvaćam, druže, šta hoćete od mene? I zašto me plašite? Pa ja vas ništa nisam pitao.

Jefrem je samo zlobno otpuhnuo (nije li tom prilikom poletjelo nekoliko kapljica sline na pokrivač Pavla Nikolajeviča?):

– Pitao ti ili ne pitao, kući se svejedno nećeš vratiti. Naočale možeš odmah vratiti. I novu pidžamu.

Pošto se ovako grubo našalio, ispravio je nepokretno tijelo i opet se ushodao onim prolazom đavo da ga nosi!

Pavel Nikolajevič ga je, naravno, mogao prekinuti i pozvati na red, ali sada nije imao snage da to učini: snage mu je nestalo i riječi zamotanog đavla još su je više dotukle. Njemu je bila potrebna podrška, a ovdje su ga još gurali u ponor. Za svega nekoliko sati Rusanov je izgubio svoj položaj, ugled, i planove

za budućnost – i pretvorio se u sedamdesetak kilograma toplog bijelog mesa, koje ne zna šta će sutra s njime biti.

Očito mu se tjeskoba vidjela i na licu budućni da je Jefrem, kad je idućni put zastao pred krevetom, rekao mnogo pomirljivije:

– Ako se i vratiš kući, nećeš ondje dugo ostati. Opet ćeš ovamo. Rak voli ljude. Kad rak jednom uhvati kliještima, onda ne pušta do smrti.

Pavel Nikolajevič nije imao snage da bilo što uzvрати, a Jefrem je opet nastavio hodati. I nikoga nije bilo u sobi tko bi ga obuzdao! Svi su ležali nekako nemoćno ili nisu bili Rusi. Kod drugog zida, iza peći, bila su svega četiri ležaja: ležaj tačno preko puta Rusa-nova bio je upravo Jefremov i on je na njemu ležao tik uz središnji prolaz, na tri ostala smjestili su se mladići: priprosti preplanuli dečko ležao je tik uz peć, do njega mladi Uzbek sa štakom, a kraj prozora mršav kao glista i skriven žuti mladić koji je neprestano stenjao. U istom redu gdje je ležao Pavel Nikolajevič, lijevo od njega, ležala su i dva pripadnika nacionalnih manjina, kraj vrata neki ruski momak, ošišan do kože, ali već posve odrastao, sjedio je i čitao – s druge strane na posljednjem krevetu kraj prozora smjestio se čovjek, koji je bio nalik na Rusa, ali ne takav da bi mu se Rusanov obradovao: lice u njega bijaše kao u bandita. Tome je izrazu očito pridonosila brazgotina (brazgotina je počinjala u kutu usnica i spuštala se niz lijevi obraz gotovo do vrata); a možda je tome pridonosila i nepočešljana, nepokorna crna kosa koja je stršala na sve strane; a možda je on sam po sebi bio okrutni gru-bijan. Tome lopuži kao da je bilo do kulture – čitao je neku knjigu. Već su zapalili svjetlo, na stropu su sijale dvije snažne svjetiljke. Napolju se smrkavalo. Bolesnici su čekali večeru.

– Eto, ima tu jedan starac – nikako se nije smirivao Jefrem – leži ispod nas, sutra će ga operirati. Još četrdeset i druge godine izrezali su mu mali rak i rekli: to je sitnica, samo se ti veseli. Razumiješ li? – Jefrem je tobože nastojao govoriti odlučno, ali glas mu je zvučao kao da i njega režu. – Prošlo trinaest godina, i on zaboravio na ovaj dispanzer, rakiju je pio, žene gonio – starac i po, vidjet će ga. A kakav mu je sad rak narastao! – Jefrem čak pucnu jezikom od zadovoljstva – sigurno će ga pravo s operacije u mrtvačnicu.

14

h

– E pa, sad je zbilja dosta tih mračnih proroštava! – odmahnu rukom Pavel Nikolajevič, okrenu se i ne prepozna vlastiti glas: zazvučao je tako neautoritativno i žalosno.

Ostali su šutjeli. U Rusanovu je izazivao muku i onaj mršavi momak kraj prozora, iz istog reda, koji se neprestano bacakao po krevetu. Kad je sjedio, nije zapravo sjedio, kad je ležao, nije ležao nego se presavijao priljubivši koljena uz prsa i nikako nije mogao pronaći ugodan položaj pa se napokon tako prevrnuo da mu glava nije bila na jastuku nego na donjem dijelu kreveta. Jedva čujno je stenjao a trzaji lica i tijela odavali su koliko ga boli.

Pavel Nikolajevič je okrenuo glavu i od njega, spustio noge u papuču i bez ikakva razloga počeo pregledavati svoj noćni ormarić, otvarajući i zatvarajući čaš vratašca iza kojih je naslagao hranu, čaš gornju ladicu u koju je strpao toaletni pribor i električni aparat za brijanje.

A Jefrem je i dalje hodao, prekriživši ruke na grudima, ponekad se trzao kao da ga nešto negdje bode i neprestano ponavljao svoju pjesmu, baš kao da oplakuje pokojnika:

– E, bome, sla-abo nam se piše ... bome sla-abo ...

Pavel Nikolajevič začu za leđima lagan udarac. Oprezno se okrenu, jer ga je svaki pokret vrata bolio, i vidje da je njegov susjed, polubandit, zalupio korice knjige koju je upravo pročitao i sad je okretao u svojim velikim, grubim i neintelligentnim šakama. Ukoso, preko tamnog omota knjige i preko hrpta, protezala su se zlatna i već izbljedjela slova piščeva potpisa. Pavel Nikolajevič nije mogao pročitati čiji je to potpis a onoga tipa nije htio pitati. Izmislio je i nadimak za susjeda – Muktožder. Činilo mu se da mu taj nadimak posve odgovara.

Muktožder je tužnim očima buljio u knjigu i bez ikakva sustezanja na sav glas rekao tako da ga cijela soba čuje:

– Da nije Demka sam uzeo ovu knjigu iz ormara, mislio bih da su nam je podvalili.

– Šta je s Demkom? Kakvu knjigu? – javi se momak koji je ležao kraj vrata i također nešto èitao.

– Da tražiš po cijelom gradu, nikad ne bi ovakvu našao. Muktožder je piljio u široki, tupi Jefremov zatiljak (kosa, koju odavno nije šišao, neugodno se spuštala preko zavoja), a zatim mu se zagledao u napeto lice.

– Jefreme! Dosta je prenemaganja. Uzmi ti lijepo ovu knjigu i proèitaj. Jefrem zastade kao bik i tupo pogleda.

– A zašto bih je èitao? Zašto da èitam kad æemo svi i onako ubrzo crknuti? Muktožderu zaigra brazgotina na licu:

– Zato i treba da se požuriš, kad znaš da æemo skoro crknuti. Evo, uzmi je. Pružio je Jefremu knjigu, ali Jefrem mu nije prišao:

– Trebalo bi dugo èitati. Ne da mi se.

– Nisi valjda nepismen, je li? – nagovarao ga je Muktožder, ali ne baš jako usrdno.

– Ja sam èak vrlo pismen. Kad treba, ja sam vrlo pismen. Muktožder potraži olovku na prozorskoj dasci, otvori knjigu odostrag i, zavirujuæi u nju, na nekoliko mjesta stavi taèke.

– Ne boj se – dobaci oti,– prièice su malene. Pokušaj proèitati samo nekoliko. Dosta je tog tvog prenemaganja. Bolje •da èitaš.

– E, Jefrem se nièega ne boji! – i on uze knjigu i prepetlja .se na svoj ležaj. Na vratima se pojavi, šepesajuæi, mladi Uzbek Ahmadžan, koji je hodao sa štakom ali gotovo kao da je veæ mogao i bez nje; on je bio najveselija osoba u sobi. I povika:

– Žlice na gotovs!

Preplanuli momak kraj peæi živahnu:

– Nose veèeru, momci!

Bolnièarka u bijelu ogrtaèu unese veèeru držeæi poslužavnik iznad ramena. Zatim ga spusti preda se i poèe obilaziti krevete. Svi odreda, osim nesretnog momka kraj prozora, uzvrpoljiše se i prihvatiše tanjure. Svaki bolesnik imao je noæni ormariæ, a nije ga imao samo Demka nego ga je dijelio s jednim Kazakom široka lica, kome je nad usnom cvjetala nezamotana, odvratna, tamna jkrasta. Ne samo što Pavelu Nikolajevièu sada uopæe nije bilo do jela

– èak ne bi ni kod kuæe jeo – nego se pri pogledu na tu veèeru, na èetvrtasti gumasti nabujak od prekrupe sa želatinastim žutim umakom, na prljavu aluminijsku žlicu savijena drška, još jednom gorko prisjetio kamo je dospio i kakvu je, možda, grešku uèinio kad je pristao da uđe u tu bolnicu.

Svi osim momka koji je jeèao zdušno su poèeli jesti. Pavel Nikolajeviè nije uzeo tanjur u ruke nego je poèeo noktom udarati po njegovu rubu gledajuæi kome bi ga dao. Neki su mu bili napola okrenuti, neki su mu okrenuli leđa, a onaj momak kraj vrata .gledao je pravo u njega.

– Kako se ti zoveš? – upita Pavel Nikolajeviè ne podižuæi glasa (neka onaj i sam èuje ako hoæe).

Žlice su zveckale, ali je momak ipak shvatio da se Rusanov Jijemu obraæa pa je spremno odgovorio:

– Proška ... ovaj, a-a-a ... Prokofij Semjoniè.

– Uzmi moju veèeru.

– Bome i 'oæu... – Proška priđe i uze tanjur. – Fala vam. A Pavel Nikolajeviè, osjeæajuæi ispod èeljusti tvrdu grudu tumora, odjednom shvati da on ovdje ne pripada lakšim bolesnicima. Od svih devet u sobi samo je jedan bio u zavojima – i to Jefrem; a bio je zamotan baš na onom mjestu gdje bi možda mogli operirati i Pavela Nikolajevièa. A samo jedan bolesnik je trpio strašne bolove i samo jedan, onaj naoko vrlo zdravi Kazak, imao je tamnogramiznu krastu. Istina, mladi Uzbek hodao je sa štakom, ali jedva da se na nju i naslanjao. Na drugima se uopæe nije moglo izvana primijetiti nikakve otekline, nikakve nakaznosti, i svi su se oni doimali kao posve zdravi ljudi. Osobito Proška

– on je bio rumen kao da je u odmaralištu a ne u bolnici, i sad je s velikim apetitom èistio svoj tanjur. Muktožder je, istina, bio siv u licu ali se kretao lagano, slobodno je razgovarao i tako se okomio na onaj nabujak da je Pavel Nikolajevie posumnjao nije li možda simulant i ne jede li badava državnu hranu – lijepo je što u našoj zemlji bolesnike besplatno hrane.

16

Pavelu Nikolajevieu je tvrda otekline pritiskala odozdo glavu i smetala mu da se okreæe, rasla je od sata do sata – samo što ovdje lijeènici, èini se, te satove nisu brojali: od ruèka do veèere nitko nije ni pogledao Rusanova niti ga je pokušao lijeèiti. A doktorica Doncova namamila ga je ovamo upravo time što mu je obeæala da æe ga odmah lijeèiti. Znaèi da je ona posve neodgovorna i zloèinaèki lakoumna osoba. Rusanov joj je povjerovao i gubio dragocjeno vrijeme u ovoj tijesnoj, zagušljivoj i prljavoj bolesnièkoj sobi – a mogao je lijepo telefonirati u Moskvu i odjuriti onamo.

I ta spoznaja da je pogriješio, da ludo gubi vrijeme, pritiskala ga je tjeskobnije od samog tumora i tako ga je stezala u srcu da Pavel Nikolajevie više nije mogao podnositi nikakvih zvukova oko sebe – èak ni to zveckanje žlicama po tanjurima – da nije mogao gledati te željezne krevete, grube pokrivaèe, zidove, svjetiljke, ljude. Osjeæao se kao da je upao u klopku i da do jutra ne može poduzeti ništa znaèajno i odlueño.

Legao je, vrlo nesretan, i svojim kuænim ruènikom pokrio oèi da ne vidi ni svjetlo, ni bilo što drugo. Da bi skrenuo misli, pokušao se prisjetiti kuæe, obitelji, pokušao dokuèiti šta oni sad rade. Jura je veæ sigurno u vlaku. To je njegov prvi nastup u praksi. Vrlo je važno da nastupi kako treba. Ali Jura nije uporan, veliki je on petljanac, mogao bi se osramotiti. Avieta je u Moskvi, na praznicima. Malo æe se razonoditi, obiæi æe kazališta, a što je najvažnije, obaviti uz put i posao: ogledat æe se kako i gdje bi mogla uhvatiti neke veze; ona je veæ na petoj godini i treba da se dobro snađe u životu. Avieta je vrlo poduzetna, ima pred sobom velike ciljeve; bit æe to prava pravcata i vrlo spretna novinarka, pa je zato, naravno, najbolje da se preseli u Moskvu, ovdje je za nju preusko podruèje. Ona je vrlo pametna i vrlo talentirana, nitko joj u obitelji nije ravan. Pavel Nikolajevie bio je presretan, i to bez ikakve zavisti, što mu je kærka pametnija od njega – samo joj još nedostaje iskustva, ali zato sve ostalo postiže kao od šale! Lavrik je malko vjetrogonjast, u uèenju baš ne napreduje, ali je zato u sportu pravi talent, veæ je odlazio na natjecanja u Rigu i stanovao ondje u gostionici kao odrasli muškarac. Veæ vozi i kola. Sprema se za šoferski ispit. U drugom kvartalu pokupio je dvije jedinice i sada treba da ih ispravi. A Majka ide u školu u prvoj smjeni i sad je kod kuæe, sigurno svira na klaviru (prije nje nitko nije znao svirati). A u hodniku, na malom sagu leži pas Džulbars. Posljednju godinu dana Pavel Nikolajevie ga je rado svakog jutra izvodio na šetnju smatrajuæi da je i njemu samome ta šetnja korisna. Sada æe ga izvoditi Lavrik. On ga voli malko nauçkati na prolaznike i onda reæi: ništa se ne bojte, ja ga držim!

Ali cijeli taj složni i uzorni red u obitelji Rusanovih, koja je imala dvoje starije i dvoje mlađe djece, cijeli taj besprijekorni život, divni stan koji nije bio škrto namješten – sve se to u ovih nekoliko dana našlo daleko od njega, s druge strane tumora. Svi æe oni živjeti kao što i sad žive, ma što se god dogodilo njihovu ocu. Koliko god se sad uzbuđuju, brinu i plaèu, tumor ih zaklanja od njega kao zid, i s druge strane tumora on ostaje sam.

Nije mu ništa pomoglo što je razmišljao o svojoj kuæi i Pavel Nikolajevie se pokušao zabaviti državnim mislima. U subotu treba

2 Od-e1 za rak

17

da poène sjednica Vrhovnog sovjeta SSSR. Èini se kao da neæe biti ništa znaèajno, vjerojatno æe samo odrediti budžet. A u talijanskim, francuskim i zapadnonjemaèkim parlamentima vodi se borba protiv sramotnih pariških dogovora. U Tajvanskom tjesnacu se puca... Da, kad je danas odlazio od kuæe u bolnicu, na radiju su upravo opširno govorili o teškoj industriji. A ovdje u sobi èak nema ni radija, nema ga ni u hodniku, zbilja lijepo! Treba se bar osigurati da redovno prima »Pravdu«. Danas je na redu teška industrija a juèer je to bio ukaz

o poveæanju proizvodnje stoènih preraðevina. Jest, vrlo se snažno razvija ekonomski život i naravno da æe zbog toga uslijediti krupne izmjene u raznim državnim i privrednim organizacijama.

I Pavel Nikolajevič je veæ poèeo razmišljati o tome kakve se sve mogu reorganizacije oèekivati na nivou republike i oblasti. Te reorganizacije su gotovo uvijek donosile uzbuðenja, privremeno odvlaèile od svakodnevnih poslova, društveni radnici su telefonirali jedan drugome, sastajali se i raspravljali o novim mjerama. I ma kakve vrste bile te reorganizacije, ma koliko bile suprotne onim prijašnjim, nikada nikome, pa prema tome ni Pavelu Nikola-ievichu, nisu donosile pad u službi nego samo i uvijek uspon.

Ali i te misli nisu ga mogle zaokupiti i nije mu postalo lakše. Ispod vrata ga je probadalo, i ta oteklina, nijema, bezosjæajna, rasla je i zaklanjala mu cijeli svijet. Opet je mislio o budžetu, o pariškim dogovorima, teškoj industriji i stoènim preraðevinama – ali sve je to ostajalo s druge strane tumora. A s ove strane bio je Pavel Nikolajevič Rusanov. Sam.

U sobi se zaèuo ugodan ženski glas. Iako danas Pavel Nikolajevič nije doživio ništa ugodno, ovaj glas mu je bio kao pravi melem:

– Da izmjerimo temperaturu! – baš kao da se dijele slatkiši. Rusanov je skinuo ruènik s lica, malko se odigao i nataknuo

naoèale. Na svu sreæu ovo više nije bila turobna, crna Marija, nego punašna i uredna djevojka, koja nije na glavi imala maramu veæ, iznad zlaæane kose, istu onakvu kapicu kakvu nose lijeènici.

– Azovkine! Hej, Azovkine! – veselo je zazivala mladiæa kraj prozora zastavši pred njegovim krevetom. On je ležao u još neobiènijem položaju nego prije – poprijeko, nièice, s jastukom ispod trbuha, naslonivši bradu na strunjaèu, baš kao što bi je naslonio pas i gledao kroz šipke kreveta tako da se èinilo kao da je u kavezu. Na njegovu omotanom licu primjeæivali su se znakovi unutrašnjih bolova. Ruka mu je visila sve do poda.

– Hajde, dižite se! – hrabrila ga je sestra. – Dosta ste snažni. Uzmite sami termometar.

Jedva je podigao ruku s poda, kao kabao iz bunara, i uzeo termometar. Toliko je onemoæao i toliko se prepustio bolovima da je teško bilo povjerovati da mu je svega sedamnaest godina.

– Zoja! – molio je on stenjuæi. – Dajte mi termofor.

– Vi ste sami svoj neprijatelj – strogo æe Zoja. – Dali smo vam termofor, ali ga niste stavljali na mjesto injekcije, nego na trbuh.

– Kad mi je od toga lakše – uporno æe on patnièkim glasom.

18

..

– Tako samo pomažete tumoru da raste. Rekli smo vam to. U onkološkom odjelu nije uopæe dopušteno upotrebljavati termo-for, posebno smo ga za vas nabavili.

– E pa onda više ne dam da me bodete.

Ali ga Zoja više nije slušala nego je prstom kuckala po praznom Muktožderovom krevetu i pitala:

– A gdje je Kostogutov?

(Eto ti ga na! Kako je samo Pavel Nikolajevič dobro pogodio! Kako je to pravo prezime bilo nalik na nadimak!)

– Otišao je da popuši cigaretu – javi se Demka od vrata. On je i dalje èitao.

– Doæi æe njemu glave te cigarete! – progunða Zoja. Kako samo mogu biti zgodne te djevojke! Pavel Nikolajevič

je zadovoljno promatrao njene èvrste, napete obline i, premda su mu oèi gotovo ispale, zapravo ju je promatrao s posve nevinim užitkom osjæajuæi kako mu je od toga lagodnije. Osmjehnula se i pružila mu toplomjer. Stajala je upravo kraj njegova tumora, ali nijednim treptajem oka nije pokazala da se užasava ili da tako nešto još nije vidjela.

– Nije li mi još odreðen nikakav lijek? – zapita Rusanov.

– Još nije – smiješila se ona kao da se isprieava.

– Ali zašto nije? Gdje su lijeènici?

– Njihov radni dan je završen.

Na Zoju se nije mogao ljutiti, ali netko je svejedno kriv što Rusanova još ne liječe! Treba nešto poduzeti! Rusanov nije trpio nerad i pipave karaktere. I kad je Zoja došla da uzme toplomjer, on ju je upitao:

– Gdje imate telefon? Kako da dođem do njega?

Napokon, mogao je sad odmah nešto poduzeti i telefonom potražiti Ostapenka! Već i sama pomisao na telefon vratila je Pavelu Nikolajeviču njegov uobičajeni mir. I hrabrost. Ponovo se osjetio spremnim za borbu.

– Trideset i sedam – reče Zoja smješkajući se i na novoj temperaturnoj listi koja je visila na donjem dijelu kreveta unese prvi podatak u grafikon. – Telefon je u kancelariji. Samo što vi sad ne možete onamo. Onamo se ulazi na drugi glavni ulaz.

– Molim vas lijepo, drugarice – Pavel Nikolajevič se pridigne i počeo strože govoriti – kako je to moguće da u klinici nema telefona? Pa šta bi bilo da se nešto slučajno dogodi? Da se recimo meni nešto dogodi?

– Skoknuli bismo i telefonirali! – ne uplaši se Zoja.

– A kako biste skočili prijeko, ako je mežava, ako je prolom oblaka?

Zoja je već bila kod susjeda, starog Uzbeka i produžila crtu na njegovu grafikonu.

– Po danu možemo proći i kroz zgradu, samo je sad zatvoreno.

Da je lijepa, jest, samo je bezobrazna: nije ga ni saslušala a već je došla i do Kazaka. Nehotice povisivši glas, Pavel Nikolajevič dovikne za njom:

– Sigurno ima neki drugi telefon! Nemojete je da nema telefona!

19

-

– Ima – odgovori Zoja koja je već prisjela na krevet Kazaka. – Ali u radnoj sobi primarijusa.

– E pa, vidite, znači da se može telefonirati.

– Dema... Trideset šest i osam ... Njegova radna soba je zaključana. Nizamutdin Bahramovič ne voli kad se ulazi...

I ona ode.

U tom je bilo nekakve logike. Naravno, nije ugodno kada ti netko ulazi u radnu sobu. Ali u bolnici je svejedno trebalo to nekako urediti...

Na trenutak mu se ukazala veza s vanjskim svijetom, ali se odjednom prekinula. I opet je cijeli svijet zaklanjala ta oteklina, velika kao šaka, koja mu je izrasla ispod čeljusti.

Pavel Nikolajevič je izvadio ogledalce i pogledao se. Uh, kako je to samo naraslo! I sa strane, tuđim očima, bilo bi strašno promatrati! A kamoli ne svojim vlastitim! Pa to je upravo neviđeno! Nitko oko njega nije bio tako unakažen ...

Klonuo je duhom ... Više nije htio ni pokušavao ustanoviti da li je oteklina narasla ili nije. Sklonio je zrcalo i stavio nešto u usta, tek toliko da bi žvakao.

Jefrem i Muktožder, dva najneugodnija bolesnika, nisu bili u sobi. Ostali su bili mirni, čulo se kako netko lista stranice knjige, a neki su već legli na počinak. I Rusanovu nije preostajalo ništa drugo nego da zaspi, da prespava noć ne misleći ni o čemu – a ujutro da održi bukvicu liječnicima.

On se svukao, zavukao pod pokrivač, pokrio preko glave kućnim mekanim ručnikom i pokušao zaspati.

Ali u tišini se jasno čulo kako negdje u blizini šapau, gotovo u uho Pavelu Nikolajeviču, i to mu je užasno smetalo. Nije izdržao, strgnuo je ručnik s lica, pridigao se, nastojeći da ga pri tome vrat ne zaboli i ustanovio je da to šapau njegov susjed, Uzbek, visok, vrlo mršav, gotovo posve crn starac, klinaste mrke bradice i s jednako tako mrkom, izlizanom kopicom na glavi.

Ležao je na leđima zabacivši ruke nad glavu, gledao u strop i nešto šaputao: da se možda ne moli, stara budala?

– Hej! Aksakalu! – zaprijeti mu Rusanov prstom – prestani! Smetaš mi da spavam.

Aksakal utihnu. Rusanov opet leže i pokrije se ručnikom. Ali zaspati svejedno nije mogao. Sad je shvatio da mu smeta snažno svjetlo onih svjetiljki sa stropa, koje nisu bile mlječene i koje su bile slabo zasjenjene. To svjetlo probijalo je

èak i kroz ruènik. Pavel Nikolajeviè je zastenjaò, odigao se na rukama i odvojio od jastuka pazeæi da se oteklina ne zategne i ne zaboli ga.

Proška je stajao kraj kreveta, nedaleko prekidaèa za svjetlo i poèeo se skidati.

– Mladiæu, dajte ugashite to svjetlo! – zapovjedi Pavel Nikolajeviè.

– E pa... nisu još lijekove donijeli... – zbuni se Proška, ali podiže ruku prema prekidaèu.

– šta znaèi to »ugashite«? – zagrmi Muktožder iza Rusanova. – Prilagodite se, niste vi ovdje sami.

Pavel Nikolajeviè potpuno sjede u krevet, natakne naoèale i, èuvajuæi se da ne dotakne tumor, okrenu se prema drzniku dok je pod njim škripao krevet:

20

– Ne biste li vi mogli malo uljudnije razgovarati? Grubijan iskrivi lice i muklo odgovori:

– Ne tupite, nisam ja vaš potèinjeni.

Pavel Nikolajeviè ga ožeže strašnim pogledom, ali na Mukto-ždera to nije nimalo djelovalo.

– U redu, recite šta æe vam svjetlo? – upusti se Rusanov u obzirne pregovore.

– Da si èeprkam po stražnjici – oporo se našali Kostogutov. Pavel Nikolajeviè ostade bez daha iako se, kako mu se èinilo, veæ bio priviknuo na zrak u sobi. Toga drznika bi trebalo u roku od dvadeset minuta izbaciti iz bolnice i otjerati na rad! Samo što on sad nije imao na raspolaganju nikakva konkretna sredstva da to i uèini. (Ne smije propustiti da o njemu porazgovori s upravom bolnice.)

– Ako tko želi èitati ili šta drugo raditi, može iziæi na hodnik – dokazivao je Pavel Nikolajeviè s punim pravom. – Zašto vi prisvajate sebi pravo da odluèujete u ime svih ostalih? Ovdje ima razlièitih bolesnika i treba uzeti u obzir izuzetke ...

– Vi æete biti izuzetak – zaurla Muktožder. – Vama æe veæ napisati nekrolog, vi ste sigurno od te i te godine èlan partije, a nas æe ravno pod ledinu.

Takvu neobuzdanu neposlušnost, takvu nekontroliranu svoje-volju Pavel Nikolajeviè nikada nije susreo, ni èuo, ni vidio. Sad je naprosto izgubio glavu – kako da se usprotivi? Nema smisla da se požali sestri. Bit æe najbolje dostojanstveno prekinuti razgovor. Pavel Nikolajeviè je skinuo naoèale, oprezno legao i pokrio se ruènikom.

Muèio ga je bijes, muèila ga tjeskoba, i to sve zbog toga što je pristao da ostane u ovoj klinici. Neka, neæe još ni sutra biti kasna da zatraži otpusnicu. Pogledao je na sat i vidio da je prošlo osam sati. Nema druge nego da sada sve mirno podnosi. Veæ æe se oni umiriti.

Međutim se uskoro opet zaèuo hod i lupa između kreveta – to se naravno vratio Jefrem. Stare daske poda su škripale pod njegovim koracima i tresle ležaj Rusanova i njegov jastuk. Ali Pavel Nikolajeviè je èvrsto odluèio da se ne buni, nego da trpi.

Koliko je taj naš narod još neprosvijeæen i neotesan! Kako-možemo s takvim bremenom prijeæi u novo društvo?

Veèer se beskonaèno oteгла. Sestra je navraæala jednom, drugi put, treæi put, èetvrti put, jednome bi donijela neki tekuæi lijek, drugome pilule, treæem i èetvrtom je davala injekcije. Azovkin je vikao dok ga je bola, opet moljakao termofor da mu se bolovi ublaže. Jefrem je i dalje hodao gore-dolje i nikako se nije mogao smiriti. Ahmadžan i Proška su razgovarali svaki sa svog kreveta. Kao da su se svi istom sad pošteno razbudili i razveselili, kao da ih više ništa ne zabrinjava i kao da im ne treba lijeka. Èak Demka nije legao na poèinak nego je sjeo Kostogutovu na krevet i njih dvojica su, tik nad uhom Pavelu Nikolajevièu, poèeli brbljati.

– Nastojim što više èitati – govorio je Demka – dok još imam vremena. Najradije bih se upisao na sveuèilište.

– To je lijepo. Samo dobro znaj: od obrazovanja èovjek nije-pametniji.

(Èemu samo taj Muktožder uèi djeèaka!)

– Kako nije pametniji?

– Eto tako, lijepo.

- Pa od èega je onda pametniji? —• Od života.
- Demka je malo šutio i onda rekao:
- Ne slažem se.
- Imali smo mi u èeti jednog komesara koji je uvijek govorio: od obrazovanja èovjek nije pametniji. Ni od èina nije pametniji. Dodaju tako nekome jednu zvjezdicu, i on misli – sad sam pametniji. A nije!
- A šta onda – znaèi da ne treba uèiti? Ne slažem se.
- Tko kaže da ne treba? Samo ti uèi, ali uvijek znaj da od toga pamet ne dolazi.
- Nego od èega?
- ! Od èega dolazi pamet? Od toga da vjeruješ svojim oèima, a da ušima ne vjeruješ. Na koji bi ti fakultet htio?
- Nisam se još odlueio. Volio bih i na povijesni, a i na književni.
- A ne bi na tehniku?
- Ne, ne bih.
- Èudno. Tako smo i mi u naše vrijeme mislili. A danas svi deèki vole tehniku. Ti je ne voliš?
- Mene ... mene privlaèi društveni život.
- Društveni? ... Oh, Demka, kad se baviš tehnikom, mirnije živiš. Bolje da se nauèiš kako se sastavljaju aparati.
- A šta æe mi miran život! ... Eto, ako ovdje još odležim dva mjeseca, trebat æe dostiæi deveti razred i drugo polugodište.
- Imaš udžbenike?
- Imam dva. Teška mi je ova stereometrija.
- Stereometrija? Daj pokaži!
- Èulo se kako je momak ustao, otišao i vratio se.
- Zaista, to je... Stereometrija Kiseljova, stara moja... Tu sam i ja imao ... Pravac i ploha koji su međusobno paralelni... Ako je pravac paralelan s nekim pravcem koji leži u ravnini, onda je paralelan i s tom ravninom... K vragu, to je divna knjižica, Demka! Kad bi bar svi tako pisali! Vidiš, posve je tanka, je li? A koliko je toga u njoj!
- Godinu i po se iz nje uèi.
- I ja sam iz nje uèio. I odlièno sam znao!
- Kad je to bilo?
- Samo da se sjetim ... I ja sam bio u devetom razredu, drugo polugodište... dakle, trideset sedme i trideset osme. Dođe mi èudno kad je sad opet vidim. Inaèe sam geometriju najviše volio.
- A poslije?
- šta poslije?
- Poslije škole.
- 22
- Poslije škole sam se upisao na divan odsjek – geofizièki.
- Gdje?
- Isto tako u Lenjingradu.
- I kako si onda?
- Završio sam prvu godinu, a u rujnu trideset i devete objavljena je naredba da se mobiliziraju devetnaestogodišnjaci, i mene su pokupili.
- A poslije?
- Poslije sam aktivno služio.
- A onda?
- A onda, znaš šta je onda bilo – rat.
- Bili ste oficir?
- Ne, samo narednik.
- Kako to?
- ! Zato što ne bi bilo nikoga da pobijedi u ratu kad bi svi bili generali... Ako ploha prolazi preko pravca koji je paralelan s drugom plohom i presijeca tu plohu, onda je linija presjeka... èuj, Demka, hoæeš li da nas dvojica svaki dan radimo stereometriju? Da vidiš kako æemo potegnuti! Hoæeš li?
- Hoæu.
- (Samo je još to trebalo, i to tik kraj uha.)

– Ja æu ti zadavati zadatke.

– Dobro.

– Inaèe bi vrijeme propalo uzalud. Hajde da odmah poènemo. Da vidimo ova tri aksioma. Ta su pravila na prvi pogled vrlo jednostavna, ali se poslije skrivaju u svakom pouèku i ti moraš da ih primijetiš. Evo prvoga: ako dvije taèke pravca pripadaju plohi, onda i svaka taèka toga pravca pripada plohi. Šta to znaèi? Evo, uzmimo da je ova knjiga ploha a da je olovka pravac, je li tako? E, sad pokušaj smjestiti...

I tako su oni nadugo i naširoko razglabali o pravilima i pouècima. A Pavel Nikolajevie je odlueio sve to trpjeti i demonstrativno im je okrenuo leða. Napokon su ušutjeli i rastali se. Azovkin je uzeo dvostruku dozu sredstva za spavanje i zaspao. Tada se ras-kašljao Aksakal prema kome je Pavel Nikolajevie bio okrenut licem. Svjetlo su veæ ugasili, a on je, prokletnik, kašljao i kašljao, i to tako odvratno, dugo, zviždeæi, da se èinilo kao da æe se ugušiti. Pavel Nikolajevie mu okrenu leða. Skinuo je ruènik s glave, ali u sobi svejedno nije bila prava tama: svjetlo je dopiralo iz hodnika zajedno s bukom, glasnim koracima, zveketom pljuvaènica i kanti.

Nikako da zaspri. Oteklina ga je pritiskala. Njegov razboriti, sreðeni i korisni život sad se odjednom raspadao. Strašno mu je bilo Źao samoga sebe. Potreban je bio još samo jedan siæušni poriv pa da prolije suze.

A za taj se poriv pobrinuo nitko drugi nego Jefrem. On se ni u mraku nije smirio nego je svom susjedu Ahmadžanu prièao idiotsku bajku:

23

– Zašto da èovjek Źivi stotinu godina? Nema nikakva smisla. I znaš kako je to poèelo? Alah je dijelio Źivote i svima Źivotinjama je dao po pedeset godina, toliko bi im bilo dosta. A èovjek je došao posljednji na red, i Alahu je ostalo samo dvadeset i pet godina.

– Èetvrtina od sto, je li? – upita AhmadŹan.

– Baš tako. Èovjek se naljutio: malo mu je, kaŹe! Alah kaŹe: dosta je. èovjek kaŹe: malo je! Veli onda Alah: upitaj ti sam Źivotinje, moŹda ti koja Źta dadne. Ode èovjek i sretne konja. »Slušaj«, kaŹe, »meni je Źivot prekratak. Daj mi malo od svoga.« – »Dobro, evo, uzmi dvadeset i pet godina.« Ide on dalje, susretne psa. »Slušaj, pseto, daj mi malo od svoga Źivota!« – »Na, uzmi dvadeset i pet godina!« Ode èovjek dalje. Eto ti majmuna. Izmolio i od njega dvadeset i pet godina. Vratio se èovjek Alahu. A Alah mu veli: »Bilo je po tvome, sam si izabrao svoj Źivot. Prvih dvadeset i pet godina Źivjet æeš kao èovjek. Drugih dvadeset i pet radit æeš kao konj. Treæih dvadeset i pet godina lajat æeš kao pas. I još æe ti ostati dvadeset i pet godina da ti se svi, kao majmunu, rugaju...«

24

PÈELA

Iako je Zoja bila uviðavna, spretna i brzo se kretala na svom? katu, od administracije do kreveta i opet natrag k svome pisæem stolu, bilo je jasno da do svršetka radnog dana neæe uspjeti obaviti sve poslove. Zato je tjerala bolesnike da Źto prije ugase svjetla, i u muškoj sobi i u maloj, Źenskoj. U velikoj pak Źenskoj sobi, koja je zbilja bila ogromna i u kojoj se nalazilo viŹe od trideset kreveta, Źene se nikad ne bi primirile, gorilo svjetlo ili ne gorilo. Mnoge su ondje leŹale vrlo dugo, veæ ih je bolnica bila posve iscrpla, slabo su spavale, u sobi je bilo zagušljivo, i neprestano se vodila prepirka oko toga treba li otvoriti ili zatvoriti balkonska vrata. A bilo je i nekoliko takvih koje su i te kako voljele razgovarati iz kuta u kut. Do ponoæi, pa èak i do jednog sata iza ponoæi gotovo sve odreda su raspravljale o cijenama, o robi, o pokuæstvu,, o djeci, o muŹevima, o susjedama – pa se upuštale i u najbesramnije razgovore.

A danas je, osim toga, ondje prala pod bolnièarka Nela, grlata, bokata djevojka velikih obrva i velikih usnica. Veæ je odavno poèela prati, ali nikako da dovrŹi posao jer bi se uplela u svaki razgovor. U meðuvremenu je èekao svoju posudu Sigbatov, èiji se krevet nalazio u predvorju taèno pred ulazom u mušku sobu. Zbog tih noænih posuda, a takoðer i zbog toga Źto se stidio muènog zadaha svojih leða, Sigbatov je dobrovoljno ostao leŹati u hodniku iako je on ovdje bio

najstariji starosjedilac – kao da više i nije bio bolesnik, nego stalni namještenik. Prošavši brzo kroz žensku sobu, Zoja je dva-tri puta dobacila nešto Neli, ali Nela se samo otresla i dalje polako radila: ona nije bila mlađa od Zoje i činilo joj se uvredljivo da poslušna djevojku. Zoja je danas došla na posao praznički raspoređena, ali ova neposlušnost bolničarke ju je ljutila. Zoja je uopće smatrala da svaki čovjek ima pravo na svoju slobodu i, kad dođe na posao, ne mora se njemu dokraja prepustiti, samo što je u tome morala postojati neka razumna mjera, to prije što se ovdje radilo s bolesnicima. Napokon je Zoja podijelila sve što je trebalo podijeliti i završila svoj posao, a Nela oprala pod; ugasili su svjetlo u ženskoj-

25-

U sobi, ugasili su i veliko svjetlo u predvorju; bilo je već dvanaest sati kada je Nela obišla prvi kat i uz put donijela Sigbatovu topli rastvor u njegovoj svakidašnjoj zdjelici.

– Oh, oh, ala sam se umorila – glasno je zijevala. – Pro-drijemat æu bar tristo minuta. Slušaj, bolesnice, neæeš valjda sad cijeli sat sjediti, tko æe te doèekati... Ne bi li mogao poslije sam odnijeti dolje posudu, a? (U toj solidnoj, staroj zgradi s velikim predvorjima na gornjem katu nije bilo vodovoda.)

Kakav je šaraf Sigbatov bio prije, sad je bilo teško zaključiti, to se ni po čemu više nije moglo pogoditi; njegove patnje su toliko trajale da u njemu od prijašnjeg života gotovo ništa nije ni ostalo. Ali poslije tri godine neprestane mučne bolesti taj mladi Tatarin pretvorio se u posve tihog, veoma uljudnog čovjeka, da mu u tome nije bilo ravna u cijeloj klinici. Često se slabašno osmjehivao kao da se ispričava što toliko imaju brige s njim. Kako je ovdje već toliko dugo ležao, poznao je sve liječnike, sestre i bolničarke kao vlastitu rodbinu – a i oni su njega poznavali. Samo je Nela bila nova, tek je nekoliko sedmica ovdje radila.

– Neæe mi biti lako – oprezno se usprotivi Sigbatov. – Kad bi se negdje ovdje moglo izliti, odnosio bih malo-pomalo.

Ali Zojin stol je bio blizu, ona je čula i trgla se:

– Kako te nije stid! On ne smije sagibati leđa, a ti bi da nosi posudu, je li? Gotovo je podvignula, ali šaptom, tako da je nije čuo nitko osim njih troje. A Nela mirno odgovori, ali tako glasno da ju je čuo cijeli prvi kat:

–| Zašto da me bude stid? I ja sam se umorila kao kuja.

– Pa ti dežuraš! Zato si plašena! – još se tiše ljutila Zoja.

– Ih! Plašena. Zar su to neke pare? U tekstilnoj tvornici dobila bih više.

– Psst! Zar ne možeš tiše govoriti?

– Uh – uzdahnu i zaječi vlasata Nela, ali tako da odjeknu cijelim predvorjem. – Dragi moj jastuču! Kako mi se spava... Oh... A noæas sam lumpala sa šoferima ... E pa dobro, bolesnice, ti lijepo stavi posudu pod krevet, a ja æu je ujutro odnijeti.

I zijevnuvši glasno i otegnuto, ne stavivši ruku na usta, ona napokon reče Zoji:

– Bit æu ovdje u sobi za sjednice, na divanu.

I ne dočekavši da joj dopusti, poče kroz sporedna vrata – ondje se nalazila soba za liječničke sastanke i raporte primarijusu; u njoj je bilo pokušaja na kojem se moglo odmoriti.

Za njom je još ostalo mnogo neobavljena posla, neočekanih pljuvačnica a i u predvorju je mogla oprati pod; Zoja je samo pogledala njena široka leđa i savladala se da bilo što kaže. Još maloprije je i ona sama radila i već je pomalo počela shvaćati jedno glupo pravilo: onoga kome se ne radi, ne možeš natjerati, a onaj tko radi – povući æe i za dvojicu. Sutra ujutro æe preuzeti službu Jelizaveta Anatoljevna, pa æe poèistiti i oprati i za Nelu, i za sebe. Kad je Sigbatov napokon ostao sam, otkrio je trticu i u neugodnu položaju sjeo u posudu na pod pokraj kre-veta – i dugo i mirno sjedio. Svaki neoprezni pokret bi ga zabolio sve do kosti

26

ali ga je isto tako paklenski pekao i dodir ranjava mjesta – smetao mu je čak i dodir rublja pa je nastojao da na leđima gotovo uopće i ne leži. Što je to njemu odstrag – on nikada nije ni vidio, samo bi ponekad napipao prstima. Pretprošle

godine su ga unijeli u ovu istu kliniku na nosilima – nije mogao ni stajati, ni micati nogama. Mnogi su ga lijeènici pregledali, ali ga je cijelo vrijeme lijeèila jedino Ljudmila Afanasjevna. I za èetiri mjeseca boli su sasvim prestale! Slobodno je hodao, sagibao se i ni na što se nije tužio. Kad su ga otpustili, izljubio je ruke Ljudmili Afanasjevnoj, a ona ga je upozorila: »Budi oprezan, Šarafe! Ne skaèi i pazi da se ne udariš.« Ali posla, na kome bi se pazio, nije našao, nego je opet radio kao prevoznik. A kako da prevoznik ne skaèe iz kamiona na zemlju? Kako da ne pomaže radnicima pri utovaru i šoferu? Međutim je sve bilo u redu dok jednom prilikom s kamiona nije poletjela baèva i udarila Šarafa upravo u bolesno mjesto. Na tom mjestu ubrzo se zagnojila rana. I nikako da zacijeli. Otada je Sigbatov ostao kao lancem vezan za ovaj dispanzer. Zoja je, još jednako ljutita, sjela za stol i ponovo provjerila da li je obavila cijelu proceduru te je dodavala tintom nove retke po lošem papiru na kojem su se odmah razlijevali. Ne bi bilo nikakve koristi da podnese prijavu. A to i nije odgovaralo Zojinoj prirodi. Bilo bi bolje da to sama uredi, ali ona nije znala kako bi s Nelom izišla na kraj. Djevojka je htjela da spava – i u tome nema ništa loše. Da ima dobru bolnièarku, i Zoja je mogla pola noæi prospavati. A ovako je morala bdjeti.

Pogledala je ponovo papir pred sobom, ali je odjednom zaèula kako joj je pristupio neki muškarac. Zoja je podigla glavu. Pred njom je stajao Kostogutov, nezgrapnan, nepoèešljane uglate glave, a velike ruke jedva da su mu ulazile u malene džepove bolnièkog iialjetka.

– Trebalo bi da veæ odavno spavate –! opomenu ga Zoja. – Zašto šetate?

– Dobar veèer, Zoenka – odvrati Kostogutov što je blaže mogao, èak i pomalo otegnuto.

– Laku noæ! – osmjehe mu se ona kao uz put. – Dobar veèer se moglo reæi onda kad sam vas okolo tražila s termometrom.

– Nemojte me grditi, ono je bilo službeno. A sad sam vam došao u goste.

– Kako to mislite? – (Nekako je samo od sebe ispadalo da su joj se uzvijale trepavice i široko otvarale oèi a da ona to nije namjerno èinila.) – Otkud vam pada na pamet da ja primam goste?

– Vidio sam da noæu, kad god dežurate, uvijek nešto bubate iz knjiga, a danas nema nikakvih udžbenika. Jeste li položili posljednji ispit?

– Vi sve vidite. Položila sam.

– I šta ste dobili? Uostalom, nije važno.

– Kad baš hoæete znati, prošla sam s odliènim. I zašto to nije važno?

– Pomislio sam da ste možda dobili i trojku, pa bi vam bilo neugodno spomenuti. Sad imate praznike?

Ona zatrepala a na licu joj se pojavi lagan izraz veselja. Za-trepkala je i zamislila se; što se ona to toliko zbunila? A dvije

27

I

sedmice praznika prava su ^tjivota! Osim u kliniku ne mora nikamo drugdje iæi! Koliko slobodnog vremena! Na dežurstvu može koju knjigu proèitati ili ovako brbljati.

– Dakle, nisam pogriješio što sam došao u goste?

– Dobro, sjedite.

– Èujte, Zoja, ako se ne varam, prije su praznici poèinjali dvadeset i petog sijeènja.

– Samo što smo ujesen bili u berbi pamuka. To je tako svake godine.

– I koliko još godina traje studij?

– Godinu i po.

– I gdje æe vas onda odrediti? Ona slegnu oblim ramenima.

– Domovina je beskrajna.

Oèi su joj bile tako krupne da se èinilo, èak i onda kad je mirno gledala, da se ne mogu smjestiti pod kapke nego da žele napolje.

– A ovdje vas neæe ostaviti?

– Neæe, naravno.

– Znaèi da æete ostaviti obitelj?

– Kakvu obitelj? Ja imam samo baku. A baku æu povesti.

- A šta je s ocem i majkom? Zoja uzdahnu.
- Mama mi je umrla.

Kostogutov je pogleda pa za oca i ne zapita.

- Nego, jeste li vi baš odavde?
- Nisam, ja sam iz Smolenska.
- O-ho! Jeste li već dugo ovdje?
- Prešli smo za evakuacije, zna se kada.
- Onda vam je bilo ... devet godina?
- Tako je. Završila sam drugi razred... Iza toga smo odmah baka i ja prešle ovamo.

Zoja je posegnula za velikom svijetlonaranèastom torbom na podu, pokraj zida, izvadila iz nje ogledalo, skinula lijeènièku kapicu, malko razbarušila kosu koja je polegla ispod kapice i rašeeš-ljala u blagom luku rijetku i potkresanu zlatnu šišku.

Zlatni odblijesak odrazi se i na oporom licu Kostogutova. On se razblažio i zadovoljno je promatrao.

- A gdje je vaša baka? – našali se Zoja odloživši ogledalo.
- Moja baka – potpuno ozbiljno prihvati Kostogutov – i moja mama (nikako se nije slagalo s njegovom vanjštinom ovo »mama«) umrle su za vrijeme opsade.
- Lenjingradske?
- Jasno. A sestra mi je poginula od metka. I ona je studirala medicinu. Bila je baš takva kao vi. Još balavija.
- Da-a – Zoja je preèula ono o balavosti. – Koliko ih je nastradalo za opsade! Prokleti Hitler!

Kostogutov se nasmiješi:

- Da je Hitler proklet za to ne treba tražiti nove dokaze. Samo ja svejedno ne optužujem njega radi lenjingradske or sade.
- Kako? Zašto?
- Pa, jednostavno. Hitler je krenuo na nas da nas uništi. Zar smo mogli oèekivati da æ otvoriti vratašca i ponuditi opkoljenima da lijepo iziðu napolje bez gužve? On je ratovao, on nam je bio neprijatelj. A za opsadu je kriv netko drugi.
- Tko? – prošapta zaprepaštena Zoja. Ništa slièno nije nikada èula, niti mogla zamisliti.

Kostogutov je skupio crne obrve.

- Pa, recimo, možda oni ili onaj, koji bi bili spremni na rat èak i da se Hitler udružio s Engleskom, Francuskom i Amerikom. Oni koji su deset godina primali plaæu i predvidjeli strateški položaj Lenjingrada i njegovu obranu. Koji su procijenili strahote buduu bombardiranja i unaprijed odredili da se pod zemlju sklone namirnice. Oni su upravo umorili moju majku – zajedno s Hitlerom.

To nisu bile jednostavne rijeèi, a zvuèale su kao nešto posve novo.

Sigbatov je mirno sjedio na svojoj posudi iza njih, u kutu.

- I onda? ... Znaèi da ih onda treba ... osuditi? – šapatom je nagađala Zoja.
- Ne znam – Kostogutov iskrivi usnice koje su i onako bile nepravilne. – Ne znam.

Zoja nije stavila kapicu. Gornje dugme na njenom ogrtaèu bilo je otkopèano i provirivao je zlatno-sivi ovratnik haljine.

- Zoenka, ja sam k vama došao donekle i po poslu.
- Ah, tako dakle! – zatreperiše njene trepavice. – Ako je tako, onda vas molim da dođete kad budem dežurala danju. A sada na spavanje! Niste li vi došli u goste?
- Došao sam i u goste. Ali dok se još posve ne iskarite, dok ne postanete potpuni lijeènik, molim vas da mi ljudski pružite ruku.
- A zar je lijeènici ne pružaju?
- Možda i pružaju, ali njihova ruka je drugaèija ... A zapravo je i ne pružaju. Zoenka, cijeloga života sam nastojao da se ne vladam kao majmun. Ovdje me lijeèe, samo što mi ništa ne žele objasniti. Ne podnosim to. Vidio sam kod vas knjigu, »Patološku anatomiju«. Je li tako?
- Jeste.

- Ona govori upravo o tumorima, je li?
 - Tako je.
 - Onda budite èovjek i dajte mi je! Moram je prelistati i iz nje što god nauèiti. Radi samoga sebe.
 - Zojine se usne zaokružiše i ona zavrta glavom. -! Nije dopušteno da bolesnici èitaju medicinske knjige. Èak i mi studenti, kad prouèavamo neku bolest, èak se i nama èini...
 - Možda to nije dopušteno nekome drugome, ali se to ne odnosi na mene! - udari Kostogutov po stolu svojom šaèetinom. - Mene su veæ u životu smrtno isprepadali, i ja se više nièega ne bojim. U oblasnoj bolnici kirurg, Korejanac, koji je postavljao dijagnozu, negdje pred Novu godinu takoèer ništa nije htio da mi objasni, a ja mu reko: »Govorite!« - »Nama nije dopušteno da govorimo!« - »Govorite, ja preuzimam odgovornost! Moram srediti svoje obiteljske poslove!« A on mi tada tresnu: »živjet æete najviše tri sedmice, za dulje vam ne jamèim!«
- 29
- Nije vam to smio reæi!..
 - Ja mu èestitam! To je èovjek! Stisnuo sam mu ruku. Morao sam znati. Pa veæ sam se pola godine muèio, a posljednji mjesec nisam mogao više ni ležati, ni sjediti, ni stajati, toliko me je boljelo. Noæu bih spavao svega nekoliko minuta - zbilja sam imao vremena da razmišljam! Te sam jeseni na vlastitoj koži osjetio-kako èovjek može prijeæi granicu smrti a da mu tijelo ostane živo. U tebi još jednako struji krv, a ti si veæ, psihološki, spreman na smrt, i preživio si èak i samu smrt. Sve što gledaš oko sebe, gledaš veæ kao iz lijesa, hladnokrvno. Iako se nisi nikada ubrajao u kršæane, možda ponekad èak i obratno, odjednom si shvatio da opraštaš svima onima koji su ti nanijeli zlo i da ne osjeæaš mržnje prema onima koji su te progonili. Naprosto si ravnodušan prema svemu i svakome, ništa više ne nastojiš popraviti, ni za èime ne žališ. Cak bih mogao reæi da je to stanje prave ravnoteže, prirodno stanje - kao u drveæa, kao u kamena. Sad su me otrgli iz tog stanja, i ne znam da li da se tome veselim. Vratit æe mi se sve strasti - i dobre, i loše.
 - Šta se prenemazete! Kako da se ne radujete! Kada ste došli ovamo ... Koliko je tome dana? ...
 - Dvanaest.
 - I kad ste se ovdje u predvorju previjaii na divanu bilo vas je strašno pogledati, lice vam je bilo kao u mrtvacu, ništa niste jeli, temperatura od jutra do mraka trideset i osam ... A sada? Dolazite mi u goste ... Pravo je èudo da èovjek za dvanaest dana tako živne! To se ovdje rijetko dogaða. Zaista, na njegovu licu tada je bilo mnogo dubokih, sivih bora, kao da ih je tko dlijetom usjekao; sve od silnog napora. A sad ih je bilo mnogo manje i nisu bile tako sive.
 - Sreæa je u tome što ja, èini se, dobro podnosim rendgensko zraèenje.
 - I to se ne dogaða èesto! To je velika sreæa! - zanosno dobaci Zoja.
- Kostogutov se nasmiješi:
- U mom životu bilo je tako malo sreæe da je ova sreæa s rendgenom zaista pravedna. Sad sam poèeo sanjati i nekakve maglièaste, ugodne snove. Mislim da je to predznak ozdravljenja.
 - To je sasvim moguæe.
 - Zato baš treba da sve shvatim, da budem upuæen! Moram znati u èemu se sastoji metoda lijeèenja, kakve su perspektive, kakve teškoæe. Toliko mi je bolje da bi možda trebalo zaustaviti lijeèenje. Ja to moram doznati. Ni Ljudmila Afanasjevna, ni Vera Korniljevna ništa mi ne objašnjavaju, lijeèe me kao majmuna. Dajte mi knjigu, Zoja, molim vas! Neæu vas odati. I knjigu neæe nitko kod mene vidjeti, možete biti sigurni.
 - Govorio je tako uvjerljivo da se posve zanio.
 - Zoja je neodluèno uhvatila kvaku na ladici od stola.
 - Ovdje je imate? - nasluti Kostogutov. - Dajte je, Zoenka!! - i veæ ispruži ruku. - Kada dežurate iduæi put?
 - U nedjelju ujutro.
 - Onda æu vam je vratiti! Eto! Vrijedi?

Bila je zaista divna, ovako pribrana, s tom zlatnom šiškom i velikim, izbuljenim očima.

Ali nije vidio kako su na njegovoj glavi stršali èuperci na sve strane – tako je, naime, ležao na jastuku – niti je vidio kako mu ispod haljetka, koji nije bio zakopèan do vrata, strši, kako to veæ biva u bolnici, vršak pamuène bluze, – E da, tu je sve – listao je on knjigu i pregledavao sadržaj. – Odlièno. Sve æu tu naæi. Hvala vam. Ðavo bi ga znao, možda bi me još i prelijeèili. Njima je samo važno da se ispuni grafikon. Ovako æu ja to možda i prekinuti. Svaki lijek ti može doæi glave, ako se pretjera.

– Eto ga na! – pljesnu Zoja dlanovima – nije trebalo da vam dadnem. Vraæajte ovamo!

I ona pruži za knjigom prvo jednu ruku, a onda obje. On je držao lagano ali èvrsto.

– Poderat æete knjigu iz biblioteke! Dajte mi je!

Obla, puna ramena i njene oble pune ruèice bile su kao salivene ispod napetog ogrtaèa. Vrat joj nije bio ni mršav, ni debeo, ni kratak, ni predugaèak, veæ vrlo skladan.

Natežuæi se oko knjige, primakli su se jedno drugome i netremice se gledali. Njegovo nezgrapno lice raširilo se u osmijeh. Èinilo se da ni brazgotina više nije tako strašna, nego nekako izblijedjela, kao da pripada davnoj prošlosti. Odmieûæi blago slobodnom rukom njene prste s knjige, Kostogutov ju je šaptom molio:

– Zoenka, vi sigurno niste za to da ljudi budu neuki nego za to da budu prosvijetljeni? Zar æete sprijeèiti ljude da steknu obrazovanje? šalio sam se, neæu prekinuti lijeèenje.

Ona žustro prošapta:

– Niste zavrijedili da èitate tu knjigu veæ zato što ste se tako zapustili. Zašto niste prije došli? Zašto ste došli istom kao živi mrtvac?

– E-eh – uzdahnu Kostogutov veæ nešto glasnije. – Nije bilo prijevoza.

– Ma kakvo je to mjesto iz kojega ne bi bilo prijevoza? Mogli ste doæi avionom! Osim toga, zašto je trebalo èekati do posljednjeg trenutka? Zašto niste prije prešli u neko civiliziranije mjesto? Valjda je ondje bio kakav lijeènik, kakav praktikant?

Pustila je knjigu.

– Bio je lijeènik, ginekolog. Èak dva ...

– Dva ginekologa? – zapanji se Zoja. – Znaèi da su kod vas sve same žene.

– Naprotiv – žena kod nas nema. Dva su ginekologa, a drugih lijeènika nema.

Nema ni laboratorija. Ni krv mi nisu mogli uzeti za pretragu, èini se da mi je sedimentacija veæ bila oko šezdeset,, a nitko nije znao.

– Užasno! I vi još razmišljate o tome hoæete li se lijeèiti ili neæete? Ako veæ ne žalite samoga sebe, smilujte se svojim bližnjima, djeci!

– Djeci? – kao da se prenu Kostogutov, kao da je tu cijelu veselu poemu o knjizi sanjao i sad se opet uvukao u svoje oporo lice i spori govor. – Nemam ja djece.

– A zar žena nije ljudsko biæe? On je govorio još polaganije:

– Nemam ni žene.

31

– Muškarci uvijek kažu da nemaju žene. A kakve ste to onda obiteljske poslove htjeli srediti? što ste ono govorili Korejancu?

– Slagao sam mu.

– Možda i meni sada lažete?

– Ne, ovo je istina. – Kostogutovu se smrklo lice. – Ja sam vrlo teške naravi.

– Znaèi da ona onda nije mogla podnijeti vaš karakter? – klimnu Zoja s puno razumijevanja.

Kostogutov posve polako zavrta glavom.

–! Nje nije nikada ni bilo.

Zoja je u nedoumici pokušala ustanoviti koliko mu je godina. Veæ je makla usnicama da ga upita, ali se predomislila. Opet je zaustila, ali se ponovo predomislila.

Zoja je sjedila okrenuta leđima Sigbatovu, a Kostogutov mu je bio okrenut licem pa je vidio kako se Sigbatov nevjerojatno oprezno digao s posude, držeći se objema rukama za trbuh, i kako se obrisao. Izraz mu je odavao silnu patnju; gorèine više u njemu nije bilo a razloga za radost pogotovo.

Kostogutov je udahnuo i izdahnuo kao da mu je posao bio da diše.

- On, tako bih zapalio! Ne bih li smio ovdje?
- Ni govora! Osim toga pušenje je za vas smrt.
- Nikako mi ne biste dopustili?
- Nikako. Preda mnogom neæete pušiti. Ali se svejedno smiješila.
- Samo jednu da zapalim?
- Bolesnici spavaju, kakav bi to bio naèin?

On ipak izvadi prazni cigarnik ruène izrade i poèe ga sisati.

- Znete kako se kaže: mlad treba da se rano ženi, a star – Ttasno. – Nalaktio se objema rukama na stol a prste s cigarnikom zapleo je u kosu. – Poslije rata sam se skoro i oženio iako smo oboje bili studenti. Svejedno bismo se vjenèali da sve nije pošlo naopako.

Zoja je promatrala neprijazno ali izražajno lice Kostogutova. Ramena i ruke bile su mu košèate – ali to je posljedica bolesti.

- Niste se slagali?
- Ona je... kako se to kaže... zaglavila. – Zaškiljio je na jedno oko a drugim ju je motrio. – Zaglavila, ali, eto – ostala živa. Prošle godine smo izmijenili nekoliko pisama.

Otvorio je oèi. Ugledao je cigarnik meðu prstima i vratio ga u džep.

- I, znate, nad nekim reèenicama iz tih pisama odjednom sam se zamislio: je li ona odista bila onako savršena kako se to meni prièinjalo? Možda i nije bila? ... Šta mi o tome znamo kad nam je dvadeset i pet godina? ...

Netremice je promatrao Zoju tamnosmeđim oèima:

- Eto, uzmimo, na primjer, vas – kao da vi imate pojma !o muškarcima? Ne znate baš ništa!

Zoja se nasmije:

- A možda baš i znam.
- Ne može biti – oštro æe Kostogutov – ono što vi mislite da znate, to nije nikakvo znanje. I ako se udate, svakako æete pogriješiti.

.32

- Lijepa perspektiva! – zavrtila Zoja glavom i iz one iste naranèaste torbe izvadi vezivo i razmota ga: bilo je to malo, napeto platno na kojem je veæ izvezla zelenog ždrala a lisica i vrè bili su samo nacrtani.

Kostogutov se zablenu u èudu:

- Vi vezete?
- Zašto se tome èudite?
- Nisam mogao ni pomisliti da bi se danas studentica medicine mogla baviti ruènim radom.
- Zar niste nikad vidjeli da djevojke vezu?
- Možda jesam, ali u najranijem djetinjstvu. Dvadesetih godina. I onda se to smatralo buržoaskom navikom. Na komsomol-skom sastanku biste zbog toga izvukli svoje.
- Sad je to vrlo uobièajeno. Vi zbilja niste vidjeli da netko veze?

On zavrtila glavom.

- Jeste li protiv toga?
 - Šta vam pada na pamet? To je tako zgodno, mило. Ja uživam u tome.
- Nizala je bod za bodom i davala mu priliku da uživa. Ona je gledala u vez, a on u nju. U žutom svjetlu svjetiljke njene trepavice sjale su zlaæanim sjajem. I zlatio se otkriveni vršak haljine.

- Vi ste kao pèela sa šiškom – šapnu on.
- Šta? – pogleda ga ona ispod oka i podigne obrve. On ponovi.
- Je li? – kao da je Zoja oèekivala još poneki kompliment.
- Možda u vašem kraju, kad nitko ne veze, nije teško kupiti muline?
- Šta to?
- Mu-li-ne. Ovaj konac – zeleni, plavi, crveni, žuti. Ovdje je to vrlo teško naæi.

- Muline. Zapamtit æu i raspitati se. Ako ga naðem, svakako æu vam poslati. A ako se ustanovi da mi imamo mulinea u neogranièenim kolièinama, možda bi vam bilo jednostavnije da se preselite k nama?
 - Samo gdje je to: k vama?
 - Pa, može se reæi: na zemlju.
 - Znaèi vi radite na zemlji? Jeste li ratar?
 - Eto, kad sam došao onamo, nitko nije ni mislio da je ta ledina obradiva. A poslije se pokazalo da jeste, i sad dolaze onamo poljoprivrednici. Kad vam budu odreðivali radno mjesto, zamolite da vas pošalju k nama! Sigurno vas neæe odbiti. Onoga tko hoæe k nama, sigurno neæe odbiti.
 - ! Zar je kod vas tako strašno?
 - Ni govora. Samo što se u ljudima izmijene predodžbe o tome što je dobro a što je loše. Stanovati u èetverokatnici, u krletki kada ti nad glavom lupaju i hodaju i sa svih strana trešti radio
 - to se smatra za dobro. A živjeti meðu marljivim ratarima u zemunici nakraj stepe to se smatra za pravu nevolju.
- Nije se nimalo šalio nego je govorio onako umorno, ali sigurno, kao što govore ljudi koji snagom glasa ne nastoje pojaèati svoje razloge.

3 Odjel za rak

33

- Je li to onda stepa ili pustinja?
 - Stepa. Pijeska nema. Ipak raste nekakva trava. Uspijeva kantanak, devin trn, poznajete li ga? To jest trn, ali u srpnju cvate ružièastim cvjetovima i èak ugodno miriše. Ondje Kazaki prave od njega stotinu razlièitih lijekova.
 - To je, znaèi, u Kazahstanu?
 - Tako je.
 - Kako se zove mjesto?
 - Uš-Terek.
 - Je li to selo?
 - Selo je, ako baš hoæete, ali je isto tako i rajonski centar. Ima i bolnicu. Samo nema lijeènika. Doðite!
- On žmirnu.
- I drugo ništa ne raste?
 - Kako ne bi raslo, zemlja se navodnjava. Šeæerna repa, kukuruz, po povrtnjacima ima svega, što god treba, samo treba mukotrпно raditi. U zobunu. Na tržnici Grci uvijek prodaju mlijeko, Kurdi ovèetinu, a Nijemci svinjetinu. A kako su šarene te tržnice, samo da ih vidite! Svi su seljaci u narodnim nošnjama i dolaze na devama.
 - Da vi niste agronom?
 - Nisam. Ja sam geodet.
 - Zašto vi uopæe ondje živite? Kostogutov se poèeše po nosu.
 - Neobièno mi se sviða tamošnja klima.
 - I nema prijevoza?
 - Kako ne bi bilo, dolazi automobila koliko god hoæete.
 - Svejedno, zašto da ja odem onamo?

Gledala ga je ispod oka. Dok su ovako brbljali, lice Kostogu-tova se razblažilo i smekšalo.

- Vi? - nabra kožu na èelu kao da se sprema održati zdravicu. - A kako vi znate, Zoenka, na kojoj æete taèki zemaljske kugle biti sretni i gdje æete biti nesretni? I tko to uopæe može tvrditi za samoga sebe?

34

BOLESNIÈKE BRIGE

Za bolesnike s kirurškog odjela, to jest za one èiji je tumor trebalo odstraniti operativnim putem, nije bilo mjesta u sobama prizemlja, pa su ih takoðer trpali u gornji kat, naizmjenice s »rend-genašima«, dakle s onima koje je oèekivalo zraèenje ili terapija lijekovima. Zato su gore svakog jutra prolazile dvije vizite: radiolozi su obilazili svoje bolesnike, a kirurzi svoje. Èetvrtog veljaèe bio je petak, dan operacija, i kirurzi nisu odlazili u vizitu. Ali doktorica Vera Korniljevna Ganhart, lijeènik »rendgenaša«, poslije raporta

kod primarijusa nije, istina, pošla odmah u vizitu, nego je, kad je prolazila mimo vrata muške sobe, ipak onamo zavirila.

Doktorica Ganhart bila je niska i vrlo vitka – èinilo se da je vitka zbog toga što je u pasu bila nevjerojatno uska. Kosa joj je na starinski naèin bila skupljena na zatiljku, a u boji je bila svjetlija od crne i tamnija od smeđe – savjetuju nam da takvu boju nazivamo nerazumljivom rijeèju: kestenjava, iako bi se moglo jednostavno reæi: tamnosmeđa, nešto između crne i smeđe.

Ahmadžan ju je primijetio i radosno zaklimao glavom. I Kosto-gutov je stigao da odvoji glavu od debele knjige i da joj se izdaleka nakloni. Obojici se osmjehnula i zaprijetila prstom kao da se obraæa djeci zahtijevajuæi da budu dobra dok je nema kod kuæe. Isti èas je prošla mimo vrata i uputila se dalje. Trebalo je da danas obiðe sobe zajedno s upraviteljem radiološkog odjela Ljudmilom Afanasjevnom Doncovom, ali je Ljud-milu Afanasjevnu pozvao primarijus Nizamutdin Bahramoviè, i ona se kod njega zadržala.

Samo u dane kad je odlazila u vizitu, a to je bilo jednom sedmièno, Doncova bi se odrekla rendgenske dijagnostike. Obièno bi prva dva sata svakog jutra, kad su oèi najoštrije i kad mozak najbolje radi, sjedila sa ponekim od svojih asistenata pred rendgenskim ekranom. Smatrala je to vrlo važnim dijelom svog posla i u dvadeset i pet godina prakse više puta je shvatila koliko se skupo plaæaju upravo dijagnostièke greške. U njenu odjelu bile su tri lijeènice, mahom sve mlade žene, i, da bi svaka od njih stekla jednako iskustvo i da bi svaka neprestano radila na dija-

35

gnostici, Doncova ih je pravilno smjenjivala, zadržavajuæi ih po tri mjeseca isprva u ambulanti, zatim u rendgenskom kabinetu i, napokon, na terapijskoj praksi.

Doktorica Ganhart je sad bila u tom treæem razdoblju. Tu je bilo glavno, najopasnije i na j nepoznati je podruèje – pažljivo i taèno doziranje jedinica zraèenja. Nije postojala nikakva formula po kojoj bi se mogao odrediti intenzitet i doza zraèenja, koji mogu biti smrtonosni za svaki tumor a sasvim neškodljivi za ostalo tijelo, nego je postojalo jedino iskustvo, neko posebno èulo i sposobnost da se lijeènik sazivi s blesnikovim stanjem. I to je bila vrsta operacije – ali operacije rendgenskom zrakom, naslijepo i vremenski neogranièeno. Bilo je gotovo nemoguæe ne raniti i ne uništiti zdrave æelije. Ostale dužnosti terapeutičara zahtijevale su samo sistematiènost u radu: trebalo je pravovremeno odrediti analizu, pregledati je i unijeti opaske u povijesti bolesti. Nijedan lijeènik ne voli ispisivati grafikonske listove, ali Vera Korniljevna se mirila i s njima zato što je puna tri mjeseca imala svoje bolesnike, ne blijedi splot svjetla i sjene na ekranu, nego svoje vlastite žive ljude koji su joj vjerovali, èekali da ih ohrabri glasom i da im pogledom ulije nadu. I kad je došlo vrijeme da preda dužnost terapeutičara, uvijek joj je bilo žao rastati se od onih koje nije izlijeèila.

Dežurna sestra Olimpijada Vladislavovna, vremešna, prosijeda i vrlo dostojanstvena žena, naoko ozbiljnija od mnogih lijeènika, upozorila je sve rendgenaše da se ne razilaze. Ali u velikoj ženskoj sobi kao da su samo èekali tu obavijest: odmah su sve žene, u jednakim sivim ogrtaèima, jedna za drugom, krenule na stubište i nekamo dolje da vide nije li došao seljak s vrhnjem, seljanka s mlijekom, da zavire s ulaza u kliniku kroz prozore operacione dvorane (iznad obojenog donjeg dijela prozora vidjele su se samo kapice kirurga i sestara i snažne svjetiljke na stropu), da nešto operu pod pipom ili da nekoga posjete.

Ne samo njihova bolesnièka sudbina, nego i ti sivi pamuèni, olinjali ogrtaèi, koji su bili naoko musavi èak i onda kad su bili potpuno èisti, otkidali su i odvajali te žene od njihove ženstvenosti i njihovih ženskih èari. Kroz tih ogrtaèa bio je nemoguæ: svi su, odreda, bili preširoki radi toga da bi se i najdeblja žena mogla u njih zamotati, a rukavi su im bili ogromni i bez ikakva oblika. Blijedoružièasti prugasti haljeci muškaraca èinili su se mnogo pristojniji; ženama, međutim, nisu davali nikakve haljine nego samo te ogrtaèe na kojima nije bilo ni kopèi, ni dugmadi. Sve su one na isti naèin zatezale oko pasa pamuène pojaseve da im se ne bi vidjele bluze i isto su tako sve odreda

stiskale te ogrtače na prsima, žena, izmučena bolešću i nesretna, u takvoj odjeći nije mogla privući ničiji pogled i sama je to shvaćala.

U muškoj sobi su svi, osim Rusanova, mirno i nepomično čekali vizitu.

Stari Uzbek, kolhozni čuvar Mursalimov, protekao se naležke po masnoj posteljini i, kao uvijek, na glavi je imao dronjavu i izbljedjelu kapicu. Očito je da je bio sretan što ga ne muči kašalj. Skrstio je ruke na sipljivim grudima i zapiljio se u jednu tačku na stropu. Njegova brončana koža sljubila se uz lubanju; vidjeli su se bridovi nosne kosti, jagodice, oštra čeljust s klinastom bra-

36

dicom. Uši su mu se posve stanjile i bile su nalik na komadiće ravne hrskavice. Trebalo je još samo malo da se osuši i potamni, pa da se pretvori u mumiju. Kraj njega je, više sjedio nego ležao, sredovječni Kazak, čobanin Jegenberdijev; podavio je noge kao da je kod kuće na svom vunenom pokrivaču. Dlanovima velikih snažnih ruku oslonio se na krupna široka koljena i njegovo čvrsto krepko tijelo bilo je tako sliveno da se on čak i onda kad bi se, onako nepomičan, zanjihao, pomicao kao tvornički dimnjak ili kao kula. Ramena i leđa rastvarali su blijedoružičastu bluzu, i njeni rukavi samo što nisu popucali na mišićavim podlakticama. Sitni čir na usnici, što ga je donio sa sobom u bolnicu, ovdje se, pod rendgenskim cijevima, pretvorio u veliku tamnogrimiznu krastu koja mu je zatvarala usta i smetala mu da jede i pije. Ali on se nije uzrujavao, nije se vrpeljio, nije vikao, nego je sabrano do kraja počeo svaki tanjur i onda ovako spokojno sjedio sate i sate gledajući u prazno.

Na krevetu kraj vrata šesnaestogodišnji Dema ispružio je bolesnu nogu i cijelo vrijeme gladio i masirao ono mjesto na potkoljenici gdje je osjećao bol. Drugu je nogu podvio kao mač i čitao ne primjećujući ništa oko sebe: uopće, on je čitao neprestano, kad god nije spavao ili kad ga nisu liječili. U laboratoriju, gdje su radili sve analize, starija laborantica je imala ormar s knjigama i puštala je Demu da sam bira i uzima knjige, ne čekajući da one obiđu cijelu sobu. Sad je čitao neki časopis u plavim koricama, koji nije bio nov, nego sav poderan i izbio jedio na suncu – novih časopisa u ormaru laborantice nije bilo. Proška je uredno napravio krevet tako da na pokrivaču nije bilo ni nabora ni udubina i sjedio pristojno, strpljivo spustivši noge na pod kao potpuno zdrav čovjek. On kao da je i bio potpuno zdrav – jedini se u sobi ni na što nije tužio, izvana nije bio uopće unakažen, obrazi su mu pucali od zdravlja i bili opaljeni suncem, a na čelo mu je padao čuperak glatke kose. Sve u svemu, bio je on momak i po.

Pokraj njega je Ahmadžan, ne našavši nikoga s kime bi se igrao dame, stavio na pokrivač igraću ploču i u kutu igrao sam sa sobom.

Jefrem, u svojim zavojima kao u kakvu oklopu, nepomične glave, nije hodao prolazom između kreveta, nije drugima pio krv, nego je podmetnuo dva jastuka da bi lakše sjedio i bez prestanka čitao knjigu, koju mu je jučer bio uvalio Kostogutov. Istina, stranice je tek ovda-onda okretao da se moglo pomisliti da drijema uz knjigu.

A Azovkin se mučio kao i jučer. Možda uopće i nije spavao. Na prozorskoj dasci i po noćnom ormariću bijahu razbacane njegove stvari, a krevet mu je bio u pravom neredu. Po čelu i sljepočicama izbio mu znoj, po žutom licu prolazili trzaji od paklenskih bolova, koje je osjećao u ponutrici. Objema rukama se držao za trbuh i presavio u pasu. Već mnogo dana nije odgovarao na pitanja, niti je govorio kako mu je. Javlja se samo onda kad je od sestara i liječnika tražio nove lijekove. A kad bi mu rodbina dolazila u posjete, on bi je nagovarao da mu kupe još takvih lijekova kakve je viđao ovdje oko sebe.

;; :

Napolju, pred prozorima, bio je tmuran bezbojan dan bez vjetra. Kostogutov, koji se vratio s jutarnjeg zračenja, otvorio je, ne zapitavši za dopuštenje Pavela Nikolajeviča, prozorčić nad glavom i odatle je puhao vlažan ali ne baš i hladan zrak.

Bojeći se da mu se ne prehladi oteklina, Pavel Nikolajevič je omotao vrat i uzmakao prema zidu. Kako su sve to bili glupi i pokorni ljudi, pravi balvani! Osim Azovkina, ovdje očito nitko nije ozbiljno patio, pa, znači, nije dostojan

ni da se izlijeèi. Kao što je rekao, èini se, Gorki, samo je onaj zaslužio slobodu tko se neprestano za nju bori. Inaèe je Pavel Nikolajevič veæ od ranog jutra odluèeno stupio u akciju. Èim je otvorena kancelarija, telefonirao je kuæi i saopæio ženi šta je noæu odluèio: svim raspoloživim kanalima treba postiaæi da ga pošalju u Moskvu, ne smije ovdje stavljeni na kocku svoj život. Kapa je prodorna i sigurno veæ djeluje. Sad mu je jasno da je bilo malodušno uplašiti se otekline i odmah ovamo doæi. Tko bi mu vjerovao kad bi isprièao kako ga od juèerašnjeg poslijepodneva nitko nije èak ni pipnuo da vidi raste li njegova oteklina ili ne raste. Nikakav lijek mu nisu dali. »Ubojice u bijelim ogrtaèima!« – kako je to taèno reèeno! Objesili su temperaturnu listu samo da budale prevare. Bolnièarka èak nije došla da mu namjesti krevet, snaði se kako znaš! Jest, naše sanitarne ustanove treba još i te kako tesati i tesati. Napokon su se pojavili lijeènici, ali opet nisu ušli u sobu. Zastali su pred vratima i dugo su se zadržali kod Sigbatova. On je otkrio leða i nešto im pokazivao. (Dotle je Kostogutov sakrio knjigu pod strunjaèu.)

I tada uðoše u sobu: doktorica Doncova, doktorica • Ganhart i dostojanstvena sestra s notesom u ruci i ruènikom preko ruke. Kad ovako odjednom uðe nekoliko bijelih ogrtaèa, u sobi uvijek zavlada pažnja, strah i nade – i ta tri osjeæaja su to jaèa što su ogrtaèi bjelji, što su kapice bjelje, što su lica stroža. Najstrožije i najsveèanije držala se sestra Olimpijada Vladi slavo vna: za nju je vizita bila kao služba božja za crkvenjaka. Ona je bila onakva sestra za koju su lijeènici nešto više od obiènih ljudi, koja zna da lijeènici sve shvaæaju, da se nikada ne varaju i da nikada ne daju krive upute. I zato je svaku uputu zapisivala u svoj notes gotovo radosno, onako kako to mlade sestre danas više ne rade.

Meðutim, iako su ušli u sobu, lijeènici se nisu požurili prema krevetu Rusanova! Ljudmila Afanasjevna, stasita žena jednostavnih i krupnih crta lica, veæ pepeljaste ali podrezane i nakovrèane kose, svima je uputila tiho »zdravo« i zaustavila se kraj prvog ležaja, Deminog, pažljivo promatrajuæi bolesnika.

– Šta to èitaš, Dema?

(Nije mogla smisliti pametnije pitanje! U radno vrijeme!) Kao što su to mnogi obièavali ni Dema nije odgovorio što èita, nego je samo okrenuo i pokazao plavièasti izbljedjeli omot èasopisa. Doncova je zažmirila.

– Oh, kako je to star èasopis, od pretprošle godine. Zašto ga èitaš?

– Ima zanimljiv èlanak – znaèajno reèe Dema.

– O èemu?

– O iskrenosti! – odvrati on još znaèajnije. – O tome da literatura bez iskrenosti...

38

Veæ je htio spustiti bolesnu nogu na pod, ali ga je Ljudmila Afanasjevna brzo predurela:

– Ne treba, brzo zavrni...

Zavrnuo je nogavicu, ona je sjela na rub njegova kreveta i oprezno s dva-tri prsta poèela opipavati nogu.

Vera Korniljevna, koja se nad njom naslonila na ogradu kreveta i gledala joj preko ramena, tiho je rekla:

– Petnaest seansi, tri tisuæe »r«.

– Boli li te ovdje?

– Boli.

– A ovdje?

– I tu me boli, i još dalje.

– Pa zašto onda šutiš? šta se junaèiš! Reci mi odakle te boli. Ona je polako napipavala granice bolesnog mjesta.

– Boli li te i samo od sebe? Noæu?

Na glatkom Deminom licu nije još rasla ni jedna dlaèica. Ali taj neprestano napeti izraz èinio ga je odraslijim nego što jest.

– Trga i noæu i danju.

Ljudmila Afanasjevna i doktorica Ganhart pogledale su jedna drugu.

– Nego, kako ti se èini: je li te u ovo posljednje vrijeme jaèe ili slabije trga?

– Ne znam. Možda mi je malo lakše, a možda mi se samo èini.

– Krv – zatraži Ljudmila Afanasjevna i Ganhartova joj veæ pruži povijest bolesti. Ljudmila Afanasjevna nešto proèita i pogleda djeèaka.

– Imaš li apetit?

– Cijeli život ja slasno jedem – važno odgovori Dema.

– Morali smo mu dati dopunski obrok – veselo dobaci Vera Korniljevna, zapijevajuæi kao dadilja, i nasmiješi se Demi. I on se njoj osmijehne. – Transfuzija? – isto tako tiho i odsjeèeno upita Ganhartova Doncovu i ponovo uze povijest bolesti.

– Da. Onda, Dema, što æemo? – Ljudmila Afanasjevna ga je opet pažljivo promatrala. – Da nastavimo s rendgenom?

– Naravno, nastavit æemo! – djeèak kao da sinu. I zahvalno je pogleda. Njemu se èinilo da je to umjesto operacije. Isto mu se tako èinilo da i Doncova smatra da je to umjesto operacije. (Doncova je, meðutim, znala da prije nego što æe operirati sarkom kosti treba njegovu aktivnost obuzdati rendgenskim zraæenjem i zaustaviti metastaze.)

Jegenberdijev je veæ odavno bio spreman i napet pa, tek što je Ljudmila Afanasjevna ustala sa susjednoga kreveta, stao na noge u prolazu, isturio prsa i ukipio se kao vojnik.

Doncova mu se nasmiješila, primakla mu se usnici i zagledala u krastu.

Ganhartova joj je tiho èitala brojke.

– E pa, sjajno! – ohrabrivala ga je Ljudmila Afanasjevna, izvikujuæi rijeèi glasnije nego što treba, kao što se uvijek razgovara sa strancima po jeziku. – Sve je u najboljem redu, Jegen-berdijeve! Skoro æeš kuæi.

Ahmadžan, koji je veæ znao što mu je dužnost, preveo je ovo na uzbeèki (on i Jegenberdijev su razumjeli jedan drugoga iako se i jednome i drugome tuði jezik èinio nekako izopaèen).

ti!

Jegenberdijev je pun nade, povjerenja, pa èak i zanosa, promatrao Ljudmilu Afanasjevnju – onoga zanosa s kojim ti prosto-dušni ljudi susreæu vrlo obrazovane i vrlo korisne ljude. Ali je ipak prešao rukom oko kraste i zapitao:

– Nije li narasla? Otekla? – prevodio je Ahmadžan.

– Sve æe to otpasti! Mora biti tako! – pretjerano glasno odgovaraše Doncova. – Sve æe otpasti! Tri mjeseca æeš se odmarati kod kuæe, a onda æeš opet k nama. Približila se starome Mursalimovu. On je veæ sjedio opustivši noge i pokušao ustati da je doèeka, ali ona ga je sprijeèila i sjela pokraj njega. Taj mršavi, bronèani starac isto ju je tako gledao s mnogo povjerenja oèekujuæi od nje èudo. Uz pomoæ Ahmadžana raspitivala se o njegovu kašlju, rekla mu da zadigne košulju, pri-tiskala mu prsa na onim mjestima gdje ga boli i kuckala rukom o ruku, saslušala što æe joj Vera Korniljevna reæi o njegovoj krvi, injekcijama i šutke sama pregledala povijest bolesti. Nekoæ je u zdravom tijelu sve bilo kako treba, sve na svom mjestu, a sad je sve nekako postalo suvišno i stršalo – sami neki èvorovi, bridovi...

Doncova je odredila da mu dadnu još novih injekcija i zamolila ga da joj pokaže na noænom ormariæu kakve pilule uzima. Mursalimov je pokazao praznu boèicu od multivitamina.

– Kada si to kupio? –! zapita Doncova. Ahmadžan prevede: Prekjuèer. – A gdje su pilule? – Popio ih je.

– Kako popio? – zaprepasti se Doncova. – Sve odjednom?

– Ne odjednom, u dva puta – prevede Ahmadžan. Nasmijaše se lijeènici, sestre, ruski bolesnici i Ahmadžan, a

1 sam Mursalimov pokaza zube ne shvaæajuæi šta je rekao.

Jedino je Pavela Nikolajevièa njihov besmisleni, neumjesni opaki smijeh ispunjao srdžbom. Neka, sad æe ih on opametiti! Birao je najbolji položaj u kome æe doèekati lijeènike i zakljuèio da æe, ako skupi noge i samo privilegne, ispasti najdojmljivije.

– Dobro, u redu! – složila se Doncova s postupkom Mursa-limova. I, pošto mu je prepisala još vitamina »C« i obrisala ruke

0 ruènik, koji joj je spremno dodala sestra, ona se brižno okrenula prema drugom ležaju. Kad se ovako obrnula prema prozoru i našla obasjana vanjskim svjetlom,

vidjelo se da i njeno lice ima nezdravu, sivkastu boju i mrtvo umoran, gotovo bolestan izraz.

Pavel Nikolajevič, æelav, u kapici i s naoèalima, ozbiljno je sjedio u krevetu i nekako podsjeæao na uèitelja, i to ne nekog obiènog uèitelja nego vrlo uglednog, koji je odgojio veæ stotine

1 stotine uèenika. Prièekao je dok Ljudmila Afanasjevna zastane kraj njegovih nogu, popravio naoèale i rekao:

– Dakle, drugarice Doncova, bit æu prisiljen da podnesem prijavu Ministarstvu zdravlja o radu ove klinike. Telefonirat æu drugu Ostapenku.

Ona nije zadrhtala ni probljedila, samo joj je lice možda još više poprimilo boju zemlje. Neobièno, u isti mah, pomakla je oba ramena, nekako kružno, kao da je bole od oštrih naramenica i kao da ih ne može posve osloboditi.

– Ako tako lako možete prodrijeti u Ministarstvo zdravlja – ona se odmah složi – i èak možete telefonirati drugu Ostapenku, ja vam mogu pribaviti još potrebnog materijala, hoæete li?

40

– Ne treba ništa dodavati! Ovakvu ravnodušnost, kakva se ovdje susreæe, treba svijeæom tražiti! Ja sam ovdje veæ osa m-n a e s t sati – i nitko me ne lijeèi! A da znate da ja nisam obièan radnik i ne mogu samo ovako ležati. Svi u sobi su ga šutke promatrali. Ako su koga pogodile njegove rijeèi, sigurno nisu Doncovu, nego Ganhartovu – ona je stisla usnice vrlo èvrsto, namrštila se i nabrala èelo kao da je prisustvovala zloèinu koji nije mogla sprijeèiti.

A Doncova, koja se nagnula nad Rusanova, onako snažna i krupna, nije dopustila samoj sebi èak ni da se namršti, samo je još jednom onako u krugu zavrtjela ramenima i rekla pomirljivo i mirno:

– Pa ja sam došla da vas lijeèim.

– Nema ništa, sad je veæ kasno! – odsijeèe Pavel Nikola-jeviè. – Nagledao sam se ovdašnjih postupaka – i odlazim odavde. Nikoga bolesnik ne zanima, nitko da postavi dijagnozu.

Glas mu je neobuzdano zadrhtao. Zaista se osjeæao zapostavljen.

– Vaša dijagnoza postoji – odmjereno izgovori Doncova na-slونivši se objema rukama na naslon njegova kreveta. – U našoj republici s tom bolesti nemate se kome drugome obratiti i nigdje vas drugdje ne bi uzeli na lijeèenje.

– Ali vi ste rekli da ja nemam rak, je li tako?... Onda mi saopæite dijagnozu!

– Mi bolesnicima ne moramo uopæe saopæiti od èega boluju. Ali, ako vam to šta pomaže, neka vam bude: imate limfogranulo-matozu.

– Onda to nije rak?

– Naravno da nije. – Bilo bi prirodno da ju je ova prepirka ozlojedila, ali na njezinu licu i u glasu nije bilo ni traga srdžbe. Pa ona je vidjela da ispod èeljusti ima tumor velik kao šaka. Na koga da se ljuti? Na tumor? – Nitko vas nije molio da dođete u našu bolnicu. Možete dobiti otpusnicu ovaj isti èas. Ali zapamtite ... – malko je oklijevala. Tada ga je pomirljivo upozorila:

– Ne umire se samo od raka.

– Zar hoæete da me uplašite? – povika Pavel Nikolajevič.

– Zašto me plašite? To nije pedagoški! – vikao je on i dalje oštro,, iako mu se pri rijeèima »umire se« ohladila cijela ponutrica. Tada se napokon smekšao: – Hoæete li time reæi da je moja bolest opasna?

– Budete li selili iz klinike u kliniku, sigurno je da æe biti opasna.

Odmotajte rubac. Ustanite, molim vas.

Skinuo je rubac i stao na pod. Doncova mu je oprezno opipavala tumor i zatim bolesnu polovicu vrata usporedila sa zdravom. Zamolila ga je da zabaci glavu koliko god može unazad (nije je baš daleko zabacio, oteklina je odmah zasmetala), da je nagne koliko može naprijed i okrene lijevo i desno.

Eto ga na – glava mu se oèito više nije mogla slobodno okretati, nestalo je one lagane i èudesne slobode u pokretima koju i ne primjeæujemo dok smo zdravi.

– Skinite, molim vas, bluzu.

Gornji dio njegove tamnozeleno pidžame imao je veliku dugmad, nije bio tijesan i, po svemu sudeæi, bilo bi ga lako skinuti,

samo, kad je protegnuo rukti, Pavelu Nikolajeviču se zategnuo vrat i on je zajeèao. Oh, kako je to veæ strašno uznapredovalo! Sijeda dostojanstvena sestra pomogla mu je da se ispetlja iz lukava.

– Boli li vas ispod pazuha? – zapita Doncova. – Smeta li vam?

– Zar bi i tu moglo boljeti? – Rusanov je veæ sasvim spustio glas i govorio je tiše nego Ljudmila Afanasjevna.

– Raširite ruke! – i ona pažljivo ali èvrsto opipa područje pod pazuhom.

– Kako æete me lijeèiti? – zapita Pavel Nikolajevič.

– Rekla sam vam: injekcijama.

– Kako æu ih primati? Direktno u oteklinu?

– Ne, intravenozno.

– Kako èesto?

– Tri puta sedmièno. Obucite se.

– A ne bi li se moglo operirati?

(Pitao je: »ne bi li se moglo«, ali se upravo najviše bojao da æe morati leæi na stol. Kao i svaki bolesnik, i on je više volio svaku drugu vrst lijeèenja.)

– Operacija bi bila besmislena.

Obrisala je ruke o ruènik koji su joj pružili.

Dobro je što bi bila besmislena! Pavel Nikolajevič je napeto razmišljao. Ipak se treba posavjetovati s Kapom. U praksi to neæe biti tako jednostavno. Nije imao toliki utjecaj koliki je priželjkivao i kao što se nadao. Nije bilo baš ni sasvim jednostavno telefonirati drugu Ostapenku.

– Dobro, razmislit æu. Hoæemo li onda sutra definitivno odluèiti?

– Ni govora – neumoljivo æe Doncova. – Samo danas dolazi u obzir. Sutra ne dajemo injekcije, sutra je subota.

Opet nova pravila! Kao da se pravila ne donose samo zbog ,loga da bi ih se kršilo!

– A zašto se ne mogu subotom davati injekcije?

– Zato, što poslije injekcije treba vrlo pažljivo pratiti vašu reakciju, i to prvi i drugi dan. A u nedjelju bi bilo nemoguæe.

– Znaèi da su to opasne injekcije.

Ljudmila Afanasjevna ništa ne odgovori. Veæ je pristupila -Kostogutovu.

– A kad bismo u ponedjeljak odluèili? ...

– Pruže Rusanove! Bunili ste se zbog toga što vas osamnaest sati nismo lijeèili. Kako se onda možete složiti da se to produlji još sedamdeset i dva sata? – (Veæ ga je porazila, veæ ga je zgazila u prah, i on nije mogao ništa uèiniti! ...) – Ili æemo vas lijeèiti, ili vas neæemo lijeèiti. Ako pristajete, onda veæ danas u jedanaest sati treba da primite prvu injekciju. Ako ne pristajete, potpisat æete da odbijate našu pomoæ i veæ danas æete dobiti otpusnicu. A mi nemamo prava da puna tri dana èekamo i ništa ne uèinimo. Dok završim vizitu u ovoj sobi, vi porazmislite i recite mi.

Rusanov prekri lice rukama.

Ganhartova, èiji je ogrtaè bio stegnut gotovo do grla, bez rijeèi prođe mimo njega. I Olimpijada Vladislavovna kliznu mimo kreveta kao laða.

42

Doncova se bila umorila od prepirke i nadala se da æe se kod drugog kreveta obveseliti.

– Dakle, Kostogutove, što nam vi imate reæi? Kostogutov, koji je malko bio zagladio èuperke, odvrati glasno i sigurno baš kao potpuno zdrav èovjek:

– Odlièno mi je, Ljudmila Afanasjevna, bolje i ne može biti! Lijeèenice se pogledaše. Veri Korniljevnoj su se usnice lagano osmjehivale, aK su joj oèi naprosto sijale od radosti.

– Ipak – Doncova sjede na krevet – ipak æete nam opisati rijeèima kako se osjeæate? Šta se za ovo vrijeme promijenilo?

– Vrlo rado! – spremno prihvati Kostogutov. – Bolovi su popustili veæ poslije druge seanse, a poslije èetvrte su posve nestali. Istovremeno je pala i temperatura. Sad spavam odlièno, po deset sati, i to u svakom položaju. Ništa me

ne boli. A prije se nisam nikako mogao smjestiti. Hranu nisam htio ni pogledati, a sad uzimam sve odreda i još tražim repete. I ništa me ne boli.

– Ne boli? – nasmija se Ganhartova.

– A daju li vam repete? – veselo æe Doncova.

– Ponekad. Uostalom, šta da vam kaæem, osjeæam se kao drugi èovjek. Došao sam kao pravi mrtvac, a sad sam oæivio.

– I muènina vas ne muèi?

– Ne.

Doncova i Ganhartova su oduševljeno promatrale Kostogutova, baš kao što uèitelj promatra istaknutog odlikaša: više uæiva u njegovu savršenu odgovoru nego u vlastitu znanju i iskustvu. Takvom uèeniku moraš biti privræen.

– Osjeæate li tumor?

– Više mi ne smeta.

– Ali ga osjeæate?

– Pa, kad baš legnem, osjeæam neku teæinu, kao da se èak mièe. Ali mi ne smeta!

– uporno je tvrdio Kostogutov.

– Hajde, legnite.

Kostogutov je viènom kretnjom (tumor su mu u posljednjih mjesec dana u razlièitim bolnicama opipavali mnogi lijeènici, pa èak i praktikanti, dozivali ostale iz susjednih soba i èudili se) podigao nogu na krevet, presavio u koljenu, legao pored jastuka na leða i otkrio trbuh. Odjednom je osjetio kako je taj unutrašnji gmaz, suputnik njegova æivota, zagnjurio duboko u nj i pritiskao ga.

Ljudmila Afanasjevna sjedila je pokraj njega i mekanim, kruænim pokretima primicala se tumoru.

– Ne upinjite se, ne upinjite se – opominjala ga je, iako je to i sam znao, ali je nehotice napinjao mišice da bi se zaštitio i obranio od prstiju. Napokon, kad se domogla mekanog dijela trbuha, koji je sad povjerljivo popustio, ona je sigurno opipala obrise tumora isprva lagano, zatim èvršæe, treæi put još èvršæe.

Ganhartova je virila preko ramena, a Kostogutov je promatrao Ganhartovu. Ona se silno smekšala. Htjela je biti stroga, ali nije mogla: prebrzo bi se navikla na bolesnike. Htjela je da bude odrasla, ali joj ni to nije uspijevalo: bilo je u njoj nešto od male djevojèice.

1

– Kao i prije, lako se može napipati – zakljuèi Ljudmila Afanasjevna. – Nema sumnje da je, istina, nešto tanji. Uvukao se, oslobodio æeludac i zato ga ne boli. Mekši je. Ali obris je gotovo isti. Hoæete li da pogledate?

– Neæu, gledam svaki dan, treba napraviti stanku ... Sedi-mentacija – dvadeset pet, leukocita – pet i osam stotina . . . Evo, pogledajte i sami... Rusano podiæe glavu iz dlanova i šaptom upita sestru:

– A kakve su te injekcije? Jesu li bolne?

I Kostogutov je htio saznati svoju sudbinu:

– Ljudmila Afanasjevna, koliko æu ja još seansi primiti?

– Za sada to još ne moæemo odrediti.

– Ali, svejedno, kada æete me, po prilici, otpustiti?

– Šta? – ona odiæe glavu od povijesti bolesti. – šta ste me to pitali?

– Kada æete me otpustiti? – jednako sigurno ponovi Kostogutov. Obgrlio je potkoljenice rukama i vladao se posve slobodno.

U pogledu Doncove vidjelo se da više ne uæiva u svome odlikašu. Bio je to opet teški pacijent opora i tvrdoglava izraza na licu.

– Istom sam vas poèela lijeèiti! – prekori ga ona. – Zapravo, poèet æu od sutra. Sve je ovo dosad bila samo lagana èarka.

Ali Kostogutov se nije predavao:

– Ljudmila Afanasjevna, htio bih da neke stvari objasnimo. Jasno mi je da nisam izlijeèen, ali ja i ne oèekujem da me potpuno izlijeèite.

– E, baš imamo bolesnike. Jedan bolji od drugoga! – Ljudmila Afanasjevna se namršti, kao i uvijek kad bi se naljutila.

– Šta vi to trabunjate? Jeste li normalni ili niste?

– Ljudmila Afanasjevna – mirno odmahnu Kostogutov svojom velikom rukom – predaleko bismo otišli kad bismo raspravljali o normalnosti ili abnormalnosti suvremenog èovjeka... Ja sam vam istinski zahvalan što ste mi pomogli da se ovako oporavim i dobro osjeæam. Htio bih u ovakvom stanju proživjeti nekoliko trenutaka. A što se tièe daljnjeg lijeèenja, vidjet æemo. – Dok je tako govorio, Ljudmili Afanasjevnoj je od nestrpljenja i bijesa upravo rasla donja usnica. Ganhartovoj su zadrhtale obrve, oèi joj prelazile s Kostogutova na Doncovu, i osjeæala potrebu da se uplete i urazumi bolesnika. Olimpijada Vladislavovna motrila je buntovnika s visoka. – Jednom rijeèju, ne bih htio danas previše skupo platiti nadu da æu možda jednom živjeti kao zdrav èovjek. Ja bih se, najradije, pouzdao u obrambenu snagu samog organizma ...

– Usprkos te vaše obrambene snage organizma, dopuzali ste u našu kliniku èetveronoške! – oštro odsijeèe Doncova i ustade s njegova kreveta. – Èini mi se da vam uopæe nije jasno šta vi stavljate na kocku! Neæu s vama ni razgovarati! Ona muškaraèki odmahnu rukom i okrenu se prema Azovkinu, ali je Kostogutov, podvijenih nogu, gledao za njom ljutito kao crn pas:

44

– Ja vas molim, Ljudmila Afanasjevna, da ozbiljno porazgo-vorimo. Vas možda zanima ovaj eksperiment, zanima vas kako æe završiti, a ja bih htio još malko živjeti u miru. Makar godinu dana. Samo to, i ništa drugo.

– Dobro – odvrati mu Doncova preko ramena. – Otpu-stit æemo vas. Bijesno je motrila Azovkina jer se još nikako nije mogla prilagoditi novome glasu i novom licu.

Azovkin nije ustao. Sjedio je i držao se za trbuh. Samo je pokretom glave doèekao lijeènicu. Usne mu se nisu sastavile u jedna jedina usta, nego je svaka usnica odavala svoju zasebnu patnju. U oèima mu nije bilo nikakva osjeæaja osim molbe – molbe gluhima da mu pomognu.

– Onda, Kolja, kako je? – Ljudmila Afanasjevna ga obujmi oko ramena.

– Lo-še – odvrati on posve tiho, samo ustima, nastojeæi da ne istisne previše zraka jer bi svaki napor pluæa osjetio u trbuhu kao pritisak na tumor.

Prije pola godine išao je s lopatom preko ramena na èelu komsomolske parade i pjevao iza svega glasa – a sad je jedva i šapatom govorio o svojim bolovima.

– Hajde, Kolja, da zajednièki porazmislimo – jednako tiho obrati mu se Doncova. – Možda ti je dodijalo lijeèenje? Možda su ti dodijale prilike u bolnici? Je li tako?

– Jeste ...

– Ti si odavde. Kako bi bilo da se odmoriš kod kuæe? Hoæeš ... Da te otpustimo na mjesec dana, na mjesec i po?

– Hoæete li me primiti natrag? ...

– Naravno da æemo te primiti. Ti si sad naš. Odmorit æeš se od injekcija.

Umjesto toga uzet æeš u apoteci lijek i stavljat æeš ga tri puta dnevno pod jezik.

– Svnoestrolum?

– Tako je.

Doncova i Ganhartova nisu znale sve o njemu: veæ nekoliko mjeseci Azovkin je fanatièno moljakao od svake sestre, od svakog noænog dežurnog lijeènika što više sredstava za spavanje i što više sedativa, nastojeæi se domoæi mnogih prašaka i pilula osim onih koje su mu redovno davali. Azovkin je tako napunio punu sukvenu torbicu nadajuæi se da æe mu ona pomoæi i da æe ga ta zaliha lijekova spasiti onoga dana kada lijeènici dignu ruke od njega.

– Treba da se odmoriš, Kolenjka... Da se odmoriš ...

U bolnièkoj sobi je bilo posve tiho, pa je zato glasnije odjeknuo glas Rusanova, kad je on uzdahnuo, maknuo glavu iz dlanova i rekao:
li?

– Pristajem, doktorice. Dajte injekcije!

LIJEÈNIÈKE BRIGE

Kako se naziva takvo stanje? Potištenost? Tjeskoba? To je ono stanje kad ti se stisne duša. Nevidljiva ali gusta, teška magla zavlaèi se u prsa i sve što je u nama biva lakše i spušta se prema sredini. I mi samo osjeæamo taj stisak i tu magluštinu i èak ne shvaæamo odmah što nas je to zapravo pritislo.

Sve je to proživljavala Vera Korniljevna kad je završila vizitu i s Doncovom silazila niza stepenice. Osjećala se vrlo loše.

U takvim slučajevima najbolje je pribitati se i razmisliti: odakle takvi osjećaji? I onda podići nekakav zaštitni zid.

Ali ona nije stigla čak ni razmisliti.

Zapravo, evo šta je bilo posrijedi: bojala se za mamu, kao što su Ljudmilu Afanasjevu među sobom zvale njene asistentice. Mama im je bila i po godinama – svima njima je bilo blizu trideset a njoj gotovo pedeset; a i po tome kako se usrdno bavila svojim poslom: bila je bolesno savjesna i željela je da tu savjesnost prenese i na sve svoje tri »kæeri«; pripadala je još onoj generaciji koja se bavila i rendgenskom dijagnostikom i rendgenskom terapijom pa je nastojala, usprkos tendenciji suvremenog doba i uskoj specijalizaciji u medicini, da i njene asistentice paralelno savladaju obje grane. Nije bilo tajne koju bi sačuvala samo za sebe i koju ne bi saopćila drugima. I kad bi Vera Ganhartova, bilo u dijagnostici, bilo u terapiji, pokazala više spretnosti i oštro-umnosti, »mama« bi se samo radovala. Vera je kod nje radila već punih osam godina, otkako je izišla iz fakulteta, i svu onu snagu, koju je sad u sebi osjećala, snagu da ljude, koji je preklinju i traže pomoć otrgne dahu smrti, cijelu tu snagu naslijedila je od Ljud-mile Afanasjevne.

Taj Rusanov bi mogao mami prièiniti dosta muènih neprilika. Nije lako izložiti svoju glavu, ali drugome ju je lako odsječti.

Najgore je što Rusanov nije jedini! Ta èim jednom poène hajka protiv nekoga, ona ne prestaje, nego se rasplamsava. Kasnije se ne nastavlja svojevolumeno, već po inerciji. Zalud je smirivati, zataškavati – ali tek što jednom netko vikne, makar i u pijanstvu: »udri po lijeènicima!« ili »udri po inženjerima!« – i svi æe odmah posegnuti za batinom.

46

Crni oblaci sumnje koji su se nadvili nad ljudima u bijelim ogrtaèima još su i sad u pramenovima zaostali ovdje-ondje i jure po nebu. Nedavno je u njihovoj klinici ležao jedan šofer Ministarstva unutrašnjih poslova s tumorom na želucu. Pripadao je kirurškom odjelu, i Vera Korniljevna nije imala nikakve veze s njime, ali ga je upoznala kad je jedne noći dežurala i obilazila bolesnike. Potužio se da loše spava. Rekla je da mu dadnu neki preparat broma, ali pošto je èula od sestre da je doza vrlo mala, dodala je: »Dajte mu odmah dva praška.« Bolesnik je uzeo praške, a Vera Korniljevna nije primijetila kako ju je napadno pogledao. Ne bi ništa ni saznala da klinička laborantica nije stanovala u šoferovu susjedstvu pa ga je zato posjećivala u bolnici. Ona je uzbuđeno dotrèala Veri Korniljevnoj: šofer nije popio praške (zašto dva odjednom?), nije spavao cijelu noć a sad je ispitivao laboranticu: »Kakvo je to prezime Ganhart? Isprièaj mi nešto više o njoj. Htjela me je otrovati. Treba se njome pozabaviti.«

I tako je Vera Korniljevna nekoliko sedmica èekala da se njome pozabave. A za cijelo to vrijeme morala je neumorno, bez greške, pa čak i nadahnuto, određivati dijagnoze, pouzdano odmjeravati doze zraèenja i pogledom i smiješkom ohrabrivati bolesnike, koji su dospjeli u ovaj neslavni rakov krug, a u svakom pogledu oèekivati pitanje: »Da me neæeš otrovati?«

Još je nešto bilo neugodno na današnjoj viziti: neugodno je bilo da je upravo Kostogutov, jedan od najuspjelijih slučajeva, bolesnik kome je Vera Korniljevna nekako posebno bila naklonjena, da je upravo taj Kostogutov posumnjao da bi mama mogla izvršiti na njemu neki opaki eksperiment.

I Ljudmila Afanasjevna se utuèena vraćala s vizite i također se prisjećala neugodne zgode s Polinom Zavodèikovom, pravom burgijašicom. Ona čak i nije bila sama bolesna, nego joj je bolovao sin, a ona je uz njega boravila u klinici. Izrezali su mu unutrašnji tumor, i ona je u hodniku napala kirurga tražeći komadiæ tumora-da ga vidi. Pala joj je na pamet ideja da taj komadiæ odnese u drugu kliniku, da ondje postave novu dijagnozu i, ako se ne slaže s dijagnozom Doncove, da je preda na sud i tako kazni.

Svaka od lijeènica sjećala se više takvih slučajeva. I, sada,, poslije vizite one bi se sastajale da se dogovore o onome što nisu mogle spomenuti pred bolesnicima i da zakljuèe što treba poduzeti.

Trinaesti odjel oskudijevao je prostorijama i radiolozi nisu imali sobice u kojoj bi se mogli sastajati. U sobi gdje je bila »bomba« nisu se mogli smjestiti, niti je za njih bilo mjesta u odjelu gdje su se nalazili rendgenski uređaji od sto dvadeset i dvije stotine tisuća volti. Nešto prostora bilo je u sobi za rendgensku dijagnostiku, ali ondje je uvijek bilo mračno. Zato su svoj stol, za kojim su raspravljali o tekućim problemima i na kojem su pisali povijesti bolesti i ispisivali druge formulare, postavili u sobi s rendgenskim uređajima manje voltaže – kao da im, poslije tolikih godina rada, još nije bilo dosta mučenog rendgenskog zraka punog naročito zadaha i topline. Sjele su jedna pokraj druge za taj veliki grubo otesani stol bez ladica. Vera Korniljevna je slagala listiće kartoteke – ženske i muške – i dijelila ih je na one koje će sama obraditi i na one

47

O kojima se treba zajednički dogovoriti. Ljudmija Afanasjevna je mrko piljila preda se u stol izbacivši malko donju usnicu i lagano tuckajući olovkom. Vera Korniljevna ju je promatrala suosjećajno ne usuđujući se spomenuti ni Rusanova, ni Kostogutova, ni uopće njihovu liječničku sudbinu – jer ono što je jasno ionako nema smisla ponavljati, samo bi još mogla nešto krivo reći, postupiti neoprezno i uvrijediti a ne utješiti svoju kolegicu.

Ljudmila Afanasjevna reče:

– Kako da ne pobjesniš kad osjetiš kako si nemoćan?! – (Ta se napomena mogla odnositi na mnoge bolesnike koje su jutros pregledali.) Opet je zakuckala olovkom. – A ipak nismo nigdje pogriješile. – (To se moglo odnositi na Azovkina ili Mursalimova.) – Možda smo se zabunile u dijagnozi, ali svejedno smo liječile kako treba. Manju dozu nismo mogle dati. Upropastio nas je taj rendgen. Tako dakle, znači da je mislila na Sigbatova! Ima takvih nesretnih bolesti kada im posvetiš trostruku snagu i svu svoju pamet, a bolesnika svejedno ne možeš spasiti. Kad su Sigbatova prvi put unijeli na nosilima, rendgenski snimak je pokazao da mu se raspada gotovo cijela trtina kost. Zabunili su se jedino u tome što su, čak i poslije konzultacije s profesorom, mislili da se radi o sarkomu kosti, a istom kasnije je polako izišlo na vidjelo da je posrijedi velikostanični tumor i da se u kosti pojavila tekućina koja će cijelu kost uskoro pretvoriti u želatinasto tkivo. Međutim je liječenje u oba slučaja bilo jednako.

Trtina kost je nemoguće odstraniti, nemoguće otpiliti – to je kamen koji drži ugađ kuće. Preostalo je samo rendgensko zračenje i to svakako u velikim dozama, jer male ne bi mogle pomoći. I Sigbatov je ozdravio! Trtina kost je oćvrsnula. On je ozdravio, ali bikovske doze rendgenskih zraka učinile su okolno tkivo nevjerojatno osjetljivim i pogodovale su formiranju novih zloćudnih tumora. I sada, kad njegova krv i tkivo odbijaju daljnje zračenje, sada se pojavio novi tumor i više nije bilo sredstava da ga se zaustavi, bilo ga je moguće jedino obuzdati.

Za liječnika to znači spoznaju nemoći, nesavršenstvo terapije, a za njegovo srce – žalost, najobičniju žalost: eto, pred njima je taj poslušni, uljudni, tužni Tatarin Sigbatov, toliko sklon osjećaju zahvalnosti, ali sve što su mogle učiniti za nj bilo je da mu produže patnje.

Jutros je Nizamutdin Bahramović pozvao Doncovu radi jednog naročito problema: da se što brže oslobađaju kreveti i da se, prema tome, u svim neodređenim slučajevima, kad nema nade u temeljito poboljšanje, bolesnici šalju kući. I Doncova se složila s tim: ionako su u predvorju bolnice uvijek sjedili bolesnici i čak po nekoliko dana čekali na red, a iz rajonskih onkoloških dispanzera stizale su molbe za nove bolesnike. U principu se složila s primarijusom, i bilo je jasno da se ova nova mjera u prvom redu odnosi na Sigbatova, ali ga, eto, naprosto nije mogla otpustiti. Toliko je dugo vodila napornu borbu za tu jednu jedinu ljudsku trtina kost da se sad nije mogla pokoriti običnoj razumnoj odluci, da se nije mogla odreći da nastavi uobičajenu terapiju, i to gotovo bez ikakve nade; nije mogla pristati da prizna kako se ipak pre-

48

vario liječnik a ne smrt. Zbog Sigbatova Doncova je čak proširila i izmijenila svoje naučne interese: posvetila se patologiji kostiju samo zato da bi spasila

Sigbatova. Možda je u prijemnom odjelu bilo isto tako teških slučajeva, ali ona svejedno nije mogla pustiti Sigbatova i izvlačiti æ se pred primarijusom dokle god bude mogla.

Nizamutdin Bahramović je isto tako tražio da otpuste sve one kojima nikako nema spasa. Poželjno je da ne umru u klinici – tako æ prije osloboditi krevete a manje æ tjeskobe izazvati među ostalim bolesnicima; osim toga, poboljšat æ se statistika, jer neæ biti otpušteni zbog »smrti« nego samo s »pogoršanjem«. U ovu kategoriju spadao je i Azovkin koji je danas otpušten. Njegova povijest bolesti, koja se u nekoliko mjeseci pretvorila u debelu bilježnicu od mrkih slijepljenih listova prostog papira, s ispalim bjelkastim komadićima drveta o koje je zapinjalo pero, sadržavala je mnogo ljubičastih i plavih brojki i znakova. U toj slijepljenoj bilježnici lijeènici su zapravo gledali gradskog dječaka koji se znoji od muke, savija na krevetu, sklupčan na samrti, ali kad su tiho i lagano èitali sve te brojke, one su odjekivale glasnije od neumoljive sudske presude koju nitko nije mogao opovræi. Tu je bilo zapisano dvadeset i šest tisuæa »r«, od èega je samo na posljednju seriju otpadalo dvanaest tisuæa; pedeset injekcija svno-estroluma, sedam transfuzija u ukupnom obimu od jedne litre i dvije stotine trideset milimetara krvi – i svejedno je još uvijek imao samo tri tisuæe i èetiri stotine leukocita, a eritrocita ... Metastaze su rušile obranu kao da je od papira, veæ su se smjestile u grudne pregrade, naèele pluæa, zapalile èvorove na kljuènim kostima, a organizam nije pružao nikakva otpora da ih zaustavi.

Lijeènice su pregledavale i ispisivale izdvojene kartone, a rendgenska laborantica je primala i otpremala bolesnike iz ambulante. Tako je uvela èetverogodišnju djevojèicu u plavoj haljinici koja je došla s majkom. Djevojèica je imala na licu crvene venozne otoke koji su još bili mali i koji nisu bili zloæudni, ali je bilo uobièajeno da ih se podvrgne zraèenju kako se ne bi izrodili. Djevojèica se zbog svega toga nije mnogo brinula, nije ni slutila da na svojoj siæušnoj usnici možda veæ nosi teški uteg smrti. Nije prvi put bila ovdje, pa se nije više ni bojala, nego je cvrkutala i pružala ruke prema niklovanim dijelovima aparata i veselila se blistavu svjetlu oko sebe. Zraèenje je trajalo samo tri minute, ali te tri minute ona nikako nije htjela mirno sjediti pod uskom cijevi, koja je bila taèno uperena u bolno mjesto. Vrpaljila se, pomicala i rendgenska tehničarka je nervozno èas ukljuèivala, èas iskljuèivala aparat i upravljala cijev kamo treba. Majka je u ruci držala igraèku nastojeæi privuæi kærkinu pažnju i obeæala joj je još i drugih darova samo ako bude mirna. Poslije nje je ušla neka turobna starica i dugo je razvezivala maramu i skidala haljinu. Zatim uèe žena u sivu ogrtaèu s okruglom šarenom oteklinom na stopalu – samo se bila nabola na èavliæ u papuèi – i veselo se razbrblja sa sestrom i ne sluteæi da ta siæušna kuglica, koja nije bila veæa od centimetra i koju joj tko zna zašto ne žele odrezati, zapravo pripada kraljevstvu zloæudnih tumora – melanoma.

Lijeènice su nehotice privlaèili i ti bolesnici, pa su ih promatrale i savjetovalе sestru; veæ je bilo vrijeme da Vera Korniljevna

4 Odjel za rak

49

dadne injekciju Rusanovu, pa ona sad stavi pred Ljudmilu Afa-nasjevnu karticu s poviješæu bolesti Kostogutova, koju je namjerno zadržala za kraj.

– Poèetno stanje je bilo tako zapušteno a lijeèenje je tako fantastièno poèelo – reèe ona. – Samo je strašno tvrdoglav èovjek. Neæ valjda uistinu otiæi iz bolnice.

– Neka samo pokuša! – kucnu o stol Ljudmila Afanasjevna. Kostogutov je bolovao od iste bolesti kao i Azovkin, ali lijeèenje je tako dobro napredovalo da bi bilo strašno kad bi on zbilja napustio bolnicu!

– Možda biste ga vi mogli nagovoriti – složi se odmah Gan-hartova. – Što se mene tièe, nisam sigurna da æu ga slomiti. Da ga pošaljem k vama? – Skidala je s nokta neku sitnu prljavštinu. – Među nama su zavladali prilièno èudni odnosi... Ne mogu s njim odluèeno razgovarati. Ne znam zašto.

Ti èudni odnosi potjecali su još od onoga dana kad su se upoznali.

Bio je ružan, sijećanski dan i lijevala je kiša. Ganhartova je te noći dežurala u klinici. Oko devet sati navečer došla joj je debela, jedra bolničarka iz prizemlja i potužila se:

– Doktorice, dolje jedan bolesnik luduje. Ne mogu izaći s njime na kraj. Ako zbilja nešto ne poduzmemo, popet æe nam se navrh glave.

Vera Korniljevna siđe i ugleda kako na samom podu pred zatvorenim vratima sestrine sobice, kraj stepenica, leži neki dugonja u èizmama, pohabanoj vojničkoj kabanici i u civilnoj kapi, koja mu je bila toliko tijesna da ju je jedva navukao na glavu. Pod glavu stavio torbu, i bilo je oèito da se spremio da spava. Ganhartova mu pristupi na vitkim nogama i visokim petama (ona se uvijek brižljivo odijevala), pogleda ga strogo, nastojeæi da izazove u njemu stid i da ga natjera da ustane, ali se on, iako ju je vidio, držao posve ravnodušno, nije se ni maknuo i æak je, èini se, zažmirio.

– Tko ste vi? – zapita ona.

– Èo-vjek – tiho i nehajno odvrati on.

– Imate li uputnicu za nas?

– Imam.

– Kad ste je dobili?

– Danas.

Po lokvicama na podu ispod leđa vidjelo se da mu je cijela kabanica mokra kao što su, uostalom, bile mokre i èizme i torba.

– Ne možete ovdje ležati. Mi to ne dopuštamo ... A i nije zgodno ...

– Zgo-odno je – umorno æe on. – Ja sam u svojoj domovini, pred kime da mi bude neugodno?

Vera Korniljevna se zbunila. Osjetila je da ne može podviknuti na njega i zapovjediti mu da ustane; uostalom, ne bi je ni poslušao.

Pogledala je prema predvorju, gdje je po danu uvijek bilo mnogo gostiju i bolesnika, gdje su na trima klupama rođaci sjedili sa svojima iz bolnice, a noæu, kad se klinika zatvarala, ostavljali bi tu najteže bolesnike za koje nije bilo slobodnih ležaja. Sad su

50

u predvorju bile samo dvije klupe: na jednoj je ležala starica, na drugoj je mlada Uzbekinja u šarenoj marami položila dijete i sjedila kraj njega. Možda bi mu mogla dopustiti da legne na pod u predvorju, ali je ondje bilo prljavo i blatno od nogu.

A ovdje je sve bilo tobože sterilno, ovdje se smjelo uæi jedino u bolničkoj odjeæi ili u lijećenićkom ogrtaðu. Vera Korniljevna je ponovo pogledala bolesnog divljaka, èije je oporo i mršavo lice veæ odavalo samrtnićeku ravnodušnost.

– I nemate nikoga u gradu?

– Nemam.

– Niste pokušali naći mjesto u hotelu?

– Jesam – odgovarao je on sve umornije.

– Ovdje ima pet hotela.

– Neæe ni da èuju – on zatvori oèi kao da završava razgovor.

– Bar da ste se prije javili! – domišljala se Ganhartova. !– Neke naše bolničarke uzimaju bolesnike kuæi, na noæenje. Ne traže mnogo.

On je ležao i nije otvarao oèi.

– Rekao je: ležat æu ovako i sedam dana ako treba! – uzrujavala se dežurna bolničarka. – Nasred poda! Sve dok mu, veli, ne daju ležaj. Zamislite, kakav bezobraznik! Ustaj, nemoj gnjaviti. Ovdje je sve sterilizirano! – navaljivala je bolničarka.

– A zašto su samo dvije klupe ovdje? – èudila se Ganhartova.

– Kao da su prije bile tri.

– Pa treæu su onamo odnijeli – pokazala bolničarka prema staklenim vratima. Zaista su klupu bili prenijeli u hodnik pred sobu s rendgenom da bi na njoj mogli sjedjeti oni bolesnici koji su po danu dolazili da bi se ambulantly zraèili.

Vera Korniljevna rekla je bolničarki da otvori vrata hodnika i obratila se bolesniku:

– Smjestit æu vas mnogo udobnije, ustanite.

Pogledao ju je ali isprva nepovjerljivo. Onda se polako počeo uspravljati podrhtavajući od mučnih bolova. Bilo je očito da ga je bolio svaki pokret tijela.

Kad je ustao, nije imao u rukama torbu, a sad mu je bilo teško da se ponovo prigne.

Vera Korniljevna se lagano sagnu, bijelim prstima uze njegovu smeoenu, prljavu torbu i pruži mu je.

– Hvala – naceri se on. – Šta sam sve doživio .., Dugačka, vlažna pjega ostala je na podu ondje gdje je ležao.

– Jeste li bili na kiši? – promatrala ga je sve samilosnije.

– Ondje u hodniku je toplo, skinite kabanicu. Trese li vas groznica? Da nemate temperaturu?

Cijelo čelo bilo mu je pokriveno crnom odrpanom kapom, koju je čvrsto nabio i s koje su visili krznjeni naušnjaci. Stavila mu je prste ne na čelo, već na obraz. Već na prvi dodir bilo je jasno da mu je temperatura povišena.

– Jeste li uzimali kakve lijekove?

Sad ju je već promatrao drugačije nego prije, ne više onako divlje.

51

– Analgin.

– Imate li ga uza sei*

– Imam.

– A hoćete li i sredstvo za spavanje?

– Ako je moguće.

– Aha! – sjeti se ona. – Pokažite mi uputnicu.

Nije bilo jasno da li se osmjehuje ili mu se usta naprosto miču od bolova.

– Pa zar bih bez dokumenata izašao na ovu kišu? Otkopčao je gornju kopču na kabanici i iz džepa bluze izvukao

uputnicu, koju su mu zaista toga dana bili izdali u ambulanti. Pročitala ju je i uvjerala se da je to zaista bolesnik koji njoj pripada, rendgenaš. Još jednako s uputnicom u ruci krenula je po sredstvo za spavanje:

–! Odmah æu vam donijeti. Samo vi legnite.

– Ėekajte, Ėekajte! – živnu on – vratite mi dokumente! Znam ja te trikove!

– Ama Ėega se bojite? – osvrnu se ona uvrijeđeno. – Zar mi ne vjerujete?

Pogledao ju je neodlučno i protisnuo:

– Zašto bih vam vjerovao? Nismo nas dvoje istu kašu kusali...

I otišao je daleko.

Ona se razljutila i nije se vratila nego mu je poslala sredstvo za spavanje po bolničarki, zajedno s uputnicom, na kojoj je stavila ime u navodnike, potcrtala ga i dodala usklik.

Istom u noći ga je obišla. Spavao je. Bilo je dobro što nije mogao pasti s klupe: obli naslon klupe prelazio je u jednako oblo sjedalo, nalik na žlijeb.

Mokru kabanicu nije skinuo, odnosno njome se pokrio: jedna polovica pokrivala mu je noge, druga ramena. Potplate ėizama visile su na donjem kraju klupe. Na njima nije bilo ni jednog ėitavog mjesta – bile su iskrpane komadićima crne i crvene kože. Na njihovim vrhovima bile su metalne kapice a na petama potkovice.

Ujutro je Vera Korniljevna upozorila stariju sestru da ga premjesti na odmorište prvoga kata.

Treba reći da je poslije toga Kostogutov više nije izazivao. Ljubezno je razgovarao s njome običnim gradskim rječnikom, prvi bi je pozdravio i ėak se dobronamjerno smješкао. Ali je uvijek osjećala da bi joj mogao nešto neobično dobaciti.

I zaista, kad ga je prekjueer zvala na krvnu probu i već bila pripremila praznu štrcaljku, da bi mu uzela krv iz vene, on spusti rukav koji je već bio zadigao i odlučno reče:

– Vera Korniljevna, vrlo mi je žao, ali morat æete se nekako snaći i bez te probe.

– Zašto, Kostogutove?

– Dosta su mi već popili krvi, ne dam je više. Neka dadnu oni koji imaju mnogo krvi.

– Kako vas samo nije stid? I vi ste mi neki muškarac! – Pogledala ga je i to s onom prirodnom ženskom podrugljivošću koju muškarci teško podnose. – Uzet æu vam samo tri kubika...

–• Čak tri! Tri kubična centimetra? Ama zašto?

52

– Da odredimo vašu krvnu grupu, da utvrdimo kako primete tuđu krv i, ako je sve u redu, da vam ulijemo dvjesto pedeset.

– Meni? Da mi ulijete? Za miloga boga, šta æe mi tuđa krv? Ne treba mi tuđa, a svoje ne dam ni kapi. Krvnu grupu æu vam sam reæi, znam je iz rata.

Ma koliko da ga je nagovarala, nije popuštao, nalazeæi uvijek nove neočekivane razloge. Smatrao je da je sve to suviše. Napokon se ona naprosto uvrijedila:

– Stavljate me u vrlo glup i smiješan položaj. Ja vas posljednji put molim. To je naravno bila greška i ona se pred njim ponizila – što je trebalo da ga moli?

Ali je on odmah zadigao rukav i pružio ruku:

– Uèinit æu to osobno za vas, izvolite, uzmite ta tri kubika. Zbog toga što se ona lako pred njim zbunjivala jednom se

dogodila smiješna zgodna. Kostogutov je rekao:

– Niste nimalo nalik na Njemicu. Sigurno vam je to prezime po mužu?

– Da – otelo se njoj.

Zašto je tako odgovorila? U tom trenutku uèinilo joj se da ne bi bilo zgodno drugaèije odgovoriti.

Više je ništa nije upitao.

Inaèe je prezime Ganhart bilo prezime njena oca i djeda. Oni su bili Nijemci koji su se doselili u Rusiju.

Šta bi mu drugo mogla reæi? »Nisam udata?« »Nikada nisam bila udata?«

To mu nije mogla reæi.

53

POVIJEST BOLESTI

Ljudmila Afanasjevna je Kostogutova najprije odvela u sobu za rendgen, odakle je, poslije zraèenja, upravo izišla jedna bolesnica. Od osam sati ujutro ovdje je gotovo neprestano radila velika rendgenska cijev od stotinu osamdeset tisuæa volti, koja je visila sa stropa na žicama; prozorèia je bio zatvoren i zrak je bio pun pomalo slatkaste, pomalo otužne rendgenske topline.

Ta toplina, koja je ispunjala plua (a i nije bila to samo obièna toplina), zgadila bi se bolesnicima već poslije šest do deset seansi zraèenja, a Ljudmila Afanasjevna bila se navikla na nju, ne misleæi je li ugodna ili nije. U dvadeset godina, koliko ih je ovdje provela (cijevi prije nisu uopæe bile izolirane i jednom ju je već dohvatila struja visokog napona i gotovo je usmrtila), Don-cova je svaki dan udisala zrak rendgenskog kabineta i provodila mnogo više sati nego što je bilo dopušteno u odjelu za dijagnostiku. Usprkos svim ekranima i rukavicama, zacijelo je već primila više »r« nego i najstrpljiviji i najteži bolesnici, samo što te njene »r« nitko nije brojao, ni zapisivao.

Zurila se, i to ne samo zato da što prije iziðe, nego zato što nije mogla pretjerano dugo zauzimati sobu s rendgenom. Pokazala je Kostogutovu gdje æe leæi na tvrdi ležaj pod cijev i rekla mu da otkrije trbuh. Škakljala ga je nekim hladnim malim kistom, prelazeæi njime po koži kao da nešto crta ili ispisuje brojke.

Istovremeno je saopæila sestri, rendgenskoj tehničarki shemu polja i upozorila je kako æe uperiti cijev na svako polje. Zatim mu je naredila da se prevrne na trbuh i prelazila mu onim kistom po leđima. Završila je:

– Poslije zraèenja dođite k meni.

I izišla je. Sestra mu je rekla da se opet prevrne na leða i uokvirila je prvo polje plahtama, zatim dovukla teške pokrivaæe od gume s olovom i njima prekrila sva granièna mjesta koja nisu smjela biti izložena direktnom udaru radijacije. Savitljivi pokrivaèi nekako ugodno i teško pritisli mu tijelo.

Izišla je i sestra, zatvorila vrata i sad ga je još gledala samo kroz okance u debelu zidu. Zaèulo se tiho zujanje, zasvijetlile signalne svjetiljke, upalila se glavna cijev.

54

I kroz nepokriveno područje kože na trbuhu, a zatim kroz tkiva i organe kojima èovjek, èiji su bili, nije znao imena, kroz tijelo gmaza-tumora, kroz želudac ili crijeva, kroz krv koja je tekla arterijama i venama, kroz žlijezde, kroz æelije, kroz kralježnicu i sitnije kosti, i opet kroz tkiva, kroz žile i kožu na leđima, kroz tvrdi ležaj, kroz èetiri centimetra debele daske poda, kroz deku i podlogu, i još dublje i dublje, prodiruæi èak i u kamene temelje ili u zemlju – jurnule su oštre rendgenske zrake, vektori elektriènih i magnetskih polja, koji su treperili i bili toliko sitni da ih ljudski um ne može zamisliti, poletjeli su nešto shvatljiviji meci kvanta, koji su kidali i kosili sve što bi im se našlo na putu.

I ta barbarska paljba teških kvanta, koju tkiva izvrgnuta hicima nisu ni èula ni osjeæala, veæ nakon dvanaest seansi vratila je Kostogutovu potrebu i želju za životom, i tek, pa èak i dobro raspoloženje. Poslije druge i treæe paljbe prestali su mu bolovi, zbog kojih mu je dotadašnji život bio nepodnošljiv, i on je odlueio da sazna i shvati kako ti nevidljivi, prodorni meci mogu bombardirati tumor a da ne ozlijede druge dijelove tijela. Kostogutov se nije mogao potpuno prepustiti lijeèenju ako ne shvati njegovu suštinu i ne povjeruje u nju.

I tako je on pokušao saznati šta zapravo znaèi rendgenska terapija, pa se obratio Veri Korniljevnoj Ganhart, toj simpatiènoj ženi koja je slomila njegovu poduzetnost i tvrdokornost veæ pri prvom susretu u predvorju, kad je on bio odlueio da se odanle dobrovoljno neæe maknuti makar došli po njega vatrogasci i milicija.

– Ne bojte se, slobodno mi objasnite – umirivao ju je on. – Ja sam kao onaj svjesni borac koji mora shvatiti svoj borbeni zadatak, jer drugaèije ne može ratovati. Kako je moguæe da rendgen uništava tumor a ne dotièe druga tkiva? Osjeæaje Vere Korniljevine prije su joj odavale usnice nego oèi. Njene sitne treperave usne bile su nalik na leptiriæe. I kada se sada kolebala, na njima se to vidjelo: usnice su neodluèno treperile.

(šta da mu kaže u onoj sljepaèkoj artiljeriji koja jednako spremno udara po vlastitim, kao i po neprijateljskim snagama?)

– Oh, o tome se ne smije govoriti... Ali neka vam bude. Rendgenske zrake, naravno, uništavaju sve odreda. Samo što zdravo tkivo brzo zacijeli, a bolesno – nikada.

Bez obzira da li je rekla istinu ili nije, Kostogutovu se objašnjenje svidjelo.

– Oh, ako je tako, onda prihvaæam. Hvala vam. Sad æu zbilja lako ozdraviti!

I on je zaista poèeo ozdravljati. Vrlo spremno je lijegao pod rendgen i za vrijeme zraèenja èak je nekako uvjeravao stanice tumora da se moraju raspasti i da im je odzvonilo.

Prije toga je pod rendgenskom cijevi razmišljao o kojeèemu ili èak drijemao.

Sad je prešao pogledom po tolikim cijevima i žicama što su visile sa stropa pokušavajuæi sam sebi objasniti zašto ih ima toliko i da li se – ako se veæ hlade – hlade vodom ili uljem. Međutim nije dugo o tome razmišljao i ništa nije uspio sebi da objasni.

55

Bit æe da je, eto, razmišljao o Veri Ganhartovoj. Mislio je kako se takva simpatièna žena nikada neæe pojaviti u njihovu Uš-Tereku. I sve takve žene su uvijek udate. Uostalom, iako se uz put sjetio muža, on je razmišljao o njoj nekako mimo toga muža. Mislio je kako bi bilo ugodno s njom porazgovoriti, ali ne ovako kratko, nego nadugo i naširoko, makar šetajuæi po dvorištu klinike. Ponekad bi je trebalo uplašiti kakvom oštrom napomenom – tako je zgodna kad se zbuni. Njena blagost svijetli joj iz osmijeha kao sunce kad god je susretne u hodniku ili kad ona uđe u bolesnièku sobu. Ne samo da je plemenita u svom pozivu nego je, naprosto, plemenita u životu. Plemenit joj je smiješak, ali ne samo smiješak, nego veæ i sama usta, to su nekakva živa usta, odijeljena od tijela, koja mogu poletjeti s lica i odlepršati u nebo kao ševa. Svima ustima suđeno je

da se ljube, pa se tako ljube i ova, ali usprkos tome imaju i uzvišeniji cilj – da cvrkuæu o neèemu velièanstvenom.

Cijev je zvonko zujala.

Razmišljao je o Veri Ganhart, ali je pomišljao i na Zoju. Èinilo mu se da su sinoæ na njega najsnaænije djelovale upravo njezine složno zadignute grudi, koje su bile gotovo nalik na vodoravnu policu, i taj se utisak u njemu ponovo jutros javio. Dok su sinoæ brbljali, kraj njih na stolu leæalo je veliko i prilièno teško ravnalo za unošenje podataka u grafikone, ravnalo od obiène otesane daske. I Kostogutova je cijelo veèe draškala pomisao kako bi bilo da uzme to ravnalo i da ga stavi na policu njenih grudi i vidi hoæe li ono spasti ili neæe. Vjerovao je da ne bi spalo.

Ali se bojao da je ne uvrijedi.

Isto je tako zahvalno razmišljao o teškom pokrivaèu punom olova koji mu stavljaju ispod trbuha. Taj ga je pokrivaè pritiskao i radosno ponavljao: »Ja te štitim, ne boj se!«

A možda ga i ne štiti? Možda nije dovoljno debeo? A možda ga stavljaju kako ne treba.

Ali u ovih dvanaest dana Kostogutov se nije samo vratio u život, nije samo poèeo jesti, kretati se i veseliti se. U tih dvanaest dana vratio se najvrednijim osjeæajima u životu, koji su za nj u bolovima proteklih mjeseci bili posve išeæzli. Dakle, nije li jasno da je olovo izdržalo napad?

A ipak bi bilo bolje da izjuri iz klinike dok mu je glava na ramenu.

Nije ni primijetio da je zujanje prestalo i da se ruæièaste æice polako gase. Ušla je sestra i skinula s njega pregaèu i plahte. Spustio je noge s leæaja i jasno razabrao na truhu ljubièasto nacrtana polja i brojeve.

– Mogu li se oprati? – upitao je sestru.

– Samo ako lijeènici dopuste.

– Bome lijepo. Hoæu li mjesec dana to nositi.

Otišao je doktorici Doncovoj. Ona je sjedila u sobi s manjim rendgenskim aparatima i, nataknuvši naoèale, èetvrtaste ali zaobljene na uglovima, promatrala prema svjetlu velike rendgenske snimke. Oba aparata su radila, obje oduške na prozorima bile su otvorene, ali u sobi nije bilo više nikoga.

– Sjedite – reèe Doncova hladno. On sjede.

56

Ona je i dalje usporeðivala dva rendgenska snimka.

Kostogutov se, istina, s njom prepirao, ali se on na taj naèin samo branio od suvišnih lijekova koje bi mu propisali. Inaèe je imao puno povjerenje u Ljudmilu Afanasjevnu: ne samo u njenu muškaraèku odluènost, odluène komande u mraku pred rendgenskim aparatom, ne samo u njene godine i potpunu predanost poslu, nego osobito u to kako je veæ otprve sigurno napipala obrise tumora i prelazila prstima taèno po njegovu rubu. O tome da ga je dobro napipala, govorio mu je sam tumor. Samo bolesnik može utvrditi da li je lijeènik taèno napipao tumor. A Doncova ga je tako osjeæala pod prstima da joj ni rendgen nije bio potreban. Odložila je rendgenske snimke, skinula naoèale i rekla:

– Kostogutove, u povijesti vaše bolesti ima jedna osjetljiva-praznina. Mi bismo se morali taèno upoznati s prvim stadijem vašeg tumora.

Èim bi Doncova poèela struèno razgovarati govorila bi sve bræe i bræe: najdulje reèenice i termine izgovarala je u jednom dahu.

– Ono što ste nam isprièali o operaciji pretprošle godine,, kao i stanje sadašnjih metastaza, podudara se s našom dijagnozom. Meðutim postoje još i druge moguænosti. To nam oteæava lijeèenje. Vama je sigurno jasno da sada ne možemo uzeti uzorak metastaze i napraviti probu.

– Hvala bogu. Ne bih vam ni dao.

– Meni nikako nije jasno zašto, meðutim, ne možemo dobiti uzorke prve probe. Jeste li sigurni da je izvršena histološka, analiza?

– Siguran sam.

– Pa kako da vam onda nisu saopæili rezultate analize? – Govorila je vrlo brzo, kao svaki poslovni èovjek. Neke rijeèi mogao je samo naslutiti.

A Kostogutov nije bio navikao da se æuri:

– Rezultate? Kod nas je bila takva gužva, Ljudmila Afana-sjevna, takve prilike da, bogami, na èasnu rijeè... Naprosto me je bilo stid da pitam za biopsiju. Glave su onda frcale. Osim toga nisam ni shvaæao šta æ mi ta biopsija.

Kostogutov je u razgovoru s lijeènicima rado upotrebljavao njihove termine.

– Naravno da vi niste shvaæali. Ali valjda su lijeènici morali shvatiti da to nije šala.

– Lije-èni-ci?

Promotrio joj je pramen sijede kose, koji nije skrivala ni bojila, zagledao se u pribrani i poslovni izraz njena poširoke lica.

Takav je eto život: pred njim sjedi njegova zemljakinja, suvremenik i žena koja mu želi dobro – i na njihovom zajednièkom, materinjem ruskom jeziku ne može joj objasniti ni neke najjednostavnije pojmove. Trebalo bi poèeti odviše izdaleka, valjda. Ili možda što prije ušutjeti.

– Ni lijeènici, Ljudmila Afanasjevna, ništa nisu mogli uèiniti. Prvi kirurg, Ukrajinac, koji je odlueio da me operira i koji me je veæ pripremio za operaciju odveden je noæ uoèi operacije.

– Pa šta?

– Kako pa šta? Odveli su ga.

5T

– Ali, molim vas lijepo, sigurno su ga unaprijed obavijestili, pa je mogao... Kostogutov se iskreno nasmija. Bilo mu je vrlo smiješno.

– Kad nekoga sprovode pod stražom, nikada ga unaprijed ne obavijeste, Ljudmila Afanasjevna. Baš zato da bi èovjeka iznenada šepali.

Doktorica Doncova nabra široko èelo. èinilo joj se da Kostogutov koješta lupeta.

– Ali ako je imao bolesnika koji je pred operacijom?

– Ih, bilo je gorih sluèajeva od mojega. Jedan Litvanac je progutao aluminijsku žlicu za juhu.

–! Kako ju je mogao progutati?

– Namjerno. Da bi ga pustili iz samice. Nije znao da æ te noæi odvesti kirurga.

– I, a... poslije? Zar nije vaš tumor brzo napredovao?

– Jest, zbilja se moglo vidjeti kako raste od jutra do veèeri... Za pet dana su iz drugog logora doveli novog kirurga, Nijemca Karla Fjodorovièa. Da-akle ... Tek što se malo snašao, odmah me je, veæ iduæeg dana, operirao. Ali nitko mi nije spominjao ništa nalik na »maligni tumor«, »metastaze«. Nisam ni poznavao te rijeèi.

– A biopsiju je dao napraviti?

–! Ništa ja nisam znao, nisam imao pojma o biopsiji. Poslije operacije sam ležao a na meni vreæice s pijeskom. Za sedam dana pokušao sam veæ spustiti noge s kreveta i stajati. Odjednom su odlueili da iz logora odvedu sedam stotina ljudi, takozvanih »buntovnika«. Među njima se našao i moj mirni Karlo Fjodoroviè. Odveli su ga iz stambene barake i nisu mu dali ni da posljednji put obièe bolesnike.

– Kakvo divljaštvo!

– Nije to još ništa – Kostogutov se zanio više nego obièno. – Dotrèao mi je jedan prijatelj i šapnuo da æ i mene sprovesti, a sanitetska naèelnica, gospoða Dubinska, dala svoj pristanak. Dala je pristanak iako je znala da ja ne mogu hodati, da mi ni šavovi nisu izvaðeni, vidite kakav je to bio gad od žene! ... Oprostite ... Meðutim sam ja bio spreman da se usprotivim: vozit æu se u marvenim vagonima sa šavovima na trbuhu, a kad se ognoje, gotov sam. Kad doðu po mene, reæi æu im: ustrijelite me odmah, na krevetu, ne idem nikud. Èvrsto sam odlueio! Ali nisu došli po mene. Nije to bilo zbog toga što mi se možda smilovala gospoða Dubinska, ona se èak èudila da me nisu odveli. Nego su se raspitali u logorskoj administraciji i saznali da mi još ne ostaje više od godine dana robije. Kako bilo da bilo, preturio sam brigu... Ali priðem prozoru i pogledm napolje. Iza bolnice, dvadesetak metara od mene, veæ su bila spremna kola i u njih trpali kašnje-nike zajedno s njihovim stvarima. Karlo Fjodoroviè me je ugledao na prozoru i zavikao: »Kostogutove! Otvorite prozor!« Nadzornik se izdere: »šuti, bitango!« A on æ svejedno: »Kostogutove! Zapamtite nešto važno.

Uzorak vašeg tumora poslao sam na histološku analizu u Omsk, na odjel za patološku anatomiju, upamtite!« I... otjeraše ih. Takvi su bili moji lijeènici, oni prije vas. Što su oni krivi?

58

Kostogutov se zavali u stolicu. Uzbudio se. Osjetio je dah bolnice: ne ove, nego one tamošnje.

Izdvojivši nevažno od važnoga (u prièanju bolesnika ima uvijek mnogo nevažnoga), Doncova nastavi svoje:

– A kakav je bio odgovor iz Omska? Jesu li odgovorili? Kostogutov slegnu košèatim ramenima.

– Nitko mi ništa nije saopæio. Nisam shvaæao zašto mi je ono doviknuo Karlo Fjodoroviè. Istom jesenas, kad sam veæ bio u progonstvu i kad me je dobro zgrabilo, jedan stari ginekolog prijateljski me stade nagovarati da zatražim nalaz. Napisah pismo u logor. Nisu mi odgovorili. Onda sam uputio žalbu upravi logora. Poslije dva mjeseca mi ovako odgovoriše: »Iako smo savjesno pretražili vaše dokumente u arhivi, spomenutu analizu nismo pronašli.« Tumor me je veæ bio toliko stisnuo da bih se bio najradije odrekao dopisivanja, ali kako me uprava ionako nije puštala na lijeèenje, napisao sam nasumce pismo u Omsk, na odjel za patološku anatomiju. Odande vrlo brzo, za nekoliko dana, stiže odgovor; dobio sam ga još u sijeènju, nešto prije nego što su me uputili ovamo.

– Eto, vidite! A kakav je bio odgovor? Gdje je?

– Èujte, Ljudmila Afanasjevna, ja sam dolazio ovamo... meni... sve mi je bilo svejedno. A i dopis je bio bez žiga, neslužbeni, obièno pismo neke laborantice s odjela. Kaže da je zaista onoga datuma, koji sam naveo u pismu, iz toga i toga naselja stigao histološki preparat, da su napravili analizu i da je analiza potvrdila da je posrijedi... vrst tumora za koju i vi znate. Kažu da je još onda odgovoreno našoj logorskoj bolnici. To je sasvim nalik na prilike koje su u nas vladale i èini mi se sasvim moguæe: odgovor je stigao, nikome nije bio potreban, pa ga je gospoða Dubinska ...

Doncova zbilja nije mogla shvatiti takvu logiku! Prekrižila je ruke i nestrpljivo udarala šakama iznad lakata.

– Pa poslije takvog odgovora moralo im je biti jasno da je vama odmah potrebna rendgenska terapija.

– Šta-a? – Kostogutov veselo žmirnu i pogleda Ljudmilu Afanasjevnu. – Rendgenska terapija?

Eto, kao da joj veæ èetvrt sata ništa nije prièao! èini se da nije mnogo shvatila,

– Ljudmila Afanasjevna! – pokuša on objasniti. – Eh, kad biste mogli shvatiti onaj svijet ondje ... Vidite, ljudi gotovo nemaju predodžbu o tome! Kakva rendgenska terapija! Još mi nisu ni prestali bolovi na operiranom mjestu, kao recimo Ahmadžanu, i veæ sam bio na javnim radovima i lijevao beton. Nisam ni mislio da bih smio biti zbog toga ogorèen. Znete li koliko je težak veliki sanduk s tekuæim cementom? Mi smo ga uvijek dvojica nosili.

Spustila je glavu. Èinilo joj se kao da ga je ona poslala da nosi cement. Da, teško je bilo objasniti povijest ove bolesti.

– Dobro, ipak mi nije jasno zašto odgovor s onog patološkog odjela nema žiga, zašto je to privatno pismo?

– Dobro je da sam bar dobio i privatno pismo! – upade Kostogutov. – Našao se dobar èovjek u tom laboratoriju. Uopæe napominjem da ima više dobrih ljudi meðu ženama nego meðu muškarcima ... To je privatno pismo zato što mi moramo uvijek

59

biti prokleta oprezni! Napisala je u njemu kako je preparat tumora stigao onamo bez bolesnikova imena. Zato laboratorij i ne može poslati službeni dopis, niti može vratiti uzorak preparata. – Kostogutov se razbjesni. Bijes bi brže od drugih izražaja izmijenio njegovo lice. – Velika državna tajna! Idioti! Strepe da ne bi na nekom patološkom odjelu saznali kako u tom i tom logoru èami zatvorenik po imenu Kostogutov. Sad preparat i to anonimno pismo leže ondje, a vi sebi razbijate glavu kako da me lijeèite. Glavno da tajna nije otkrivena! Doncova ga je promatrala odlučeno i bistro. Ona se nije dala smesti:

- Šta možemo, i to pismo æu morati ukljuèiti u povijest bolesti.
- Dobro, èim se vratim u svoje selo, poslat æu vam ga.
- Ma kakvi, trebalo bi brže. Ne bi li onaj vaš ginekolog mogao da ga pronađe i pošalje?
- Pa jest, mogao bi i on... Ali kada æu ja onamo? – Kostogutov je pogleda ispod oka.
- Vi æete onamo otputovati – vrlo znaèajno izgovori Doncova – kad ja budem smatrala da treba prekinuti vaše lijeèenje. I to privremeno. Ovakvu vrst razgovora Kostogutov je upravo i oèekivao. Neæe ga, znaèi, otpustiti bez borbe.
- Ljudmila Afanasjevna! Kako bi bilo da ne razgovarate sa mnom kao s djetetom, nego da razgovaramo kao odrasli s odraslim? Zbilja. Danas sam vam na viziti...
- Danas ste na viziti – široko lice Doncove se namršti – danas ste mi priredili pravi skandal. Što vi zapravo hoæete? Da pobunite bolesnike? Na što ih to nagovarate?
- Što ja hoæu? – govorio je bez žestine, jednako znaèajno kao i ona, i èvrsto se smjestio u stolici oslonivši se leđima na naslon. – Htio sam vam samo reæi kako i ja imam pravo da raspo-lažem vlastitim životom. Valjda èovjek može raspolagati vlastitim životom, je li tako? Dopuštate li da na to imam pravo? Doncova je promatrala njegovu bezbojnu, vijugavu brazgotinu i šutjela. Kostogutov je razvijao svoju misao:
- Za vas neizvjesnost ne traje dugo: kad je jednom bolesnik u vašim rukama, vi mislite mjesto njega. Zatim mjesto njega misle vaše upute, vaši izvještaji, programi, planovi i èast vaše lijeèenièke ustanove. Ja sam opet zrnce pijeska, kao i u logoru, i o meni ništa ne ovisi.
- Klinika traži od bolesnika pismenu suglasnost uoèi operacije – podsjeti ga Doncova.
- (Zašto je spomenula operaciju?... E, na operaciju neæe pristati ni za živu glavu!)
- Hvala joj! Hvala joj zbog toga, iako to ona èini samo zato da bi sebe osigurala. Ali osim operacije, bolesnika ni za što ne pitate, ništa mu ne objašnjavate! Najlakše je na rendgen!
- Tko vam je napunio glavu rendgenom? – pokušala se dosjetiti Doncova. – Da nije Rabinoviè?
- Ne poznam ja nikakva Rabinovièa! – Kostogutov odlučeno odmahnu glavom. – Ja govorim samo o principu.

60

(Jest, upravo je od Rab ino vica èuo grozne prièe o posljedicama rendgenskog zraèenja, ali je obeæao da ga neæe izdati.)

Rabinoviè se lijeèio ambulantno i veæ je primio više od dvije stotine seansi, teško ih je podnosio i osjeæao da ga svaka od njih približava smrti, a ne ozdravljenju. Ondje gdje je stanovao !– u svom gradskom stanu – nitko ga nije shvaæao: zdravi ljudi od jutrado mraka jure i razmišljaju o nekim uspjesima i neuspjesima, koji im se èine vrlo važni. Èak je i obitelj digla ruke od njega. Istom ovdje na ulazu u dispanzer za rak bolesnici su bili spremni da ga slušaju sate i sate, i to s razumijevanjem. Shvaæali su šta to znaèi kad se okosti pokretni dio organa i kad se nakupe rendgenski ožiljci na mjestima koja su ozraèena.

Pazi, molim te. On spominje principe! . . . Samo bi još trebalo da Doncova i njene asistentice cijele dane razgovaraju s bolesnicima o principima lijeèenja! Onda za samo lijeèenje uopæe ne bi ni bilo vremena!

Ali takvih radoznalih i tvrdoglavih cjepidlaka kao što je Rabinoviè, koji ju je gnjavio tražeæi objašnjenja o toku svoje bolesti, bilo je svega po jedan na pedeset bolesnika i nije mogla izbjeæi tu strašnu pokoru da poneki put s njime ne razgovara. Što se tièe sluèaja Kostogutova, on je bio i medicinski zanimljiv: èudno je bilo kako je bolest tekla nekako nehajno, zavjerenièki i opako prije nego što je došao u bolnicu i kako se veæ bio našao na rubu smrti – i još je èudnije bilo kako je odjednom tako naglo i brzo prizdravio pod utjecajem rendgenskih zraka.

– Kostogutove, za svega dvanaest seansi rendgen vas je od mrtvacu pretvorio u živa èovjeka – kako se onda usuđujete buniti protiv rendgena? Tužite se da vas u logoru i progonstvu nisu lijeèili, da su vas zanemarili, a ovdje se opet tužite zbog toga što vas lijeèimo i što se brinemo za vas? Gdje je tu logika?

– Bit æe da logike i nema – zatrese Kostogutov crnim uvoj-cima. – Ali možda je i ne treba, Ljudmila Afanasjevna? Ta èovjek je vrlo složeno biæe, zašto da ga objašnjavamo logikom? Ili nekakvom ekonomijom, fiziologijom? Jest, došao sam ovamo kao mrtvac, molio da me primite i ležao na podu kraj stepenica. I vi zbog toga logièki zakljuèujete da sam došao ovamo tražeæi spas pod svaku cijenu. Ne treba mi spasa pod svaku cijenu! Nema nièega na svijetu što bih ja bio spreman platiti svakom cijenom! – Poèeo je govoriti brzo kao što obièno nije volio govoriti. Ali Doncova je pokušavala da ga prekine, a on je još toliko toga htio izgovoriti. – Došao sam ovamo da biste mi olakšali patnje! Rekao sam vam: strašno me boli, pomozite mi! I vi ste mi pomogli. Više me ne boli. Hvala vam! Vaš sam zahvalni dužnik. Samo sad me pustite! Pustite me da se kao pas zavuèem u svoju pseæu kuæicu i da ondje ližem rane.

– I kada vas ponovo zgrabi, opet æete dopuzati k nama?

– Možda. Možda æu opet dopuzati.

– I mi æemo vas morati primiti?

– Da! Zato vas i smatram za milosrdne! I što vi imate protiv toga? Raèunate na postotak ozdravljenja? Izvještaje? Kako možete napisati da ste me pustili poslije pedeset seansi, kad medicinska akademija propisuje najmanje šezdeset? Takvo nevezano lupetanje nije još nikada èula. Što se tièe izvještaja, najlakše bi ga bilo otpustiti sada s »osjetnim poboljšanjem«, kojega poslije pedeset seansi neæe biti.

A on je i dalje tjerao svoje:

– Meni je dosta što ste tumor zaustavili. Obuzdali. On se sad brani. I ja se branim. Odlièno. Vojniku je uvijek najbolje u obrani. Izlijeèiti me »dokraja« svejedno ne možete zato što lijeèenju raka nema kraja. Uopæe se svi procesi u prirodi odlikuju asimitodskim zasiæenjem, pri èemu veliki naponi donose sasvim male rezultate. Isprva je moj tumor brzo uzmicao, a sada æe sporije – zato me pustite dok mi je preostalo još nešto vlastite krvi.

– Zanima me gdje ste pokupili to znanje? – zaškilji Doncova.

– Znate, još u djetinjstvu sam volio èitati medicinske knjige.

– Dobro, èega se zapravo bojite u našem lijeèenju?

– Ne znam èega da se bojim, Ljudmila Afanasjevna, ja nisam lijeènik. Možda to vi znate, ali mi ne želite objasniti. Na primjer, Vera Korniljevna hoæe da mi daje glukozne injekcije ...

– Svakako.

– Ali ja neæu.

– Zašto neæete?

–! Prvo i prvo, to nije prirodno. Ako mi veæ treba groždanog šeæera, onda mi ga dajte kroz usta! Kakva je to izmišljotina dvadesetog stoljeæa da se svaki lijek daje injekcijom? Imamo li za to primjer u prirodi? Kod životinja? Neæe proæi ni sto godina pa æe nam se rugati kao divljacima. Osim toga, kako se daju te injekcije? Jedna sestra pogodi odmah, a druga ti izbode cijeli ovaj ... pregib kod lakta. Neæu! Osim toga mi se èini da spremate da mi date i transfuziju ...

– Trebalo bi da se veselite! Netko drugi æe vam dati svoju krv! To znaèi zdravlje, to znaèi život!

– Ali ja neæu! Vidio sam kad su jednom Èeèencu davali krv, tri sata se kasnije bacakao po krevetu, rekli su: »nije je dobro primio«. Drugome su ubrizgali krv pokraj vene, skoèila mu je krvga na ruci. Sad ga cijeli mjesec lijeèe toplim oblozima. Ne želim ja to.

– Ali se bez transfuzije ne može primiti mnogo rendgenskih jedinica.

– A zašto ih onda dajete? Zašto vi uopæe uzimate na sebe pravo da odluèujete u ime drugog èovjeka? To je užasno pravo, i ono gotovo nikada ne donosi dobra. Èuvajte se toga! Takvo pravo lijeèniku ne pripada.

– Ono upravo pripada lijeèniku. Lijeèniku prije nego bilo kome drugome!

– uvjereno uzviknu Doncova, koja se veæ bila silno razljutila. – Kad ne bi bilo tog prava, ne bi bilo ni medicine!

– Samo èemu to vodi? Da neæete moŹda skoro napisati referat o rendgenskom raku, je li?

– Kako znate? – zaèudi se Ljudmila Afanasjevna.

– Nije bilo teŹko pogoditi...

(Na stolu je, naime, leŹao debeli fascikl s papirima ispisanim pisaaim strojem. Natpis na fasciklu Kostogutov je gledao s obratne strane, ali ga je za vrijeme razgovora uspio proèitati i pogoditi o èemu je rijeè.)

62

– ... nije bilo teŹko pogoditi. Èim iskrсне neki novi naziv, odmah treba pisati referat. Eto, prije dvadeset godina zraèili bi nekog ovakvog Kostogutova, koji se branio tvrdeæi da se boji takva lijeèenja, a vi biste ga uvjerali da je sve u redu zato Źto joŹ niste znali da postoji rendgenski rak. Sa mnom je sad isto tako: joŹ ne znam èega se bojim, ali vas molim – pustite me da odem! Hoæu da ozdravim vlastitom snagom. MoŹda mi odjednom bude bolje, a?

Lijeènici se drŹe uvjerenja da bolesnika ne treba plaŹiti nega ohrabrivati. Ali ovakva dosadnog bolesnika kao Źto je Kostogutov trebalo je, naprotiv, posve oŹamutiti.

– Bolje? Neæe vam biti bolje! Mogu vam jamèiti – ona èetirma prstima udari po stolu kao da ubija muhu – da vam neæe biti bolje! Vi æete – ona joŹ jednom ocijeni snagu udarca

– umrijeti!

Oèekivala je da æe zadrhtati. Ali on se samo primirio.

– DoŹivjet æete istu sudbinu kao i Azovkin. Jeste li ga vidjeli? Imao je istu bolest kao i vi, i jednako je bila zapuŹtena. Ahma-dŹana æemo spasiti zato Źto je zraèenje poèelo odmah poslije operacije. A vi ste izgubili dvije godine, razmislite o tome! Bilo-je potrebno odmah izvrŹiti novu operaciju – najbliŹeg limfnog èvora – ali to nije uèinjeno, da znate. I metastaze su se raŹirile f VaŹ tumor je jedan od najopasnijih oblika raka. Opasan je zato-Źto se vrlo brzo Źiri i Źto je vrlo zloæudan, to jest, vrlo brzo meta-stazira. JoŹ nedavno je postotak smrtnosti iznosio devedest, Źta kaŹete? Evo, mogu vam pokazati...

Izvukla je sveŹanj papira iz fascikla i poèela kopati po njemu..

Kostogutov je Źutio. Zatim se ponovo javio, ali sasvim tiho, ne tako odlueòno kao prije:

– Iskreno da vam kaŹem, meni do Źivota nije osobito stalo. Ne samo da me niŹta ne oèekuje u buduænosti, nego ni u proŹlosti nisam imao mnogo. I ako mi bolest dopusti da proŹivim joŹ pola godine, treba da je proŹivim poŹteno. Nemam namjere praviti planove za deset-dvadeset godina, Źto se viŹe lijeèim, viŹe æu se muèiti. Poèet æe muèenina od rendgena, povraæat æu – a zaŹto?

– Evo, naŹla sam. Ovdje imamo statistiku. – I ona mu pruŹi list iz biljeŹnice. Preko cijele duŹine rastvorenog lista bilo je ispisano ime njegova tumora, na lijevoj stranici: »Veæ umrli«, na desnoj: »JoŹ nisu umrli«. U tri niza bila su ispisana imena mnogih muŹkaraca; oèito da ih je unosila viŹe godina, èas olovkom, èas tintom. S lijeve strane nije bilo nikakvih packi, a s desne bilo je precrtano jedno ime, drugo, treæe, i tako redom . . . – Vidite ... kad otpuŹtamo iz bolnice, svakoga unosimo u desni stupac, a kasnije prepisujemo u lijevi... Ipak ima sretnika koji ostanu u desnom, vidite li?

PruŹila mu je spisak da ga joŹ bolje pogleda i porazmisli.

– Vama se èini da ste ozdravili! – opet æe ona energieòno.

– A bolesni ste kao Źto ste i bili. U istom ste stanju u kakvom

. ste i doŹli. Jedino je jasno da se s vaŹim tumorom m o Ź e m o boriti! Jasno je da joŹ nije sve propalo. I baŹ u tom trenutku vi izjavljujete da Źelite otiaèi. E pa, odlazite! Odlazite! MoŹemo vas veæ danas otpustiti! Mogu ja to odmah urediti... Zapisat æu vas u ovaj spisak. Meðu one koji joŹ nisu umrli.

63

On je Źutio.

– Dakle? Odlueèite, se. -

– Ljudmila Afanasjevna – pomirljivo poèe Kostogutov. Kad bi to bio neki razuman broj seansi, pet, deset...

– Ni pet ni deset! Nijedna! Ili toliko koliko bude potrebno! Recimo, od danas bismo mogli davati dvije seanse dnevno mjesto jedne. I poduzeti sve druge mjere

koje budu potrebne! I prestanite pušiti! Još jedan neminovni uvjet: morate prihvatiti liječenje ne samo s pouzdanjem, nego i s veseljem! Samo tako ćete se izliječiti.

Oborio je glavu. On se zapravo danas cjenkao za što bolji ishod. Bojao se da mu ne odrede operaciju – nisu je odredili. A što se tiče zračenja, neka. Kostogutov je u prièuvi imao tajni lijek – korijen iz Isik-Kula, i kad je odlučio da ode u svoje zabačeno selo, mislio je da se ondje liječi tim korijenom. Znajući da ima korijen, došao je u dispanzer za rak samo radi pokusa.

Doktorica Doncova, shvativši da je pobijedila, reče dobrozudno:

– Dobro, glukozu nećemo davati. Mjesto nje dobivat ćete druge injekcije – intramuskularno.

Kostogutov se nasmiješi:

– Kako hoćete, slažem se.

– I, molim vas lijepo, što prije mi nabavite pismo iz Omska. Izišao je iz njena kabineta i činilo mu se kao da korača između

dvije vječnosti. S jedne je strane spisak onih koji još nisu umrli s mnogo precrtanih imena. S druge strane – vječno progonstvo. Vječno, kao zvijezde. Kao galaksija.

7

TKO IMA PRAVO LIJEČITI

Da se još raspitivao o tome kakva je to vrsta injekcije i čime će to platiti, i da li je uistinu potrebna, da li je moralno opravdana, i da je Ljudmila Afanasjevna morala objašnjavati Kostogutovu smisao i eventualne posljedice te nove vrste liječenja, vjerojatno, vrlo vjerojatno bi se on posve pobunio. Ali baš na tom mjestu iscrpio je sve svoje silne argumente i predao se.

Ona je postupila vješto i lukavo, spomenuvši injekcije kao neku sitnicu zato što se već bila umorila od objašnjavanja i što je pouzdano znala da je upravo sada, kad je na bolesniku prokušano djelovanje rendgena u èistom obliku, kucnuo èas da se tumoru zada novi udarac koji, kod ovog oblika raka, preporučuju suvremene metode. Dobro shvaćajući slučajni uspjeh u liječenju Kostogutova, ona nije mogla popustiti pred njegovom tvrdogla-vošću nego se okomila na nj svim sredstvima u koje je vjerovala. Istina, nije mogla doći do uzoraka preparata, ali su joj cijela intuicija, pronicljivost i pamet govorili da se radi upravo o određenoj vrsti tumora, a ne o teratomu ili sarkomu.

O toj vrsti tumora, koji tako brzo metastazira, Doncova je pisala profesorsku disertaciji!. Nije je baš pisala neprekidno, nego ju je započela, napustila, nastavljala, a njen učitelj doktor Orešen-kov i prijateljice uvjeravali su je da će joj odlično ispasti, samo što ona, zaokupljena i pritisnuta tekućim poslovima, nije ni naslućivala kada bi je mogla obraniti. Ne zato što joj je manjkalo iskustva ili građe – nego je previše bilo drugih poslova, neprestano su je zvali, èas na rendgen ili u laboratorij, èas nekom bolesniku u sobu; skupljati i proučavati rendgenske snimke, unositi podatke, sistematizirati ih i još pripremati disertaciju – to je prelazilo ljudsku snagu. Mogla je dobiti šestomjesečni naučni dopust, ali nikada u klinici nije bilo toliko laganih bolesnika i nikada nije osvanuo dan kada bi mogla ostaviti bez savjeta tri mlade asistentice i povući se na pola godine.

Ljudmila Afanasjevna je èula kako je Lav Tolstoj navodno rekao za svog brata da je imao dara za pisca, samo nije imao mana koje su piscu potrebne. Vjerojatno ni ona nije imala mana koje pomažu ljudima da postanu profesori u struci. Ona naprosto

5 Odjel za rak

65

nije žudjela za tim da èuje kako joj iza leđa šapæu: »Nije ona obièna lijeènica, to je Doncova, profesor medicinskih nauka.« Niti joj je bilo do toga da iznad njena èlanka (već ih je objavila desetak, svi su bili kratki, ali stručni i korisni) stoje, kao dodatak, ona sitna a tobože krupna slova. Istina, višak novca nije nikada višak. Samo, disertaciju nije uspijevala dovršiti, i gotovo. I bez disertacije bilo je dosta onoga što se naziva naučno--društvenim radom. U njihovu dispanzeru održavale su se kliničke konferencije na kojima se raspravljalo o greškama u dijagnostici i terapiji, referiralo o novim metodama,

i te konferencije trebalo je obavezno posjećivati i u njima obavezno aktivno sudjelovati (istina, radiolozi i kirurzi su se ionako svakog dana savjetovali, raspravljali o greškama i upotrebljavali nove metode – ali konferencije su bile nešto posebno). Osim toga postojalo je u gradu i naučno radiološko društvo gdje je trebalo držati referate i predavanja s demonstracijama. Nedavno je čak osnovano i naučno društvo onkologa, u kome Doncova nije bila samo običan član nego i tajnik i gdje je, kao u svakom novom poslu, bilo više brige nego što treba. Osim toga je slala dopise u rendgenološki vjesnik, u onkološki vjesnik, dopisivala se s Akademijom medicinskih nauka i informacionim centrom – i tako je nekako ispadalo da je velika nauka, istina, u Moskvi i u Lenjingradu, a oni ovdje samo liječe ljude, ali svejedno nije bilo dana kada su samo liječili ne vodeći računa o nauci.

I danas je bilo tctko. Morala je nazvati predsjednika Radiološkog društva radi svog skorašnjeg referata. I morala bi što prije smisliti dva članka za časopis. I odgovoriti na jedno pismo iz Moskve. I na jedno pismo iz zabačene onkološke stanice odakle su tražili neke upute.

Isto je tako jedna doktorica, glavni kirurg, čim završi današnje operacije, prema dogovoru trebalo da pokaže Doncovoj neku svoju ginekološku bolesnicu i s njome se konzultira. Trebalo bi da, kad svrši prijem u ambulanti, s jednom asistenticom pregleda i bolesnika iz Tašauza, za koga se sumnja da ima tumor na tankom crijevu.

Bila je odlučila da će danas porazgovoriti sa laboranticama u rendgenskom kabinetu kako bi one ubrzale rad s aparatima i primale što veći broj bolesnika. Nije smjela zaboraviti ni na injekciju Rusanovu, trebat će se popeti i pogledati kako mu je; takve bolesnike su tek nedavno počeli sami liječiti a prije su ih slali u Moskvu.

A ona je gubila vrijeme u glupim prepirkama s tvrdoglaviim Kostogutovom! – što je pravi pedagoški promašaj. Još dok su njih dvoje razgovarali, kroz vrata su zavirila dva majstora koji su još nešto montirali na novoj »bombi«. Htjeli su Doncovoj pokazati da treba obaviti još neke dodatne poslove koji nisu bili predviđeni budžetom i zahtijevali su da ona potpiše nalog za te poslove i nagovori primarijusa. Sad su je već pokušali onamo odvući, ali u hodniku joj je sestra uručila telegram. Telegram je bio iz Novo-čerkaska, od Ane Zadirko. Petnaest godina se već nisu vidjele i nisu se dopisivale, a to je bila njena dobra stara drugarica s kojom je polazila porodiljsku školu u Saratovu još prije fakulteta, 1924. godine. Ana je telegrafirala da će njen najstariji sin Vadim danas.

66

ili sutra biti primljen u kliniku – ravno iz neke geološke ekspedicije – i moli je da drugarski pripazi na njega i da joj čestito javi kako mu je. Ljudmila Afanasjevna se uzbudila, napustila majstore i otišla da zamoli stariju sestru da zadrži Azovkinovo slobodno mjesto za Vadima Zadirka. Starija sestra Mita, kao i uvijek, jurila je nekamo po klinici i obećala je mjesto za Vadima, a uz put je zaprepastila Ljudmilu Afanasjevu vijećajući da najbolju sestru iz rendgenskog odjela Olimpijadu Vladislavovnu traže na deset dana u gradski seminar sindikalnih blagajnika – i trebat će je zamjenjivati punih deset dana. To je zvučalo tako grozno i nevjerovatno da je Doncova zajedno s Mitom odmah odlučno krenula, kroz mnoge sobe, u kancelariju da telefonira u rajonski komitet i poništi odluku. Najprije je bila zauzeta njihova linija a zatim telefon u rajonskom komitetu i onda su ih spojili s oblasnim komitetom, gdje su se zaćudili njihovu političkom nemaru i nisu mogli vjerovati kako se njima čini da se sindikalnu blagajnu može prepustiti bilo kome. Četito je da članove rajonskog komiteta i članove oblasnog komiteta, i njihovu rodbinu, da nikoga od njih još nije našeo tumor i da su mislili kako ih nikada neće ni našeti. Javivši se i u radiološko društvo, Ljudmila Afanasjevna je naumila pokušati da zamoli primarijusa ne bi li se on zauzeo, ali on je sjedio s nekim strancima i raspravljao o mogućnosti da se vlastitim sredstvima popravi jedno krilo bolničke zgrade. Tako je sve ostalo neodređeno, i ona se vratila u odjel za rendgensku dijagnostiku, gdje danas uopće još nije radila. Ondje je bio odmor, pri crvenom svjetlu laborantice su zapisivale rezultate i istovremeno saopćile Ljudmili

Afanasjevnoj da su prebrojale zalihe filma i da, uz ovakvu potrošnju, one neće potrajati niti tri sedmice, što znači pravu tragediju, jer se trebovanja primaju samo jednom mjesečno. Don-covoj je odmah bilo jasno da još danas ili najkasnije sutra treba spojiti ekonomu i primarijusa, što nije lagano i natjerati ih da pošalju trebovanje.

Ponovo su joj se našli na putu majstori koji su montirali »bambu«, i ona je potpisala njihov dopis. Morala je svratiti i rendgenskim tehničarkama. Sjela je i zajedno su počele računati. Prema tehničkim propisima svaki aparat bi morao raditi jedan sat, a pola sata se odmarati, ali tako već odavno nije bilo u praksi, jer su svi aparati radili devet sati bez prestanka, to jest jednu i po smjenu. Međutim, i usprkos takvom pogonu i usprkos tome što su bolničari i laborantice brzo izmjenjivali bolesnike pod aparatima, ipak nisu uspijevali dati onoliko seansi zračenja koliko su htjeli. Trebalo bi postići da svaki ambulatni bolesnik dođe pod aparat jedanput dnevno, a klinički, ili bar neki među njima i po dva puta (kao što je to danas bilo određeno za Kostogutova) – tako bi bio udvostručen udarac tumoru a i ležaj i bi se brže praznili. Zato su bez znanja tehničke službe pojačali struju na dvadeset miliampera mjesto deset: brzina je bila dvostruka iako su se cijevi očitito brzo trošile. A svejedno nisu stizali ozračiti sve bolesnike! Danas je Ljudmila Afanasjevna označila kojim se bolesnicima i koliko puta smije prilikom zračenja izostaviti milimetar debeli bakreni filter (bez filtera je zračenje bilo upola kraće), koji inače čuva kožu; za one slučajeve, gdje je bilo dopušteno, odsad će stavlјati filter od pola milimetra.

Uspela se na prvi kat da vidi kako je Rusanovu poslije injekcije. Zatim je otišla u kabinet slabijih rendgenskih aparata, gdje su već ponovo zračili bolesnike, i htjela se prihvatiti svojih članaka i pisama, kad li je odjednom uljudno pokucala Jelizaveta Anato-ljevna i zamolila je za kraći razgovor. Jelizaveta Anatoljevna bila je obična sestra u rendgenskom odjeljenju, međutim nikome nije prelazilo preko jezika da joj kaže »ti«, da je zove Liza ili teta Liza, kao što čak i starije sestre zovu mladi liječnici. Bila je to dobro odgojena žena a vi slobodnim trenucima za noćne službe čitala bi francuske knjige – a, eto, morala je da radi kao bolničarka u onkološkom dispanzeru, i posao obavljala uspješno. Istina, primala je pola plaće više i neko vrijeme su joj ovdje još davali pedeset posto za opasnost od rendgena, ali kasnije su dodatak sestrama smanjili na petnaest posto, a Jelizaveta Anatoljevna svejedno nije otišla.

– Ljudmila Afanasjevna – rekla je ona povijajući se kao da se ispričava, baš kao i svi izrazito uljudni ljudi. – Vrlo mi je neugodno što vas uznemirujem zbog ovakve sitnice, ali me naprosto hvata očaj! Nemamo, naime, krpa, ni jedne jedine! Ćime da čistimo?

Da, to je da svisneš! Ministarstvo je predvidjelo opskrbu onko-loškog dispanzera radij skim iglama, bombama, aparatima »Stabil-volta«, najnovijim instrumentima za transfuziju krvi, posljednjim sintetskim preparatima, ali što se tiče najobičnijih krpa i četki, za njih se nije našlo mjesta na tako uzvišenom spisku. Nizamutdin Bahramović je odgovarao: »Ako Ministarstvo nije predvidjelo, hoćete li da vam ja kupujem od svog novca?« Neko vrijeme su za krpe upotreblјavali dznošeno rublje, ali se ekonomat uplašio i zabranio vjerujući da će tako nestajati i novo rublje. Po novoj naredbi sve se staro rublje skupljalo na određenom mjestu, gdje je autoritativna komisija zaključila šta se može otpisati i izderati.

– Ja mislim – rekla je Jelizaveta Anatoljevna – da bismo mi svi, suradnici rendgenskog odjela mogli da se obavežemo da ćemo donijeti od kuće po jednu krpu i tako se izvući iz ovoga škripca, šta mislite?

– Pa dobro – uzdahnula je Doncova – u redu, ako drugačije ne može. Ja se slažem. Predložite to, molim vas, Olimpijadi Vladislavovnoj.

Eh, i samu Olimpijadu Vladislavovnu trebalo je izbaviti. Strašno je ostati punih deset dana na poslu bez najbolje i najiskusnije bolničarke.

I ona se opet prihvatila telefona. I opet ništa nije postigla. Latila se da pregleda bolesnika iz Tašauza. Isprva je sjedila u tami dok joj se oči ne naviknu. Onda je promatrala barijevu kašu u bolesnikovu tankom crijevu čaš

dižuæi, èas spuštajuæi zaštitni ekran kao stol i obræuæi bolesnika s jednog boka na drugi kako bi ga fotografirala. Opipavajuæi gumenim rukavicama bolesnikov trbuh i povezujuæi njegove uzvike »boli« sa slijepim, mutnim, šifriranim odrazima pjega i sjenki, Ljudmila Afanasjevna ih je prevela u dijagnozu.

68

U tom poslu prošao je i prekid za ruèak, koji ona nikad ne bi primijetila; èak ni ljeti ne bi izlazila pred bolnicu sa sendvièem u ruci. Ubrzo doðoše i pozvaše je radi nekog savjeta u ambulantu za previjanje. Ondje je kirurg najprije upoznao Ljudmilu Afanasjevnu s poviješæu bolesti, a zatim su pozvali bolesnicu i pregledali je. Doncova je zakljuèila: spas je moguæ jedino ako se žena kastrira. Bolesnica, kojoj je bilo svega èetrdesetak godina, proplaka. Pustili su je da plaèe nekoliko trenutaka. »Pa to mi je kraj života! ... Muž æe me napustiti...«

– Mužu ne morate reæi kakva je to operacija – urazumijivala ju je Ljudmila Afanasjevna. – Otkud bi on doznao? Nikada neæe doznati. U vašoj je moæi da to sakrijete ...

Naviknuta da spašava život, goli život – u njihovoj klinici život je uvijek bio na kocki, ništa manje od toga – Ljudmila Afanasjevna je bila èvrsto uvjerena da je svaki gubitak opravdan samo ako spašava život.

Ali danas, ma koliko da se vrtjela po klinici, bilo je nešto što joj je cijeli dan smetalo da bude sigurna u sebe, olièenje odgovornosti i autoriteta.

Je li to bila ta jasno određena bol u njenu vlastitom želucu? Bilo je dana kad je nije osjeæala, nekad bi sasvim jenjala, ali danas je bila jaèa nego inaèe. Da se nije bavila onkologijom, ne bi se obazirala na tu bol ili bi, naprotiv, bez ikakva straha otišla na pretrage. Meðutim ona je dobro poznavala to klupko da bi se usudila odmotati prvu nit: reæi roðacima i reæi kolegicama u sluþbi. Sama sebe je tješila onim vjeèitim ruskim »moþda«: moþda æe proæi? moþda je samo nervoza?

Ne, nije joj samo to smetalo cijelog dana, još ju je nešto drugo tištalo. Bio je to neki neodređeni ali nametljivi osjeæaj. Napokon, kad se zavukla u svoj kutak, sjela za stol i dotakla se fascikla »rendgenski rak«, koji je bio primijetio lukavi Kostogutov, shvatila je da je cijelog dana ne samo uzrujana nego i pogođena onom raspravom o tome ima li lijeènik pravo da lijeèi.

Još je jasno èula njegovu reèenicu: »Prije dvanaest godina vi ste ozraèili rendgenom nekakva Kostogutova, koji vas je molio da ga ne zraèite, a onda još ništa niste znali o rendgenskom raku!«

Zaista se spremala da u radiološkom društvu uskoro podnese referat na temu: »O kasnim rendgenskim promjenama«, dakle upravo o onome što je Kostogutov naslutio. Tek nedavno, prije godinu-dvije pojavili su se u radiološkoj praksi – ovdje, u Moskvi i u Bakuu – neki sluèajevi koji su se isprva èinili neshvatljivi.

Lijeènici su posumnjali. Zatim poèeli slutiti o èemu je rijeè. Pisali su jedan drugome u pismima, u referatima to nisu spominjali, ali su pretresali u razgovorima između referata. Netko je proèitao pokoji èlanak iz amerièkog èasopisa. Nešto slièno pojavljivalo se i u Americi. A sluèajeva je bilo sve više, sve se više bolesnika tuþilo – i pojava je napokon dobila naziv: »Kasne rendgenske promjene«. Sada se o njima govorilo i s katedre, i svi su nešto poduzimali.

Lijeèenje rendgenskim zraèenjem koje je bilo povoljno, uspješno ili èak odlièno, završeno prije deset ili petnaest godina s po-

69

moæu velikih doza X-zraka*' poslije toliko vremena nanosilo je neoèekivano razaranje tkiva i razlièita izoblièenja na ozraèenim mjestima.

Ne bi bilo tako strašno, i u svakom sluèaju bilo bi dopustivo, da su te bolesnike nekoæ zraèili zbog malignih tumora. Za takve sluèajeve nije bilo izbora èak ni s današnje taèke gledišta: bolesnika je trebalo spasiti od neminovne smrti i jedino spasonosno sredstvo bile su ogromne doze zraka, jer male više nisu pomagale. I kad bi se ponovo vratio u bolnicu, ovako unakažen bolesnik bi morao shvatiti da je ta nakaznost cijena kojom je platio dodatne godine života i one koje ga još oèekuju.

Ali onda, prije deset, petnaest godina, prije osamnaest godina, kada èak i nije bilo naziva »rendgen-rak«, zraèenje rendgenom smatralo se toliko pouzdanim i savršenim lijekom, takvim divnim dostignuæem suvremene medicinske tehnike da bi bilo staromodno i zaostalo, ako ne èak i saboterski, oduzeti trudbenicima tu vrst lijeèenja i tražiti druga, paralelna ili okolišna sredstva.

Struènjaci su se bojali jedino ranih ošteæenja tkiva i kostiju, ali su se ubrzo nauèili kako æ ih izbjeæi i poèeli su – ozraèavati! Ozraèavali su s velikim oduševljenjem! Èak i benigne tumore. Èak i malu djecu.

A kad su danas ta djeca odrasla, kad su izrasla u mladiæe i djevojke, pouđavala se i poženila, vratila su se u bolnicu s neizljeèivim ranama na onim mjestima koja su tako usrdno bila izvrgnuta zraèenju.

"Prošle jeseni je došao – ne ovamo u odjel za rak, nego u kirurški odjel, samo što je Ljudmila Afanasjevna saznala i svakako poželjela da ga pregleda – petnaestogodišnji djeèak kome su jedna ruka i noga zaostale u rastu baš kao i kosti glave, tako da je odozgo do dolje bio izvijen poput luka, kao karikatura. Pošto je zavirila u arhiv, Ljudmila Afanasjevna je utvrdila da je to onaj isti dvogodišnji djeèaèia kojega je majka donijela u medicinsko naselje zbog višestrukih izmjena u tkivu kostiju, kojima nitko nije znao porijekla, ali nisu bile karcinomske prirode, popraæene samo snažnim metabolistièkim promjenama – i tada su ga kirurzi poslali Doncovoju: možda æ pomoæi rendgen, onako naslijepo. Don-cova ga je uzela, i rendgen je pomogao! I te kako! Majka je plakala od radosti i govorila kako nikada neæe zaboraviti spasiteljicu.

A sad je došao sam, majka više nije bila na životu i nitko mu ni u èemu nije mogao pomoæi, nitko više nije mogao odstraniti iz njegovih kostiju rendgenske zrake koje je primio.

Isto tako nedavno, krajem sijeènja došla je mlada majka tužæi se da u grudima nema mlijeka. Nije došla baš direktno ovamo, nego su je slali iz jednog odjela u drugi, pa je zalutala i na onko-loški. Doncova je se nije sjeæala, ali kako se u njihovoj klinici bolesnièki kartoni vjeèno èuvaju, svratila je u skladište, dugo su ondje prekapali i našli njen karton iz èetrdeset prve, iz kojega je bilo oèito da je kao djevojèica dolazila ovamo i povjerljivo lijegala pod rendgenske cijevi – s dobroæudnim tumorom od kojega je više nitko danas ne bi lijeèio zraèenjem.

Doncovoju nije preostalo ništa drugo nego da nastavi pisati na starome kartonu i da unese podatak kako je tkivo u međuvremenu

70

atrofiralo, što je, prema tome, znaèilo da je posrijedi kasna rendgenska promjena.

Ni tome naherenome mladiæu ni unesreæenoj majci nitko nije priznao, naravno, da su ih u djetinjstvu krivo lijeèili: takvo priznanje bi bilo zapravo njima osobno beskorisno a, u opæem smislu, škodilo bi medicinskoj propagandi u narodu. Međutim su ti sluèajevi potresli Ljudmilu Afanasjevnju, obuzeo ju je tegoban osjeæaj nepopravljive i vjeèite krivice – i Kosto-gutov ju je danas pogodio baš u osjetljivo mjesto.

Prekrižila je ruke, obuhvativši ramena, i ushodala se po sobi od vrata do prozora, od prozora do vrata, po onom komadiæu poda između iskljuèenih aparata. Ali, svejedno, da li je dopušteno raspravljati o lijeènikovu pravu da lijeèi? Ako poènemo tako misliti, ako budemo sumnjali u svaku današnju nauèenu metodu – hoæe li je u budućnosti demantirati ili odbaciti – onda nas to može odvesti i u drugu krajnost! Ta ima sluèajeva da je i aspirin izazvao smrt: popio èovjek prvi put aspirin u životu i umro! Onda se uopæe ne bi moglo lijeèiti! Bilo bi se najbolje odreæi svih sredstava koja pomažu bolesniku.

Ovaj zakon, vjerojatno, ima opæi karakter: svaki djelatnik uvijek izaziva i jedno i drugo – i dobro i zlo. Jedan samo više dobra, drugi više zla.

Ali, ma koliko da se uznemiravala i ma koliko da je dobro znala da ti nesretni sluèajevi, baš kao i sluèajevi pogrešnih dijagnoza, pogrešne ili prekasne terapije ne predstavljaju možda ni dva procenta u cijelom njenom radu, a ljudi koje je izlijeèila, mladiæi i starci, žene i muškarci hodaju po njivama, po travi, pa asfaltu, lete zrakom, beru pamuk, penju se na debla, metu ulice, posluđuju za tezgama, sjede po uredima ili èajanama, služe u pješadiji ili

mornarici, a ima ih na tisuæe, i nisu svi nju zaboravili i neæe je zaboraviti – ona je ipak isto tako znala da æe ih ona ubrzo sve zaboraviti, da æe zaboraviti sve svoje uspjehe, svoje najteæe pobjede, a do groba æe se sjeæati one nekolicine, onih nekoliko bijednika koji su æalosno završili svoj vijek. Moæe se reæi da je njeno pamæenje bilo osobita kova.

Ni govora, danas izvještaj nikako neæe stiæi da pripremi, a i dan je pri kraju. (Da ponese fascikl kuæi? Sigurno æe ga uzalud ponijeti, iako ga je veæ stotinu puta uzela, i uvijek uzalud.)

Nešto bi svakako trebalo uèiniti: proèitati èlanke u »Medicinskoj radiologiji«. I odgovoriti onome bolnièaru iz Tahta-Kugira na njegovo pitanje.

Kroz tmurni prozor jedva da je dopiralo svjetlo, pa ona zapali stolnu lampu i sjede. Zavirila je asistentica, veæ bez ogrtaèa: »Vi ne idete, Ljudmila Afanasjevna?« i Vera Ganhart je provirila: »Vi ne idete?«

– Kako je Rusanovu?

– Spava. Nije povraæao. Temperatura ne spada. – Vera Kor-niljevna skide tuæni ogrtaè i ostade u sivo-zelenkastoj haljini, koja je bila previše lijepa za bolnicu.

71

– Nije vam æao da je nosite? – pokaza Doncova glavom.

– A zašto da je èuvam? ... Zašto da je èuvam? !– pokuša se osmjehnuti Ganhartova, ali smiješak ispade æalosno.

– Dobro, Veroèka, ako je tako, slijedeæi put æemo mu dati cijelu, deset miligrama – Ljudmila Afanasjevna po svom obièaju opet brzo poèe govoriti kao da joj rijeèi samo oduzimaju vrijeme, i opet se lati pisma bolnièaru.

– A Kostogotov? – tiho zapita Ganhartova veæ s vrata.

– Vodili smo bitku, ali sam ga porazila i ukrotila! – nasmiješi se Ljudmila Afanasjevna i pri udisaju osjeti kako ju je nešto æacnulo u æelucu. Veæ je htjela da se potuæi Veri, ponajprije njoj, pogledala ju je pomalo škiljeæi, ali u polumraènoj dubini sobe uèinilo joj se kao da se sprema u kazalište: ovako u veèernjoj haljini, s visokim petama.

I odluèila je da æe joj reæi drugi put.

Svi su otišli, a ona je sjedila. Nije bilo nikakve koristi od toga da se još pola sata zadržava u ovim prostorijama u kojima je samo izvrgnuta opasnosti od dnevnog zraèenja, ali je svejedno uvijek ispalo tako da se zadræi dulje nego što treba. Svaki put je pri završetku radnog dana bila sivo-blijeda u licu, a njeni leuko-citi, koji su ravnomjerno opadali u toku cijele godine, spali bi na svega dvije tisuæe: to je bila brojka koju lijeènik ne bi smio dopustiti ni u teškog bolesnika. Po propisima rendgenolog bi smio dnevno pregledati tri æeluca, a ona ih je pregledala i po deset, za rata i do dvadeset i pet. Uoèi dopusta i njoj samoj bi trebalo dati transfuziju krvi, a za dopusta se ne moæe nadoknaditi ono što je izgubljeno u toku godine.

Neumitna inercija posla nije je puštala na miru. Na kraju svakog dana Ijutito bi uvidjela da nije stigla ništa napraviti. Izmeðu dva posla ponovo se zamislila o okrutnoj nesreæi Sigbatova i pribiljeæila šta æe zapitati doktora Orešèenkova kad se s njim naæe u društvu. Kao što je ona uvodila u posao svoje asistentice tako je i nju prije rata vodio za ruku, oprezno je upuæivao i upozoravao na potrebnu širinu vidokruga doktor Orešèenkov. – »Nikada se, Lidoèka, ne smijete toliko specijalizirati da ostanete na suhom!« – upozoravao ju je on. »Neka cijeli svijet teæi za specijalizacijom, a vi se dræite svoga: u jednoj ruci rendgenska dijagnostika, u drugoj terapija. Makar se i posljednja dræala takve prakse, dræite je se!« I taj lijeènik je još bio æiv i stanovao u istome gradu. Veæ je bila ugasila svjetiljku, ali se vratila s vrata i zabiljeæila šta sutra treba uèiniti. Pošto je navukla plavi, ne baš novi ogrtaè svratila je još jednom u primarijusov kabinet – ali vrata na njemu bijahu zakljuèana.

Napokon se niz ulazno stepenište spustila meðu topole, zašla u drvored medicinskog naselja, ali u mislima još jednako ostala na poslu ne nastojeæi, èak i ne pokušavajuæi da im se otrgne. Vrijeme kao da nije postojalo –• nije znala je li lijepo ili ruæno. Još se nije bilo smrklo. U drvoredu je susretala mnoga nepoznata lica, ali ni tada se u Ljudmili Afanasjevnoj nije budila prirodna

ženska radoznalost: nije je zanimalo kako su te osobe odjevene, šta imaju na glavi, šta na nogama. Koračala je uzdignutih obrva

72

f

i sve te ljude oštro promatrala kao da u njima sluti lokaciju eventualnih tumora, koji zasada još nisu odali svoje prisustvo, ali se mogu već sutra javiti.

Išla je ona tako i prošla mimo čajnu kuhinju i maloga Uzbeka koji je vascijeli dan prodavao bademe u novinskim vrećicama – sve dok napokon nije došla do glavnog izlaza.

Kad je izašla kroz kapiju, kroz koju neumorna, svadljiva i debela vratarica pušta samo slobodne i zdrave ljude a bolesnike vraća glasnim povicima, činilo se da bi sad bar mogla prijeći iz svog javnog života u domaći, obiteljski. Ali ni govora o tome, njene-snage i njeno vrijeme nisu bile ravnomjerno podijeljene između posla i kuće. U bolničkom naselju ona je trošila svježiju i bolju polovicu svoje snage, misli o poslu rojile su joj se oko glave, kao-pèele, već kad bi davno prošla kroz kapiju a izjutra prije nego bi joj se i primakla. Bacila je pismo za Tahta-Kugir. Prešla je ulicu i uputila se prema tramvaju. Nailazio je njen broj i zvonio. Putnici su navalili na prednja i na stražnja vrata, a Ljudmila Afanasjevna je požurila da uhvati mjesto – to je bio prvi, vanjski, sitni poriv koji ju je-polako pretvarao iz vladara ljudskim sudbinama u običnog tramvajskog putnika kojega svi slobodno guraju.

Ali još i u drndavu tramvaju, koji se vukao jednim jedinim kolosijekom, i na stanicama, gdje se dugo čekalo da se tramvaji mimoiđu, Ljudmila Afanasjevna je tu pogledala kroz prozor razmišljajući i dalje o plućnim metastazama Mursalimova i o tome kako će injekcije djelovati na Rusanova. Njegova uvredljiva oholost i prijetnje s kojima ju je dočekao na današnjoj viziti i koje-su izbrisali drugi dojmovi, sada, kad je radni dan završen, ponovo« su je zaokupili i sigurno će je mučiti cijelo veće i cijelu noć.

Mnoge žene u tramvaju, jednako kao i Ljudmila Afanasjevna, . nisu nosile male damske torbice nego velike vrecaste torbe u koje se moglo strpati živo prase ili četiri cijela kruha. Kako su promicale stanice i trgovine, Ljudmilu Afanasjevnju su zaokupljale misli o njenom domaćinstvu i o kući. Sve je bilo na njoj, na njoj, i samo na njoj, jer kakva je korist od muškaraca? Imala je takva muža i sina koji, kad bi odlazila na kongres u Moskvu, ne bi po sedam dana prali suđe: ne zato što su njoj željeli natovariti taj posao nego naprosto zato što nisu vidjeli nikakva smisla u tom dosadnom i vječno istom poslu.

Ljudmila Afanasjevna imala je i kærku, koja je već bila udata, koja je imala malo dijete i za koju bi se moglo reći da gotovo više i nije bila udata, jer se brak raspadao. Prvi put se danas sjetila kærke, i Ljudmila Afanasjevna se rastužila. Bio je petak. U nedjelju bi trebalo oprati rublje, već ga se vrlo mnogo nakupilo. Prema tome bi ručak za prvu polovicu sedmice (ona ga je kuhala samo dvaput tjedno) trebalo pošto-poto skuhati već u subotu navečer. A rublje bi trebalo još večeras namočiti, pa makar uopće ne legla. Kako bilo da bilo, iako je sad kasno, ipak je ovo posljednja prilika da ode na tržnicu – ondje i navečer još ima prodavača. Sišla je na stanici na kojoj je trebalo da prijeđe na drugi tramvaj, ali je slučajno pogledala izlog »Gastronoma« preko puta i odlučila da onamo zaviri. U mesnici nije bilo nikoga, prodavač

je već bio otišao. U ribarnici ništa da se kupi – sleđ, soljeni list, konzerve. Prošavši pokraj šarolikih piramida vinskih butelja i okruglih mrkih sireva, nalik na kobasice, odlučila je da u prodavaonici mješovite robe uzme dvije boce suncokretova ulja (prije .-se moglo dobiti samo ulje od pamuka) i ječmeni koncentrat. Prošla je kroz pustu trgovinu, vratila se na blagajnu da plati a zatim opet u odjel s mješovitom robom. Ali dok je stajala iza dviju osoba, začuo se bučan žagor u trgovini, s ulice navalio svijet, i svi se, u odjelu za mješovitu robu, postrojili pred blagajnom. Ljudmila Afanasjevna se trgnula i, ne podigavši robu, brzim koracima pohitala da zauzme mjesto u repu pred blagajnom. Kroz savijeno staklo na tezgi još se ništa nije vidjelo, ali su žene, koje su se gurale, već pouzdano znale da će se dijeliti kosana šunka, i to kilogram po glavi.

To je bila prava sreća, i tako je, tek što je kupila što je htjela, već stajala u drugom repu.

74

8

OD ÈEGA LJUDI ŽIVE?

Da mu rak nije zahvatio vrat, Jefrem Poduev bio bi muškarac u naponu snage. Nije još napunio pedeset godina i bio je pleæat, èvrst na nogama i bistre glave. Ne samo što je bio dvostruko žilav za obièna èovjeka, nego kao da je imao i dvije kraljeznice, i poslije osmosatnog radnog dana mogao bi odraditi još jednu smjenu od osam sati. U mladosti je na rijeci Kami vukao i nosio vreæe od stotinu kilograma, i ta snaga gotovo da ga i nije napustila, još i sad bi mogao s radnicima izgurati na skelu betonsku mješa-licu. Živio je u mnogim krajevima zemlje, naradio se do mile volje i poobavljao razne poslove, negdje je cijepao, negdje kopao, negdje nosio, a negdje opet gradio, nije ga bilo stid raditi za najmanju plaæu, od pola litre nije zazirao, a više od toga nije pio – i naprosto mu se èinilo da Jefremu Poduevu nema ni kraja ni granice i da æe uvijek biti takav kakav jest. Iako je bio jak kao bik, nije bio na frontu – povukli su ga na gradilište pa nije znao ni za rane, ni za bolnicu. Nikada ga ništa nije boljelo – niti je imao neku težu bolest, a ni gripu, ni zarazu; èak ga ni zubi nisu boljeli. I tek se pretprošle godine prvi put razbolio. I to odmah – rak.

On je sad to tako slobodno nazivao »rakom«, a dugo se sam pred sobom prije toga pretvarao kako mu nije ništa, kako je to sitnica, i sve je trpio i trpio otežuæi da ode lijeèniku. A kad je krenuo od dispanzera do dispanzera, uputili su ga i u odjel za rak, gdje su takoðer svakome bolesniku govorili da nema rak. Ni Jefrem nije htio priznati da ga ima, nije htio vjerovati svojoj prirodjenoj pameti, već je radije vjerovao u ono što je želio: nije to rak, već æe se on izvuæi.

Jefremu se razbolio jezik, okretni, potrebni, a neprimjetni jezik, kojega oèima nikada ne vidiš a toliko ti koristi u životu. Za ovih pedesetak godina mnogo se on okoristio jezikom. Znao je izmoliti plaæu i onda kad je nije zaradio. Kleo se da je obavio neki posao, iako nije. Tvrdio je ono u što ni sam nije vjerovao. I vikao je na starješinu. I soèno je psovao ne štedeuæi ništa sveto, i uživao u psovkama, kao u slavujevu biglisanju. Preprièavao je masne viceve, ali nikada ne i politièke. I pjevao pjesme s Volge. I mno-

75

gim je ženama, uzduž i poprijeko cijele domovine, lagao da nije oženjen, da æe se vratiti za sedam dana i da æe osnovati zajednièki dom.

»Ah, dabogda ti se jezik osušio!« klela ga je jednom jedna vremešna tetkica.

Ali, jezik je izdavao Jefrema samo kad bi se dobro ponapio.

I odjednom je poèeo oticati. Zapinjati za zube. Nikako da se smjesti u mekanom vlažnom ždrijelu.

A Jefrem se samo otresao, razmetao pred prijateljima:

»Poduev se nièega na svijetu ne boji!«

A oni su govorili: »Tako je, bome Poduev ima snažnu volju.«

Zapravo to nije bila snažna volja, nego silan strah. Nije se on toliko otimao za poslom zbog toga što je imao snažnu volju, nego zato da bi odložio operaciju.

Cijelim svojim životom Poduev je pripadao ovome svijetu i nije bio stvoren za smrt. Taj preokret je prelazio njegovu snagu, on nije znao kako da krene novim putem – zato ga je i tjerao od sebe, zato je cijele dane provodio na nogama kao da se ništa nije dogodilo, išao na posao i slušao kako hvale njegovu snažnu volju.

Nije pristao na operaciju, pa su ga poèeli lijeèiti iglama: zabijali su mu igle u jezik, kao grešniku u paklu, i ostavljali ih tako po nekoliko dana. Jefrem se sve nadao da æe ostati samo na tome, ali uzalud. Jezik je oticao. I, izgubivši snagu volje, Jefrem je pristao da stavi svoju bikovsku glavu na bijeli operacioni stol.

Operirao ga je Lav Leonidoviè, i operacija je sjajno uspjela! Tako mu je bio i obeæao: jezik se skratio, suzio i brzo se naviknuo da se onako okreæe i govori sve ono što je i prije govorio, samo možda ne tako razgovijetno. Još su ga jednom izboli, a onda ga Lav Leonidoviè, prije nego æe ga otpustiti, pozvao i

rekao mu: »A sada æeš se lijepo vratiti za tri mjeseca i onda æemo te još jednom operirati – na vratu. To æe biti lagana operacija.«

Takvih »laganih operacija« se Poduev dosta nagledao i nije se javio u određenom roku. Pozivali su ga poštom, ali na pozive nije odgovarao. I inaèe nije mogao dugo živjeti na jednom mjestu i kao od šale bi se otputio bilo u Kolimu, bilo u Hakasiju. Nigdje ga ne bi mogao zadržati ni imutak, ni stan, ni obitelj – volio je samo slobodan život i novce u džepu. Ali u kliniku nije dolazio. A iz klinike su mu prijetili: ako neæete dobrovoljno, dovest æe vas milicija. Eto, kakvu su vlast imali oni iz dispanzera za rak i to èak nad ljudima koji nisu bolovali od raka.

Ipak je došao. Još je, naravno, mogao ne pristati. Ali Lav Leonidoviè mu je opipao vrat i dobro ga je naružio zbog toga što nije došao na vrijeme. Isjekli su ga nožem po vratu slijeva i zdesna kao kad se meðusobno pokolju siledžije; dugo je odležao sputan zavojima, i napokon su ga pustili vrteæi glavom.

Ali više mu nije prijao slobodni život: nije mu se sviðao ni posao, ni provodi, ni piæe, ni duhan. Vrat nikako da mu omekša, nego mu još više nabrekao, zatezao, bujao, sijevao tako da je i u glavi osjeæao. Bolest mu je uznapredovala po vratu gotovo do ušiju.

I kad se prije nepun mjesec dana vratio u bolnicu, u tu istu staru zgradu od sive opeke, s pristojno otvorenim šavovima, i kad se uspeo uza stepenice izmeðu topola, stepenice koje su izglaèale tisuæe nogu, kirurzi su ga odmah spopali, kao svog dragog roðaka,

76

i opet se našao u prugastom bolnièkom ruhu i u istoj onoj sobi nedaleko dvorane za operacije, èiji su prozori gledali u stražnje dvorište, i opet je èekao operaciju, drugu na jadnom vratu, a sve u svemu – treæu. Jefrem Poduev više nije mogao sam sebi lagati, i nije lagao. Shvatio je da ima rak.

I tako je, težeæi za jednakošæu, poèeo sve svoje susjede uvjeravati da i oni imaju rak. Da se nitko neæe odavde izvuæi. Da æe se svi ovamo vratiti. Nije baš uživao u tome da im pije krv i sluša kako stenju, ali mu je bilo stalo da ne lažu i daznaju istinu.

Treæa operacija je bila bolnija i dublja. Poslije operacije, kad su ga previjali, lijeènici baš nisu bili raspoloženi, dobacivali su nešto jedan drugome, ali ne na ruskom, i stezali su ga sve èvršæe i više, sve dok mu zavoji nisu spojili glavu s tijelom. A u glavi mu je sve jaèe sijevalo, sve jaèe i sve èešæe, sad veæ gotovo i bez prekida.

Zašto bi se onda prenemagao? Kad se pomirio s rakom, morao se pomiriti i još s neèim, s onim pred èime je dvije godine žmirio i okretao glavu: došlo je vrijeme Jefremu da izdahne. Upravo nekako zlurado mu se èinilo da je lakše tako reæi: ne da umre, nego da izdahne.

Samo to je mogao izgovoriti, ali nije mogao ni pameæu ni srcem zamisliti: kako se to može dogoditi njemu, Jefremu? Kako to? I šta da uèini?

Ono od èega se skrivao u poslu i u svijetu našlo se sad pred njim oèi u oèi, steglo ga zavojem oko vrata i gušilo.

Nikakvu utješnu rijeè nije mogao èuti od susjeda – ni u bolnièkim sobama, ni u hodnicima, ni u prizemlju, ni na prvom katu. Sve je veæ bilo do reèeno – i to onako kako ne treba. Zato se ustumarao od prozora prema vratima i obratno, i to po pet-šest sati svakodnevno. Kao da je tako tražio pomoæ. Gdje god je Jefrem boravio i živio – a nije on svraæao samo u prijestolnice, nego je obišao cijelu provinciju – i njemu i svima ostalima uvijek je bilo jasno šta se traži od èovjeka. Od èovjeka se traži ili da bude dobar struènjak ili da bude vrlo snalažljiv u životu. I jedno i drugo donosi novce. Kad se ljudi upoznaju, tek što se predstave c-dmah dodaju: šta radiš, koliko zaraðuješ. I ako èovjek ne zaraðuje osobito, znaèi da je – ili glup, ili nesretan, jednom rijeèju, bijeda od èovjeka.

Takav jasan i razumljiv život susretao je Poduev svih ovih godina i na Vorkuti, i na Jeniseju, i na Dalekom istoku i u Srednjoj Aziji. Ljudi su zaraðivali mnogo novaca, a zatim ga trošili – ili svake subote, ili odjednom, na godišnjem odmoru.

I sve je to bilo u redu, sve je teklo kako treba, dok ih ne bi napao rak ili neka druga neizlječiva bolest. Kad bi se razboljeli, onda više ništa ne bi značila ni njihova stručna sprema, ni snalažljivost, ni položaj, ni plaća. I po tome kako su bespomoćni i kako do posljednjeg trenutka pokušavaju sami sebi lagati da ne boluju od raka, bilo je jasno da su svi odreda slabiji i da im je život promašen.

A kako je živio Jefrem?

Od malih nogu Jefrem je slušao i vjerovao za sebe i za svoje drugove da su oni, mladi, pametniji od svojih roditelja. Starci u cijelom životu nisu došli do grada, bojali su ga se, a Jefrem je

77

s trinaest godina već jahao, pucao iz pištolja, a u petnaestoj godini je već cijelu zemlju prepipao kao ženu. Ali, eto, kad se sada, hodajući gore-dolje po sobi, prisjećao kako su umirali ti starci u njegovu zavjčaju na Kami, bilo Rusi, bilo Tataari, bilo Votjaci, palo mu je na pamet da se nisu napuhavali, da se nisu bunili, da nisu tvrdili kako neće umrijeti – svi su oni mirno primali smrt. Ne samo što nisu odlagali konačni račun, nego su se na nj pripremali mirno i na vrijeme, određivali unaprijed kome će pripasti kobilica, kome ždrijebe, kome zobun, kome žirne. I umirali su lako* i olakšani kao da naprosto sele u drugu kuću. I nikoga od njih ne bi rak mogao uplašiti. Osim toga, nitko i nije bolovao od raka.

A ovdje u klinici vidiš čovjeka kako već prima kisik, jedva trepće očima a jezikom još uvijek petlja: neće umrijeti! nemam ja rak!

Kao kokoši. Svaku čeka nož pod grlo, a sve odreda kokodaču i otimaju se za hranu, odnesu jednu da je zakolju, a druge se i dalje otimaju.

Tako je iz dana u dan koračao Poduev po starome podu, tresući podnice, ali nije mu bilo nimalo jasnije da se mora susresti sa smrću. Nije to mogao ni zamisliti. Nije bilo nikoga tko bi mu to opisao. A najmanje je očekivao da bi o tome mogao što god doznati iz neke knjige.

Nekoč je završio četiri razreda škole, a zatim i građevinski tečaj, ali nikada ga nisu knjige osobito privlačile, i uopće nije volio čitati: mjesto novina navijao je radio, a knjige su mu se činile posve suvišne; a osim toga, u onoj divljini, u kakvoj je on proveo život zato što su mu dobro plaćali, i nije sreo mnogo ljubitelja knjiga. Poduev je čitao samo iz nevolje – stručne brošure, opise mehanizma dizalice, službene upute, ukaze i »Kratki tečaj«, ali samo do četvrtog poglavlja. Činilo mu se naprosto smiješno trošiti novac na knjige ili ih tražiti po knjižnicama. Kad bi mu, za dugačka putovanja ili dok bi nešto čekao, slučajno dopala u šake kakva knjiga pročitao bi možda dvadesetak, tridesetak stranica, ali bi je uvijek odbacio, ne našavši u njoj nikakvih praktičnih savjeta za život.

I ovdje, u bolnici, mnogo ih je bilo po noćnim ormarićima i prozorima, ali on ih nije dirao. Ni ovu plavkastu sa zlatnim slovima također ne bi čitao da mu je nije uvalio Kostogutov one tupe i mučne vešeri. Stavio Jefrem pod leđa dva jastuka i zavirio u knjigu. Možda je i ne bi čitao da je to bio slučajno roman. Ali bile su to samo priče, ispričane na pet-šest stranica, a ponekad i na jednoj. U sadržaju ih je bilo sva sila, kao šljunka. Počeo Poduev čitati naslove i isti čas osjetio da one govore o važnim stvarima. »Rad, smrt i bolest«, »Prvi zakon«, »Izvor«, »Zapališ li vatru, nećeš je ugaziti«, »Tri srca«, »Idite u svjetlu dok ima svjetla«.

Jefrem potraži najmanju. Pročitao ju je. Silila ga je da se zamisli. I zamislio se. Poželi da još jednom pročita priču. I pročita je još jednom. I opet ga prisili da razmišlja. On opet počeo razmišljati.

Isto je bilo i s drugom pričom.

Ugasiše svjetlo. Da mu ne bi digli knjigu i da je ujutro ne mora tražiti, Jefrem je gurnu pod strunjaču. U mraku je ispričao Ahmadžanu staru basnu o tome kako je Allah dijelio godine života.

78

i kako je čovjek stekao mnogo nepotrebnih godina (uostalom, on, baš nije vjerovao u to, nije mu se činilo da su godine nepotrebne,, ako je čovjek zdrav). A prije nego će usnuti, opet je razmišljao o pričama koje je pročitao.

Samo mu je u glavi sijevalo i smetalo mu da razmišlja.

U petak osvanulo tmurno jutro i kao svako bolničko jutro bilo je tegobno. Svako jutro bi u ovoj sobi počelo zlokobnim Jefremovim govorom. Ako bi tko izustio kakvu nadu ili želju, Jefrem bi ga odmah napao i smlavio. Ali danas mu je bilo mučno otvarati usta i on se smjestio da čita onu mirnu, ozbiljnu knjigu. Nije bilo nikakva smisla da se umiva zato što je sve do iza obraza bio zamotan; doručkovati može i u krevetu; a vizite kirurških bolesnika danas nema. I tako, polako listajući šuštav debeli papir, Jefrem je šutio, čitao i razmišljao. Završena je vizita rendgenaša, nalajao se na liječnike onaj u zlatnim naočalima, zatim se uplašio, pa su mu dali injekciju, Kostogutov nalupetao o svojim pravima, otišao i opet se vratio, otpustili Azovkina, oprostio se i otišao presavijen držeci se za trbuh; zvali su bolesnike na rendgen ili na transfuziju. A Poduev nije ustajao i nije batao u prolazu među krevetima, nego je mirno čitao i šutio. S njim je razgovarala knjiga, koja nije bila nalik ni na što poznato, i razgovarala se veoma brižno.

Cijeli život mu je protekao a ovako ozbiljna knjiga nije mu došla u ruke. Istina, teško da bi je on ikad pročitao da nije pao na ovaj krevet, da ga ne boli vrat i da mu ne sijeva u glavi. Te priče ne bi tako lako zaokupile zdrava čovjeka.

Još jučer je Jefrem primijetio naslov: »Od čega ljudi žive?« Taj je naslov bio baš kao da ga je sam Jefrem smislio. Dok je teško koračao po bolničkom podu, razmišljao je upravo o tome istome ne znajući uobličiti svoje misli: od čega ljudi žive?

Priča nije bila kratka, ali ju je već od samog početka čitao glatko i jednostavno i blago mu osvajala srce.

»Živio čizmar sa ženom i djecom u seljaka na stanu. Nije imao ni kuće, ni zemlje i prehranjivao je sebe i obitelj čizmarskom rabotom. Kruh bijaše skup a njegov posao jeftin, i što god zaradi, sve pojede. Čizmar i žena imali su jednu jedinu bundu, a i ta je bila već u dronjcima.«

Sve je to bilo razumljivo, a što dalje, još razumljivije: Semjon je bio suh, a šegrt Mihajlo mršav, dok je gazda: »kao čovjek s drugog svijeta: crvena jedra gubica, vrat kao u bika, kao da je izliven cio iz čelika... Onako kako oni životare i ne mogu se zaobliti, takve tanke čavle ni smrt neće.«

Mnogo je takvih vidio Jefrem u životu: takav je bio Karašev, upravitelj ugljenokopa, a i Antonov, i Čerev, i Kuhtikov. A nije li im i sam Jefrem već bio pomalo nalik?

Polako, kao da sriče slog po slog, Poduev pročita cijelu priču do kraja.

Već je bilo pred ručak.

I Jefremu se nije dalo ni ustati, ni govoriti. Kao da je nešto u nj ušlo i ondje zapelo. Gdje su mu prije bile oči, ondje sad oči nema. Gdje su se nalazila usta, nema ni usta.

Bolnica je prva grubo ostrugala koru s Jefrema. I sad je mogao strugati tko hoće.

Ležeći u istom položaju, poduprijevši se jastucima i privu-kavši koljena – na koljenima je držao zatvorenu knjigu – Jefrem je piljio u prazni bijeli zid. Dan je bio posve mutan.

Nasuprot Jefremovu ležaju spavao je onaj plavo-riđi izletnik sve otkako su mu dali injekciju, a onda dobro pokrili, jer ga je tresla vrućica.

Na susjednom krevetu Ahmadžan i Sigbatov igrali su dama. Njihovi jezici nisu bili slični i razgovarali su ruski. Sigbatov je sjedio tako da ne bi krivio ni savijao bolesna leđa. Bio je još mlad, ali mu je kosa na tjemenu bila gotovo posve otpala.

Jefrem nije još izgubio ni jedne vlasi, na glavi mu je rasla prava neprohodna šuma. I sad bi još jednako nalazio u sebi snage za žene. Samo šta će mu sad sve to.

Koliko je Jefrem prevrnuo tih žena, teško je i pobrojati. Isprva je još vodio nekakav račun, osobito o udatim ženama, ali kasnije ga je to ugnjavilo. Prva njegova žena zvala se Amina; bila je to bljedolika Tatarka iz Elabuge, vrlo osjetljiva i nježna: koža joj je na licu bila tanana, tek što bi je dugmetom dodirnuo, već bi prokrvarila. A bila je i ponosna – ostavila ga je i odvela

djevojèicu. Otada Jefrem više nije dopuštao takve sramote i uvijek je prvi napuštao ženu. Živio je lakoumno, slobodno, èas bi koju nagovorio, èas se dogovorio, a nije mu bilo do toga da sa sobom vuèe obitelj. U svakom mjestu našao bi kakvu domaèicu. A dru-.gima, sluèajnim namjericama, bile udate ili neudate, nije znao èesto ni imena, nego im je plaèao po dogovoru. I sad su mu se u sjeæanju pobrkala lica, navike i okolnosti i sjeæao se samo nekih •osobitih žena. Sjeæao se tako Jevdoške, žene nekog inženjera dok je za rata stajala na peronu željeznièke stanice u Alma-Ati, pred prozorom njegova vagona vrtjela repom i molila ga da je povede. Cijelo njihovo osoblje selilo se u Ili da osnuje novo radišite pa su ih ispraèali mnogi èlanovi poduzeæa. Nedaleko je stajao i oronuli Jevdoškin muž i nekome nešto tumaèio. A lokomotiva je prvi put povukla. »De! – viknuo je Jefrem i ispružio ruku. – Ako me voliš, penji se ovamo, idemo!« I ona je prihvatila ruku, uspenjala se kroz prozor vagona, na oèigled cijelog poduzeæa i muža. Odvezla se s njime, i živjeli su zajedno dvije sedmice. Eto, sad se dobro sjeæao kako je ono uvlaèio Jevdošku kroz prozor.

Primijetio je Jefrem da su žene u životu privržene. Lako je doæi do žene, ali je teško otresti je se. Iako su svi prièali o »ravnopravnosti«, s èime se i Jefrem slagao, u dubini duše nikada nije y.ene smatrao za potpune ljude – osim svoje prve žene, Amine. I vrlo bi se zaèudio kad bi mu neki seljak poèeo ozbiljno dokazivati da on loše postupa sa ženama.

I sada je ova èudesna knjiga tvrdila da je za sve uvijek bio kriv sam Jefrem. Prerano upališe svjetlo.

Probudio se onaj èistunac s oteklinom ispod èeljusti, promolio æelavu glavicu ispod pokrivaèa, brže-bolje nabio naoèale zbog kojih je bio nalik na profesora. Odmah je svima veselo saopæio da je dobro podnio injekciju i da se bojava da æ biti gore. Posegnuo je na noæni ormariæ za piletinoni. Jefrem je opazio da tima mekuš-

SO

cima daju samo piletinu. Za ovèetinu kažu: »teško meso«. Jefrem bi radije promatrao nekog drugog, ali bi se trebalo okrenuti cijelim tijelom. A kad je gledao pravo preda se, vidio je samo tu rugobu kako gloèe pileæu kost. Poduev zastenja i okrenu se udesno.

– Evo – glasno æe on – ima ovdje jedna prièa. Zove se: »Od èega ljudi žive?« – I nasmiješi se. – To je pitanje, tko æe odgovoriti? ... Od èega ljudi žive? Sigbatov i Ahmadžan odigoše glavu od dame. Ahmadžan, koji je prizdravljavao, odvratu sigurno i veselo:

– Od proizvoda. Od prehrambenih i odjevnih.

Prije vojske živio je jedino na selu i govorio je samo uzbeèki. Sve ruske rijeèi i pojmove, svu stegu, ali i svu neusiljenost nauèio je u vojsci.

– Onda, ima li još tko? – promuklo zapita Poduev. Pitanje iz knjige iznenadilo je i njega samoga, pa je bilo teško i za sve ostale u sobi. – Tko æe još reæi? Od èega ljudi žive?

Stari Mursalimov nije razumio ruski, iako bi on možda najbolje znao odgovoriti. Ali njemu je upravo prišao student Turgun da mu dadne injekciju, pa je i odgovorio:

– Od plaæe, naravno.

Crnokosi Proška se iz kuta zapiljio kao u izlog trgovine, èak je i usta malko otvorio, ali ništa nije rekao.

– Hajde, dajte! – nutkao ih je Jefrem.

Demka je odložio knjigu i zamislio se nad pitanjem. Knjiga koju je imao Jefrem bila je ona koju je donio sam Demka, ali nikako mu nije uspijevalo da je proèita: govorila je o neèemu što ne razumije, baš kao kad ti gluhi sugovornik odgovara na pitanje. Sputavala je i zbunjivala, a tebi je bilo potrebno da te savjetuje što da radiš. Zato i nije proèitao »Od èega ljudi žive?« i nije znao odgovoriti Jefremu onako kako je Jefrem oèekivao. On je imao svoj odgovor.

– Onda, momèe! !– hrabrio ga je Jefrem.

– E, ja bih rekao – polako izgovori Demka kao da odgovara uèitelju pred ploèom i pazi da se ne zabuni razmišljajuæi o svakoj rijeèi. – Prije svega – od zraka. Zatim – od vode. Napokon – od hrane.

Tako bi prije odgovorio i Jefrem, da ga je tko pitao. Samo što bi još dodao: – Od rakije. Ali knjiga nije uopæe tako mislila. On pucnu ustima.

– Hajde, tko æe još? Proška se odluèi:

– Od kvalifikacija.

I to je bilo taèno, tako je i Jefrem mislio cijeloga života. A Sigbatov je uzdahnuo i stidljivo dobacio:

– Od domovine.

– Kako to misliš? – zaèudi se Jefrem.

– Pa tako, od zavièaja... Treba živjeti gdje si se rodio.

– A-a-a... Pa ni to ne mora biti. Ja sam kao mladiæ otišao s Kame i nije me briga za nju. Svejedno mi je jesam li na rijeci ili nisam.

– U zavièaju – tiho ali uporno nastavlja je Sigbatov – neæe te ni bolest. U zavièaju je uvijek lakše.

6 Odjel za rak

81

– Dobro. Ima li još tko?

– Šta je to? Ø èemu se govori? – javi se Rusanov kome se vratila hrabrost. – Kakvo je to pitanje?

Jefrem zastjenja i okrene se nalijevo. Kraj prozora je ležaj bio prazan, znaèi da je govorio onaj izletnik. Glodao je pileæu kost držeæi je prstima za oba kraja. Sjedjeli su tako, suèelice jedan drugome, kao da ih je sam ðavo sastavio. Jefrem zaškilji.

– Dakle, profesore: od èega ljudi žive?

Pavel Nikolajeviè se nije nimalo zbunio, èak nije odložio piletinu:

– To je bar posve jasno. Upamtite da ljudi žive od ideologije i brige za društvene interese.

I zagriže u slatku hrskavicu zgloba. Sad mu više nije ništa preostalo osim tvrde kože na nozi i žilica koje su visile s kosti. On napokon odloži kost na papir na noænom ormariæu.

Jefrem ništa ne odgovori. Ljutio se što je mekušac tako spretno isplivao. Kad je posrijedi ideologija, bolje je držati jezik za zubima.

Otvorio je knjigu i ponovo se zadubio u nju. Sam je htio dokuèiti koji je odgovor najtaèniji.

– O èemu je ta knjiga? Šta piše u njoj? – upita Sigbatov prekidajuæi partiju.

– Pa, tako... – Poduev proèita prva dva retka: »živio èizmar sa ženom i djecom u seljaka na stanu. Nije imao ni kuæe, ni zemlje ...«

Bilo bi teško i dugo sve to naglas proèitati, pa on, podboèivši se na jastuke, poèe preprièavati Sigbatovu pokušavajuæi i sam još jednom proniknuti u pripovijest.

– Èizmar je zapravo mnogo pio. Išao on tako jednom pijan i naišao na Mihajla, koji se smrzavao. Doveo ga, a žena digla dreku – kud još, veli, dangubu dovodiš. A Mihajlo poèeo marljivo raditi i izuèio èizmarski obrt bolje od samog èizmara. I tako u zimu svrati njima jedan gospodin, donese neku skupu kožu i naruèi èizme koje se neæe ni kriviti ni derati, a ako èizmar upropasti kožu, dat æe svoju vlastitu. Meðutim se Mihajlo nekako èudno osmjehnuo: vidi on stoji nešto u kutu, iza gospodina. Tek što je gospodin otišao, Mihajlo stade krojiti kožu i upropasti je: ne mogu iz nje iziæi više nikako visoke èizme, samo nešto nalik na papuèe. Èizmar se uhvatio za glavu: šta si to, veli, uèinio, glave æe me to stajati? A Mihajlo kaže: osigurava se za cijelu godinu, a ne zna da neæe živjeti ni do veèeri. I zbilja: još putem gospodin otegnuo. A gospoða brzo poslala èizmaru momka: ne treba, veli, šivati èizama, nego napravite što prije papuèe za mrtvaca.

– Do ðavola, kakve su to besmislice! – javi se Rusanov šišta-vo i bijesno izgovarajuæi slovo »ð«. – Ne biste li vi mogli okrenuti drugu ploèu? Ova smrdi na kilometar daleko i vidi se da je u njoj pouka kakva nama danas ne treba. Uostalom, šta piše u njoj: od èega ljudi žive?

Jefrem prestade prièati i zablji se u æelavca. Njega je maloprije razljutilo što je æelavac gotovo pogodio pravi odgovor. U

82

knjizi je pisalo da ljudi žive ne od brige za sebe sama, nego od ljubavi prema bližnjima. A mekušac je rekao: od društvenih interesa.

To se nekako podudara.

– Od čega žive? – čak mu je nekako bilo neugodno naglas odgovoriti. – Od ljubavi, piše ovdje ...

– Od Iju-ba-vi! ... Ne, to nije pouka našeg doba! – posprdno je zlatne naočale. – Čuj, tko je to napisao?

– Šta? – progunđa Poduev. Melavac ga je pokušavao skrenuti u stranu od suštine pitanja.

– Pa tko je to napisao? Tko je autor ... Slušaj, pogledaj gore na prvoj stranici.

Zar je prezime važno? Zar je ono važno za suštinu, za njihove bolesti? Za njihov život ili smrt? Jefrem nije navikao da pročita imena na vrhu prve strane, a kad bi ih i pročitao zaboravio bi ih.

Sad je ipak okrenuo prvu stranicu i naglas pročitao:

– Tol-stoj.

– Ne može biti! – pobuni se Rusanov. – Tolstoj? Slušajte, Tolstoj je pisao samo optimistička i patriotska djela, inače ga ne bi štampali. »Kruh«, »Petar Veliki«. Tripud je dobio Staljinovu nagradu, da znate.

– To nije taj Tolstoj – javi se Demka iz kuta. – Ovo je ovdje Lav Tolstoj.

– Ah, nije ta-aj Tolstoj? – otegnu Rusanov kao da mu je laknulo, ali ipak s grimasom na licu. – Ah, to je onaj drugi... To je onaj: ogledalo ruske revolucije, valjušci od riže? ... Petljanac je taj vaš Tolstoj. Mnogo toga, mnogo toga on nije shvaćao. Zlu se treba opirati, momče, protiv zla se treba boriti.

– I ja tako mislim – muklo odvrati Demka.

83

TUMOR CORDIS

Jevgenija Ustinovna, stariji kirurg, nije imala gotovo ni jedne neophodne kirurške osobine – ni onog prodornog pogleda, ni one odlučne bore na čelu, ni čvrsto stisnutih čeljusti, ni one otvorene mudrosti koja izbija iz cijele ličnosti. Iako je bila u šestom desetljeću, kad bi kosu skupila pod liječničku kopicu, osobe koje bi je vidjele s leđa često bi je zovnule: »Slušajte, djevojko, je li... ?« Bila je, kako se to kaže, odostraga pionirka, sprijeda penzionerka. Donji kapci bili su joj veliki pa su se oči činile podbule a lice uvijek umorno. Spašavala je to jarko obojenim usnicama, ali je ruž morala obnavljati nekoliko puta dnevno, jer bi gotovo cijeli izbrisala cigaretama. Svakog trenutka, kad nije bila u dvorani za operacije, ambu: lanti ili bolesničkoj sobi, ona je pušila. Čim bi uspjela pobjeći napolje, okomila bi se na cigaretu kao da je pojesti. Za vrijeme vizite ponekad bi podizala kažiprst i srednjak i prinosila ga ustima pa se činilo kao da i na viziti puši. Zajedno sa šefom odjela Lavom Leonidovičem, odista krupnim muškarcem dugačkih ruku, ta sitna, vremešna žena obavljala je sve operacije koje su se mogle obaviti u toj klinici – rezala je udove, stavljala cijevi u grlo, vadila želuca, dosizala do najdaljeg zakutka crijeva, harala po utrobi a pokraj takvog dana, punog operacija, mogla bi još, kao da je riječ o jednostavnom poslu koji ima u malom prstu, izvaditi jednu ili dvije mlječne žlijezde, zaražene rakom. Nije bilo petka ni utorka a da Jevgenija Ustinovna nije sjekla ženske grudi i bolničarki, koja je pospremala dvoranu za operacije, jednom je rekla, uvlačeći dim umornim usnicama, da bi se od svih grudi, koje je ona operirala moglo sagraditi veliko brdo.

Jevgenija Ustinovna bijaše cijelog života samo kirurg, osim kirurgije za nju ništa nije postojalo, a svejedno je pamtila i razumijevala riječi kozaka Jeroške o evropskim liječnicima iz jedne Tolstojeve priče: »Samo znaju rezati. Vidite da su budale. U planinama su pravi dokturi. Poznaju trave.«

I kad bi sutra neka rendgenska, kemijska, travnata terapija ili neka svjetlosna, kromatska, telepatijska terapija mogla spasiti

84

njene pacijente, i to bez operacije, i, kad bi prijetila opasnost da kirurgija nestane iz povijesti ljudskog roda, Jevgenija Ustinovna ne bi je branila ni

jednog jedinog dana. Možda èak i protiv svog uvjerenja, iskljuèivo zbog toga što je cijelog života samo rezala i rezala i znala jedino za krv i meso.

Jedna od muènih i neophodnih okolnosti u èovjekovu životu jest da se ljudi ne mogu odjednom trgnuti i naglo izmijeniti vrstu svog zanimanja.

U vizitu su obièno odlazili utro je ili uèetvero: Lav Leonidoviè, ona i asistenti. Ali prije nekoliko dana je Lav Leonidoviè oputovao u Moskvu na seminar o operacijama grudnog koša. Iste te subote ona je, tko zna zašto, posve sama, bez terapeuta i bez sestre ušla u mušku sobu na prvom katu.

Çak nije ni ušla nego je zastala na vratima i naslonila se na dovrtak. U toj kretnji bilo je nešto djevojaèko. Samo posve mlada djevojka može se tako nasloniti, znajuèi da je to ugodan prizor, da je tako ljepše stajati nego biti posve uspravan, poravnatih ramena i zadignute glave.

Zastala je tako i promatrala Demu kako se igra. Dema je bio ispružio na krevetu bolesnu nogu, zdravu presavio i podvio, na nju, kao na stoliæ, stavio knjigu, a na knjizi sastavljao neki lik od èetiri dugaèke olovke, koje je pridržavao objema rukama. Dugo je promatrao ono što je napravio i ne bi se bio maknuo da ga nije zovnula. Podigao je glavu i odložio olovke.

– Šta to radiš, Dema, šta to sastavljaš? – nekako tužno upita Jevgenija Ustinovna.

– Pouèak! – spremno odvrati on, i to mnogo glasnije nego što je bilo potrebno. Izgovorili su svatko svoje, ali su se pažljivo promatrali i bilo je oèito da ne misle o onome o èemu govore.

– Znae, prolazi vrijeme – objasni Dema, ali sad veæ ne-odluènije i tiše. Ona klimnu glavom.

Zaštjela je ali je ostala naslonjena na dovrtak – ne, nije to bila djevojaèka navika, nego umor.

– Hajde da te pregledam.

Dema, koji je uvijek bio razborit, usprotivi se življe nego obièno:

– Juèer me je gledala Ljudmila Afanasjevna! Rekla je da æemo još zraèiti.

Jevgenija Ustinovna je klimala glavom. Iz nje je izbijala neka tužna ljepota.

– U redu. Ipak æu pogledati.

Dema se namršti. Okanio se stereometrije, ispružio se na krevetu, pomaknuvši se da bi mogla sjesti i obnažio bolesnu nogu sve do koljena.

Jevgenija Ustinovna sjede na krevet. Bez napora zabaci rukave ogrtaèa i haljine gotovo do lakata. Njene tanke i savitljive ruke krenuše po Deminoj nozi kao dva živa biæa.

– Boli li te? Boli li? – pitala je.

– Boli. Boli – ponavljao je on sve se jaèe mršteæi.

– Osjeæaš li nogu i noæu?

– Osjeæam ... Ali, Ljudmila Afanasjevna...

Jevgenija Ustinovna još jednom zaklima glavom kao da ga dobro shvaæa i potapše ga po ramenu.

– Dobro, druškane, samo se ti zraèi.

I oboje se opet zagledaše jedno drugome u oèi.

U sobi je bilo posve tiho, pa je svaka njihova rijeè odjekivala.

Jevgenija Ustinovna ustala je i okrenula se. Kraj peæi je prije ležao Proška, ali sinoæ se preselio do prozora (iako se govorilo da ne valja leæi na krevet bolesnika koga su otpustili da umre). A na postelji kraj peæi sad je ležao oniski, mirni, plavi Fridrih Federau, koji u sobi nije bio novajlija, jer je veæ tri dana odležao na stubištu. Sad je ustao, vojnièki spustio ruke uz tijelo i zagledao se u Jevgeniju Ustinovnu srdaèno i s puno poštovanja. Bio je niži od nje.

Fridrih Federau je bio posve zdrav! Njega ništa nije boljelo! Poslije prve operacije bio je potpuno izlijeèen. Nije se vratio u odjel za rak da bi se pritužio nego zato što je bio pedantan: u popratnom dokumentu je pisalo da se na kontroli mora pojaviti 1. veljaèe 1955. Putovao je iz velike daljine po teškim cestama, puno puta je prelazio, isprva je na sebi imao kožuh i èizmetine i vozio se odostrag na kamionu, a od željeznièke stanice dovole putovao je u plitkim cipelama i laganu ogrtaèu – ali se nije prijavio ni 31. sijeènja ni 2. veljaèe

nego baš 1., jednako taèno kao što mjesec, prema svim predviðanjima, ulazi u pomrèinu.

Ali su i njemu zagorèili dane: tko zna zašto, zadržali su ga u bolnici. Bio je potpuno uvjeren da æe ga veæ danas pustiti.

Prišla je visoka mršava Marija ugaslih oèiju. Nosila je ruènik. Jevgenija Ustinovna je obrisala ruke, nije spustila rukave, koji su bili zadignuti do lakata, nego je u potpunoj tišini dugo kružila prstima po vratu Federaua, rekla mu da se raskopèa i spustila se prstima do njegovih kljuènih kostiju i pod pazuha. Napokon je rekla:

– Odlièno je, Federau. Kod vas je sve u redu. Sinuo je kao da su ga odlikovali.

– Sve je u redu – nastavljala je ona prijazno i opet prelazila prstima ispod njegove donje èeljusti. – Izvršit æemo još jednu malu operaciju – i gotovo.

– Kako to? – zapanji se Federau. – Zašto, ako je sve u redu, Jevgenija Ustinovna?

– Da bi bilo još bolje – nasmiješi se ona beskrvno.

– Ovdje? – on dlanom zamahne poprijeko po vratu kao da sijeèe. Izraz njegova blagog lica postao je moleæiv. Obrve mu bijahu posve plave.

– Tu. Ali ne brinite, kod vas to nije bilo nimalo zapušteno. Mogli bismo to obaviti u ovaj utorak. – (Marija zapiše.) – Potkraj veljaèe možete kuæi i više se neæete vratiti ovamo.

– A hoæu li opet na »kontrolu«? – pokuša se osmjehnuti Federau, ali ne uspije.

– Pa šta vam smeta kontrola – nasmiješi se ona kao da se isprièava. Cime bi ga mogla ohrabriti osim vlastitim umornim osmijehom?

I dok je on tako ostao stajati, da bi zatim sjeo i zamislio se, ona je krenula dalje kroz sobu. Uz put se još lagano osmjehnula Ahmadžanu (prije tri sedmice operirala mu je prepone) i zastala pred Jefremom.

On ju je veæ oèekivao a plavu knjižicu položio kraj sebe. Onako velike glave, nesrazmjerno debela, umotana vrata i pleæat, podvijenih nogu, napola je sjedio u krevetu nalik na kakva èudovišna patuljka. Motrio ju je ispod oka oèekujuæi udarac.

Naslonila se na ogradu njegova kreveta i prinijela dva prsta ustima kao da puši.

– Onda, kako se osjeæaš, Podueve?

Što ga pita kako se osjeæa? Neka samo kaže svoje, odigra svoju ulogu i ode.

– Dojadilo mi je što me režu – reèe Jefrem.

Ona odiže obrve kao da se èudi da operacija može nekome dojaditi.

Ništa nije odgovorila.

A i njemu se èinilo da je dosta rekao. Šutjeli su kao poslije svaðe, kao uoèi rastanka.

– Opet æete na istom mjestu? – gotovo i ne upita nego reèe Jefrem.

(Htio je zapravo reæi: zašto ste prije operirali? Šta ste mislili? Ali on, koji nikada nije štedio svoje starješine i koji je uvijek svima kresao u lice, poštedio je Jevgeniju Ustinovnu. Neka sama pogodi što je htio reæi.)

– Malo niže – odvrtila je ona.

(Kakva ima smisla da ti kaæem, jadnice, da rak jezika nije isto što i rak donje usnice? Izvadiš èvorove ispod èeljusti a odjednom se pokaže da su zahvaæene i najdublje limfne žlijezde. A to se prije nije moglo operirati.)

Jefrem je zastenjao kao da to veæ prelazi njegove snage.

– Nemojte. Ne treba mi.

A ona kao da ga baš i nije nagovarala.

– Ne dam da me režete. Ništa mi više ne treba. Gledala ga je i šutjela.

– Otpustite me!

Zagledala mu se u riðe oèi koje su poslije toliko straha postale neustrašive i takoðer pomislila: zašto? Zašto da ga muèimo ako veæ noæ ne može pomoæi kad nastupe metastaze.

– U ponedjeljak æemo, Podueve, skinuti zavoje i pogledati. U redu?

(Tražio je da ga otpuste, ali se svejedno nadao da æe ona reæi: »Jesi li poludio, Podueve? Zašto da te otpustimo? Mi æemo te lijeèiti! Mi æemo te izlijeèiti!«)

A ona je, eto, pristajala na njegov zahtjev.

Znaèi da mu je odzvonilo.

Nagnuo se cijelim tijelom što je znaèilo da povlađuje. Jer samo glavom nije mogao klimnuti.

Pristupila je Proški. Ustao je da je doèeka i nasmiješio se. Ne pogledavši ga, zapitala je:

– Onda, kako se osjeæate?

– Dobro – još se šire osmjehnu Proška. – Ove pilule su mi pomogle.

87

On pokaza boèicu s multivitaminima. Nije znao kako bi joj se što više umilio. Nije znao kako bi je nagovorio da ga ne operira.

Pokazala je glavom prema pilulama a zatim pružila ruku prema lijevoj strani njegovih grudi.

– A kako je ovdje? Probada li?

– Malèice.

Ona lagano klimnu:

– Danas æemo vas otpustiti.

Kako se samo obradovao Proška! Crne obrve visoko se uzvinuše:

– Šta ne velite? A operacije neæe biti? Zavrtjela je glavom i beskrvno se smiješila.

Punu sedmicu su ga prepipavali, èetiri puta stavljali pod rendgen, zapovijedali mu da sjedne, da legne, dizali ga, vodili ga nekakvim starcima u bijelim ogrtaèima – oèekivao je veæ da je posrijedi neka strašna bolest – i sad ga odjednom puštaju bez operacije!

– Znaèi da sam zdrav?

– Ne sasvim.

– Ali su ove pilule vrlo dobre, je li? – Crne oèi su mu sijale od razumijevanja i zahvalnosti. Bilo mu je ugodno što ovaj sretni obrat veseli i nju samu.

– Te æete pilule odsada sami uzimati u apoteci. Ja æu vam još i nešto drugo prepisati, što æete također piti – ona se okrenu prema sestri – askorbin. Marija ozbiljno sagnu glavu i zapisa u bilježnicu.

– Samo æete se morati èuvati! – upozoravala je Jevgenija Ustinovna. – Ne smijete brzo hodati. Ne smijete podizati teret, a ako se saginjete, morate se oprezno saginjati.

Proška se nasmija sretan što i ona baš ne razumije sve na svijetu.

– A kako da ne podižem teret? Pa ja sam traktorist.

– Neæete zasada raditi.

– što? Dobit æu pošteđu?

– Ne, na osnovu našeg dopisa dobit æete invalidninu.

– Invalidninu? – Proška je pogleda u èudu. – Ama koga æe mi đavola invalidnina? Od èega æu živjeti? Još sam mlad, ja bih radio.

I on pokaza svoje zdrave šake grubih prstiju, koje su vapile za poslom.

Ali to nije pokolebalo Jevgeniju Ustinovnu.

– Za pola sata æete siæi u ambulantu. Dokumenti æe biti spremni, i ja æu vam sve objasniti.

Ona izađe a za njom i uspravna, mršava Marija.

U bolnièkoj sobi svi odmah zabrujaše u jedan glas. Proška je spominjao tu invalidninu – koga æe mu đavola ona – ali nije uspio o tome porazgovoriti s momcima jer su svi prièali o Fe-derauu. Sve ih je zapanjivao njegov sluèaj: vrat mu je bez ikakve otekline, bijel, ravan, a kad tamo – operacija!

Poduev se na krevetu upro o ruke i okrenuo cijelim tijelom, ne ispravivši nogu (ispalo je kao da se okreæe bogalj bez nogu), i zavikao ljutito èak pocrvenjevši u licu:

88

– Ne daj se, Fridrih! Ne budi lud! Kad te poènu jednom rezati, dokrajèit æe te kao i mene.

Ali i Ahmadžan se upleo:

– Treba operacija, Federau! Ne bi to oni samo onako rekli..

– Zašto bi rezali, ako ga ne boli? – uzbuđivao se Dema.

– Ama šta je tebi, burazeru? – muklo æe Kostogutov. – Jesi li poludio, da ti režu zdrav vrat.

Rusanovu je smetala ta vika, ali nije nikoga ukorio. Juèer,, poslije injekcije silno se obveselio tome što ju je lako podnio. Ali mu je svejedno oteklina pod vratom cijelu noæ i cijelo jutro smetala da okreæe glavu i danas je bio strašno nesretan zbog toga što-se nije ništa smanjila.

Istina, obišla ga je doktorica Ganhart. Vrlo potanko je ispitala Pavela Nikolajevièa o tome kako se osjeæao sinoæ i noæas, i jutros,, i o slabosti koju osjeæa i objasnila mu da se tumor ne može smanjiti poslije prve injekcije i da je èak posve normalno što se nije; smanjio. Donekle ga je umirila. Dobro je promotrio Ganhartovu: lice joj bijaše pametno (samo je prezime sumnjivo). Na kraju krajeva, ne može se reæi da su lijeènici u ovoj klinici najgori na svijetu, iskustva imaju, samo treba iz njih izvuæi što se više može.

Ali njegov mir nije dugo potrajao. Lijeènica je otišla, a oteklina je stršala ispod èeljusti i pritiskala, bolesnici su lupetali besmislice i raspravljali o èovjeku kome kirurzi namjeravaju operirati zdrav vrat. Kakvu samo ima Rusanov izraslinu '!- a operaciju doktori i ne spominju: nije moguæe da je njegovo stanje tako loše?

Kad je prekjuèer ušao u ovu sobu, Pavel Nikolajeviè nije mogao ni pomisliti da æe tako brzo osjetiti vezu s tim ljudima.

Eto, ovdje je bila rijeè o vratu. Trojica od njih imala su bolestan vrat. Fridrih Jakoboviè se posve smeo. Slušao je sve što su mu savjetovali i izgubljeno se smješkao. Svima je bilo jasno što treba uraditi, samo se njemu njegov vlastiti sluèaj èinio posve mutan. (Kao i njima njihove bolesti.) Bilo je opasno i poæi na operaciju, i ne poæi. Mnogo se on toga nagledao i naslušao u ovoj klinici, još prošlog puta kad su mu, kao sada Jegenberdijevu, lijeèili rendgenom donju usnicu. Otada mu je krasta na usnici narasla, osušila se i otpala, ali je njemu bilo jasno zašto treba operirati žlijezde na vratu: da se rak ne bi dalje proširio. Međutim, Poduevu su dva puta rezali vrat !- i što mu je to pomoglo? ... A šta onda ako rak ionako ne bi dalje krenuo? Ako je veæ nestao? U svakom sluèaju trebalo bi se posavjetovati sa ženom i osobito s kærkom Hen-rietom, koja je najobrazovanija i najodluènija u njihovoj obitelji. Samo što je on ovdje zauzimao jedan krevet, i klinika ne bi mogla èekati da oni izmijene pisma (od željeznièke stanice do njihova naselja, duboko u stepi, poštu prevoze samo dva puta sedmièno, i to ako je cesta prohodna). Mogao bi tražiti da ga puste iz bolnice i da ode kuæi da se posavjetuje - ali to bi bilo i te kako teško,, mnogo teže nego što bi to mogli shvatiti lijeènici i ovi bolesnici koji mu tako spremno dijele savjete. U tu svrhu bi morao u ovdašnjoj gradskoj upravi povuæi dozvolu koju je na jedvite jade-dobio, skinuti se s privremene liste boravka i krenuti na put; isprva putovati vlakom do njihove male željeznièke stanice, ondje obuæi bundu i tople èizme, koje je ostavio kod nekih plemenitih 89'

neznanaca da mu ih saèuvaju - jer ondje nije vrijeme kao ovdje, ondje još pusu ledeni vjetrovi i studeno je - i tresti se i tandrkati još stotinu i pedeset kilometara do traktorske stanice, možda èak i ne u kabini, nego otraga na kamionu; i kad dođe kuæi, odmah pisati molbu u oblasnu upravu i èekati dvije, tri ili èetiri sedmice da bi dobio dozvolu za novo putovanje; a kad je dobije, opet moliti da ga puste s posla - i onda æe se baš otopiti snijeg, ceste zaglibiti i automobili neæe voziti; a zatim na maloj stanici, gdje se vlakovi zaustavljaju samo dva puta svakog dana i gdje stoje samo po jednu minutu, oèajnièki juriti od konduktera do konduktera prekiinjuæi ih da te puste u vlak; kad jednom doputuje ovamo, onda opet u gradskoj upravi tražiti da te stave na privremenu listu i još tolike dane èekati na slobodan krevet u klinici.

Dotle su bolesnici raspravljali o Proškinu sluèaju. Sad ti vjeruj praznovjerju: šta smeta što je legao na onaj opasni krevet! Èestitali su mu i savjetovali da pristane na invalidninu, dok mu još nude. Kad ti nude, uzmi! Kad nude, znaèi da tako i treba biti. Nude ti, a poslije æe ti veæ oduzeti. Ali Proška se protivio i tvrdio da se njemu radi. A oni mu vele da æe se još, budala jedna, na-raditi, dugaèak je život.

Proška je sišao po dokumente. U sobi su se polako smirivali.

Jefrem je opet otvorio knjigu, ali je èitao retke ne shvaæajuæi ih i ubrzo mu je to postalo jasno.

Nije ih razumijevao zato što se trzao, uzbuđivao, promatrao što se događa u sobi i u hodniku. Da bi ih mogao razumjeti, trebalo bi se sjetiti da je s njim – gotovo. Da ništa ne može popraviti, nikoga ni u šta uvjeriti. Da su mu odbrojeni dani i da za tih odbrojanih dana mora obračunati sam sa sobom.

Istom tada bi počeo razumijevati retke u knjizi. Istina, ti su reci bili otisnuti običnim crnim slovima na bijelom papiru. Ali nije bilo dovoljno biti pismen da bi ih čovjek pročitao.

Kad se Proška, već s dokumentima u ruci, veselo uspinjao stepeništem, u gornjem predvorju opazio je Kostogutova i po-iazao mu:

– I žigovi su okrugli, viđaj!

Jedan dopis bio je naslovljen na željezničku stanicu s molbom da se tome i tome bolesniku, koji je upravo operiran, izda vozna karta bez čekanja. (Da nisu spomenuli operaciju, morao bi, kao i ostali bolesnici, čekati na stanici u dugačku repu i možda ne bi otputovao ni za dva-tri dana.)

U drugom dopisu, upućenom ambulanti u Proškinom mjestu, pisalo je nešto nerazumljivo.

– Ne razumijem! – pokazivao je Proška prstom. – Šta to tu piše, je 1' da?

– Čekaj malo – zaškilji Kostogutov nezadovoljna izraza na licu. – Na, uzmi, ja ću promisliti i reći ti.

Proška uze dragocjene dokumente i ode da se spremi za put. A Kostogutov se navali na ogradu i veliki čuperak mu se objesi nad stepeništem.

O latinskome on nije imao pojma, baš kao što nije znao ni jedan drugi jezik i kao što, uostalom, ni jednu drugu nauku – osim topografije, i to vojne, koliko se ući na naredničkom tečaju – nije pošteno izučio. Ali, iako se uvijek i svagdje izrugivao obra-

90

zovanju, on bi dobro napeo oči i uši da ne propusti ni jednu jedinu sićušnu priliku koja će mu pomoći da postane malo obrazovaniji. Završio je jednu godinu geofizike, godine 1938, polazio je geodeziju 1946. i 1947. godine, a između ta dva studija bio je u vojsci i u ratu, što mu nije pomoglo da uznapreduje u nauci. Međutim se Kostogutov uvijek sjećao izreke svog voljenog djeda: »Budala voli poučavati a pametni voli učiti«, i čak kad je bio u vojsci, osluškivao je sve što mu se činilo da je korisno, svaki pametan razgovor koji bi vodio oficir iz drugog puka ili vojnik iz njegova voda. Istina, osluškivao je uvijek tako da ne bi povrijedio vlastitu taštinu – malko s visoka, kao da mu to baš nije jako potrebno. A kad se Kostogutov upoznao s nekim čovjekom, nikada nije žurio da se predstavi i da se otkrije, nego je odmah ispitivao tko mu je novi znanac, kamo spada, odakle je i kakav je. To mu je mnogo pomagalo da svašta čuje i sazna. Posebno je imao prilike da napabirèi kojekakvog znanja u krcatim moskovskim ćelijama poslije rata. Ondje su svake večeri držali predavanja različiti profesori, doktori ili naprosto obrazovani ljudi – o atomskoj fizici, zapadnoj arhitekturi, genetici, poetici ili pèelarstvu – a Kostogutov bijaše najrevniji slušalac na svim tim predavanjima. Još pod drvenim ležajevima Krasne Presne i na neizblanjanim daskama marvenih vagona, kad se pri prebacivanju iz zatvora u zatvor sjedilo na zemlji, baš kao i u logorskom krugu – posvuda je on, uvijek, imajuèi na umu djedovu izreku, pokušavao naučiti ono što nije uspio saznati po fakultetskim predavaonicama.

U logoru se upoznao s medicinskim statističarem – starijim, smjernim čovjekom, koji je u ambulanti ispisivao formulare i koga su ako treba slali po vodu za čaj – i saznao da je on bio predavaè klasične filologije i antičke literature na lenjingradskom sveučilištu. Kostogutov je naumio da od njega pokuša naučiti latinski jezik. Zbog toga je morao, po najvećoj studeni hodati ovamo--onamo po krugu, nisu imali ni olovke ni papira, statističar je gdjekad skidao rukavicu i pisao prstom po snijegu. (Starac mu je davao te instrukcije besplatno: naprosto se, bar na jedan čas, opet osjećao čovjekom. A Kostogutov mu i onako ne bi mogao platiti. Samo su to njih obadvojica skoro skupo platili: posebno su ih pozivali na preslušavanje, sumnjajuèi da su spremali bijeg i da zato na snijegu crtaju plan i položaj mjesta. U prièu o latinskome nitko nije vjerovao. Instrukcija je tako prekinuta.)

Od tih lekcija Kostogutov je samo upamtio da rijeè »casus« Ili sluèaj ima negativno znaèenje i odatle zakljuèio – a da nije zakljuèio ne bi to bilo teško i pogoditi – da je kardiogram rijeè slièna korijena. A tu je rijeè susretao na svakoj stranici »Patološke anatomije«, koju mu je bila posudila Zoja.

Tako je on bez po muke shvatio Proškinu dijagnozu:

»Srèani tumor, sluèaj koji ne podliježe operaciji.« Ne samo operaciji, nego i bilo kakvoj drugoj vrsti lijeèenja – inaèe mu ne bi dali askorbin.

I tako, nagnuvši se nad stepenište, Kostogutov nije razmišljao o prijevodu s latinskoga nego o naèelu, koje je juèer tumaèio Ljudmili Afanasjevnoj, naèelu da bolesnik mora sve znati.

Ali to je naèelo vrijedilo za ljude kao on, koji su prošli svoje u životu.

A kako je s Proškom? tv

Proška nije gotovo ništa ponio sa sobom: nije on imao nikakve imovine. Ispraæali su ga Sigbatov, Demka i Ahmadžan. Sva trojica su koraèali oprezno; jedan je èuvao leđa, drugi nogu, treæemu je smetala štaka. A Proška je veselo koraèao i bijeli zubi su mu blistali.

Baš isto tako – iako se to događalo rijetko – ispraæali su zatvorenike na slobodu.

1 zar da mu kaže kako æe ga, odmah, veæ pred ulazom, ponovo uhapsiti?

– Onda, što piše tu? – upita Proška u prolazu posve nehajno.

– Đavo bi ga znao – skupi usta Kostogutov a i brazgotina mu se pri tome skupi.

– Lukavi su ti sad ti lijeènici, ne možeš shvatiti što su napisali.

– Hajde, želim vam da ozdravite! Ozdravite i vi momci! Brzo kuæi! Brzo ženi! – Proška se rukova sa svima. Još se na stepenicama veselo okretao i mahao im.

92

10

DJECA

Samo je opipala prstom Demkin tumor, obgrlila ga oko ramena i otišla dalje. Ali u tom trenu dogodilo se nešto kobno. Demka je to osjetio. Popucale su pod njim grane njegove nade.

Nije to odmah osjetio – isprva su u sobi raspravljali i ispraæali Prošku, a on je smišljao ne bi li se preselio na njegov krevet kraj prozora koji je, eto, ispao sretan – ondje je vidljivije, lakše se èita i bliže je Kostogutov s kojim je rado razgovarao. U tom èasu je ušao novi bolesnik.

Bio je to preplanuli mladiæ, kao smola crne uredne i malko kovrèave kose.

Vjerojatno je veæ odavno prevalio dvadesetu. Pod jednim i pod drugim pazuhom imao je po tri knjige.

– Zdravo, drugovi! – doviknuo je on s praga i silno se svidio Demki: držao se vrlo jednostavno i otvoreno gledao oko sebe. – Gdje je moje mjesto? Èinilo se kao da mu pogled ne prelazi po krevetu, nego po zidovima.

– Hoæete li vi to mnogo èitati? – zapita ga Demka.

– Cijelo vrijeme! Demka se zamisli.

– Struèno ili samo onako?

– Iz struke.

– E pa onda, neka, legnite vi kraj prozora. Odmah æu vam napraviti krevet. A kakve su vam to knjige?

– Geologija, brate – odgovori novajlija.

I Demka proèita jedan od naslova: »Geokemijska istraživanja mineralnih nalazišta«.

– Hajde, legnite kraj prozora, šta vas boli?

– Noga.

– Mene isto noga.

Jest, novajlija je oprezno stajao na jednu nogu, ali je inaèe bio takve figure da bi mogao klizati i plesati na ledu.

Novajliji napraviše krevet, i èinilo se kao da je on ovamo došao samo po poslu: odmah je rasporedio pet knjiga na prozorskoj dasci a u šestu se zadubio; èitao je jedan sat, ništa nije nikoga pitao, nikome se nije obraæao, a onda su ga pozvali lijeènici.

93

Demka je također pokušavao èitati. Isprva se muèio sa stereometrijom i gradio likove od olovaka. Ali pouèci mu nisu nikako išli u glavu. A crteži – segmenti pravca i nepravilni lomovi ploha

– podsjeæali su Demku uvijek na jedno te isto.

Odluèio je da uzme lakšu knjigu – »živu vodu« nekoga Ko-ževnikova, knjigu koja je veæ dobila Staljinovu nagradu. Bio je to A. Koževnikov, a postojao je još i S. Koževnikov, možda èak i V. Koževnikov. Demku je hvatala muka od tolikih pisaca. U prošlom vijeku bilo je možda svega desetak pisaca, ali su svi bili veliki. A danas ih ima na tisuæe, promijeni im jedno slovo u imenu

– i eto ti novog pisca. Ima i Safronov, a ima i Safonov, èini se da to nije isti. A i taj Safronov: je li to uvijek isti? Nitko ne bi stigao da proèita sve te njihove knjige. A kad poneku u proèitaš, bolje bi bilo da je nisi èitao.

Nicali su ti pisci, nitko nije za njih znao, dobivali Staljinove nagrade i zauvijek nestajali. Svaka knjiga, gotovo svaka malo deblja knjiga koja je izišla prošle godine dobila bi nekakvu nagradu. Svake godine je bilo èetrdeset, pedeset nagrada. Demki su se u glavi pobrkali i naslovi. Mnogo se pisalo 0 filmovima »Veliki život« i »Velika obitelj«. Jedan od tih filmova bio je vrlo koristan, a drugi vrlo štetan, ali Demka nikako da upamti koji je koji, to prije što ni jedan ni drugi nije gledao.

1 pojmovi su mu se također brkali, i to to više što je Demka o njima mislio i èitao. Tek što je shvatio da gledati objektivno znaèi vidjeti stvari onakve kakve one jesu u životu, odmah je negdje proèitao kako napadaju književnicu Panovu zbog toga što se »nalazi na nesigurnu tlu objektivizma«.

A sve je to trebalo dokuèiti, razumjeti i zapamtiti.

Èitao je Demka »živu vodu« i nikako da shvati je li ta knjiga takva magla i dim ili su njemu magla i dim u duši.

Sve ga više pri tiskala tuga i tjeskoba. Nije li se, možda, želio posavjetovati s nekim? Potužiti se? Možda bi, naprosto, htio ljudski porazgovoriti i osjetiti da ga bar malko žale.

Naravno, èitao je i èuo da je sažaljenje ponižavajuæi osjeæaj: on ponižava i onoga tko sažaljeva, i onoga koga sažaljevaju.

A ipak bi volio da ga bar malko žale.

Jer Demku nikada u životu nitko nije žalio.

Ovdje u bolesnièkoj sobi bilo je zanimljivo slušati druge i razgovarati, ali ne o ovome i ne na ovakav naèin kako bi sad to želio. Meðu muškarcima treba biti muškarac.

U klinici je bilo mnogo žena, vrlo mnogo, ali Dema se ne bi ni usudio prijeæi prag njihove velike i buène sobe. Da je ondje na okupu toliko zdravih žena zanimljivo bi bilo u prolazu, kao uz put, onamo zaviriti i pogledati. Ali pred tim leglom bolesnih žena, on je okretao glavu bojeæi se da ne bi ugledao što neugodno. Bolest ih je odvajala kao zastor, zastor mnogo jaèi od obiènog stida. Neke od tih žena, koje bi Dema susretao na stepenicama ili u predvorju, bijahu tako klonule, utuèene, da nisu pažljivo ogrtale ogrtaèe, pa je mogao vidjeti njihovu donju odjeæu na grudima ili ispod pasa. Meðutim takav prizor ga ne bi obradovao, nego izazivao bol.

I zato je uvijek okretao glavu. Osim toga nije bilo ovdje lako upoznati se sa ženom.

Jedino ga je teta Stefa sama uoèila, poèela ga o kojeèemu ispitivati, i on se s njome sprijateljio. Teta Stefa bila je veæ i majka

94

i baka i imala je neke od onih opæih osobina sviju baka – bore i smiješak pun razumijevanja za ljudske slabosti. On i teta Stefa zastali bi negdje navrh stepeništa i dugo razgovarali. Nitko nikada nije tako pozorno slušao Demu, i s toliko razumijevanja, baš kao da joj je on najbliži na svijetu. I on joj je otvoreno prièao o sebi, pa èak i o majci, o mnogoèemu što ne bi nikome živome spomenuo.

Demki su bile dvije godine kad mu je otac poginuo u ratu. Tada je dobio oèuha, ne baš prijazna ali pravièna, s kojim se moglo pristojno živjeti samo što se majka – on tu rijeè pred Stefom nije izgovorio iako ju je u sebi veæ odavno ponavljao – prokurvala. Oèuh ju je napustio, i dobro je uèinio. Otada je majka

dovodila muškarce u sobu u kojoj je spavao i Dema, ondje se naravno mnogo pilo (tjerali su i Demu da pije, ali on nije htio), a muškarci su ostajali do nekog doba: pokoji do ponoći, drugi do jutra. U sobi nije bilo nikakve pregrade a nije bilo ni mračno zato što su je obasjavale ulične svjetiljke. I Demki se sve to tako smučilo da mu se činilo svinjcem ono o čemu su njegovi vršnjaci zanosno sanjarili.

Prošao je tako peti i šesti razred a u sedmom se Demka preselio starom školskom podvorniku. Dvput na dan Demka je dobivao hranu u školi. Majci nije bilo stalo da se vrati – polako je crkavala i veselila se tome.

Dema je ružno govorio o majci, nije se mogao svladati. Teta Stefa ga je slušala, vrtjela glavom da bi na kraju neobično zaključila:

– Svi žive na ovom bijelom svijetu. Ovaj svijet je za sve isti. Prošle godine se Dema preselio u tvorničko naselje, gdje je postojala većernja škola, i ondje su ga smjestili u dom. Dema je učeo tokarski obrt i dobio drugu kategoriju. Nije baš osobito napredovao, ali, za razliku od raspojasane majke, on se nije opijao i nije pjevao svakakve pjesme nego se bavio svojim poslom. Uspješno je završio osmi razred i prvo polugodište devetog razreda.

Jedino što je volio bilo je da povremeno s dečkima igra nogomet. I zbog tog jednog jedinog, sitnog zadovoljstva sudbina ga je kaznila: u gužvi oko lopte netko je nehotice udario Demku kopačkom po nozi, Demka se na to nije ni osvrtao, malko je šepesao, a poslije je posve prošlo. Ujesen je noga počela oticati i oticati, on se još nikako nije odlučivao da ode liječniku, a kad je otišao, grijali su mu nogu, stanje se pogoršalo, pa su ga poslali, prvo, na liječenje u kotar, a onda ovamo.

Zašto je, pitao je Demka tetu Stefu, zašto je i sama sudbina tako nepravedna? Eto, ima ljudi kojima cijelog života sve ide kao po loju, a drugima sve naopako. Još se kaže da sudbina ovisi o samome čovjeku. A ništa ne ovisi o njemu.

– Ovisi o bogu – tješila ga je teta Stefa. – Bog sve vidi. Treba to mirno primiti, Demka.

– Još gore ako sve ovisi o bogu, ako on sve vidi – zašto onda sve svaljuje na jednog jedinog čovjeka? Trebalo bi to nekako rasporediti...

Ali da se treba pomiriti sa sudbinom, to nije bilo nimalo sporno. Jer ako se i ne pomiriš – šta ti drugo preostaje?

95

Teta Stefa je inače i živjela u ovome mjestu pa su je kćeri, sinovi i snahe često obilazili i donosili svakakve poslastice. Teta Stefa ništa od toga nije zadržavala za sebe nego je čestila susjede i bolničarke a često bi zovnula iz sobe i Demku i gurnula mu u ruku jaje ili valjušak.

Dema se nikad u životu nije dosita najeo. Zbog toga što je neprestano i napeto razmišljao o jelu, činilo mu se da je gladniji nego što je zapravo bio. Ipak se ustručavao da pljačka tetu Stefu i, kad bi već uzeo jaje, nastojao je odbiti valjuške.

– Uzmi, sinko! – navaljivala je ona. – Valjušak je s mesom. Treba ga jesti dok je mesojede.

– A zar poslije više neće biti?

– Naravno da neće, zar ti to ne znaš?

– Pa što dolazi poslije mesojeda?

– Mesopust, jasno!

– Pa to je još bolje, teta Stefa, nije li mesopust još bolji?

– Sve u svoje vrijeme. Bolji ili gori – ali mesa onda nema.

– A mesopust nikako da završi, je li?

– Kako ne bi završio! Prohuji za sedam dana.

– I šta ćemo onda? – veselo upita Dema uživajući već u mirisnom, domaćem valjušku kakav u njegovoj kući nisu nikada spravljali.

– Sve sam antikrist, ništa ne zna. Poslije dolazi veliki post.

– A što će nam taj veliki post? Što će nam on? Post, pa još -veliki.

– Zato, Demka, što bi te trbuh vukao prema zemlji kad bi se uvijek toliko nabokao. Zato treba ponekad i svjetla.

– Kakvog svjetla, šta æe nam ono? – Nije to Dema nikako mogao shvatiti jer je znao samo za jednu vrstu svjetla.
– Svjetlo je zato da te prosvijetli. Natašte se bolje osjeæaš, nisi li to nikad primijetio?

– Nisam, teta Stefa, nisam nikada to primijetio.

Veæ od prvog razreda, prije nego što je nauèio èitati i pisati, Demu su veæ jednom zauvijek nauèili da je religija otrov, prokleti reakcionarni nauk koji pogoduje samo lupežima. Zbog te religije se u nekim zemljama trudbenici nikako ne mogu osloboditi eksploatacije. Èim se otresu religije, dobivaju novo oružje u ruke i slobodu.

I sama teta Stefa sa svojim smiješnim crkvenim blagdanima, koja je svaki èas spominjala boga i bezbrižno se smješkala èak u ovoj zlokobnoj klinici, teta Stefa s tim svojim valjušcima bila je za nj posve reakcionarna liènost.

Ali usprkos tome baš sada, u subotu poslije ruèka, kad su otišli lijeènici i ostavili bolesnike da razbijaju sebi glavu, kad je oblaèni, mrki dan jadno osvjetljavao bolnièke sobe a u predsoblju i hodnicima gorjele svjetiljke, Dema je šepesao uokolo i posvuda tražio upravo reakcionarnu tetu Stefu, koja mu nije mogla savjetovati ništa praktièno osim kako æe se pokoriti sudbini.

Samo da mu je ne uzmu. Samo da mu je ne odsijeku. Samo !da je se ne bude morao odreæi.

Da je dadne? Da je ne da? Da je dadne, da je ne da?

Iako ga toliko paklenski boli da mu je se možda ne bi ni bilo teško odreæi.

•96

A tete Stefe nije bilo ni na jednom od uobièajenih mjesta. Meðutim u donjem hodniku, na mjestu gdje se on širio u maleno predvorje, koje su u klinici smatrali »crvenim kutiæem«, iako je ondje stajao i stol dežurne sestre i njen ormar s lijekovima, Dema je ugledao djevojku, gotovo djevojèicu, u istom onom ispranom, sivom ogrtaèu, ali po vanjštini nalik na filmsku glumicu; imala je plavu kosu, kakva se rijetko vidi, i još ju je tako poèešljala da joj se lagano pomicala i njihala na glavi.

Dema ju je još juèer vidio na trenutak i èak je zadrhtao pri pogledu na taj kalpak plave kose. Uèinilo mu se da je djevojka tako lijepa da se nije ni usudio zadržati na njoj pogleda – okrenuo je glavu i otišao. Iako mu je po godinama ona bila najbliža osoba u cijeloj bolnici (osim Sarhana kome su odrezali nogu), smatrao je da su mu takve djevojke posve nedostupne.

Jutros ju je još jednom na trenutak vidio s leða. Èak i u toj bolnièkoj odjeæi bila je nalik na osicu, odmah bi je poznao. A na glavi joj drhtao snopiæ plave kose.

Oèito je da je Dema nije namjerno tražio, jer se ne bi mogao ni odluèiti da joj pristupi i s njom upozna: znao je da bi mu se usta slijepila, kao da su od tijesta, mumljao bi nešto nejasno i glupo. Ali kad ju je ugledao, srce mu je zaigralo u grudima. Nastojæi da ne šepa, nastojæi da hoda što uspravnije, skrenuo je u crveni kutiæ i uzeo prelistavati republièku »Pravdu«, koju su bolesnici veæ prilièno prorijedili upotrebljavajuæi papir za zamatanje i u druge svrhe.

Polovicu stola, prekrivenog crvenim stolnjakom, zauzimalo je bronèano poprsje Staljina, u koga su glava i ramena bili veæi nego u obièna èovjeka. S druge strane, u dnu stola stajala je poslužitelj ica, isto tako krupna, širokih usnica, nekako nalik na Staljina. Kako je bila subota, nadala se da neæe biti gužve, pa je na stolu raširila novine, sasula na njih sjemenke i ne pomažuæi se rukama slasno ih ljuštila pijuckajuæi ostatke na te iste novine. Vjerojatno je svratila ovamo samo na èasak, ali se nikako nije mogla okaniti sjemenki.

Zvuènik na zidu promuklo je hripao i iz njega se razlijegala plesna glazba. Za drugim stolijem dva bolesnika igrala su dame.

Dema je vidio kutom oèiju da je djevojka mirno i besposleno sjedila kraj zida, naprosto uspravna u stolici, jednom rukom pri-liskala ogrtaè na vratu, na onom mjestu gdje nije bilo nikakvih spona ako ih same žene ne bi prisile.

Sjedio je tu taj plavokosi, neuhvatljivi, nježni anđeo, i ne možeš ga se dotaæi. A kako bi bilo divno o bilo èemu s njome porazgovoriti! Makar i o nozi.

Ljut sam na sebe, Demka je listao novine. Sad mu je još palo na pamet kako nije htio gubiti vrijeme na frizuru pa je bio puštao da ga šišaju mašinom do gola. Uèinio joj se zacijelo kao obièan klip.

Odjednom anèeo reèe:

– Što si tako plašljiv? Veæ se drugi dan motaš i ne prilaziš mi.

Dema zadrhta i ogleda se. Tako je, kome bi drugom to rekla ako ne njemu?

Plavi èuperak ili perjanica njihali su se poput cvijeta na njezinoj glavi.

7 Odijel za rak

– Šta si tako uplašen? Uzmi stolicu, donesi je ovamo, pa da se upoznamo.

– Nisam ja uplašen. – Ali u glasu mu je nešto zasmetalo da te rijeèi zvonko izgovori.

– Hajde, daj ovamo stolicu, smjesti se.

Uzeo je stolicu i, trudeæi se da ne šepa, odnio je do nje u jednoj ruci i stavio pokraj zida. Pružio je ruku.

– Dema.

– As ja – pruži mu ona svoju mekanu ruèicu i ponovo je povuèe.

Sjeo je i kao da mu sve to bijaše vrlo smiješno: sjede jedno pokraj drugoga, baš kao mladenci. Ne može je dobro ni pogledati. Ustao je i spretnije namjestio stolicu.

– A ti samo sjediš, ništa ne radiš? – zapita Dema.

– Zašto da radim? A zapravo i radim.

– Šta radiš?

– Slušam glazbu. Plešem u mislima. Ti sigurno ne znaš.

– U mislima?

– Bilo kako, makar i nogama. Demka nijeèno pucnu usnama.

– Vidim ja odmah da si neiskusna. Mogli bismo ovdje zaplesati – pogleda Asja uokolo – ali nema mjesta, a i kakvi su to plesovi? Slušam samo zato jer mi je tišina uvijek muèna.

– A koji ples je dobar? – zadovoljno se upuštao Demka u razgovor. – Tango?

Asja uzdahnu:

– Kakav tango, to su plesale naše bake! Sad je glavni ples rock'n'roll. Ovdje ga još ne plešu. Ali ga u Moskvi plešu. I to majstorski!

Dema nije primao svaku njenu rijeè, ali je naprosto uživao što s njome razgovara i što ima pravo da je promatra. Oèi joj bijahu neobiène – zelena odsjaja. Ali oèima ne možeš promijeniti boju, kakve su takve su. Ipak su bile zgodne.

– Kakav je to ples! – cmoknu Asja. – Ali ti~iie bih znala pokazati, nisam ni ja vidjela kako se pleše. A kako ti provodiš vrijeme? Pjevaš li?

– Ne, ne pjevam.

– Zašto, ja pjevam. Tišina me muèi. A šta ti onda radiš? Da ne sviraš harmoniku?

– Ne ... – zastidio se Demka. Nije joj bio dorastao. Kako da joj otvoreno istrese da njega privlaèi društveni život! ...

Asja naprosto nije znala što da misli: kakav zanimljiv tip!

– Možda se baviš atletikom? Ja se, eto, malko bavim peto-bojem. Skaèem sto i èetrdeset centimetara i postižem trideset i dvije desetinke u trèanju.

– Ne... ne bavim se... – Demka je tužno spoznao da pred njom ispada posve neugledan. Kako neki ljudi uspijevaju veselo živjeti. Demka to nikad neæe znati... – Malo sam igrao nogomet...

I to ga je skupo stajalo.

– Pušiš li bar? Piješ li? – nadala se još Asja. – Ili piješ samo pivo?

– U lijepe su nas kapute uvalili, sramota je i nositi! Poludjela bih kad bih ovdje ostala tjedan dana ... A zašto si ti ovdje?

— Ja? – Demka je neko vrijeme šutio. Htio je veæ spomenuti

nogu, ali nekako razložno, polako, ovo nenadano pitanje ga je zbunilo. – Ja imam na nozi...

Sve do tada su rijeèi »imam na nozi« za njega zvuèale užasno i gorko. Ali uz ovu otvorenu Asju, koja je sve lako prihvaæala, veæ je poèinjao sumnjati da li je to tako strašno. I nogu je veæ spomenuo isto kao plaæu, bez stida.

– I šta ti kažu?

– E pa, vidiš ... Ne kažu zapravo ništa ... Hoće da je odrežu. Rekao je to i mraèna izraza na licu motrio vedro Asjino lice.

– Jesi li ti lud?! – udari ga Asja po ramenu kao starog znanca. – Zar nogu da odrežu? Jesu li oni pri zdravoj pameti? Ne da im se lijeèiti! Nipošto nemoj pristati! Bolje je umrijeti nego

– živjeti bez noge, je li ti jasno? život je stvoren za sreæu!

Naravno, opet je imala pravo! Kakav bi to bio život sa štakom? Eto, sad bi sjedio pokraj nje – a gdje bi stavio štaku? Kamo bi s batrljkom? ... Ne bi mogao ni stolicu sam donijeti, morala bi mu je ona donijeti. Tako je, nema života bez noge. život je stvoren za sreæu.

– Jesi li veæ dugo ovdje?

– Koliko tome ima? – Dema je brojio u sebi. – Tri sedmice.

– Užasno! – slegnu Asja ramenima. – Ala je to neugodno! / dosadno! Bez radija, bez harmonike! I mogu misliti kakvi se razgovori vode ondje po sobama.

Opet se Demka nije usudio reæi kako on po cijele dane uèi u sobi. Sve što je bilo u njemu vrijedno nestajalo je pod brzim dahom iz Asjinih usta. Èinilo mu se da su sve te vrijednosti pretjerane i èak nekako papirnate.

Nasmiješivši se (a u sebi je znao da mu to nije smiješno), Demka reèe:

– Raspravljali smo, na primjer, o tome od èega ljudi žive.

– Šta to?

– Zašto ljudi žive, razumiješ li?

– Oh! – Asja je za sve imala spreman odgovor. – I mi smo pisali takvu zadaæu: »Zašto živi èovjek?« Piše se onako kako stoji u programu: o beraèicama pamuka, o muziljama, o herojima graðanskog rata, o pothvatu Pavela Korèagina i o tome kakav je tvoj odnos prema njemu, o pothvatu Matrosova i kakav je tvoj odnos prema tom pothvatu ...

– Pa kakav je?

– Kako: kakav je? Trebaš da kažeš da li bi sam uèinio takav pothvat ili ne bi. Uèiteljica traži da odgovoriš. Mi svi napišemo da bismo ponovili takav pothvat, zašto da si pokvarimo položaj u školi prije kraja godine? Samo Šaška Gromov reèe: A kako bi bilo da ja to ne napišem, da napišem onako kako mislim? Dat æu ja tebi, kaže, »kako ja mislim«! Prilijepit æu ti ja jedinicu! ... Jedna je djevojèica napisala, zamisli: »Ja još ne znam da li volim svoju domovinu ili ne volim.« Kad je uèiteljica zagalamila: »Kakve li strašne misli! Kako da je ne voliš?« – »Možda je i volim, ali ne znam. Treba prvo da vidim.« – »Nema šta da vidiš! S majèinim mlijekom si veæ morala usisati ljubav prema domovini! Da si do 100

iduæeg sata sve ovo ponovo prepisala! Inaèe mi tu uèiteljicu zovemo žabom. Kad uèe u razred, nikada se ne nasmiješi. Sluèaj je jasan: usidjelica, vlastiti život joj nije uspio pa se na nama osveæuje. Osobito ne trpi zgodne djevojke. Asja je to izrekla oèito dobro znajuæi koliko vrijedi lijepo lice. Bit æe da je bolest još nije pritegla, da ne zna za bolove, patnje, gubitak teka i zato još nije izgubila svježinu i rumenilo; naprosto je dojurila ovamo iz sportske ili plesne dvorane, samo na tri dana, radi pretraga.

– Ima li i dobrih uèitelja? – zapita Demka samo da ona ne bi zašutjela, samo da nešto govori i da je on može gledati.

– Nema, ma kakvi! Sve sami naduveni purani! Uopæe, samo kad se sjetim škole... Ne da mi se ni govoriti.

Njena radost i njeno zdravlje prelazili su i na Demku. Sjedio je sretan što ona tako brblja pred njim, nije se više ustruèavao nego se opustio. Nije želio da se bilo oko èega s njom prepire, rado bi se u svemu složio, ma što on osobno o tome mislio. I što se noge tièe bi mu laknulo i zaboravio bi na nju da ga nije ujedala i podsjeæala da ju je izgubio i da još ne zna do kojega æe je dijela spasiti: do stopala, do koljena ili do bedra? Zbog te se noge njemu pitanje »od èega žive ljudi?« èinilo toliko važno. I on ponovo upita:

– Nego, zbilja, šta ti misliš, zbog èega... živi èovjek?

Toj je djevojci zbilja sve bilo jasno! Pogledala je Demku zelenkastim oèima, kao da mu ne vjeruje da se ne šali i da je ozbiljno pita:

– Kako: zbog èega? Zbog ljubavi, naravno!

Zbog ljubavi! ... I Tolstoj je rekao »zbog ljubavi«, samo u kojem smislu? I uèiteljica je tražila da èuje od njih to »zbog ljubavi« – ali u kojem smislu. Demka je veæ ipak bio nauèio da završi i razmotri misao u svojoj glavi.

– Ali, ipak... – zagrcnu se on (ma koliko da je bilo jednostavno, ipak mu je bilo teško izgovoriti) – ljubav... ipak to ... Ljubav ne traje cijelog života. Ona je samo ... tek ponekad. U određenim godinama. Do jednog vremena.

– U kojim godinama? U kojim godinama? – ljutito zapitkivaše Asja kao da ju je neèim uvrijedio. – Jedini èar je u našim godinama, u koje drugo doba? I kao da u životu ima išta osim ljubavi.

Zadigla je obrvice i bila je toliko sigurna da joj nitko ne može protusloviti – a Demka nije ni pokušao. Njemu je bilo stalo do toga da je sluša, a ne da se prepire.

Okrenula se prema njemu, nagnula se i, iako nije ispružila ni jednu ruku, èinilo se kao da je pružila obje ruke preko razvalina svih bedema na ovoj zemlji:

– To je zauvijek naše! I to danas! Ljudi svašta lupetaju, pune ti uši: ovo je ovako, ovo je onako. A postoji samo ljubav, ništa više!

Bila je tako otvorena pred njim kao da veæ stotine veèeri ovako prièaju i prièaju... I, èinilo se, da nije ovdje stajala ona bolnièarka sa sjemenkama, da nije bilo sestara, dvojice igraèa i bolesnika, koji su hodali hodnikom, da bi mu ovog istog èasa, ovdje, u ovome zakutku, u najboljim godinama njihova života, bila spremna pomoæi i pokazati od èega ljudi žive.

101

I, malo-pomalo, Demkina noga, koja ga je muèila u snu, koja ga je još maloprije muèila, utihnula je i prestala ga boljeti. Demka je gledao u rastvoreni Asjin ovratnik i usta su mu se lagano otvorila. Ono što je izazivalo toliku odvratnost, kada je to radila njegova mati, prvi put mu se uèinilo kao nešto u èemu nema nikakve krivnje, nikakve prljavštine, kao nešto što je jedino dostojna protuteža svega ružnoga na ovoj zemlji.

– Šta ti je? – šapnu Asja spremna da se nasmije, ali ipak obzirna. – Zar ti još nisi. .. Mileni, zar još nisi... ?

Demki udari krv u uši, u lice, u èelo, kao da su ga uhvatili u kraði. Za dvadesetak minuta ova je mlada djevojka srušila sve ono za što se on grèevito držao godine i godine. Osušena grla on ju je zapitao kao da traži milost:

– A ti?...

Kao što je pod ogrtaèem imala samo bluzu, grudi i dušu, tako i u rijeèima nije ništa skrivala pred njim, niti je smatrala da bi trebalo skrivati:

– Ih, naravno, još u devetom razredu ... Jedna naša je zatrudnjela veæ u osmom! Drugu su uhvatili u stanu gdje je ... za novce, shvaæaš? Imala je veæ svoju štednu knjižicu! Tako su je i uhvatili! Zaboravila je u dnevniku, i uèiteljica ju je našla. Danas je tako bar s pola djevojeica... Što prije, to zanimljivije! Èemu odlagati? Ovo je atomsko doba ...

102

11

RAK NA BREZI

Neopipljivo olakšanje, koje je donosilo subotnje veèe, ipak se i ovdje osjeæalo, èak i u bolnièkim sobama odjela za rak. Nije bilo jasno zašto: ta bolesnike nisu njihove bolesti napuštale preko nedjelje, niti su mogli ne razmišljati o njima. Jedino nisu morali razgovarati s lijeènicima i nije bilo glavnog dijela terapije – i vjerojatno se tome veselila ona vjeèno djetinja žica u ljudskoj naravi.

Kad se Demka, poslije razgovora s Asjom, oprezno stajuæi na nogu koja ga je sve više stezala, uspeo uza stepenice i ušao u svoju sobu, ondje je bilo živo kao nikada. Nisu bili na okupu samo svi domaæi i Sigbatov, nego su se tu skupili i gosti iz prizemlja, meðu njima mnogi znanci, kao što je bio stari Korejac Ni koga su pustili iz radiološkog odjela (dok su mu u jeziku još bile radijske igle, držali su ga pod kljuèem kao bankovni trezor) a bilo je i pravih novajlija. Jedan od novajlija, vrlo naoèit, visoko zaèešljan Rus, koji je imao bolesno grlo i govorio samo šaptom, sjedio je baš na Demkinom krevetu, zauzevši polovicu ležaja: slušali su svi odreda, èak i Mursalimov i Jegenberdijev, koji nije razumio ruski.

Govorio je Kostogutov. Nije sjedio na ležaju nego poviše njega, na prozorskoj dasci, kao da time želi istaći značajnost trenutka. (Dok su dežurale stroge sestre nije smio tako sjediti, ali je danas bio u službi student Turgun, momak i po, kojemu je bilo jasno da zbog toga medicina neće propasti.) Jednu nogu, u čarapi, Kostogutov je položio na svoj krevet, a drugu je presavio u koljenu i prebacio preko prve, kao gitaru, i, pomalo se ljuljajući, govorio uzbuđeno i glasno, tako da ga svi u sobi čuju:

– Bio je jednom filozof po imenu Descartes. On je rekao; »Sve treba podvrći sumnji!«

– Ali to se ne odnosi na našu stvarnost! – napomenu Rusa-nov strogo zaprijetivši prstom.

– Naravno da se ne odnosi – Kostogutov se čak začudi da se netko ne slaže. – Hoću samo da kažem da mi ne moramo slušati liječnike kao kunići. Evo, vidite, čitam ovu knjigu – on podigne s prozora otvorenu, veliku knjigu – napisali su je Abrikosov i Strukov. To je »Patološka anatomija«, udžbenik za fakultete. U 103

njoj piše da je još gotovo neistražena veza između razvoja tumora i centralnog živčanog sistema. A ta je veza nevjerojatna! Ovdje čak doslovce piše – on potraži taj redak – da postoje rijetki slučajevi spontanog izlječenja! Je li vam jasno šta tu piše? Nije riječ o tome da bolesnik ozdravi, nego da se izliječi. Šta kažete?

U sobi zažagoriše. Kao da je iz rastvorene velike knjige, poput opipljiva šarena leptira, izletjelo ovo spontano izlječenje, i svaki od njih podmetao čelo i obraze da bi ih se leptir u letu dobrohotno dotaknuo.

– Spontano! – Kostogutov je odložio knjigu i mlatarao raširenim šakama držeći i dalje nogu na koljenu, kao gitaru. – To znači da se odjednom, iz neobjašnjivih razloga tumor raspadne i počne smanjivati! Smanjuje se, kopni i napokon nestane! Šta kažete?

Svi su šutjeli upijajući priču otvorenih usta. Zar da tumor, tvoj tumor, taj pogubni tumor, koji ti je uništio cijeli život, odjednom sam uzmakne, raziđe se, splasne, nestane?

Svi su šutjeli pružajući lice prema leptiru, samo što je tvrdoglavi Poduev zaškripio oprugama na krevetu i beznadno se natmuričivši progundao:

– Zato bi, sigurno, trebalo imati... čistu savjest.

Nisu ga shvatili: da li on nastavlja razgovor ili lupeta nešto svoje.

Ali se Pavel Nikolajevič, koji ovaj put nije samo pažljivo nego čak i sa simpatijom slušao susjeda Muktoždera, nervozno okrenu prema Poduevu i ukori ga:

– Kakvo je to idealističko trabunjanje! Kakve to ima veze sa savjesti? Stidite se, družo Podueve!

Ali je Kostogutov spremno prihvatio:

– Dobro si to opalio, Jefreme! Odlično! Nemamo mi o nekim stvarima ni pojma. Poslije rata sam, na primjer, čitao u jednom časopisu, mislim u »Zvijezdi«, vrlo zanimljiv članak... Čovjek u tijelu, negdje ispod glave, ima nekakvu moždanu branu, i ona biča ili mikrobi, koji bi usmrtili čovjeka, ne mogu tako lako proći kroz tu branu prema mozgu – dotle je čovjek živ. Šta onda to znači?

Mladi geolog koji, sve otkako je došao u sobu, nije ostavljao knjigu i sad je, sjedeći na krevetu, kraj drugog prozora, nedaleko Kostogutova, držao knjigu u ruci i povremeno odizao glavu slušajući raspravu. Sad je opet odiže. Slušali su i gosti i domaći. A Federau je kraj peći – njegov vrat bijaše još neditnut i bijel, ali već osuđen – sklupčan ležao na boku i slušao s jastuka.

– Snaga te brane, čini se, ovisi o odnosu kalijevih i natrijevih soli. Ako, recimo, prevladava jedna od tih soli, recimo natrijeva, onda nema opasnosti za čovjeka, ništa ne prodire kroz branu, i on neće umrijeti. Ako, naprotiv, prevladavaju kalijeve soli, brana više ne štiti, i čovjek će umrijeti. A o čemu zavisi količina natrija i kalija? Eh, to je upravo najzanimljivije! Njihov odnos ovisi o čovjekovu raspoloženju! Shvaćate li? Dakle, ako je čovjek veseo, ako je duševno čvrst – u brani ima više natrija, i nikakva, nikakva bolest ne može izazvati smrt! Ali tek što klone duhom, odmah će prevladati kalij, i on može naručiti lijes.

1 f

Geolog je slušao pažljivo izraza na licu, kao iskusni student koji može gotovo-pogoditi šta će se pojaviti na ploči u idućem retku. On se složi:

– To je fiziologija optimizma. Po ideji je dobro. Vrlo dobro. I, kao da se boji da ne izgubi previše vremena, ponovo se zadubi u knjigu.

Ni Pavel Nikolajevič se nije usprotivio. Muktožder je raspravljao potpuno naučeno.

– Ne bih se čudio – raspredao je Kostogutov – kad bi se za stotinu godina otkrilo kako naš organizam, ako je čovjeku čista savjest, izlučuje neakvu cezijevu sol koja presahne kad savjest nije čista. A upravo, recimo, o toj cezijevoj soli ovisi hoće li se ćelije pretvoriti u tumor ili će se tumor raspasti.

Jefrem promuklo uzdahnu:

– Ja sam udesio mnoge žene. Ostavljao sam ih s djecom. Plakale su... Moj se tumor neće raspasti.

– Ama što je to!? – raspali se Pavel Nikolajevič. – Takve misli su nalik na crno, popovsko zatupljivanje. Ćitali ste vi svakakvih bljezgarija, družo Podueve, i ostali ste bez ideološkog oružja! Prestanite zvocati o nekakvom moralnom savršenstvu.

– A što ste se vi toliko okomili na moralno savršenstvo? – jetko će Kostogutov.

– Zašto pobjesnite kad se spomene moralno savršenstvo? Kome ono smeta? Samo moralnim nakazama!

– Slušajte ... pazite vi šta govorite – reče Pavel Nikolajevič sijevnuvši naočalima i njihovim rubom, i to tako strogo da čak posve uspravi glavu, kao da ga nikakva otekline ne pritišće s desne strane, ispod ćeljusti. – Postoje problemi o kojima postoji određeno mišljenje! O tome vi više nemate što raspravljati!

– Zašto ne bih? – tamnim krupnim očima zagleda se Kostogutov u Rusanova.

– Dosta! – povikaše bolesnici ne bi li ih smirili.

– Ćujte družo – prošapta slabašnim glasom čovjek s Demki-nog kreveta – počeli ste pričati nešto o brezovoj gljivi...

Ali ni Rusanov, ni Kostogutov nisu htjeli popustiti. Oni ništa nisu znali jedan o drugome, ali su bili silno nabrušeni jedan na drugoga.

– Ako već nešto tvrdite, trebalo bi da posjedujete osnovnu pismenost! – zvučeno izgovarajuć svaku riječ poklopi Pavel Nikolajevič svog protivnika. – O moralnom savršenstvu Lava Tol-stoja, i njemu sličnih, Lenjin je jednom zauvijek sve rekao! I drug. Staljin! I Gorki!

– Oprostit ćete – jedva se savladavajuć i protežuć ruku prema njemu odgovori Kostogutov – jednom zauvijek nitko ništa ne može tvrditi na ovoj zemlji. Kad bi bilo tako,, prestao bi život. I sva buduća pokoljenja ne bi više imala o čemu govoriti.

Pavel Nikolajevič se smeo. Porumenjeli mu vršci njegovih tankih bijelih ušiju, a obrazi se osuli crvenim okruglim pjegama.

(Nije imalo nikakva smisla prepirati se ovdje, zato što je subota, nego je trebalo ispitati kakav je to čovjek, odakle je, kakvim krugovima pripada i da li njegovi pogledi, koji upravo izazivaju svojom pogrešnošću, odgovaraju poslu koji on obavlja.)

105

– Ja ne tvrdim – brzo je Kostogutov – da sam pismen u pogledu socijalnih nauka, nisam imao prilike da ih proučavam. Ali svojom kratkom pameću ipak shvaćam da je Lenjin prigovarao Lavu Tolstoju zbog njegova moralnog savršenstva zato što je ono tada odvrćalo društvo od borbe sa samovoljom i revolucijom koja je dozrijevala. Tako ja mislim! Ali zašto vi zatvarate usta čovjeku

– on objema, krupnim šakama pokaza prema Poduevu – koji se zamislio o smislu života u trenutku kada se nalazi na granici smrti? Što vas toliko smeta ako on čita Tolstoja? Komu to škodi? Ili možda Tolstoja treba spaliti na lomači? Možda državni Sinod nije još tu stvar dotjerao do kraja?

(Kako nije proučio socijalne nauke, Kostogutov je pobrkao >presvijetli« s »državnim«.)

Sad su već Pavlu Nikolajeviču silno gorjela oba uha. Bio je to otvoreni napad na državnu ustanovu (nije, istina, èuo taèno koju), i to pred sluèajno okupljenim slušateljima, koji nisu bili izabrani sa spiska, i takav napad toliko je otežavao ovu situaciju da je trebalo taktično prekinuti raspravu a sluèaj Kostogutova prvom prilikom – ispitati. Zato Pavel Nikolajevič nije htio principijelno raspravljati o problemu nego je samo dobacio prema Poduevu:

– Neka èita Ostrovszkoga. Više æe mu koristiti.

Ali Kostogutov nije osjetio taktičnost Pavla Nikolajeviča, nije èuo njegove rijeèi, nije se osvrtao nego je i dalje nastavljao raspravu pred nespremnim slušateljima:

– Zašto spreèavati èovjeka da razmišlja? Napokon, na što se svodi naša životna filozofija? »Ah, kako je život lijep! Volim te, živote! život je stvoren za sreæu!« Kako je to duboko! Ali to ne moramo mi reæi, već to može reæi svaka životinja: kokoš, maèka, pas.

--- Molim vas lijepo, molim vas lijepo – javio se Pavel Nikolajevič, ne više po svojoj graðanskoj dužnosti, ne više kao subjekt pripovijesti, nego kao njen objekt – nemojmo razgovarati o smrti! Bolje da je i ne spominjemo.

– Ništa vi nemojte mene moliti! – odmahnu Kostogutov kao lopatom. – Ako neæemo ovdje razgovarati o smrti, gdje æemo onda govoriti o njoj? Ah, naravno, mi æemo vjeèno živjeti!

– Dobro, pa što onda hoæete? – dobaci Pavel Nikolajevič.

– Što vi predlažete? Da cijelo vrijeme govorimo i razmišljamo o smrti? Da bi ona kalijeva sol prevladala?

– Ne moramo cijelo vrijeme – malko se primiri Kostogutov shvativši da zapada u proturjeènost. – Ne moramo cijelo vrijeme, nego bar ponekad. To je korisno. Jer, što mi zapravo cijelog života ponavljamo èovjeku? Ti si èlan kolektiva, ti si èlan kolektiva! To je taèno. Ali samo dok je živ. A kad mu kucne samrtni èas, otpuštamo ga iz kolektiva. Jest da je èlan, ali neka sam umre. Tumor neæe pritisnuti cijeli kolektiv nego samo njega. Slušajte vi, vi, baš vi! – on okrutno uperi prst u Rusanova. – Hajde, recite, èega se vi sad najviše bojite na svijetu? Smrti!! I o èemu se najviše bojite govoriti? O smrti! Kako se to zove? Licemjernost!

106

f

j.N*

– U razumnim granicama je to taèno – tiho kaza simpatični geolog, ali su ga svi ipak èuli. – Toliko se bojimo smrti da èak nastojimo ne pomišljati na one koji su umrli. Èak se ne brinemo ni o grobovima.

– E, to je istina – složi se Rusanov. – Grobove heroja treba održavati, o tome piše i u novinama.

– Ne samo heroja, nego i svih ostalih – govorio je geolog blago kao da i ne može podiæi glasa. Bio je vrlo mršav i èinilo se da u ramenima nema nikakve snage. – Mi smo sramotno zapustili mnoga groblja, vidio sam to na Altaju, a i kod Novosibirsk. Nema ograde, stoka hoda po njemu, svinje ruju. Zar je to u našoj nacionalnoj prirodi? Nije, prije smo pazili grobove ...

– Poštovali! – dobaci mu Kostogutov.

Pavel Nikolajevič više nije slušao, izgubio je svaku volju da se s njima prepire. Bio se zanio, neoprezno pomaknuo i bol, koju je izazvao tumor, stegnuo mu je vrat i glavu tako da mu više nije bilo do toga da prosvjetljuje ove bukvanе i rješava njihove zablude. Na kraju krajeva, on je sluèajno dospio u ovu kliniku i sad se ne mora u teškim trenucima bolesti saživljavati s njima. Najgore i najstrašnije je bilo da otok nije ništa manji i da se poslije juèerašnje injekcije nije smekšao. Pri pomisli na to, osjetio bi studen u truhu. Lako je Muktožderu raspravljati o smrti kad on prizdravi ja.

Gost na Demkinu krevetu, krupni muškarac bez glasa, koji se držao za bolesni grkljan, nekoliko puta se pokušao umiješati i reæi neku svoju misao ili prekinuti neugodni spor, ali njegov šapat nisu èuli, a on nije imao snage da se glasnije javi, već je samo s dva prsta pritiskao grkljan, da bi olakšao boli i pojaèao glas. Bolesti jezika i grla i njemuštost koju one izazivaju nekako osobito muèe èovjeka i cijelo mu lice postaje samo odraz te muke. Zatim je

pokušao obuzdati svadljivce širokim pokretima ruku; a sada, kad drugi utihnuše, on stade među krevete i napokon se zaèuje njegov glas.

– Drugovi, drugovi! – šištao je on i èinilo se kao da i drugi osjeæaju koliko ga grlo boli. – Dosta tih muènih prepirki. Ionako nam je dosta nevolje od ovih bolesti! Èujte, drugovi – on krenu između kreveta, pružajuæi ruku gotovo kao da zaklinje (drugu je držao na grkljanu), prema razbarušenom Kostogutovu koji je, kao kakvo božanstvo, sjedio na visokom prozoru – tako ste zanimljivo poèeli prièati o brezovoj gljivi. Nastavite, molim vas!

– Hajde, Oleg, reci nam o toj gljivi! Što si ono poèeo? – zamoli i Sigbatov. I bronèani Ni, koji je teško prevrtao jezikom (prilikom posljednje terapije otpao mu je dio jezika a ostatak je sad natekao), obrati se nerazumljivo Kostogutovu istom molbom.

I svi ostali ga zamoliše.

Kostogutov je osjetio nekakvu opaku lagodnost. Kako je on bio dugo naviknuo da pred slobodnima šuti, da drži ruke na leđima, da obara glavu – postalo mu je to veæ kao neka prirodna mana, poput grbavosti od rođenja, i nije se toga mogao osloboditi ni poslije robije, pošto je veæ cijelu godinu proživio u progonstvu. Dok bi se šetao drvoredom bolnièkog naselja i sad bi mu ruke najèešæe bile složene na leđima. I, eto, slobodnjaci, s kojima toliko

107

godina nije smio razgovarati kao sa sebi ravnima i koji nisu mogli bilo o èemu raspravljati s njime kao s pravim ljudskim stvorenjem a pogotovo nisu mogli da mu pruže ruku ili da prime od njega pismo, ti su slobodnjaci sada, ne sluteæi šta se dogaða, sjedili pred njim, koji se slobodno smjestio na prozorskoj dasci i držao im predavanje – i èekali da produži njihove nade. Isto tako je Oleg primijetio da više ne osjeæa, kao što je to bio vièan, razliku između sebe i njih, nego da se u ovoj zajednièkoj nevolji poistove-æuje s njima.

Osobito se odvikao da govori pred tolikim ljudima, kao što se odvikao od svih sastanaka, sjednica, mitinga, koji su mu sad bili nalik na smiješan san. Ali kao što se ne možeš zaustaviti kad se jednom zaletiš na ledu, nego juriš – pa šta bude, tako se on i sada zaletio, ponesen ovim svojim sluèajnim prizdravljenjem – sluèajnim, ali ipak prizdravljenjem – i nije se više mogao zaustaviti.

– Drugovi – govorio je on neobièno blagoglagoljivo – to vam je neobièna prièa. Èuo sam je od bolesnika koji je dolazio na kontrolu dok sam ja još èekao da me prime ovdje. I odmah sam, jer time ništa nisam mogao izgubiti, napisao dopisnicu i naznaèio adresu dispanzera. I danas stiže odgovor! Prošlo je samo dvadeset dana – i odgovor je veæ tu. Doktor Maslenikov mi se još isprièava što nije prije odgovorio jer prosjeèno odgovara na desetak pisama dnevno. A treba ti, ako hoæeš napisati pametno pismo, bar pola sata, je li tako? Znaèi da on svakog dana pet sati samo pisma piše! I nitko mu za to ništa ne plaæa!

– Štaviše, još troši svaki dan èetiri rublja za marke – dobaci Dema.

– Tako je, dnevno èetiri rublja, a mjeseèno to iznosi sto dvadeset! I to mu nije dužnost, nije mu posao, nego naprosto njegova dobra volja. Ili kako bi se to moglo nazvati? – Kostogutov namjerno i znaèajno pogleda Rusanova. – Humanost, je li?

Ali Pavel Nikolajeviè je èitao izvještaj o budžetu u novinama i pretvarao se kao da ne èuje.

– Nema ni personala, nema pomoænika, tajnika. Sve on to obavlja izvan službe. A i slavu time nikakvu ne stièe. Ta za nas bolesnike lijeènik je kao skelar; dok ti treba, dobar je, a poslije mu okreneš leða. Ako nekoga izlijeèi, izlijeèeni baci pisma. Pri kraju pisma se tuži da mu bolesnici, osobito oni kojima je pomogao, prestaju pisati. Ne pišu o dozama koje su uzimali, ni o rezultatima, i zato o n mene moli – moli me da mu svakako odgovorim! A mi bismo se njemu trebali do nogu klanjati.

Kostogutov je sam sebe uvjeravao da ga dira Maslenikovljeva nesebiènost i marljivost i da želi govoriti o njemu i hvaliti ga. To treba da znaèi da on sam još nije posve iskvaren. Ali je sigurno toliko iskvaren da se ne bi mogao, kao Maslenikov, svakog dana toliko gnjaviti s drugima.

– Hajde ti po redu, Oleg! – molio ga je Sigbatov blago se osmjehujuæi i nadajuæi.

Kako je on želio ozdraviti! Poslije tolikih godina i mjeseci tegobnog liječenja, koje mu sad više nije pružalo nikakvu nadu

– kako bi bilo divno izliječiti se odjednom i zauvijek! Zacijele ti leđa, ispraviš se i kreneš èvrstim koracima osjeæajuæi ponovo da si zdrav muškarac! Zbogom, Ljudmila Afanasjevna! Ja sam zdrav.

Koliko su svi žudjeli da doznaju nešto o lijeèniku-èarobnjaku i o lijeku za koji ovdašnji lijeènici ne znaju! Ma koliko to oni javno nijekali ili otvoreno priznavali, svi do jednoga su u dubini duše vjerovali da takav lijeènik, ili takav travar, ili takva stara vraèara negdje žive i da treba samo doznati gdje su, nabaviti lijek – i spas je siguran.

Ta nije valjda istina da je njihovu životu veæ došao kraj!

Ma koliko da se rugamo èudesima dok smo još zdravi, pri snazi i u blagostanju, èim se život izvitoperi ili izopaèi, i samo nas èudo može spasiti, mi vjerujemo u to jedino i nevjerovatno èudo!

I Kostogutov, prikljuèujuæi se pomamnom zanosu u kojem su svi ostali bolesnici napeto slušali njegove rijeèi, poèe gorljivo govoriti vjerujuæi èak više onome što je sam izgovarao nego pismu kada ga je u sebi èitao.

– Ako hoæeš sve od poèetka, Šarafe, onda slušaj. Za doktora Maslenikova mi je onaj bolesnik rekao da je bio stari kotarski lijeènik Aleksandrijskog kotara, kod Moskve. Nekoliko je desetljeæa – takav je prije bio obièaj – radio u jednoj te istoj bolnici. I primijetio je da u medicinskoj literaturi sve više pišu o raku a meðu njegovim seljacima nema oboljelih od raka. Kako to?

(Da, kako to? Tko od nas nije u djetinjstvu zadržtao pred Tajanstvenim? Tko nije zadržtao dodirnuvši se nepojmljiva a dodirljiva zida preko kojega ne možeš prijeæi ali preko kojega ipak proviri èas neèije rame, èas neèije bedro. I u našem svakodnevnom razumnom životu, gdje nema mjesta nièemu tajanstvenomu, ono se ipak povremeno javi: ovdje sam! Ne zaboravi na mene!)

– ... I poèeo je istraživati i istraživati – ponavljaše Kostogutov koji obièeno ništa nije ponavljao a sada mu je to prièinjalo zadovoljstvo – i otkrio je ovo: seljaci iz okoline, štedeæi novce, nisu kupovali èaj nego su mjesto toga kuhali gubu, koja se još naziva i brezova gljiva.

– Da to nije vrganj? – upade Poduev. Èak i u njegovu oèaju, kojem se veæ bio prepustio posljednjih dana, zasjao je iznenada ovaj jednostavan i tako dostupan lijek.

Kako je veæina ljudi ovdje bila s juga, oni ne samo što nisu vidjeli tu gljivu, nego mnogi od njih nisu u životu vidjeli ni breze, pa prema tome nisu mogli naslutiti o èemu prièa Kostogutov.

– Ne, Jefreme, nije to vrganj. Nije to zapravo brezova gljiva, nego rak na brezi. Ako se sjeæaš, vidio si je na starim brezama... Neki je zovu priraslicom, nalik je na ružnu èvorugu, grbava je, odozgo crna a unutra tamnosmeða.

– To je onda trud? – nagaðao je Jefrem. – Nekoæ su njime palili vatru?

– Može biti. Dakle, Sergeju Nikitièu Maslenikovu palo je na pamet: možda se ti ruski seljaci brezovom gubom veæ nekoliko stoljeæa lijeèe od raka a da to i ne znaju.

– Vrše profilaksu, naime? – klimnu glavom mladi geolog. Cijelo veèe nije zbog njih mogao èitati, ali je ipak vrijedilo slušati ovakav razgovor.

– Nego, nije bilo dovoljno da to samo nasluti, je 1' tako? Trebalo je to i ispitati. Trebalo je godine i godine promatrati one koji piju taj prirodni èaj i one koji ga ne piju. I još, osim toga, davati èaj onima koji dobiju tumor – a to znaèi preuzeti na sebe odgovornost da ih ne lijeèi drugim sredstvima. Trebalo je ustanoviti do koje temperature i u kojoj kolièini treba kuhati taj èaj, da li da provrije ili da ne provrije, i koliko da se èaša ispije svakog dana, i da li ima štetnih posljedica, kojem tumoru pomaže više, a kojem manje. Nikad kraja ...

– I onda? Onda? – uzbuðivao se Sigbatov.

A Dema je mislio: bi li moglo pomoæi i njegovoj nozi? Možda bi mogao spasiti nogu?

– E onda je on poèeo odgovarati na pisma. Tako je i meni napisao kako se treba lijeèiti.

– I imate adresu? – gorljivo upita bolesnik slabašna glasa držeći se rukom za sipij ivo grlo i izvlačeći iz džepa notes i nalivpero. – Je li vam napisao kako se uzima? Spominje li što, da pomaže i za rak grla?

Ma koliko da je Pavel Nikolajevič nastojao pokazati èvrstinu karaktera i kazniti svog susjeda potpunim prezirom, nije mogao mimoići ovakav razgovor. Nikako više da se udubi u smisao i u brojke nacрта državnog budžeta za 1955. godinu, koji æ biti predložen Vrhovnom sovjetu; otvoreno je odbacio novine i polako se okrenuo prema Muktožderu ne skrivajući nadu da æ ovaj jednostavni narodni ruski lijek pomoći i njemu, sinu ruskog naroda. Bez ikakve neprijateljske namjere, kako ne bi razljutio Muktoždera, Pavel Nikolajevič za svaki sluèaj ipak upita:

– A je li ta metoda službeno priznata? Je li je potvrdio neki ured? Kostogutov se nasmiješi odozgo, s prozora.

– Što se tièe ureda, nemam pojma. Pismo – on zamaše malim, žutim listom papira, koji je bio ispisan zelenom tintom – pismo je konkretno: kako se usitni, kako namaèe. Da je to prošlo kroz sve urede, mislim da bi nam sestre veæ raznosile napitak od gube. I na stubištu bi stajala baèva. Ne bi trebalo pisati u Aleksandrov.

– Aleksandrov – zapisa brže-bolje bolesnik bez glasa. – Koja pošta? Ulica? – htio je što prije sve saznati.

Ahmadžan je također slušao sa zanimanjem i još stizao da ono najvažnije prevede Mursalimovu i Jegenberdijevu. Ahmadžanu inaèe ta brezova gljiva nije bila potrebna, jer je on prizdravljao. Samo mu nešto nije bilo jasno:

– Ako ta gljiva koristi, zašto je lijeènici ne upotrebljavaju kod lijeèenja? Zašto je obavezno ne primjenjuju?

– Dugo to traje, Ahmadžane. Jedni još ne vjeruju, drugi neæe iznova da uèe svoj posao i zbog toga koèe, drugi koèe zbog toga da bi nametnuli neku svoju metodu. A mi ne možemo birati.

Kostogutov je odgovorio i Rusanovu i Ahmadžanu, ali bolesniku bez glasa nije odgovorio – nije mu dao adrese. Uèinio je to neprimjetno kao da tobože nije èuo, kao da nije stigao, a zapravo mu nije htio dati adresu. Nije mu je htio dati, jer je u tom mutavom èovjeku bilo nešto oholo, iako je, inaèe, naoko vrlo pristojan – po svojoj pojavi i licu mogao bi biti direktor banke, a u kakvoj
110

maloj južnoamerièkoj državi bio bi èak i predsjednik vlade. Olegu? je bilo nekako žao poštenog starog Maslenikova, koji se iskidao pišući pisma nepoznatim ljudima – obasut æ ga taj mutavac pitanjima. A, s druge strane, morao je sažaljovati to sipljivo grlo, u kome više nema ljudske zvuènosti, zvuènosti koju ne znamo cijeliti dok je ne izgubimo. A, s treæe strane, sam Kostogutov je i te kako znao kako se boluje, bio je, kao specijalist, upuæen u svoju bolest, veæ je èitao i »Patološku anatomiju«, pokušavao je

0 svakom problemu saznati što god od Ganhartove ili Doncove, veæ je dobio i odgovor od Maslenikova. I zašto da baš on, koji je toliko godina bio obespravljen, mora pouèavati ove slobodne ljude kako æ se iskoprcati ispod lavine što se okomila na njih? Ondje gdje se formirao njegov karakter vladao je takav zakon: »Ako nađeš. nešto, šuti, udesiš li nešto, ne pokazuj nikome.« Ako svi navale pisati Maslenikovu, on neæe stiæi da drugi put odgovori Kosto-gutovu.

O svemu tome on nije razmišljao, spoznao je to u jednom hipu, tek što je okrenuo brazgotinu od Rusanova prema Ahma-džanu mimoišavši bolesnika bez glasa.

– Spominje li naèin upotrebe? – zapita geolog. On je i onako imao uza se, dok je èitao knjigu, spremnu olovku i papir.

– Uzmite olovke, pa æu vam diktirati naèin upotrebe – reèe Kostogutov.

Svi su se uzvrpoljili tražeći jedan od drugoga olovku i komadiæ papira. Pavel Nikolajevič nije ništa imao uza se (a kod kuæe je imao najmodernije naliv-pero s uvuèenim vrhom!), i Demka mu posudi olovku. Sigbatov, Federau i Jefrem nisu htjeli pisati. Kad su svi bili spremni, Kostogutov poèe polako diktirati iz pisma, objašnjavajući uz put kako se ta gljiva suši, ne previše, kako se drobi, kako se namaèe i kuha, cijedi i kako se pije.

Neki su bolesnici pisali brže, neki nespretni je, neki molili da ponovi – a u sobi je zavladao nekakva prijateljska toplina. Inaèe se događalo da jedan

drugome neljubazno odgovaraju – ali što im je sada preostalo? Njihov zajednički neprijatelj bijaše smrt,
1 što da razdvoji ljudska bića na ovoj zemlji ako se protiv njih jednom ustoboèi smrt?

Pošto je sve zapisao, Berna izgovori polako i dubokim glasom, koji nije odgovarao njegovim godinama:

– Tako ... ali otkuda breze, kad ih ovdje nema?

Svi uzdahnuše. Pred oèima im se, bez obzira jesu li odavno napustili Rusiju (neki od njih i dobrovoljno) ili nisu nikada ondje bili, ukazala ta tiha umjerena zemlja koju ne pali vrelo sunce, koju èas rosi nestalna kiša, èas plave proljetni povodnji, što blatom prekrivaju poljske i šumske staze, ta mirna zemlja u kojoj raste obièna bjelogorica, toliko potrebna èovjeku. Ljudi koji su živjeli u toj zemlji nisu uvijek mogli razumjeti svoj zavièaj, nisu ga mogli prihvatiti, željeli su svijetloplavo more i banane, a sad je, odjednom, bilo jasno što zapravo treba èovjeku: crni ružni izrast na bijeloj brezi, njena bolest, njen rak.

Jedino su Mursalimov i Jegenberdijev znali da i ovdje, u stepi i u brdima uvijek imaju ono što im je potrebno, jer je na svakom mjestu naše zemlje predviðeno sve što treba èovjeku, samo to treba znati i umjeti pronaæi.

lit

– Treba nekoga zamoliti da nam nakupi tih gljiva i pošalje – odgovori geolog Demki. Èini se da je i njemu bilo stalo do te gube.

Èak i Kostogutov, koji je otkrio taj lijek i dobio pismo iz Rusije, nije ondje imao nikoga tko bi mu ga mogao poslati. Neki od njegovih su umrli, drugi su nestali, treæima se nije mogao obratiti, èetvrti su bili zatucani gradski ljudi koji ne bi znali pronaæi ni breze a pogotovo ne gube na njoj. Nije znao šta bi ga sad više veselilo nego da se, kao što pas odlunja da traži neku neznanu travu, uputi na mjesec-dva u šumu, otkida te priraslice, drobi ih, kuha na vatri, pije i osjeæa kako mu se, kao životinji, vraæa zdravlje. Bilo bi divno cijele mjesece i mjesece hodati po šumi i brinuti se samo za vlastito zdravlje. Ali njemu je bilo zabranjeno da se vrati u Rusiju.

A drugi, opet, koji su mogli onamo otputovati, nisu bili nauèeni mudrosti da u životu treba mnogo ųrtvovati – stresti sa sebe sve osim onoga najvaųnijeg. Oni su vidjeli zapreke i ondje gdje ih nije bilo: kako dobiti ispravu ili otpusnicu bez koje ne bi, toboųe, mogli u potragu za gljivama? Kako oskvrnuti ustaljeni red života i rasti se od obitelji? Kako nabaviti novce? Kako se obuæi za takav put i što ponijeti sa sobom? Na kojoj stanici siæi i gdje se raspitati o svemu ostalcme?

Mlatarajuæi pismom, Kostogutov doda:

– Spominje takoðer da ima takozvanih nabavljaèa, poduzetnih ljudi koji skupljaju tu gubu, suše je i šalju pouzeæem, samo skupo naplaæuju !– po petnaest rubalja za kilogram, a mjeseèno ti treba šest kilograma.

– Kako oni imaju pravo na to? – raspali se Pavel Nikolaje-viè i lice mu postade tako administrativno strogo da bi se svaki nabavljaè morao pred njim uplašiti i napuniti gaæe. – Kako ih ne peèe savjest da traųe tolike pare za ono što im priroda besplatno nudi.

– Ne deri se! – obrecnu se na nj Jefrem. (On je nekako naroèito ruųno izgovarao rijeèi, moųda namjerno, moųda što mu je jezik smetao.) – Ti misliš da je to samo tako: otiæi i uzeti? Treba hodati po šumi s vreæom i sjekirom. A zimi i na skijama.

-- Ali svejedno im je previše petnaest rubalja po kilogramu, prokleti spekulanti! – nije popuštao Rusanov, a lice mu se ponovo osulo crvenim pjegama. Za njega je to bilo u prvom redu principijelno pitanje. Kako su godine prolazile, Rusanov je sve više i èvršæe vjerovao da su za sve naše propuste u raèunu, poslu, obradi i nabavci – krive spekulacije. Upravo one sitne spekulacije kao kad neke sumnjive osobe prodaju po ulicama zeleni luk, rotkvice i cvijeæe, neke seljanke mlijeko i jaja na trųnici, a po stanicama – raųeni kruh, jabuke, vunene èarape, pa èak i prųenu ribu. Naravno i one krupne spekulacije kad se roba s drųavnih skladišta odvozi kamionima nekamo »ispod

žita«. I kad bi te spekulacije bilo moguæe iskorijeniti, sve bi kod nas krenulo nabolje i uspjesi bi bili još znaèajni. Ništa loše nije bilo u tome ako èovjek svoj materijalni položaj poboljšava velikom državnom plaæom ili visokom mirovinom (Pavel Nikolajevie je i sam maštao kako da se domogne posebne mirovine). U tom sluèaju može se smatrati da su i automobil, i ljetnikovac, i mala vila obièni plodovi rada. Ali kad bi automobil iste tvornieke marke ili ljetnikovac istoga standardnog tipa netko drugi nabavio spekulacijom, onda bi se to veæ moglo smatrati za zloèin. Pavel Nikolajevie je sanjao, upravo sanjao o tome kako bi spekulante èesto trebalo javno pogubiti. Javna smaknuæa mogla bi brzo i temeljito ozdraviti naše društvo.

– E, pa u redu – razljuti se sad i Jefrem. – Nemoj galamiti, nego otputuj i uredi nabavku kako hoæeš. Ako hoæeš, državnu, ako hoæeš zadružnu. A ako ti je skupo petnaest rubalja, ti ne naruèuj.

Rusanov je shvaæao gdje poèinju neprilike. Mrzio je spekulante, ali je znao da njegov tumor neæe èekati dok taj novi lijek odobri Medicinska akademija i dok oblasti centralne Rusije i tamošnje zadruga poènu njime opskrbljivati bolnice. Mutavi novajlija s notesom popne se kao dopisnik kakva uglednog lista na ležaj Kostogutova i uze ga zapitkivati sipljivim šaptom:

– A adresa nabavljaèa?... Je li naveo u pismu adresu nabavi jaèa?

I Pavel Nikolajevie se spremi da pribilježi adresu.

A Kostogutov, tko zna zašto, ništa ne odgovori. Bila u pismu adresa ili ne bila, tek on ništa ne odgovori, siðe s prozorske daske i stade pod krevetom nogom tražiti cipele. Usprkos bolnièkoj zabrani, on ih je zadržao i skrivao kako bi se mogao napolju prošetati.

A Dema skloni recept na noèni ormariæ i, ništa više ne zapitkujuæi, oprezno položi nogu na ležaj. Toliko novaca on nije imao, niti æe ikada imati.

Pomagala je breza, ali ne svima.

Rusanovu je bilo vrlo neugodno što je poslije sukoba s Mukto-žderom –! koji nije bio prvi u ova tri dana – sada tako otvoreno upijao njegovu prièu i željno išèekivao adresu. I, valja da bi se Muktožderu nekako udvorio, Pavel Nikolajevie, ne namjerno, nego nehotice istieuæi ono što ih spaja, izreèe posve iskreno:

– Tako je to! Šta je gore na svijetu od... – (raka, pa on nema rak!) – ... ovoga ... onkoloških ... i raka uopæe?

Ali Kostogutova nije nimalo ganula ova povjerljivost èovjeka koji je bio stariji od njega, i po godinama, i po položaju, i po iskustvu. Omatajuæi nogu riðim obojkom, koji mu se bio skorio oko potkoljenice, i obuvajuæi ružnu cipeletinu, koja je bila iskrpa-na na mjestima gdje se koža pregiba, on dobaci:

–! Šta je gore od raka? Kuga!

Teška i grozomorna rijeè odjeknu u sobi snažno kao plotun.

Pavel Nikolajevie se dobroæudno namršti.

– E, zašto to? Zašto bi ona bila gora? Proces bolesti je sporiji.

Kostogutov se zabljuje svojim tamnim i neprijateljskim oèima u svijetle naoèale i u svijetle oèi Pavela Nikolajeviea.

– Gora je zato što te, još dok si živ, odvoje od svijeta,, otkinu od rodbine i strpaju iza rešetaka. Zar mislite da je to bolje od tumora?

8 Odjel za rak

113

Pavelu Nikolajevieu postade nelagodno osjeæajuæi se nemoæan pred tim bliskim tamnim i oštrim pogledom ovog neotesanog i nepismenog èovjeka.

– Samo sam htio reæi... te proklete bolesti uopæe ... Svaki inteligentni èovjek shvatio bi da sad treba ispružiti ruku.

Ali Muktožder to nije mogao shvatiti. On nije osjetio taktienost Pavela Nikolajeviea. Ispravivši se u cijeloj svojoj visini i navu-kavši prljavi, sivi široki pamuèni, ženski ogrtaè, koji mu je padao gotovo do cipela i služio mu kao kaput za izlaske, on zadovoljno izgovori, misleæi da te rijeèi zvuèe mudro.

– Jedan filozof je rekao, da èovjeku ne bi bilo kraja kad se ne bi mogao razboljeti.

Iz džepa na ogrtaèu izvadi vojnièki pojas širok èetiri prsta, s preðicom u obliku petokrake zvijezde, stegne njime široki ženski ogrtaè pazeæi jedino da ne

pritisne oteklinu. I, s bijednom jeftinom cigaretom – jednom od onih koje se ugase prije nego izgore dokraja – pođe prema izlazu.

Novinar sipljiva glasa uzmicao je ispred Kostogutova u prolazu između kreveta i, usprkos svoje bankarsko-ministarske vanjštine, tako ga ponizno preklinjao kao da je Kostogutov èuvena zvijezda onkologije koja zauvijek napušta bolnièku zgradu.

– Recite, molim vas, koliko tumora grla, na svakih sto možemo smatrati rakom? Sramota je rugati se bolesti i nevolji, ali i bolest i nevolju treba tako podnositi da ne izazivaju porugu. Kostogutov se zagledao u izgubljeno i uplašeno lice tog èovjeka koji se danas tako smiješno ušeptrljio i koji je prije bolesti bio zacijelo vrlo zadovoljan sam sa sobom. Cak i ta navika, inaèe posve razumljiva, da u razgovoru pritišæe prstima bolesni grkljan doimala se sad nekako smiješno.

– Trideset i èetiri posto – nasmiješi se Kostogutov i prođe mimo njega. Nije li se i on danas previše raskokodakao? Nije li rekao što god što nije trebalo reæi?

Nemirni novinar nije se međutim micao od njega, pojurio je za Olegom niza stepenice i, onako krupan, presavijao se u pasu moljakajuæi i hripajuæi mu preko ramena:

– šta mislite, prijatelju, ako me tumor ne boli, sluti li to na dobro ili na zlo? Šta to pokazuje?

Dosadni i jadni ljudi.

– Tko ste vi? – upita Kostogutov zastavši.

– Predavaè – èovjek velikih ušiju, sivkaste brižno poèešljane kose, gledao je u Kostogutova s puno nade, kao u lijeènika. – Filozof – nastavi, prenuvši se i zastavši, tobožnji direktor banke. Mnogo puta se namrštio i veæ oprostio Kostogutovu njegove neumjesne i nespretne citate iz drevnih filozofa. On mu ništa nije zamjeravao, samo je tražio od njega adresu nabavljaèa.

– Predavaè, pa baš na grlo! – Kostogutov zavrta glavom. Nije se nimalo kajao što maloprije u sobi nije glasno objavio

svima adresu nabavljaèa. Prema pojmovima sredine, kroz koju se provlaèio sedam godina kao kroz tkalaèki stan, tako bi mogao postupiti samo neodgovoran tip: u tom bi sluèaju svi navalili na nabavljaèe, cijene bi porasle i nikada ne bi došao do gljive. Ali

je zato dobrim ljudima pojedinaèno morao dati adresu. Oleg je znao da æe je dati onome geologu s kojim još nije izmijenio ni deset rijeèi, jer mu se svidjela njegova njuška i jer se onako zauzeo za groblja. Dat æe i Demki, samo što Demka nema novaca. (Nije ih imao ni Oleg, ni on neæe imati èime da kupi brezovu gubu.) I Federauu bi mogao dati, i Niu, i Sigbatovu – oni su mu drugovi u nevolji. Ali neka svaki zatraži posebno, a ako ne zatraži, neæe ni dobiti. Ovaj predavaè, filozof beznaèajan je èovjek – kako se èinilo Olegu – i sigurno svašta lupeta u svojim predavanjima. Možda samo izaziva pomutnju u mozgovima? ... I šta æe mu cijela ta njegova filozofija, kad ga bolest može tako pokolebati? Nije ni èudo da mu je pogodila baš grlo!

– Zapišite adresu nabavljaèa! – naredi Kostogutov – samo æu je vama dati.

Filozof se zahvalno i hitro lati papira. Pošto mu je saopæio adresu, Oleg ga napusti i što je brže mogao, prije nego zatvore vanjska vrata, iziđe da se prošeta.

Na ulaznom stepeništu, pred vratima, nije bilo nikoga.

Oleg je zadovoljno udahnuo mutni, hladni, nepokretni zrak, i, prije nego je i proèistio pluća, odmah zapalio cigaretu koja mu je uvijek nedostajala da bi bio potpuno sretan (iako mu je èak i Maslenikov u svom pismu, a ne samo Doncova, napomenuo da mora prestati pušiti).

Nije bilo vjetra i nije bile studeno. U odsjaju prozora vidio je nedaleku baru u kojoj se voda crnjela, jer se nije bila smrzla. Bio je istom peti veljaèe, a proljeæe je veæ stiglo, što je bilo vrlo neobièno. Neka lagana isparina, koja nije bila nalik na pravu maglu, ispunjavala je zrak – bila je toliko lagana da nije zakrivala vidik, nego ga je samo umekšavala prigušujuæi svjetla svjetiljki i prozora u daljini.

Lijevo od Olega dizale su se prema nebu, povrh krova, èetiri topole u obliku piramide, èetiri topole kao èetiri sestre. S druge strane stajala je usamljena

topola, ali vrlo granata i jednako visoka kao ostale četiri. Odmah iza nje bilo je mnogo gustog drveća i protezao se klinasti vrh parka.

Kameno ulazno stepenište trinaestog odjela nije imalo ograde i sastojalo se od svega nekoliko stepenica, koje su se strmo spuštale prema asfaltnom drvoredu, omeđenom s obiju strana gustom živicom. Nigdje još nije bilo lišća ali je gusto granje već najavljivalo život.

Oleg siđe da se prošeta po parku osjećajući svakim korakom kako mu se noga raduje što može tako čvrsto stupati, kako se raduje što je živa noga živog čovjeka. Ali ga je pogled s ulaza opèinio, i on je zastao ondje načas da popuši cigaretu.

Svjetiljke i prozori u zgradama suèelice mutno su sjali. Drvoredima gotovo nitko više nije hodao. Kad ne bi dopirala buka s obližnje željezničke pruge moglo bi se èuti kako jednolièno šumori rijeka, brza gorska rijeka, koja je proticala i pjenila se nešto niže iza susjednog bolničkog trakta, pod strminom.

A još dalje, iza strmine, preko rijeke, protezao se drugi park, vjerojatno gradski park, i iz tog parka (iako je ipak bilo hladno)

115

ili iz otvorenih klupskih prozora dopirala je plesna muzika duhaèkog orkestra. Bila je subota i negdje se plesalo... Netko je s nekim negdje plesao...

Oleg bijaše uzbuđen, uzbuđen što je toliko govorio i sto su ga tako slušali. To uzbuđenje još je produbio i pojaèao osjećaj da mu se iznenada vratio život, za koji je mislio još prije dvije sedmice da ga zauvijek napušta. Istina, taj mu život nije obećavao ništa od onoga što se smatra za dobro i za što su se borili ljudi ovoga gradića: ni stana, ni imutka, ni društvenog uspjeha, ni novca – ali mu je obećao mnoge suštinske radosti koje je on i te kako nauèio cijeliti: pravo da koraèa zemljom ne oèekujuèi zapovijedi; pravo da bude sam; pravo da promatra zvijezde koje ne zasjenjuju reflektori logorskog kruga; pravo da noću ugasi svjetlo i spava u tami; pravo da baci pismo u poštanski sanduèiè; pravo da se nedjeljom odmara; pravo da se kupa u rijeci. Da, bilo je još mnogo, mnogo takvih prava.

Jedno od njih je bilo i pravo da razgovara sa ženama. Sva ta èudesna, nebrojena prava pomagala su mu da ozdravi! I on je stajao, pušio i uživao.

Dopirala je glazba iz parka, Oleg ju je slušao i èinilo mu se kao da ne èuje nju, nego zapravo èetvrtu simfoniju Cajkovskoga, koja je odzvanjala u njemu samome, njen nemirni, tegobni poèetak i jednu divnu melodiju iz tog poèetka. Tu je melodiju Oleg protumaèio na svoj naèin, iako ju je možda krivo shvatio: kao da junak koji se vratio u život ili koji je bio slijep, a sad progledao, nešto napipava, prelazi rukom po predmetima ili po dragom licu, pipa i još se boji povjerovati vlastitoj sreèi, povjerovati da ti predmeti zaista postoje i da mu se vraća vid.

116

12

STRASTI SE VRAĆAJU

U nedjelju ujutro, kad se brzo oblaèila da pođe na posao, Zoja se sjetila kako ju je Kostogutov bio zamolio da za iduće dežurstvo svakako obuèe onu istu sivozlaèanu haljinu èiji je ovratnik one veèeri ugledao ispod ogrtaèa i koju je htio vidjeti pri danjem svjetlu. Ugodno je ispuniti takve nevine molbe. Ta joj je haljina upravo odgovarala danas, jer je bila polusveèana, a ona se nadala da toga prijepodneva neće imati mnogo posla i oèekivala je da æ Kostogutov doæi da je rasonodi.

Tako se na veliku brzinu ponovo presvukla, obukla traženu haljinu, popravila je nekolikim udarcima dlana, poèešljala šiške, a tada je već bilo krajnje vrijeme da pođe; kaput je navukla već na samim vratima, a baka joj je jedva uspjela ugurati doručak u džep.

Bijaše hladno, ali više ne baš zimsko, vlažno jutro. U Rusiji se po takvu vremenu izlazi u kabanicama. Ovdje na jugu, međutim, drugaèije su predodžbe o tome što je hladnoća a što vrućina: još po vrućini hoda se u vunanim kostimima, kaput se oblaèi već vrlo rano i skida kasno, a onaj tko ima bundu jedva èeka poneki studeni dan.

Zoja je na uglu odmah primijetila tramvaj, cijeli blok je pretrèala za njim, posljednja uskoèila i, zamišljena, crvena, zastala na stražnjoj platformi gdje je popuhivao vjetar. Tramvaji u ovome gradiæu bili su polagani, glasni, na okretištima su prodorno škripali na traènicama; vrata se nisu automatski zatvarala.

Zadihala se i èak joj je srce udaralo u grudima, ali je jedno i drugo godilo mladom tijelu, jer bi ubrzo prošlo, i onda se osjeæala još zdravija i praznièki raspoložen.

Kad su fakultetski praznici, onda joj se sam posao u klinici – tri i pol dežurstva sedmièno – èini kao lagani cmdor. Naravno, bilo bi još lakše bez dežurstva, ali se Zoja veæ navikla na dvostruku brigu: veæ je drugu godinu studirala i radila. Praksa u klinici nije bila osobita, i Zoja nije radila zbog prakse nego zbog novaca: od bakine mirovine ne bi se moglo ni prehraniti. Zojina stipendija bi odmah isparila, otac nikada nije ništa slao, a Zoja ga nije ni tražila. Od takva oca ništa joj nije ni trebalo.

117

Poslije posljednjeg noænog dežurstva ovo su bila prva dva dana praznika. Zoja nije ljenèarila jer na to nije bila navikla èak ni u djetinjstvu. Prvo je poèela sebi siti, za proljeæe, bluzicu od krep--žoržeta koji je bila kupila još na rasprodaji u prosincu (baka je uvijek govorila: »Ljeti spremaj saonice, a taljige zimi«, a prema toj poslovi u trgovinama je zaista ljetnu robu bilo najlakše kupiti zimi). Šivala je na staroj bakinoj singerici (dovukle su je iz Smolenska), a i prvu pouku u šivanju dobila je takoðer od bake, samo je ona bila starinska, i Zoja je kad god je mogla upamtila što god što je vidjela kod susjede ili kod poznanica, kod onih koje su polazile teèajeve krojenja i šivanja, za što sama Zoja nikako nije imala vremena. Bluzu nije dovršila za ova dva dana, ali je zato obišla nekoliko kemijskih èistionica dok joj u jednoj nisu uredili njenu staru ljetnu haljinu. Bila je još na tržnici da kupi krumpira i povræa, cjenkala se kao škrtica i do teglila u objema rukama dvije teške torbe (baka je stajala po repovima u trgovinama, ali nije mogla nositi teške terete). Bila je i u javnom kupalištu. Samo nije imala vremena da mirno legne i što god proèita. Sinoæ je s kolegicom Ritom otišla na ples u Dom kulture.

Zoja je priželjkivala nešto prikladnije i svježije nego što su bili takvi klubovi, ali ondje nije bilo uobièajeno da se naveèer sastaju po kuæama, i mladi ljudi su se mogli upoznati jedino u klubovima. Na njihovoj godini bilo je mnogo ruskih djevojaka, a mladica gotovo uopæe nije bilo. Zato je nije ništa privlaèilo na fakultetske drugarske veèeri.

Taj Dom kulture u koji su Rita i ona pošle bio je prostran, èist, dobro ugrijan, imao je mramorne stupove i stubište, velika zrcala s okvirima od bronce – možeš veæ izdaleka promatrati samu sebe dok plešeš – i vrlo skupocjene, udobne naslonjaèe (samo su bili prekriveni i bilo je zabranjeno na njima sjediti). Meðutim Zoja onamo nije svraæala još od novogodišnje veèeri, jer se tom prilikom neslavno provela. Tada se održavao kostimirani ples i dijelile su se nagrade za najbolje kostime, a Zoja je sama sebi sašila kostim majmuna s predivnim repom. Sve je odlièno smislila – i frizuru, i laganu šminku, i odnos boja, tako da je ispalo i smiješno, i lijepo, i gotovo je bilo sigurno da æe dobiti prvu nagradu, premda je bilo mnogo konkurenata. Ali, baš prije nego æe poèeti podjela nagrada, nekakvi grubijani su joj nožem odsjekli rep, dodali ga jedan drugome i sakrili. Zoja je zaplakala – ne zbog neotesanosti tih momaka, nego zbog toga što su se svi uokolo poèeli smijati, smatrajuæi da je ta šala duhovita. Bez repa je kostim mnogo izgubio, a i Zoja je bila kao pokisla – naravno da nije dobila nikakve nagrade.

Sinoæ, još i sad ljuta na taj klub, ušla je onamo nekako uvrijeðeno. Ali je nitko i ništa ne podsjetiše na nezgodu s majmunom. Plesaèi su bili šarolika sastava – osim studenata s razlièitih fakulteta, bilo je i radnika. Zoja i Rita nisu zajedno otplesale ni jedan ples, odmah su ih rastavili i puna tri sata one su se obrtale, njihale i udarale peticama uz zvuke duhaèkog orkestra. Tijelo je upravo vapilo za tim da se malko opusti, ti pokreti i vrtnje prijali su mu, baš kao i ono što je u plesu najvažnije: slobodni i otvoreni stisak. Kavaliri su

govorili vrlo malo: ako su se i šalili, za Zojin ukus šalili su se priglupo. Kući ju je otpratio Kolja, tehnički konstruk-

118

tor. Putem su razgovarali o indijskim filmovima i o plivanju; bilo bi smiješno i razgovarati o neèem ozbiljnijem. Došli su do ulaza, sklonili se u mrak i ondje se ljubili, a pri tome su najviše stradale Zojine grudi, koje nikome nikada nisu davale mira. Kako ih je on samo grlio! Pokušao je i dublje zavući ruku, i Zoji je to bilo ugodno, ali ju je odjednom spopao neki hladan osjećaj da pomalo gubi vrijeme, da æe u nedjelju morati rano ustati te se oprostila od njega i brzo ustrèala starim stepeništem u stan.

Među Zojinim drugaricama, osobito meðu studenticama medicine, bilo je rašireno gledište da od života treba što više uzimati, i to što prije i što potpunije. Budući da su vladala takva naèela, bilo je nemoguće, recimo, treæe godine ostati nekom vrstom usidjelice, koja jedino dobro poznaje teoriju. I tako se Zoja nekoliko puta upustila s razlièitim momcima i prošla sve one faze zbliženja kad dopuštaš sve više i više, i slobodno ponašanje, i silu, i one lude trenutke kada se više ne može ništa izmijeniti, sve i da bomba padne na kuću; i one trenutke spokojnog umora kad se s poda i sa stolica skupljaju razbacani komadi odjeæe, koje njih dvoje nikada ne bi zapravo smjeli zajednièki vidjeti, a sad im to više nije bilo nimalo èudno i oni se nekako poslovno jedno pred drugim oblaèe.

To je bio zaista snažan doživljaj i, iako Zoja u treæoj godini više nije spadala u kategoriju usidjelica, ipak joj se èinilo da to nije ono pravo. U svemu tome nedostajalo je one sigurne trajnosti koja ulijeva povjerenje u život i nedostajao sam život.

Zoji su bile istom dvadeset i tri godine, a ona je veæ mnogo toga vidjela i upamtila: dugotrajnu, zamornu evakuaciju iz Smo-lenska, isprva u marvenim vagonima, zatim skelama, pa opet mar-venim vagonima; osobito se sjeæala suputnika u vagonu koji je uzicom svakome odmjeravao mjesto na drvenu ležaju i dokazivao da je Zojina obitelj zauzela dva centimetra više nego što joj spada; pamtila je i napeti život za rata kad se gladovalo i razgovaralo jedino o prehranbenim kartama i cijenama u švercu; i kako je stric Feða potajno krao iz njezina ormariæa njene obroke kruha. A sad je gledala u klinici grozne patnje bolesnika od raka, propale živote, slušala tegobne bolesnièke prièe i njihov plaè.

Zato su ovi stisci, zagrljaji i sve ono iza toga bili samo kao slatke kapi u suznom moru života. Nikako nije uspijevala u njima uživati do kraja.

Je li to znaèilo da bi se svakako trebalo udati? Je li sreæa u braku? Mladiæi, s kojima se upoznavala, plesala i zabavljala se, svi su odreda imali na umu da se rasonode, zadovolje i onda uhvate maglu. Oni su meðu sobom govorili: »Ja bih se i ženio, ali uvijek mogu naći nekoga za jedno veèe ili za dvije-tri veèeri. Zašto onda da se ženim?«

Zaista, zašto bi se ženili, kad je do žene bilo tako lako doći? Kad je na tržnici velika ponuda, ne može se za rajèice tražiti trostruku cijenu, ionako bi strunule – isto je tako teško bilo ostati nepristupaèna, kad su sve oko tebe popuštale.

Registracija nije tu ništa pomagala, to je pokazivalo i iskustvo Zojine kolegice iz bolnice, koja je radila u drugoj smjeni, Ukra-

119

jinke Marije: Marija se upustila u brak, ali ju je muž svejedno napustio, otputovao i nestao. Ona je veæ sedam godina odgajala dijete i još se smatralo da je udata.

Zato bi na svakoj zabavi gdje se pilo – osobito ako su to bili njeni opasni dani – Zoja bila dvostruko oprezna, kao inženjerac na minskom polju.

Imala je Zoja i bliži primjer od Marijina braka: nagledala se neskladnog života vlastitih roditelja, njihovih svaða, pomirenja, sjeæala se kako bi otputovali svako u drugi grad da bi se poslije opet sastali, i tako cijelog života muèili jedno drugo. Da ponovi majèinu grešku bilo bi za Zoju isto što i ispiti sumpornu kiselinu.

I tu, naravno, nikakva registracija nije mogla pomoći.

U svom tijelu, u skladu pojedinih njegovih dijelova i u svom shvaćanju života u cjelini, Zoja je osjećala ravnotežu i harmoniju. I samo i jedino u duhu te harmonije mogao bi se razbujati i produbiti njen život.

Svaki onaj koji bi, povukavši načas ruku s njena tijela, lupetao otrcane gluposti, ponavljajući gotovo ono što je čuo u kinu, baš kao Kolja sinoć, odmah bi narušio tu harmoniju i nikako joj se nije mogao svidjeti.

Tramvaj se tresao, kondukterka je glasno grdila nekog mladića koji nije kupio kartu (on ju je slušao, ali svejedno nije kupio), a Zoja je do posljednje stanice stajala na platformi. Tramvaj je već okretao, s druge strane okretišta već se skupila gomila koja ga je čekala. Osramoćeni mladić iskočio je prije nego se tramvaj zaustavio, i Zoja je spretno iskočila prije nego što je tramvaj stao, jer je tako skratila put.

Bilo je osam sati i jedna minuta, pa je Zoja potrčala po zavojitoj asfaltnoj stazi bolničkog dvorišta. Kao sestri, koja ide na posao, nije joj dolikovalo da trči, ali studentici se moglo progledati kroz prste.

Kad je dotrčala do zgrade odjela za rak, skinula kaput, navukla bijeli ogrtač i uspela se uza stepenice, bilo je već osam sati i deset minuta i ne bi se dobro provela da su u prethodnoj smjeni bile Olimpijada Vladislavovna ili Marija: Marija bi je jednako oštro prekorila za tih deset minuta baš kao i da je došla u pola smjene. Srećom je prije nje dežurao student Turgun iz Kara--Kalpaka, koji je bio i inače popustljiv, a osobito prema njoj. Htio ju je značajno potapšati ispod leđa, ali mu nije dopustila, oboje su se nasmijali, i ona ga je lagano gurnula niz stepenice.

Iako je bio student, kao pripadnik domorodačkog kadra već je bio određen za šefa seoske bolnice i ovako neodgovorno mogao se ponašati još samo ovih posljednjih nekoliko mjeseci.

Zoja je preuzela od Turguna bilježnicu s uputama a starija sestra Mita odredila joj je posebni zadatak. Nedjeljom nije bilo vizita i prijemnih procedura, nije bilo transfuzija, bilo je, istina, malo više brige oko rođaka koji su pokušavali prodrijeti u sobe bez dozvole dežurnog liječnika – i zato bi Mita prebacila na dežurnog sanitarca svake nedjelje dio svog beskrajnog statističkog posla, koji nikako nije uspijevala dovršiti.

Danas je bila na redu obrada debelog svežnja bolesničkih kartona za siječanj prošle, 1954. godine. Zaokruživši usnice, kao da će zazviždati, Zoja je prebirala prstom uglove tih kartona, koji

120

su udarali jedan o drugi, i pokušavala pogoditi koliko ih ima i hoće li moći odahnuti – i u tom trenutku primijeti kraj sebe visoku sjenu. Nije se začudila nego je samo okrenula glavu (glavu možeš okrenuti na razne načine, pa i bez začuđenja) i ugledala. Kostogutova. Bio je svježije obrijan, gotovo počesljan i samo mu je brazgotina na bradi odavala neslavnu prošlost.

– Dobro jutro, Zoenka – reče on kao pravi džentlmen.

– Dobro jutro – zavrsti ona glavom kao da nije nečim zadovoljna ili kao da u nešto sumnja, a zapravo – tek onako.

Promatrao ju je svojim tamnosmeđim očima.

-- Nisam siguran jeste li ispunili moju molbu ili niste.

– Kakvu molbu? – začudi se i namršti Zoja (to bi njoj uvijek: lijepo uspjelo).

– Ne sjećate se? Računajući da ćete udovoljiti mojoj molbi,, čak sam već nešto i zaželio.

– Odnijeli ste mi »Patološku anatomiju« – toga se, na primjer, dobro sjećam.

– I sad ću vam je vratiti. Hvala vam.

– Jeste li se snašli?

– Ćini mi se da sam shvatio sve što sam htio.

– Nisam li vam samo naškodila? – ozbiljno će Zoja. •– Poslije sam se kajala.

– Nikako, Zoenka, ni govora! – kao da bi je sigurnije uvjerio, on se gotovo dotače njene ruke. – Naprotiv, knjiga me ohrabrila, zbilja ste zlatni što ste mi je dali. Ali... – on joj se zagleda u vrat – ... molim vas, otkopčajte gornje dugme na ogrtaču.

– Za-što? – strašno se začudi Zoja (i to je njoj vrlo zgodno uspijevalo). –

Nije mi vruće.

– Naprotiv, posve ste crveni.
– Jeste, istina je – nasmija se ona dobroæudno; zbilja bi najradije raskopèala ogrtaè jer se još nije bila ispuhala poslije-trèanja i natezanja s Turgunom. I ona ga raskopèa.

Bljesnuše zlaæane niti u sivoj tkanini. .. Kostogutov raširi oèi i jedva èujno reèe:

– Lijepo. Hvala vam. A poslije æete mi i više pokazati.

– Ovisi o tome šta ste zaželjeli.

– Reæi æu vam, samo kasnije, vrijedi li? Hoæemo li danas ostati zajedno?

Zoja je zaokružila oèima kao lutka.

– Samo ako mi pomognete. I zajapurila sam se zato što danas imam toliko posla.

– Ako treba žive bosti iglama, neæu vam pomoæi.

– A ako treba srediti statistiku? Presipati iz šupljeg u prazno? Mogli bismo poslije doruèka – nasmiješi mu se Zoja kao da: daje predujam za njegovu pomoæ. Po sobama su veæ raznosili doruèak.

Još u petak ujutro kad je napuštala dežurstvo Zoja je, poslije-zanimljivog noænog razgovora, svratila u administraciju da pogleda karton Kostogutova. Ustanovila je da se zove Oleg Filimonoviè (nezgrapno oèevo ime odgovaralo je posve nezgrapnom prezimenu, jedino je ime ublažavalo dojam). Rođen je 1920. i, iako mu je punih trideset i

121

•èetiri godine, zaista nije oženjen, što je bilo prilièno nevjerojatno, i zaista je živio u nekakvom UŠ-Tereku. Po struci je bio topograf, a radio je kao geodet. Ti joj podaci nisu pomogli da ga bolje shvati, nego joj je postao još nejasniji. Jutros je u bilježnici proèitala da su mu od petka poèeli svakodnevno davati injekcije svnoesterola, po dva kubika, intramuskularno.

To je bio posao onoga koji dežura noæu, pa prema tome neæe nju zapasti. I Zoja zavrti napuæenim okruglim usnicama kao kakvom slatkom gubicom.

Poslije doruèka Kostogutov donese udžbenik patološke anatomije i htjede ponuditi pomoæ, ali Zoja je veæ oblijetala sobe i raznosila lijekove, koje je trebalo piti ili gutati tri-èetiri puta dnevno.

Napokon sjedoše za stoliæ. Zoja izvadi veliki list grafikona kamo æe trebati umjeti sve podatke, objasni mu, ona je i sama zaboravila kako se to radi, i poèe crtati uz pomoæ velikog teškog ravnala.

Zoja je dobro znala koliko vrijede takvi »pomoænici«, mladiæi i neženje (a i oženjeni): svaka takva pomoæ pretvarala bi se u peckanje, šale, udvaranje i greške u poslu. Ali Zoja je raèunala na te greške, smatrajuæi da je najnemaštovitije udvaranje ipak bolje od najpametnijeg administrativnog posla. Zoja nije imala ništa protiv toga da danas nastavi ovu igru koja æe joj uljepšati dežurstvo.

Zato se neobièno zaèudila kad se Kostogutov okanio onih naroèitih pogleda i posebnog tona, brzo se udubio u posao i èak njoj poèeo objašnjavati, stao prebirati po kartonima, brojati što je trebalo, tako da je ona samo unosila crte u veliki grafikon. »Neuro-blastom – diktirao je on – ... ipernefrom ... sarkom nosne šupljine ... tumor leðne moždine...« I kad mu nešto nije bilo jasno, uvijek bi zapitao da mu objasni.

Trebalo je prebrojati koliko se u to vrijeme pojavilo sluèajeva svake pojedine vrste tumora – posebno kod muškaraca, posebno kod žena; posebno po godištima. Isto je tako trebalo obraditi vrste terapije koja je primijenjena i doze. Osim toga, u svakom stupcu trebalo je pribilježiti jedno od pet moguæih rješenja: •ozdravljenje, poboljšanje, bez promjene, pogoršanje i smrt. Ovih pet rezultata Zojin je pomoænik osobito pažljivo pregledao. Odmah je upadalo u oèi da nema puno potpunih ozdravljenja, ali da nema ni mnogo smrti.

– Vidim da ne puštaju da se ovdje umire, na vrijeme šalju iz bolnice – reèe Kostogutov.

– Šta se može, Oleg, i vama to mora biti jasno. – (Olegom ga je zvala da bi ga nagradila za pomoæ. Primijetio je i brzo je pogledao.) – Ako je oèito da mu nema pomoæi i ako treba samo da još proživi nekoliko sedmica ili mjeseci, zašto da ovdje zauzima krevet? Na ležaj èekaju i drugi, neki od onih koji se mogu

izlijeèiti? Osim toga, neizljeèivi bolesnici svojom vanjštinom i prièama loše djeluju na one koje je još moguæe spasiti.

Tek što je sjeo za stoliæ medicinske sestre, Oleg kao da je uznapredovao u društvenom položaju i u spoznavanju svijeta. On

122

više nije bio onaj »on« kojemu se ne može pomoæi, onaj »on« koji uzalud zauzima krevet, on, Kostogutov, nije pripadao neizljeèivim bolesnicima. S njime, s Kostogutovom, razgovaralo se kao da i neæe umrijeti, kao da je potpuno izljeèiv. Ovaj skok iz jednog stanja u drugo, koji mu je uspio bez truda, zahvaljujuæi hiru sluèajnih okolnosti, mutno ga je na nešto podsjeæao, ali on u ovom èasu nije znao na što.

– Jest, to je posve logièno. Ali, eto, juèer otpustiše Azovkina, preda mnom... Ništa mu nisu objasnili, ništa mu nisu rekli, i imao sam osjeæaj kao da i ja sudjelujem u prevari.

Bio je okrenut Zoji onom polovicom lica na kojoj nije bilo brazgotine, pa se èinilo da mu izraz nije onako opor.

Složno i drugarski oni su još neko vrijeme radili i prije ruèka završili posao. Istina, Mita je bila ostavila još jedan posao: trebalo je rezultate laboratorijskih analiza prepisati na temperaturne liste bolesnika, da bi bilo što manje papira i da bi ih bilo što lakše priložiti povijesti bolesti. Ali bi bilo pretjerano sve to obaviti u jednu jedinu nedjelju, pa Zoja reèe:

– E, zbilja vam hvala, velika vam hvala, Oleg Filimonoviè.

– Nemojte tako, zovite me kako ste i poèeli: samo Oleg!

– Poslije ruèka æete se odmoriti...

– Nikad se ja ne odmaram!

– Ali vi ste bolesnik.

– Èudno je, Zoenka, kako ja posve ozdravim èim vi doèete uza stepenice da preuzmete dežurstvo!

Promatrao ju je kao neki zlaæano-rumeni kolaèiæ i èinilo se kao da je i on posve zdrav.

– Dobro, u redu – spremno prihvati Zoja. – (Ona drugo nije ni željela.) – Sad æu vas primiti u sobi za goste.

I pokaza glavom prema sobi za lijeènièke sastanke.

Meðutim je poslije ruèka opet raznosila lijekove i imala nekih neodgodivih poslova u velikoj ženskoj sobi. Nasuprot manama i bolestima, koje su je ovdje okruživale, Zoja je bila svjesna koliko je ona nedirnuti i zdrava, sve do posljednjeg nokta na nozi, do posljednje kožne stanice. Osobito radosno je osjeæala svoje pune, pritegnute grudi, osjeæala kako one otežaju kad bi se nagnula nad bolesnièki krevet i kako drhture kad bi brzo hodala.

Napokon se posao bližio kraju. Zoja je zapovjedila bolnièarki da sjedne za stol, da ne pušta posjetioce u sobe i da je pozove ako se što dogodi. Uzela je vezivo, i Oleg poèe za njom u lijeènièku sobu.

Bila je to svijetla soba na uglu zgrade, s tri prozora. Ne bi se moglo reæi da je bila namještena s nekim posebnim ukusom – osjeæao se tu i utjecaj knjigovoðe, i utjecaj primarijusa; dva divana nisu bila nimalo izuzetna, nego obièna, službena, s okomitim naslonima od kojih su boljela leða i zrcalima u kojima se mogla vidjeti jedino žirafa. Stolovi su bili rasporeðeni po turobnim uredskim propisima: na predsjednièki masivni pisæi stol, pokriven debelim staklom, okomito se, u obliku slova »T«, naslanjao dugaèki stol za ostale uèesnike sjednice. Taj je stol, meðutim, bio – kao po nekom samarkandskom ukusu prekriven nebeski plavim baršunskim stolnjakom – i nebeska boja tog stolnjaka

123

unosila je veselje u sobu. Nekoliko ugodnih malih naslonjaèa, koji nisu spadali uz stol, stajali su u maloj, simpatijenoj skupini i od toga je soba bila nekako ugodnija.

Ništa tu nije podsjeæalo na bolnicu osim zidnih novina »Onko-log« koje su objesili još sedmi studenoga.

Zoja i Oleg se zavališe u udobne mekane naslonjače u najsvjetlijem kutu sobe, gdje su na stalcima stajale posude s agavama i gdje se pred središnjim prozorom granao hrast, koji je sezao čak do prvog kata.

Oleg nije samo sjeo – on je zapravo cijelim tijelom utonuo u ovaj udobni naslonjač, ispitujući kako se u njemu savijaju leđa i koliko se duboko može zabaciti glava.

– Kako je ovdje raskošno! – reče on. – Takve raskoši nisam vidio . . . bar petnaest godina.

(Ako mu se toliko sviđa ovakav naslonjač, zašto ga ne bi sebi kupio ?)

– Onda – što ste zaželjeli? – upita Zoja okrenuvši glavu i raširivši oči upravo onako kako je odgovaralo tome pitanju.

Sada, kad su se našli nasamo u ovoj sobi i kad su sjeli u ove naslonjače, u namjeri da samo razgovaraju, zavisilo je od jedne riječi, od tona, od jednog pogleda hoće li razgovor biti lagan i lepršav ili će krenuti u dubinu. Zoja je bila posve spremna na prvu vrstu razgovora, ali kad je došla ovamo, naslutila je da bi moglo biti i drugačije. I Oleg je nije iznevjerio. Duboko zavaljen na naslon naslonjača on je, ne odizujući glave, rekao nekako svečano, negdje prema prozoru, iznad nje:

– Zaželio sam... kad bi jedna djevojka zlatnih šiški došla k nama... onamo k nama, na zemlju.

I tada ju je pogledao. Zoja je izdržala pogled.

– I što čeka ondje tu djevojku? Oleg uzdahnu.

– Već sam vam rekao. Malo radosti. Vodovoda nema. Glačala se pune drvenim ugljenom. Petrolejka. Kad pada kiša – blato je, kad je suša – prašina. Nikada ništa ugodno.

Nije propustio da nabroji sve loše – kao da se bojao da bi mu još mogla i obećati da će doći. Ako se ne možeš nikada lijepo obući, onda to zbilja nije život, je li tako? Ali, ma koliko da je ugodno živjeti u velikom gradu, Zoja je znala da nije važan život u gradu, nego onaj u srcu. I njoj je bilo prije svega do toga da pokuša shvatiti ovoga čovjeka, a ne da zamisli njegovo selo.

– Ne shvaćam što vas ondje drži? Oleg se nasmija:

– Ministarstvo unutrašnjih poslova, jasno!

Još je ležao u naslonjaču, s glavom na naslonu, i uživao u svom položaju. Zoja se namršti.

– To sam i slutila. Nego, molim vas lijepo, vi valjda niste Čeh? Ili Kalmik?

– Ja sam stopostotni Rus! Kao da ne mogu i ja imati crnu kosu?

I on pogladi kosu. Zoja slegne ramenima:

124

– Ali zašto su vas onda onamo poslali? ... Oleg uzdahnu:

– Eh, u što se sve ne upusti neuka mladež! Mi u mladosti nismo imali pojma o krivičnom zakoniku i o tome da ondje postoje različite tačke i paragrafi koji se mogu vrlo slobodno tumačiti. Vi živite ovdje u centru jedne pokrajine i čak ne slutite kakva je suštinska razlika između prognanog koloniste i administrativnog prognanika.

– Pa kakva je?

– Ja sam administrativni prognanik i protjeran sam ne kao pripadnik nacionalne manjine, nego osobno kao Oleg Filimo-novič Kostogutov, shvaćate li? – On se nasmije. – »Osobni uvaženi građanin«, kome nije mjesto među čestitim ljudima.

I on je pogleda bljesnuvši tamnim očima.

Nije se uplašila. To jest, uplašila se, ali ne baš pretjerano.

– I... na koliko su vas protjerali? – tiho ona upita.

– Zauvijek! – tresnu on kao da je maljem udario. Sve joj je u ušima zazvonilo.

– Doživotno? – upita ona još jednom gotovo šapatom.

– Ne, baš zauvijek – uporno će Kostogutov – u rješenju je pisalo upravo zauvijek. Ako si prognan doživotno, onda te bar mogu vratiti u lijesu, a ako si prognan zauvijek – ni lijes se ne smije vratiti. Makar se i sunce ugasilu, svejedno ti nema povratka, zauvijek traje dulje i od sunca.

Sad joj se zaista steglo srce. Nije onda èudo da ima tu brazgotinu i da se doima tako surovo. Možda je on ubojica, zlikovac, mogao bi i nju zadaviti, ne bi mu to ništa bilo, a ona je tako lakoumno pristala da bude nasamo s njim!

Ali Zoja se ipak savladala i nije okrenula naslonjaè tako kako bi mogla, ako ustreba, što lakše pobjeæi. Samo je odložila vezivo (nije ga još ionako ni dotakla). Hrabro se zagledala u Kostogutova, koji se nije ništa upinjao, nije se uzbudio nego jednako udobno sjedio u naslonjaèu, i upitala ga uzbuðeno:

– Ako vam je teško, ne morate mi reæi, ali, ako možete, recite mi zašto ste tako strašno osuðeni, zbog èega?

Kostogutova ne samo što nije pritiskalo breme zloèina, nego je on odgovorio posve bezbrižno i smiješeæi se:

– Nisam uopæe suðen, Zoenka. Zauvijek su me prognali – ukazom.

– Kako ... ukazom?

– Da, tako se to kaæe. Nalik na fakturu. Kao potvrda za isporuku robe iz skladišta: toliko i toliko vreæa, toliko baèava ... Upotrijebljena tara iznosi...

Zoja se uhvati za glavu:

– I vas su sve tako osudili?

– Nisu, ne može se reæi da su baš sve tako osudili. Ako je posrijedi bio samo deseti paragraf, nisu slali u progonstvo, ali deseti zajedno s jedanaestim povlaèio je progonstvo.

– I kakav je taj jedanaesti?

– Jedanaesti? – Kostogutov se zamisli. – Zoenka, ja vam sad koješta prièam, bilo bi bolje da se oglušite na ono što æu vam reæi, jer biste i vi mogli što god zaraditi. Moja osnovna kazna – prema desetom paragrafu – iznosila je sedam godina. Znaete, ako

125

je netko dobio manje od osam godina, onda je to znaèilo da baš ništa nije uèinio, morali su isisati sve iz malog prsta. Ali bio je tu i jedanaesti paragraf, a jedanaesti znaèi – grupni prijestup. Sam za sebe jedanaesti paragraf ne bi mogao poveæati kaznu, ali jedno s drugim, kako je rijeè bila o grupi, poslali su nas sve u vjeèno progonstvo, Da se nikada više ne bismo u svom zavièaju sastali. Je li vam sad jasno?

Ne, nije joj još uopæe bilo jasno.

– Onda je to bila... – neodluèno æe ona – kako se ono kaæe – neka banda?

Kostogutov se zvonko nasmija. Tada se uozbilji i odjednom namršti:

– Sjajno je ovo ispalo. Ni mome istražitelju, kao ni vama, nije odgovarala rijeè »grupa«. I on nas je radije nazivao bandom. Tako je, bila je to banda studenata i studentica prve godine. – On prijetee sije vnu oèima. – Znam da se ovdje ne smije pušiti, da je zabranjeno, ali zar ne bih mogao ipak zapaliti? ... Mi smo se sastajali, udvarali djevojkama, plesali, a deèki su još razgovarali i o politici. I o ... Njemu. Nije nam, znate odgovaralo sve ono što smo vidjeli oko sebe. Nismo, da tako kaæem, bili oduševljeni. Dvojica smo bili i u ratu i oèekivali da æe poslije rata biti nekako drugaèije. U svibnju, uoèi ispita – sve su nas pograbili, i djevojke.

Zoja se silno zbunila... Opet je uzela u ruke vezivo. S jedne strane, sve ovo što je prièao bilo je opasno, i ne samo što njegove rijeèi ne bi valjalo nikome ponoviti, nego bi bilo bolje i ne slušati ga, zaèepiti uši. A, s druge strane, osjeæala je veliko olakšanje, spoznavši da oni nisu nikoga mamili u mraène ulice i ubijali. Progutala je slinu.

– Ja ne shvaæam ... vi ste ipak ... nešto radili... Što ste uèinili?

– Kako što? – uvlaèio je i otpuhivao dim. Koliko god je on bio krupan, toliko je cigareta bila sitna. – Rekao sam vam: – studirali smo. Pili smo rakiju ako smo je mogli kupiti od stipendije. Išli na zabave. Eto, i djevojke su pokupili zajedno s nama. Dobile su po pet godina... – Pogledao ju je netremice. – Zamislite da se to vama dogodi. Uoèi ispita za drugi semestar pograbe vas – i u æuzu.

Zoja odloži vezivo.

Oèekivala je da æe od njega èuti nešto strašno, ali je ispalo ne samo da to nije strašno, nego èak i nekako djetinjasto.

- Nego, što je vama i tim deèkima sve to bilo potrebno?
- Kako? – ne shvati Oleg.
- Pa tako ... da budete nezadovoljni... da nešto oèekujete.
- Aha, tako! Da, da, to je taèno! – smjerno se nasmiija Oleg. – Ne bi mi to ni palo na pamet. Opet mislite baš kao moj istražitelj, Zoenka. I on je isto tako govorio. Ala je ugodan naslonjaè! Na krevetu se ovako ne sjedi. Oleg se opet udobno smjestio i, pušæi i žmirkajuæi, gledao kroz veliki prozor iz jednog jedinog stakla.
- Iako se smrkavalo, jednolièni sivi dan nije bivao tamniji, nego svjetliji. Sloj oblaka na zapadu razilazio se i prorjeđivao, a soba je baš bila i okrenuta zapadu.

126

Sad je Zoja istom ozbiljno poèela vesti i zadovoljno nizala bodove. Oboje su šutjeli. Za razliku od prošlog puta, Oleg se nije divio njenu ruènom radu.

- A kako je... šta je bilo s vašom djevojkom? Je li i ona stradala? – upita Zoja ne odižuæi glave s veza.

- J-jest... – reèe Oleg zapevši isprva za to »j«, a možda razmišljajuæi i o neèemu drugom.

- I gdje je sada ona?

- Sada? Na Jeniseju. Zoja ga hitro pogleda.

- Znaèi da se vi ne možete preseliti k njoj?

- I ne pokušavam – hladno odgovori on.

Zoja ga promotri, a on se zagleda kroz prozor. Zašto se onda« ne oženi u svom kraju?

- A zar je to tako teško preseliti se? – smisli ona napokon pitanje.

- Za neregistrirane je gotovo nemoguæe – odgovori on rastreseno. – Ali zapravo nema ni razloga.

- Imate li kod sebe njenu sliku?

- Sliku? – zaèudi se on. – Robijaši ne smiju imati slike. Odmah im ih razderu.

- A kakva je bila naoko? Oleg se nasmiješi i zaškilji:

- Kosa joj je padala na ramena a na kraju je bila naglo-zakovrèana uvis. Kao što je u vašim oèima uvijek neki osmijeh, u njenim je bilo tuge. Možda ljudi nekako predosjeæaju svoju sudbinu, je li?

- Jeste li zajedno bili u logoru?

- Ni-ismo.

- Pa kada ste se onda rastali?

- Pet minuta prije nego su me uhapsili... Naime, bio je-mjesec svibanj, dugo smo sjedjeli u vrtu. Negdje oko dva sata oprostio sam se od nje i otišao – kod drugog bloka su me zgrabili. Auto je èekao na uglu.

- A nju?

- Iduæe noæi.

- I nikada se više niste vidjeli?

- Vidjeli smo se još samo jednom. Na suoèenju. Mene su> veæ bili ošišali. Oèekivali su da æemo optuživati jedno drugo. Nismo to uèinili.

Okretao je opušak ne znajuæi kamo da ga baci.

- Evo ovamo – pokaže ona blistavu, èistu pepeljaru na predsjednièkom mjestu. Oblaci na zapadu sve su se više razilazili i blago žuto sunce-veæ je prosijavalo. I u njegovim zrakama èak se i okorjelo, oporo-lice Olega bilo nekako smekšalo.

- Ali zašto je ne biste sad... ? – obazrivo æe Zoja.

- Zoja! – odlučeno poèe Oleg, ali zastade da porazmisli. – Možete li vi bar donekle zamisliti što oèekuje u logoru jednu djevojku, pogotovo ako je još i lijepa. Ako je putem, u zajednièkom vagonu, veæ neke siledžije ne siluju – uostalom, oni to još-uvijek mogu uèiniti i u logoru – prve veèeri æe logorski gotovani, nekakvi kuèkini nadzornici ili ekonomski urediti tako da je pred'

127

!|

njima golu provedu u kupaonicu. Tada æe odmah odrediti kome ona pripada. Veæ iduæeg jutra predložit æe joj da živi s tim i s tim, što znaèi da æe moæi raditi na èistom i toplom mjestu. E, a ako odbije, potrudit æe se da je toliko pritegnu

da æ se veæ ubrzo sama pobrinuti da ostane živa i da uspije iziæi s robije. Ja je zbog toga ne krivim, meni je to jasno. Eto, to je sve, a i. njoj je jasno. Šutjeli su. Sunce je zasjalo u punom sjaju i cijeli svijet je postao odjednom veseliji i svjetliji. Crno drveæe na bolnièkom trgu jasnije se ocrtavalo a ovdje u sobi sinuo je plavi stolnjak i zlatile se Zojine kose.

– ... Jedna od naših djevojki je izvršila samoubistvo ... Jedna je još živa... Tri deæka su veæ zaglavila... Za dvojicu ne znam.,.

Nagnuo se u stranu iz naslonjaèa, zanjihao i odrecitirao:

»Prohujao je uragan ... malo nas je živih ... Na prozivki drugarskoj mnogih više nema ...«

Sjedio je tako, nakošen u naslonjaèu, i gledao u pod. Kako mu je samo kovrèava kosa stršala na zatiljku na sve strane! Dva puta dnevno trebalo ju je kvasiti i èetkati, kvasiti i èetkati.

šutio je, ali je Zoja veæ èula sve što je htjela èuti. Ono najvažnije bilo joj je jasno: Oleg je zauvijek prognan, ali ne zbog ubistva; nije bio oženjen, ali ne zbog poroka; i poslije toliko godina nježno je govorio o svojoj nesuđenoj zaruènici i oèito je bio sposoban da doživi prave osjeæaje.

šutio je, i ona je šutjela pogledajuæi èas vez, èas njega. Nije u njemu bilo ništa lijepo, ali više nije primjeæivala ni ništa ružno.

Baka joj je dobro rekla: »Tebi ne treba lijepi, treba ti dobar.« Poslije svega što je podnio i doživio, Zoja je sad jasno osjeæala kako iz njega izbija upornost i snaga, prokušana snaga koju nikada nije primijetila meðu svojim deækima.

Nizala je bodove i odjednom osjetila njegov prodoran pogled.

Uzvratila mu je pogled ispod oka.

Ne skidajuæi pogleda s nje, on je vrlo izražajno govorio:

»Koga da zovnem?... Kome da priopæim Tu žalosnu radost da ostao sam živ?«

– Veæ ste je meni priopæili! – prošapta ona smiješæi mu se •oèima i usnicama. Usnice joj nisu bile ni ružièaste a vjerojatno ni narumenjene. Boja im je bila negdje između grimizne i narandžaste – vatrena boja, boja žive vatre.

Nježno žuto sunce na smiraju oživljavalo je i nezdravu boju njegova mršava, bolesna lica. U toj toploj svjetlosti èinilo se da neæe umrijeti, da æ preživjeti.

Oleg je otrešao glavom kao gitarist koji poslije tužne pjesme prelazi na veseliju:

– Eh, Zoenka! Upotpunite mi ovaj blagdan! Dosta mi je tih bijelih ogrtaèa.

Pokažite se preda mnom ne kao medicinska sestra, nego kao lijepa gradska djevojka! U Uš-Tereku takvu nikada neæu vidjeti.

...

128

– Ali gdje da vam naðem takvu lijepu djevojku? – lukavo æ Zoja.

– Samo skinite ogrtaè naèas. I prošetajte.

I on se odveze unazad na naslonjaèu ostavljajuæi joj mjesto gdje æ prošetati.

– Ali ja sam u poslu – protivila se ona. – Ne smijem...

Možda zbog toga što su tako dugo govorili o muènim događajima, možda zato što je sunce sa zapada tako radosno obasjavalo sobu, Zoja je osjetila poriv i pobudu da mu ispuni molbu i èinilo joj se da æ to dobro ispasti.

Odmakla je vezivo, skoèila iz naslonjaèa kao djevojèica, brže--bolje raskopèala ogrtaè i, nagnuvši se naprijed, žureæi se, èinilo se kao da ne misli prošetati, nego protrèati.

– Hajde, vucite – pružila mu je ona ruku kao da nije njena. Povukao je i svukao rukav. – Sad drugu! – kao u plesnoj figuri okrenula se oko njegove ruke, i on joj je svukao i drugi rukav, ogrtaè mu je pao na koljena, a ona je krenula kroz sobu. Hodala je kao manekenka – skladno se njišuæi i ispravljajuæi, èas mašuæi rukama u hod, èas ih podižuæi.

Prošla je tako nekoliko koraèaja, okrenula se i ukoèila, ruku odvojenih od tijela.

– Bravo! – povika on. – Fantastièno.

Bilo je nešto èak i u sjaju plavog stolnjaka, u toj neiscrpnjoj uzbekistanskoj modrini, koja plamti na suncu, nešto što je produžilo onu sinoænju melodiju

spoznaje i povratka vida. Vraæale su mu se sve nesuvisle, zapretane, neispunjene želje. I poslije tisuæu godina neurednog, golog, surovog života uživao je u mekanu naslonjaèu i u ugodnoj sobi. Uživao je pri pogledu na Zoju, i radost koju mu je taj pogled pruæao bila je to veæa što je nije gledao nepristrano, nego željno. On, koji je još prije petnaest dana umirao!

Zoja je slavodobitno zatreperila vatrenim usnicama i, lukavo dostojanstvena izraza na licu, kao da zna još koju tajnu, vratila se istim putem prema prozoru. Tada se još jednom okrenula prema njemu i stala.

Nije ustao, ostao je sjediti, ali odozdo prema gore vukla ga je crna èupava glava u susret njoj.

Prema nekim znacima – njih možeš osjetiti a ne znaš im imena – æutio je da iz Zoje izbija snaga, ne snaga kojom vuèeš ormare, nego ona druga snaga koja traæi protuteæu. I Oleg se radovao jer mu se èinilo da može prihvatiti taj izazov, jer mu se èinilo da se može uhvatiti ukoštac s tom snagom.

Sve životne strasti vraæale su se u tijelo koje ozdravlja! Sve! Baš sve!

– Zo-ja! – zapjevuši Oleg. – Zo-ja! Šta za vas znaèi vaše ime?

– Zoja je život – odvratila ona odsjeèeno kao da je izrekla lozinku. Rado je tako objašnjavala svoje ime. Stajala je tako, poloæivši ruke na prozorsku dasku iza leæa i cijela se malko nagnula, prenijevši teæinu na jednu nogu.

– A zar nema veze sa zoologijom? Ne osjeæate li nikada da vas to ime pribliæava vašim zoološkim precima?

Ona se nasmija i odgovori istim tonom:

9 Odjel za rak

129

– Svi smo mi pomalo nalik na njih. Nabavljamo hranu, hranimo djeèicu. Zar je to tako loše?

Da se je bar sad mogla obuzdati! Meðutim, obuzeta ovim neobuzdanim i silnim ushitom, kakav nikada nije vidjela u gradskih mladiæa što su svake subote bez ikakve muke grlili djevojke, makar samo na plesu, ona je ispruæila obje ruke, pucnula prstima, zanjerala se cijelim tijelom kako se to veæ radi uz popularnu pjesmu iz indijskog filma:

– A-va-ra-ja-a! A-va-ra-ja-a!

Ali se Oleg odjednom smrknu i zamoli:

– Nemojte to pjevati, Zoja.

U tren oka se ona umiri i uozbilji i nitko ne bi rekao da je èas prije pjevala.

–To je iz »Skitnice« – reèe ona. – Jeste li gledali taj film?

– Jesam.

– Divan je! Dva puta sam ga gledala! – (Gledala ga je èetiri puta, ali joj je nekako neugodno bilo priznati.) – I vama se ne sviða? Pa sudbina toga skitnice je ista kao i vaša.

– Nije kao moja – namršti se Oleg. Više nije bilo onoga svijetlog izraza na njegovu licu, æuto sunce nije ga smekšavalo i sad se opet vidjelo da je bolestan.

– Ali i on se vratio iz zatvora. I cijeli život mu je bio upropašten.

– Nema to veze. On je tipièni siledæija. Huligan. Zoja pruæi ruku da uzme ogrtaè.

Oleg ustade, raširi ogrtaè i pomogne joj ga obuæi.

– A vi njih ne volite? – zahvalno mu je klimnula glavom i poèela se zakopèavati.

– Ja ih mrzim – gledao je pokraj nje, izraz mu je bio surov a èeljost mu se jedva primjetno pomakla i iskrivila. – Oni su grabljivci, paraziti koji æive na tuðoj grbaèi. Trideset godina su nam trubili kako æe njih prekaliti, kako su nam oni »socijalno bliski«, a njihovo naèelo je isto kao i Hitlerovo: ako te ne ... – tu oni spomenu jednu prostu rijeè a zvuèi vrlo oštro, ali naèelo je svejedno ovakvo: ako te ne tuku – sjedi mirno i èekaj na red; ako svlaèe susjede, a ne tebe – sjedi mirno i èekaj na red. Spremno æe izgaziti onoga koji je veæ pao i istovremeno se brzo okititi romantiènim ogrtaèima; i mi im još pomaæemo, stvarajuæi od njih legende. Njihove pjesme prodiru sad i u film.

– Kakve legende? – sad je ona gledala odozdo prema gore i èinilo se kao da osjeæa neku krivicu.

– O tome bi trebalo pričati sto godina. Ali, eto, navest æu vam jednu legendu, ako hoæete. – Stajali su sad jedrio pokraj drugoga pred prozorom. Oleg, iako to nije imalo nikakve veze s onim što je rekao, odluèeno je uhvati za lakte i nastavi govoriti kao da se obraæa curici. – Pretvarajuæi se da su plemeniti razbojnici, siledzije se uvijek razmeæu time što ne napadaju i ne pljaèkaju sirotinju i ne oduzimaju zatvorenicima kako se to kaæe svetu štaku, to jest, ne kradu posljednji zatvorski obrok, nego samo sve ostalo što imaš. Ali, èetrdeset i sedme godine, kad su nas prebacili u Krasnojarsk, u æeliji nismo imali ni pišljiva boba, to jest, nikome se ništa nije moglo ukrasti. Pola zatvorenika su saèinjavali siledzije. Spopala ih glad, pa su poèeli prisvajati tuði šæer i kruh. Inaèe je sastav zatvorenika bio prilièno zanimljiv: pola æelije su bili obièni zlikovci, druga polovica Japanci; osim njih, samo nas dvojica Rusa, politièkih, ja i još jedan polarni avijatièar, koji je vrlo slavan i po kome se u Ledenom moru još uvijek zove jedan otok, iako je on u zatvoru. I ti lupeæi su Japancima i nama puna tri dana uzimali sve do èega su došli. Japanci, koje je isto teško razumjeti, dogovorili su se, tiho ustali noæu, išèupali daske iz leæaja i uz uzvik »banzaj!« navalili na lupeæe. Kako su ih sjajno pretukli! To je trebalo vidjeti!

– Jesu li i vas?

– Zašto bi nas? Mi im nismo otimali kruh. Mi smo te noæi bili neutralni, ali smo slavili pobjedu japanskog oruæja. Ujutro je zavladao red: dobivali smo cijele porcije kruha i šæera. Ali se umiješala uprava zatvora: uzela nam je polovicu Japanaca, a onim pretuèenim lupeæima dodala je još sliènih, nepretuèenih. I sad su siledzije navalili na Japance – bili su premoæni po broju, a imali su i noæeve, jer oni sve imaju. Tukli su ih zvjerski, na mrtvo ime – i tada ja i pilot nismo izdržali nego smo priskoèili u pomoæ Japancima.

– Protiv Rusa?

Oleg joj je pustio laktove i spravio se. Malko je pomaknuo èeljst lijevo-desno:

– Siledzije ja ne smatram za Ruse.

Podigao je ruku, prešao prstima po brazgotini, od brade, preko donjeg dijela obraza do vrata, kao da se èeše:

– Oni su me ovdje dohvatili.

131

w

13

A I UTVARE

Od subote na nedjelju oteklina Pavela Nikolajevièa nije se nimalo smanjila ni smekšala. Shvatio je to i prije nego što je ustao. Još u rano jutro probudio ga je stari Uzbek, koji je neprestano stravièeno kašlja.

Napolju osvanulo tmurno, lijeno jutro, bit æe to isti dan kao juèerašnji, kao prekjuèerašnji, i još æe više pojaèati tjeskobu. Èobanin Kazak veæ je u zoru sjeo na krevet, podvio noge i sjedio tupo kao panj. Danas neæe navraæati lijeènici, nikoga neæe voditi na rendgen ili na previjanje, pa æe èobanin, vjerojatno, tako prosjediti do veèeri. Zloslutni Jefrem opet se zadubio u Tolstojeve prièe, koje su na nj djelovale kao zadušnice; ponekad bi ustao i ushoda se u prolazu meðu krevetima od èega su se tresle sve postelje, ali je bilo dobro, što nije više napadao Pavela Nikolajevièa, ni bilo koga u sobi. Muktoæder je izišao i cijeli dan ga nije bilo u sobi. Geolog, taj ugodni, dobro odgojem mladiæ, èitao je svoju geologiju i nikoga nije smetao. I ostali bolesnici u sobi bili su mirni.

Pavela Nikolajevièa je ohrabrivalo što æe mu doæi æena. Ona mu, naravno, konkretno nije mogla pomoæi, ali je njemu puno znaèilo što æe se moæi iskaliti pred njom, reæi joj kako mu je loše, kako mu nije pomogla injekcija, s kakvim odvratnim ljudima leæi u istoj sobi. Ona æe se saæaliti, i bit æe mu lakše. I zamolit æe je da mu donese neku knjigu, i to ohrabrujuæu, suvremenu knjigu. I naliv-pero, da ne bi ispao smiješan kao juèer kad je morao posuditi olovku da zapiše recept. Jest, i da ne zaboravi ono najvaænije – da naruèi gljivu, brezovu gljivu.

Napokon, nije sve izgubljeno: ako ne pomognu ovdašnji lijekovi, ima, eto, i drugih sredstava. Najvažnije je osjećati se Ćovjekom, Ćovjekom s velikim poèetnim slovom. I biti optimist.

Malo-pomalo Pavel Nikolajeviè se privikavao na ovdašnji život. Poslije doruèka je doèitao budžetski izvještaj Zverova iz juèerašnjih novina. Ubrzo su mu donijeli i današnje. Primio ih je Demka, ali je Pavel Nikolajeviè zatražio da ih odmah njemu uruèe i s velikim zadovoljstvom u njima proèitao da je pala vlada Mendes--Francea (dosta intriga! ne petljaj se u pariške dogovore), za

132

kasnije je ostavio veliki èlanak Erenburga (èiji je društveni znaèaj cijenio od vremena rata usprkos nekim pišèevim skretanjima na koja je pravovremeno upozorila moskovska štampa) i zadubio se u èlanak o provođenju u život odluka sijeèanjskog Plenuma o brzom poveæanju proizvodnje stoènih preraðevina.

Tako je Pavel Nikolajeviè kratko vrijeme sve dok mu bolnièarka nije javila da mu je stigla žena. Inaèe su dopuštali rodbini nepokretnih bolesnika da ulazi u sobe, ali Pavelu Nikolajevièu nije se sad dalo dokazivati da je nepokretan, a i bilo mu je ugodnije otiæi u predvorje i osloboditi se ovih tmurnih, klonulih ljudi. Omotavši vrat toplim šalom, Rusanov siðe niza stepenice.

Nije bilo mnogo ljudi koji bi mogli reæi da godinu dana prije srebrnog pira toliko vole ženu kao što ju je volio Pavel Nikolajeviè. On zaista cijelog života nije imao bližeg prijatelja, ni s kim se nije tako znao radovati uspjesima i pograbiti s nevoljom. Kapa mu bijaše vjerna družica, vrlo energijena i pametna žena. (»Njen sovjet uvijek radi!« – èesto se hvalio Pavel Nikolajeviè pred drugima.) Pavel Nikolajeviè nikada nije osjetio potrebu da je iznevjeri, niti je ona njega iznevjerila. Nije istina da muž, kad uznapreduje na društvenoj ljestvici, poèinje prezirati vlastitu mladost. Ona je mnogo napredovala od trenutka kad su se vjenèali (bila je radnica u istoj onoj tvornici tjestenine gdje je u odjelu za obradu tijesta isprva radio i on, ali se veæ prije braka popeo do tvornièkog komiteta i poèeo raditi na osiguranju pri radu, a po komsomolskoj liniji posvetio se jaèanju personalne sluþbe i još godinu dana vodio tvornièku školu), ali za cijelo to vrijeme njihovi interesi nisu se razilazili, njihova proleterska stremljenja nisu jenjavala. I o praznicima, kad bi malko popili a svijet za stolom bio priprost, Rusanovi bi se rado sjetili svoje tvornièke prošlosti i zdušno opet zapjevali staru radnièku pjesmu o »Opekama«.

Kapa je u predvorju svojim krupnim tijelom, srebrnim lisicama i torbom velikom poput aktovke, i mreþom u kojoj je donijela hranu, zauzela dobra tri mjesta na klupi u najtoplijem zakutku. Ustala je da poljubi muþa toplim mekanim usnama i posjela ga na razgrnuti skut bunde, kako bi mu bilo toplije.

–! Dobila sam pismo – reèe ona a usne joj u kutovima za-drhtaše, i po tim poznatim drhtajima Pavel Nikolajeviè odmah zakljuèi da pismo nije ugodno. Ma koliko da je inaèe bila hladnokrvna i razborita, Kapa se nikako nije mogla odviæi prave ženske navike da svaku novost, bila ona dobra ili loša, odmah istrese u lice:

– E pa dobro – razljuti se Pavel Nikolajeviè – najbolje da me odmah dotuèeš, naprijed! Ako ti je to najvažnije – samo naprijed!

Ali, pošto je istresla vijest, Kapa se veæ pribrala i dalje je mogla normalno razgovarati.

– Ma kakvi, vrlo važno za pismo! – pokaje se ona. – Nego, reci, kako si? Kako si, Paška? Za injekciju znam, u petak sam telefonski razgovarala sa starijom sestrom, a i juèer prije podne. Da ti je bilo loše, odmah bih dojurila. Ali su mi rekli da si odlièno podnio, je li tako?

– Injekcija je dobro prošla – potvrdi Pavel Nikolajeviè zadovoljan vlastitom izdržljivošæu. – Ali kakve su prilike ovdje,

133

il

Kapice ... Da ti to vidiš! –: I odjednom mu iskrsnu pred oèima sve ovo neugodno i ružno, na èelu s Jefremom i Muktožderom, i on, ne znajuæi na što bi se prvo potužio, žalosno reèe:

– Kad bih bar imao posebnu toaletu! Da svisneš! Da vidiš kakva je ovdje toaleta! Pojedine prostorije nisu odvojene! Sve se vidi. (Upotreba zajedničke kupaonice i zajedničkog zahoda zacijelo potkopava autoritet javnog radnika. Na radnom mjestu Rusanov se penjao na prvi kat, ali je ondje imao posebnu toaletu.)

Shvaćajuæi kako mu je teško i kako ima potrebu da se izjada, Kapa ga nije prekidala u njegovim žalopojkama nego ga je još poticala da se jada, tako da je on, malo-pomalo, iznio sve probleme, sve do onog koji nije bilo moguæe uopæe riješiti: »Zašto lijeènici uopæe dobivaju plaæu?« Potanko ga je ispitivala kako se osjeæao za vrijeme injekcije i poslije injekcije, kako mu je s oteklinom i, odmotavši šal, sama ju je pogledala, pa èak i rekla da joj se èini kako je otekline nešto splasnula.

Pavel Nikolajeviè je znao da nije splasnula, ali je svejedno ugodno bilo èuti da možda, ipak – jest.

– U svakom sluèaju nije narasla, je li?

– Naravno da nije narasla! Nimalo! – pouzdano reèe Kapa.

– Samo da prestane rasti! – reèe Pavel Nikolajeviè kao da zaklinje i glas mu je bio na rubu plaèa. – Samo da prestane rasti! A ako za sedam dana još ovoliko poraste – šta onda?... I.

Ne, nije mogao izgovoriti tu rijeè, nije se usuđivao zaviriti u crni ponor. Kako je samo bio nesretan i kako je osjeæao opasnost!

– Sutra nova injekcija. A onda opet u srijedu. Što æe biti ako ni to ne pomogne?

– Onda æeš u Moskvu – odluèno reèe Kapa. – Dogovorit æemo se ovako: ako ti još dvije injekcije ništa ne pomognu, onda æeš na avion i u Moskvu. U petak si telefonirao, a kasnije si se pokolebao. Ali ja sam nazvala Šendjakine, svratila Alimovima, i Alimov je osobno telefonirao u Moskvu, ispostavilo se da su donedavno tvoju bolest lijeèili samo u Moskvi, sve su pacijente onamo slali, ali sad su, znaš, zbog prirasta ovdašnjih kadrova, poèeli i ovdje lijeèiti. Jednom rijeèju, ti su lijeènici odvratna bagra! Kako oni smiju raspravljati o radnim uèincima, kad, zapravo, obrađuju žive ljude? Mogu ti reæi da ja mrzim te lijeènike!

– Tako je, i ja – gorko se složi Pavel Nikolajeviè. – Tako je! Ja sam im to veæ i rekao.

– A i uèitelje mrzim! Koliko sam imala s njima muke zbog Majke! A sjeæaš se kako je bilo s Lavrikom?

Pavel Nikolajeviè otra naoèale.

– U moje vrijeme, dok sam bio direktor, bilo je još kako-tako. Svi su pedagozi bili neprijateljski raspoloženi, svi su nam bili protivnici, i naš je jasan zadatak bio da ih pritegnemo. Ali šta da danas radiš s njima?

– Jest, nego, neæe biti teško da te pošaljemo u Moskvu, veze još postoje, naæi æe se i razlog. Osim toga, Alimov je uredio da se to ondje uredi – i bit æeš odlièno smješten. Šta kažeš?... Da prièekamo još treæu injekciju?

134

Bilo je to sve tako taèno isplanirano da je Pavel Nikolajeviè osjetio olakšanje u duši. Samo da ne mora ovako mirno èekati vlastitu propast u ovoj rupèagi! Rusanovi su cijelog života bili ljudi od akcije i inicijative, i istom kad bi preuzeli inicijativu, stekli bi duševnu ravnotežu.

Nije im se nikamo žurilo i Pavel Nikolajeviè je bio sretan zbog toga što æe malo dulje sjediti ovdje sa ženom a ne u svojoj sobi. Bilo mu je prilièno hladno zato što su èesto otvarali vanjska vrata, i Kapitalina Matvejevna izvukla je svoj šal ispod kaputa i umotala ga. Susjedi na klupi takoðer su bili inteligentni i pristojni ljudi. Zato se ovdje zbilja moglo lijepo sjediti.

Potanko su raspravljali o raznim životnim problemima koje je prekinula bolest Pavela Nikolajevièa. Mimoilazili su jedino ono najstrašnije što im je lebdjelo nad glavom: loš razvoj bolesti. Protiv tog razvoja nisu mogli ništa poduzeti, ništa zahtijevati. I na takav razvoj oni nisu bili spremni – prema tome nisu ni mogli oèekivati da æe se bolest loše razvijati. (Istina, ženu su pokatkad spopadale kojekakve misli o imovinskim i stambenim problemima koji bi iskrslili u sluèaju muževe smrti, ali su oni oboje bili toliko odgojeni u optimistièkom duhu

da je bilo bolje sve takve probleme ostaviti nerazjašnjene, nego muèiti sebe slutnjama ili panièarskim mislima o ostavštini.)

Spominjali su telefonske pozive, pitanja i dobre želje suradnika i industrijske uprave, u koju je Pavel Nikolajevič prešao iz tvornice pretprošle godine. Nije on, naravno, rješavao industrijska pitanja, jer njegov krug sklonosti nije bio tako uzak, o njima su se brinuli inženjeri i ekonomi, a Rusanov ih je samo nadzirao i kontrolirao. Svi su ga radnici voljeli, i sad mu je bilo ugodno èuti kako se za njega brinu.

Razgovarali su i o nadama za mirovinu. Nekako je ispadalo da, usprkos dugogodišnjoj savjesnoj službi na uglednim radnim mjestima, u personalnim odsjecima i odjelima za kontrolu, on ipak neæe moæi ostvariti svoj životni san i dobiti izuzetnu osobnu mirovinu. Èinilo se da èak neæe moæi dobiti ni pristojnu službenu penziju, koja je prihvatljiva po svom iznosu i potrebnom stažu, i to samo zbog toga što se nije odlučio da navuèe vojnièku uniformu kad se to od njega 1939. tražilo. Zbog toga je žalio a, opet, kad se sjeti kako su u dvije posljednje godine prilike opet postale nemirne, gotovo da mu i nije bilo žao. Možda mir ipak više vrijedi.

Raspravljali su i o opæenitoj težnji svih ljudi, koja je došla do izražaja posljednjih godina, da se živi što bolje: da se bolje oblaèi i stanuje. Kapitalina Matvejevna je napomenula da bi bilo dobro – ako se muževo lijeèenje otegne i potraje mjesec ili mjesec i po, kako su je upozoravali – da bi bilo dobro za to vrijeme izvršiti neke popravke u njihovu stanu. Jednu cijev u kupaonici trebalo je veæ odavno premjestiti, u kuhinji postaviti pipu, a u toaleti treba oploèiti zidove; u blagovaonici i u sobama Pavla Nikolajeviča treba svakako obojiti zidove: promijenit æe boju (ona je veæ pogledala boje) i svakako ih prošarati zlatom, kao što je to sad bilo moderno. Pavel Nikolajevič se tome nije protivio, ali ga je odmah uhvatio bijes sjetivši se kako æe radnici, iako pripadaju državnom sektoru koji ih plaæa, svakako pokušati da iskamèe – ne da mole,

135

nego baš da iskamèe – dodatni honorar od »gazde«. Nije njemu bilo žao novca (iako mu ga je zapravo bilo žao!), nego je Pavla Nikolajeviča mnogo više jedilo naèelno pitanje: zašto? Eto, on je dobivao propisanu plaæu i nagrade i kako da on nije tražio napojnice i posebne dodatke? I zašto su ti nesavjesni radnici nastojali preko svoje plaæe izvuæi još novaca? Ovdje je posrijedi bilo naèelno pitanje, nedopustiv poraz pred navikama stihijskog i sitnoburžoaskog svijeta. Pavel Nikolajevič bi se uzrujao svaki put kad bi se o tome poveo razgovor.

– Cuj, Kapa, zašto se danas tako malo pazi na radnike? Zašto mi, dok smo radili u tvornici tjestenine, nismo postavljali nikakve uvjete, niti smo podmazivali majstore? I je li nam to uopæe moglo pasti na pamet? Zato baš ne smijemo danas kvariti druge! èemu to mito?

Kapa se s njim posve slagala, ali je, u isto vrijeme napomenula da æe oni, ako im se ne plati i ako ih se ne podmiti na poèetku i u polovini posla, svakako odlučiti da se osvete, da uèine neku psinu, pa æeš se poslije samo kajati.

– Prièali su mi kako je jedan umirovljeni pukovnik bio nepokolebiv i rekao da im neæe dati ni kopjejke više! Onda su mu radnici lijepo stavili u odvod kupaonice crknutog štakora – ne samo što je voda jedva curila, nego je i smrdjelo.

Tako se nikako nisu mogli nagoditi oko popravaka u kuæi. Život je bio kompliciran, vrlo kompliciran, kako god okreneš.

Sjetili su se i Jure. Najstariji sin bio je nekako previše povuèen, nekako nesamostalan, nije imao one rusanovske snalažljivosti u životu. Pomogli su mu da diplomira pravo i èvrsto ga postavili na noge poslije fakulteta, ali je svejedno trebalo priznati da on nije za taj posao. Ne zna ni uèvrstiti svoj položaj, ni uspostaviti dobre veze. Sigurno æe sada u praksi napraviti mnogo pogrešaka.

Pavel Nikolajevič je bio vrlo zabrinut. A Kapitalina Matvejevna se brinula zbog Jurine ženidbe. Tata ga je natjerao da nauèi šofi-rati, tata æe mu nabaviti i zasebni stan – ali kako se snaæi i urediti mu brak, i to tako da ne dođe do zablude? Ta on je tako naivan, smotala bi ga svaka tkalja iz tvornice; sreæom, s tkaljom se on nema gdje sresti, ne zalazi na takva mjesta, ali šta æe biti sad

na terenu? Lakoumni potez nerazumna èovjeka može pokopati desetogodišnje napore cijele obitelji! Eto, kærka Šendjapinih umalo da se nije udala za svog kolegu s pedagoške akademije, a on je sa sela, majka mu je obièna kolhozница; treba zamisliti stan Šendjapinih: ne samo što je lijepo uređen, nego njima u goste dolaze mnoge ugledne osobe – i sad da se odjednom za stolom nađe starica u bijeloj marami, koja nema ni osobne karte, i da ona bude – svekrva! Dođavola... Sreæom su po društvenoj liniji uspjeli kompromitirati mladoženju i tako spasiti kær.

Drugaèije je s Avietom, Avom, Alom. Avieta je biserni ukras cijele obitelji. Otac i majka se ne sjeæaju da im je ikada zadavala brige i da ih je ljutila, jedino je katkad bila nestašna u školi. Ava je i lijepa, i pametna, i energična, odlično shvaæa život i snalazi se u njemu. Nju ne treba nadzirati, ne treba se brinuti zbog nje. Ona neæe pogriješiti ni u sitnicama, ni u krupnim stvarima. Na rodi-

136

telje se ljutila jedino zbog imena: nije trebalo koješta izmišljati,, jednostavnije je da je naprosto zovu – Ala. Ali u legitimaciji je pisalo Avieta Pavlova. Nije loše. Praznici su pri kraju, u srijedu æ doletjeti iz Moskve i svakako pojuriti u bolnicu.

Nevolja je s tim imenima: uvjeti života se mijenjaju, a imena, ostaju zauvijek. I Lavrik se veæ ljuti na svoje ime. Zasad je još u školi samo Lavrik, nitko mu se ne ruga, ali ove godine æ dobiti osobnu kartu, i šta æ u njoj pisati: Lavrentij Pavloviè. Nekoæ su roditelji dobro raèunali: dajmo mu ime ministra, nepokolebivog Staljinovog suborca, neka bude nalik na njega. Ali eto veæ dvije godine nije baš zgodno reæi naglas: »Lavrentij Pavloviè«. Sva sreæa, da Lavrik smjera na vojnu akademiju, a u vojsci ga neæe zvati po imenu.

Međutim su se oni krišom pitali: zašto je to uèinjeno? Kad su kod Šendjapinih, govore o tome, ali ni pred kim drugim se ne usude: naime, ako je i istina da je Berija bio dvoilièni buržoaski nacionalist i da se nastojao domoæi vlasti, mogli su ga lijepo osuditi, pa i strijeljati iza zatvorenih vrata, ali što je to trebalo objaviti obiènome puku? Zašto ga pokolebati u njegovu uvjerenju? Zašto izazivati sumnju? Na kraju krajeva, mogli su uputiti okružnicu na određenom nivou i u njoj sve objasniti, a u novinama se moglo napisati da je umro od infarkta; i sahraniti su ga mogli sa svim poèastima.

Dotakli su se i Majke, mlađe kæri. Ove su godine ishlapile-sve Majkine petice, i ne samo što više nije bila odlikašica i što su je skinuli s poèasne table, nego èak ni èetvrtica više nije imala mnogo. Sve je to poèelo otkako je prešla u peti razred. U nižim razredima cijelo vrijeme imala je jednu te istu uèiteljicu, koja je dobro poznavala i nju i njene roditelje – i Majka je odlično napredovala. Od ove godine ima dvanaest nastavnika, prema predmetima. Neki od njih ima svega po jedan sat sedmièno, uopæe ne poznaje djecu i samo tjera svoj nastavni program; kao da on razmišlja o tome kakvu traumu preživljava dijete, kako mu se-unakazuje karakter! Ali Kapitalina Matvejevna neæe žaliti truda, nego æ preko roditeljskog komiteta uvesti red u toj školi. Međutim taj red potkopava i nova reforma školstva: èemu opet mješovita obuka? Zašto se odstupa od stare prakse – posebne nastave – jednog od najznaèajnijih dostignuæa zrele sovjetske pedagogije?

Naklapali su tako oni o svemu i svaèemu više od sata, ali jezici su im se teško okretali, i jedno i drugo je osjeæalo, ne usuđujuæi se priznati sugovorniku da se govori o sporednim stvarima. U Pavlu Nikolajevièu je sve bilo slomljeno, nije vjerovao da stvarno postoje ljudi i događaji o kojima su raspravljali i nije imao želje da bilo što radi, nego bi se najradije opružio na krevetu, položio oteklinu na jastuk i pokrio se preko glave.

A Kapitalina Matvejevna je opet razgovarala preko volje zato što ju je muèilo ono pismo u torbici, koje je jutros stiglo iz mjesta K. i koje je poslao brat Minaj. U mjestu K. su Rusanovi živjeli prije rata, ondje su proveli mladost, vjenæali se i ondje su izrodili svu djecu. Ali. za vrijeme rata su se evakuirali ovamo f nisu se vratili u K., dok su stan uspjeli prepustiti Kapinu bratu.

137

Shvaæala je da æe muž sad teško podnijeti ovakve vijesti, ali su vijesti bile takve da ih nije mogla saopæiti obiènoj prijateljici. U cijelom gradu nije znala osobe kojoj bi sve to mogla isprièati i objasniti. Osim toga, iako je nastojala utješiti muža, i njoj je samoj sad trebalo podrške! Nije mogla u samoæi kuæe ostati nasamo s tom viješæu koju ne može saopæiti. Jedino bi, od sve djece, možda mogla isprièati i objasniti Avieti. Juri nikako. Ali i o tome bi se trebalo posavjetovati s mužem.

A Pavel Nikolajeviè, što je dulje sjedio pokraj nje, sve se više žalostio, pa joj se èinilo da je sve teže spomenuti ono najvažnije.

Primicalo se vrijeme kad æe ionako morati otiæi i ona je iz mreže poèela vaditi hranu i pokazivati mužu što mu je donijela. Manšete na rukavima bunde od srebrne lisice bijahu joj tako široke da su jedva ulazile u otvoreno grlo mreže.

Ugledavši odjednom hranu (koje je i u noænom ormariæu još bilo u izobilju), Pavel Nikolajeviè se sjeti onoga što je bilo važnije od hrane i piæa, onoga što je zapravo trebalo odmah na poèetku -spomenuti: sjetio se gube, brezove gljive! I, živnuvši, poèe prièati ženi o èudesnom lijeku, o onom pismu i o onom lijeèniku (možda je i šarlatan) i o tome kako sad moraju smisliti kome æe se obratiti da im u Rusiji skupi te gljive.

– Ondje oko našeg K. ima breza koliko hoæeš. Zar bi Minaju bilo teško da nam to uredi? Odmah pošalji Minaju pismo! Možda još kome, imam ja ondje starih drugova, neka se malo potrude! Neka svi saznaju kako mi je teško!

Dakle, sam je prvi spomenuo Minaja i mjesto K.! I ona, napokon, ne vadeæi pisma, zato što je brat spominjao kojekakve muène pojmove, nego samo škljocajuæi bravom na torbici, Kapa reèe:

– Znaš ... treba promisliti da li je dobro previše se javljati u K.... Eto, Minaj mi je napisao ... Možda još nije istina ... da se u gradu pojavio ...

Rodièev ... Navodno da je re-ha-bi-li-tiran. Pa zar je to moguæe, a?

Dok je još izgovarala dugaèku i odvratnu rijeè »re-ha-bi-li--tiran« i gledala u bravu na torbici, spremajuæi se da izvuèe pismo, propustila je trenutak u kojem je Paškino lice probljedilo kao zid.

– šta ti je? – kliknu ona uplašivši se više nego što ju je bilo uplašilo samo pismo. !-! Šta ti je?

Naslonio se na klupu i ženskom se kretnjom umatao u šal.

– Možda nije istina! – pokušavala ga je ona obuhvatiti snažnim rukama oko ramena a kako nije ispuštala torbu iz ruke, èinilo se kao da mu je pokušava nataknuti na rame. – Možda ipak nije istina! Minaj ga nije vidio svojim oèima. Ali ljudi prièaju ...

Krv se polako vraæala u lice Pavelu Nikolajevièu, ali bio je posve malaksao, i u pasu, i u ramenima, ruke su mu nemoæno pale uz tijelo a glavu je tumor vukao ustranu.

– Zašto si mi to rekla? – upita on nesretnim i posve slabim glasom. – Kao da mi nije dosta ove nevolje? Kao da mi nije dosta nevolje? ... – i njemu dvaput plaèeno zadrhtaše grudi i glava, ali ne pusti suze.

– Oprosti mi, Pašenjka! Hajde, oprosti mi, Paška! – obujmila ga oko ramena i tresla, snažno tresla svojom kovrèavom kosom bakrene boje, nalik na lavovsku grivu. – Ali i ja sam

138

izgubila glavu! Neæe on valjda sada moæi da oduzme stan Minaju? Slušaj, kamo sve to vodi? Sjeæaš li se da smo veæ èuli za dva takva sluèaja?

– Ama šta me briga za stan, neka ide do sto đavola, neka ga uzme – plaèeno uzvratila on šaptom.

– Kako neka ga uzme? A kamo æe Minaj?

– Bolje da misliš na svog muža! šta misliš – šta æe biti sa mnom? Spominje li i Guzuna?

– Guzuna ne spominje... Pa, zamisli, šta æe se dogoditi ako se oni svi budu poèeli vraæati?

– Šta ja znam! – muklo odvrati muž. – Kojim pravom ih puštaju?... Kako smiju ovako nemilosrdno izbezumljivati ljude? ...

139

14

PRAVDA

I tako je Rusanov očekivao da će ga sastanak sa ženom ohrabriti a ispalo je mnogo gore nego da Kapa uopće nije došla. Uspinjao se stepeništem, teturajući, držeći se za ogradu, osjećajući kako ga groznica sve jače trese. Kapa ga nije smjela otpratiti – besposlena bolničarka ispriječila se i nikoga nije puštala, pa ju je Kapa natjerala da ona otprati Pavela Nikolajeviča do sobe i ponese mrežu s hranom. Za stolom dežurne sestre sjedila je buljooka studentica Zoja, koja se prve večeri nekako svidjela Rusanovu i koja se sad zgradila formularima i zabavljala s neotesanim Kostogutovom, ne vodeći brigu o bolesnicima. Rusanov ju je zamolio aspirin, a ona mu je višom oštrinom odgovorila da se aspirini dijele navečer. Ipak mu je izmjerila temperaturu. I poslije mu je donijela neki prašak.

Hranu raspoređuje bez njegova učešća. Pavel Nikolajevič je legao onako kako je bio naumio: oteklinu zabio u jastuk (pravo je čudo da su bar jastuci mekani pa ne mora donijeti od kuće svoj) i pokrio se po glavi.

Misli se tako u njemu uskovitlaše, zaigraše, zapališe, da u ostalom dijelu tijela nije osjećao više ništa, kao da je pod narkozom, i više nije čuo glupe razgovore u sobi, kao što i nije osjećao da se trese krevet od snažnog Jefremovog hoda. I nije primijetio kako se napolju razvedrilo, kako je na zalazu granulo sunce, samo s druge strane zgrade. I nije primjećivao kako juri vrijeme. Ponekad bi, vjerojatno, od praška, zaspao, ali se ubrzo budio. Jednom, kad se probudio, već je gorjelo električno svjetlo. Opet je zaspao. Ponovno se probudio usred noći, u mraku i tišini.

I osjetio je da je posve nestao blagotvorni pokrov. Osjetio je da je strah opet tu, da mu se zavukao u donji dio prsa i da ga steže.

Najrazličitiji misli počele su navaljivati Rusanovu u glavu,, i bujati, ispunjavajući sobu a pomalo i cijelu beskrajnu tamu.

Nisu to zapravo bile neke misli, nego se on naprosto – bojao. Naprosto se bojao. Bojao se da će Rodičev već izjutra uspjeti da se probije mimo sestara, mimo bolničarke, da će upasti ovamo i početi da ga udara. Rusanov se nije bojao ni suda, ni društvenog

140

!r

prezira, ni sramote, naprosto se bojao da će ga tući. Tukli su ga svega jednom u životu, u školi, u šestom razredu, posljednjem koji je završio: sačekali su ga navečer na izlazu da ga »nauče pameti«, noževa nisu imali, ali je zauvijek upamtio taj užasni osjećaj: sa svih strana obaraju se na tebe košate i snažne pesnice.

Kao što više godina zamišljamo pokojnika onakva kakva smo ga posljednji put vidjeli, dok je bio mlad, iako bi on u međuvremenu i te kako ostario, tako je Rusanov sada zamišljao i Rodičeva, koji bi se poslije osamnaest godina mogao vratiti i kao invalid, možda gluh, možda zgrbljen, zamišljao ga onakva kakva ga je posljednji put vidio, na njihovu zajedničkom balkonu posljednje nedjelje uoči hapšenja: Rodičev je bio jedar i zdrav čovjek, preplanuo od sunca, i dizao je utege. Tada su Kapa i on već bili napisali prijavu protiv Rodičeva, odnijeli je i predali na određeno mjesto, a Rodičev je, eto, go do pasa, stajao na balkonu i zvao ga:

– Paška! Dođi ovamo! De, popipaj mi mišice. Ne boj se, stisni! Je li ti sad jasno što znači inženjer novog poretka? Mi nismo rahitičan kao što je to nekakav Eduard Hristoforovič, mi smo skladno građeni ljudi. A i ti si mi nekako boležljiv, veneš iza tapeciranih vrata ... Dođi k nama u tvornicu, poslat ću te u pogon, hoćeš li? Je li, hoćeš li? ... Ha, ha!

Nasmija se i ode da se opere pjevajući:

»Mi smo kovači i duh nam je mlad.«

I sada je Rusanov zamišljao kako taj Rodičev, u naponu snage, upada u ovu bolesničku sobu i zamahuje pesnicom. I nije mogao otjerati od sebe to lažno priviđenje.

S Rodičevom je nekako prijateljevao, bili su u istoj komso-molskoj ćeliji, stan su u isto vrijeme dobili od tvornice. Tada je Rodičev napredovao preko radničkog fakulteta i studija a Rusanov preko sindikata i uprave za ankete. Prvo je došlo

do nesuglasica među ženama, a onda i među njima. Rodičev je često uvredljivo razgovarao s Rusanovom. Osim toga, Rusanovu je postalo i pretijesno u stanu – imali su dvoje djece, a samo jednu sobu. Dakle, jedno s drugim, morali su se pograbiti, i Pavel Nikolajevič je podnio prijavu: tvrdio je da se u privatnom razgovoru Rodičev pohvalno izražavao o djelatnosti potuđene industrijske frakcije i namjeravao u tvornici osnovati sabotersku grupu.

Rusanov je samo zamolio da se u istrazi nigdje ne spominje njegovo ime i da ne mora na suočenje: spopadao bi ga strah pri pomisli na takav susret. Istražni sudac je, međutim, garantirao da, prema zakonu, neće biti potrebno spominjati Rusanova i da suočenje neće biti potrebno – bit će dovoljno da okrivljeni prizna. Čak i Rusanovu prijavu neće priložiti uz istražni zapisnik, tako da okrivljeni, kad bude potpisivao 206. paragraf, nigdje neće naići na prezime svoga susjeda.

I sve bi prošlo u redu da nije bilo Guzuna, sekretara tvorničkog partijskog komiteta. Njega su viši organi pismeno obavijestili da je Rodičev neprijatelj naroda i da ga treba isključiti iz partijske organizacije. Ali je Guzun bio tvrdoglav i počeo na sva usta tvrditi da je Rodičev pošten čovjek, pa je čak i zahtijevao da mu

se dadnu na uvid potanji dokazi. Ta mu je upornost došla glave, jer su ga iduće noći uhapsili. Dva dana kasnije mirno su isključili iz partije i Rodičeva i Guzuna, kao članove jedne te iste kontra-revolucionarne podzemne organizacije. Međutim je Rusanova sad mučilo to što su u ona dva dana, dok su lomili Guzuna, ipak bili prisiljeni da mu saopće kako je Rusanov podnio prijavu. Prema tome, ako se susreo ondje s Rodičevom (ako su bili osuđeni zbog iste stvari, vjerojatno bi se mogli zbilja i sastati), Guzun je rekao Rodičevu – i zato se sad Rusanov toliko bojao ovog zlokobnog povratka, ovog uskrsnuća od mrtvih, koje je bilo naprosto nezamislivo.

Istina, na njega je mogla posumnjati i Rodičeva žena, samo je pitanje da li je ona živa? Kapa je smišljala kako će, čim uhapse Rodičeva, dati iseliti Kačku Rodičevu i domaći se njena stana – i balkon bi im tada cijeli pripao. (Sada je smiješno da su soba od osamnaest kvadratnih metara i stan bez plina bili onda tako dragocjeni.) Cijeli taj postupak oko stana bio je već dogovoren i potvrđen, tako da bi začas iselili Kačku da se ona nije dosjetila triku: izjavila je da je trudna. Zahtijevali su od nje potvrdu, i ona ju je donijela. Nije lagala! Bilo je kao što se i nadala: trudnu ženu, prema zakonu, nije bilo moguće iseliti. Iselili su je, dakle, istom iduće zime, a mjesece i mjesece trebalo ju je trpjeti i živjeti kraj nje – dok je nosila, kad je rodila i dok je još bila na porodiljskom. Istina, Kapa joj nije dopuštala ni da zaviri u kuhinju, a Ava, kojoj je bilo već gotovo pet godina, znala ju je vrlo smiješno oponašati i pljuvala joj u suđe.

Je li to bio strah? Dok je ovako ležao na leđima, u tami, u kojoj su bolesnici puhali i hrkali (samo slabašni odsjaj stolne sestrine lampe iz predvorja prodirao je ovamo kroz mutno-stakle-na vrata), Rusanov je, budan i bistar, pokušavao dokučiti zašto su ga toliko usplahirili duhovi Rodičeva i Guzuna i da li bi se uplašio da se vratio netko drugi, netko od onih u optužbama kojih je on također sudjelovao: recimo Eduard Hristoforovič, koga je onda slučajno spomenuo Rodičev, inženjer buržoaskog porijekla, koji je Pavela pred radnicima nazvao budalom i probisvijetom (a sam je kasnije priznao da je maštao o restauraciji kapitalizma); ona stenografkinja koja je bila kriva što su izvrnute riječi jednog uglednog rukovodioca, zaštitnika Pavela Nikolajeviča, iako rukovodilac u svom govoru nije baš takve riječi izrekao; onaj tvrdoglavi knjigovođa (ustanovilo se da je čak i sin svećenika, pa su ga udesili u tren oka); žena i muž Jelčanski... tko bi ih sve nabrojao.

I, eto, Pavel Nikolajevič nije se plašio nikoga od njih, sve odlučnije i otvorenije pomagao je da se njihova krivica utvrdi, čak je dvaput pristao i na suočenje, vikao je na njih i teretio ih. Uostalom, onda se i nije smatralo da se treba zbog toga stidjeti! U ono divno, čestito vrijeme, trideset sedme i trideset osme godine, osjetljivo se proćistila društvena atmosfera i disalo se tako lako! Svi lasci, klevetnici, pretjerani pobornici samokritike, ili zatucani sitni intelektualci, naprosto su nestali, zavukli se, pritajili, a

principijelni, nepokolebivi, odani ljudi, kao što je bio Rusanov i njegovi drugovi, koračali su dostojanstveno uzdignute glave.

142

I sad je odjednom nastalo neko novo, nesigurno, nezdravo« vrijeme, tako da se čovjek još mora stidjeti svojih najboljih građanskih postupaka! Ili možda čak i strepiti zbog njih?

Strepiti! Besmisleno. Kad bi razmotrio cijeli svoj život, Rusanov nije mogao zaključiti da se bilo kada bojao. Nije imao prilike da se boji! Možda i nije bio osobito hrabar čovjek, ali se ne sjeća, da je u bilo kojoj prilici ispao kukavica. Nema razloga pomišljati da bi se uplašio i na frontu – na frontu ga nisu povukli naprosto zbog toga što je bio tako cijenjen kao iskusni javni radnik. Teško je vjerovati da bi ga zbunilo bombardiranje ili požar – samo što su iz K. otputovali prije bombardiranja i nikada nije vidio nikakva požara. Isto se tako nije bojao suda i zakona, jer on zakon nije kršio, a sud je uvijek bio na njegovoj strani i podupirao ga. Nije se bojao ni javnog mnijenja – jer je i mnijenje također uvijek bilo na njegovoj strani. Ni u kotarskim novinama ne bi se mogao pojaviti neugodan članak protiv Rusanova, zato što bi ga Kuzma Fotejevič ili Nil Prokofjevič pravovremeno izbacili. A centralne novine ne bi se ni bavile Rusanovom. Zato se ni štampa nije bojao.

Dok se vozio parobrodom po Crnom moru, nije se plašio ni morske dubine. A da li bi se bojao visine – teško je reći, jer nije bio tako lud da bi se penjao na planine ili stijene, a njegov posao nije bio da montira mostove.

Posao Rusanova bio je, već mnogo godina, gotovo puna dva desetljeća, da vodi i organizira ankete. Samo je jedan takav posao. I jedino neuki, neupućeni ljudi izvan struke ne shvaćaju koliko treba talenta za taj težak i složen posao. To je prava poezija do koje se još nisu pjesnici dovinuli. Svaki čovjek u toku života ispuni mnogo anketnih listića i u svakome od njih ima određeni broj pitanja. Odgovor svakog pojedinca na određeno pitanje određene ankete jest nit koja će zauvijek povezati tog čovjeka s mjesnim upraviteljom centra za ankete. Od svakog čovjeka, prema tome, vode stotine niti, koje se isprepleću u milijune, i kad bismo te niti mogli odjednom vidjeti, one bi svojom mrežom zasjenile cijelo nebo, a kad bi se materijalizirale, više se ne bi mogli kretati ni autobusi, ni tramvaji, ni ljudi, pa čak ni vjetar ne bi mogao niz ulice nositi novinski papir ili jesenje lišće. Ali one nisu vidljive i nisu materijalne, premda ih čovjek neprestano osjeća. Takozvane kristalno-jasne ankete, naime, ankete koje su bliske apsolutnoj istini, apsolutnom idealu – nisu ostvarljive. Svakome živom čovjeku uvijek se može pripisati nešto negativno ili sumnjivo, svaki čovjek je za nešto kriv, i kad mu se zaviri pod kožu, vidi se da nešto skriva.

Osjećaju se neprestano te nevidljive niti, prirodno je da ljudi počnu poštovati osobe koje vode taj složen posao anketa. I autoritet takvih osoba.

Upotrijebivši još jednu usporedbu, ovaj put muzičku, moglo bi se reći da je Rusanov, zahvaljujući svom položaju, posjedovao neku vrst ksilofonske tastature i da je mogao po želji ili potrebi izabrati bilo koju tipku i udariti po njoj. Iako su sve bile od drveta, svaka je imala svoj glas, svoju notu.

Postojale su tipke, to jest, bilo je stotinu načina da se postupa vrlo istančano i oprezno. Na primjer, ako je htio nekom drugu

143

pokazati da nije zadovoljan njime ili ako ga je htio naprosto samo upozoriti, malo opametiti, Rusanov je znao na koji način će se s njime pozdraviti.

Kad bi ga takav čovjek pozdravio (naravno prvi), Pavel Ni-kolajevič mogao je odgovoriti službeno i ne nasmiješiti se; a mogao je, pomaknuvši obrve u stranu (to je on vježbao u svojoj radnoj sobi pred ogledalom), malo pričekati s odgovorom – baš kao da sumnja treba li toga čovjeka pozdraviti, da li je on dostojan pozdrava – i onda ga istom pozdraviti (tu su također postojale razlike: potpuno okrenuti glavu prema njemu, napola ili uopće je ne okrenuti). Ovo kratko odgađanje pozdrava imalo je, međutim, vrlo značajan učinak. U glavi radnika, kojega bi dočekao tako suzdržljivo i hladno, počela bi marljiva potraga i prisjećanje o grijehovima za koje je možda bio kriv. Tako je ta suzdržljivost izazvala u njemu sumnju i možda ga odvratila od krivog postupka pred kojim se

veæ nalazio – a Pavel Nikolajeviè bi tek kasnije saznao šta je zapravo bilo posrijedi.

Još je snažnije djelovao kad bi, susrevši èovjeka (ili telefoni-ravši mu, ili ga èak specijalno pozvavši), rekao: »Svratite, molim vas, do mene sutra u deset sati prije podne.« – »A sada ne bih mogao?« – svakako bi upitao èovjek zato što želi da što prije izazna zašto ga zove i što želi da što prije završi taj razgovor. – »Ne, sad ne možete« – blago ali ipak strogo reæi æe Rusanov. Neæe spomenuti da je zauzet drugim poslovima ili da ima neku sjednicu, ni govora, ni za što on ne bi naveo određen i obièan razlog i tako umirio èovjeka kojega je pozvao (u tom se i sastoji trik), reæi æe samo »sada ne možete«, kako bi u takvoj reèenici zazvuèalo što više ozbiljnih znaèenja – meðu kojima je bilo i mnogo neugodnih. – »A o èemu se radi?« – možda æe se radnik odluèiti da upita, bilo iz hrabrosti, bilo iz neiskustva. – »Saznat æete sutra.« Obišao bi to netaktièno pitanje u rukavicama Pavel Nikolajeviè. A koliko je dugo do deset sati sutrašnjeg prijepodneva! Koliko se toga dogodi! Radnik prvo treba da završi današnji posao, da ode kuæi, porazgovori s obitelji, možda ode u kino ili na roditeljski sastanak u školu i još da poslije toga spava (neki æe zaspati, a neki i neæe), ujutro još da strpa u sebe doruèak – i cijelo to vrijeme muèit æe ga i gristi jedno te isto pitanje: »Zašto me on samo zove?« Za tih beskrajnih sati radnik æe se mnogo kajati, mnogo èega æe se uplašiti i zaklet æe se da na sastancima više neæe dirati u rukovodstvo. A kada, napokon, bude kod šefa, ispast æe da zapravo posrijedi ništa nije ni bilo, nego da je samo trebalo provjeriti datum njegova rođenja ili broj svjedodžbe.

Tako se, eto, moglo, kao po tastaturi ksilofona, razlièito zasvirati na drvenim tipkama, od kojih je najneugodnija i najoštrija .zvuèala ovako: »Sergej Sergejiè (to je direktor cijelog poduzeæa, glavni ovdašnji gazda) zamolio vas je da do tada i tada ispunite ovaj anketni list.« I pružio bi radniku anketni list, koji nije bio obièna anketa nego, od svih onih anketnih listova i formulara, koji su se nalazili u ormaru Rusanova, najpotpuniji i najneugod-niji – recimo, onaj koji se ispunjavao samo za povjerljive zadatke. Radnik, međutim, možda uopæe neæe ni dobiti nikakav povjerljivi zadatak, i Sergej Sergejiè o tome nema ni pojma, ali tko bi to

144

mogao ustanoviti, kad se Sergeja Sergejièa svi boje kao žive vatre? – Radnik æe uzeti anketni list, još æe se vladati kao da je veseo, a zapravo ga je veæ poèelo iznutra kopkati sve ono što je skrivao pred anketnim centrom. I to zato što se u ovakvoj anketi više ništa ne može sakriti. Bila je to odlièna anketa. Najbolja od svih.

Upravo uz pomoæ takvih anketnih listova Rusanov je uspio natjerati na rastavu nekoliko žena, èiji su muževi sjedili na robiji na osnovu 58. paragrafa. Ma koliko da su te žene nastojale zamesti tragove šaljuæi pakete pod tuđim imenom, èesto iz drugog grada i mada ih nekad nisu uopæe slale, ipak nisu mogle izbjeæi strogi labirint pitanja u ovoj anketi, niti su mogle dalje lagati. Iz labirinta je postojao samo jedan izlaz: definitivna zakonska rastava. Ta je procedura, osim toga, bila pojednostavljena: sud nije tražio pristanak robijaša na rastavu, niti ih je uopæe o rastavi obavještavao. Za Rusanova je bilo važno samo da se rastava obavi, kako prljave šape zloèinaca ne bi svrnule još uvijek poštenu ženu sa zajednièke staze ostalih sugrađana. Te anketne listove nije više nikamo ni slao. Sergeju Sergejièu pokazivao ih je ponekad samo iz vica.

Poezija tog posla sastojala se u osjeæaju da èovjeka valjano držiš u svojim rukama, a da ga zapravo i ne moraš jako stegnuti.

Izuzetni, tajanstveni, gotovo nadnaravni položaj Rusanova, u opæem procesu proizvodnje, upoznao ga je sa zadovoljstvima, koje pruža duboko sagledavanje istinskih životnih tokova. Život koji svi vide oko sebe (proizvodnja, sastanci, tvorničke novine, obavijesti sindikata pojedinim smjenama, platne potvrde, menza, klub) – nije bio onaj pravi, nego se samo neupuæenima èinilo da je to pravi život. Istinskim tokovima života upravljalo se bez galame, mirno, iz tihih kabineta, u razgovorima između dva-tri èovjeka, koji shvaæaju jedan drugoga ili ljubazno jedan drugome telefoniraju. Istinski život izbijao je i iz tajnih dopisa, skrivao se u dubini aktovke Rusanova i njegovih suradnika i dugo šutke

pratio èovjeka – da bi samo na trenutak iznenada izbio na vidjelo, šiknuo iz podzemnog carstva, rastvorivši svoje ognjevito ždrijelo, otkinuo glavu žrtvi ili je spepelio vatrom – i tada bi opet nestao u nepoznatoj dubini. Na površini bi ostalo opet sve ono isto: klub, menza, isplata, tvorničke novine, proizvodnja, jedino što u smjeni ne bi više bilo otpuštenoga, precrtanog, izopæenog èovjeka.

U skladu s tim složenim poetsko-politièkim poslom bila je i kancelarija Rusanova. Uvijek to bijaše odvojena soba, èija su vrata isprva bila presvuèena kožom i blistavim zakovicama, a kasnije, kako su rasle društvene blagodati, pred njom se još pojavila i malena obrambena komorica, mraèan prostor između dvostrukih vrata. Na prvi pogled se moglo uèiniti da ta komora nije baš neki osobito lukav izum: jedva da je bila metar široka, i u njoj bi se posjetilac zadržao svega sekundu-dvije prije nego æe za sobom zatvoriti prva vrata i otvoriti ona druga. Ali u tim kratkim trenucima, uoèi odluèna razgovora, on bi se na trenutak našao kao u zatvoru: nema svjetla, nema zraka, i on dobro osjeæa koliko je ništavan pred onom osobom u èiju sobu ulazi. Ako je još i bilo u njemu drskosti i svojeglavosti, one bi išèezle u mraènoj komorici.

10 Oðjiel iza ralk

145

m

Jasno je da Pavelu Nikolajevièu nikada nije moglo istovremeno upasti više ljudi, nego su ih puštali samo pojedinaèno, i to samo onda ako su bili pozvani ili ako im je telefonski bilo dopušteno da doðu.

Takva kancelarija i takav red primanja mnogo su pridonosili tome da se u uredu Rusanova posao odvija ozbiljno i regularno. Bez one komore, koja upozorava posjetioca, Pavel Nikolajeviè bi sada bio na sto muka.

Razumije se da je naèin vladanja Pavela Nikolajevica na svom radnom mjestu, zbog dijalektièke povezanosti svih pojava u stvarnosti, morao utjecati i na njegov naèin života uopæe. Malo-pomalo, kako su godine prolazile, on i Kapitalina Matvejevna poèeli su se žacati vreve, gužve, gomile. Osjeæali su odvratnost prema tramvaju, trolejbusu, autobusu, zato što su ih ondje uvijek gurali, moglo bi se dogoditi da ih i uvrijede, jer su u takva prijevozna sredstva upadali graðevinski i drugi radnici u prljavim kombinezonima i još te mogli zamazati uljem ili kreèom. U tramvaju i autobusu zavladao je, osim toga, ružan prisni obièaj da putnici udaraju jedan drugoga po ramenu i traže da dalje, po vezi, pošalješ novac kondukeru i onda opet primiš kursor: tako si, bez kraja i konca, morao uzimati novac i slati karte. Zbog velikih udaljenosti, bilo je teško pješaèiti po gradu, a i èinilo se previše obièno, nije odgovaralo tvome položaju, a moglo se dogoditi da s pješacima takoðer doživiš neprilika. Zato su se Rusanovi odluèili za automobil – isprva službeni, taksi, pa, konaèno, svoj vlastiti. Ne treba ni spominjati da je u željeznici neizdržljivo, ne samo u zajednièkim vagonima, nego i u onima s rezerviranim mjestima: onamo su upadali ljudi u kožusima, noseæi kojekakve kante i vreæe. Zato su Rusanovi putovali samo u vlakovima s odijeljenim kupeima, i u prvom razredu. Jasno je da je i u hotelu Rusanov uvijek imao rezerviranu sobu, kako se ne bi sluèajno našao na ležaju u zajednièkoj spavaonici. Jasno je da Rusanovi isto tako nisu odlazili u kojekakva odmarališta, nego samo u ona gdje goste poštuju i pružaju im pristojne uvjete boravka, gdje su plaže i parkovi odvojeni od obiènog puka. I kada bi Kapitalini Matvejevnoj lijeènici preporuèili da što više seta, ona naprosto ne bi imala gdje drugdje šetati nego samo u takvom odmaralištu, meðu sebi ravnima. Iako su u duši uvijek bili pravi Rusi i, u principu, voljeli narodske zabave, Rusanovi su sve više cijenili pristojnije i sigurnije zabave rukovodilaca.

Rusanovi su voljeli narod – svoj veliki narod – i služili tome narodu, i bili spremni dati život za taj narod.

Ali, kako su godine prolazile, oni su sve teže podnosili – masu. Tu masu, tu nepokornu masu koja je vjeèno migoljila, odupirala se i još koješta zahtijevala. I tako su se oni poèeli èuvati odrpanaca, drskih i èesto pripitih ljudi, kakve si mogao sresti u elektriènom vlaku predgraða, pred pivnicom, na autobusnim i željeznièkim stanicama. Loše obuèen èovjek je uvijek opasan zato što on ne

osjeća nikakve odgovornosti i, vjerojatno, ima malo šta izgubiti u životu – inače se ne bi tako loše oblaćio. Istina, milicija i zakon brane Rusanova od odrpanca, ali njihova pomoć će zacijelo zakasniti, stići će prekasno i prekasno će kazniti lupeža, a kad se Pavel Nikolajevič

146

nađe lice u lice s njim, on je zapravo posve bespomoćan – ne vrijedi mu ni položaj, ni zasluge, i odrpanac ga može bez ikakva razloga uvrijediti, opsovati mu mater i udariti šakom u lice, uprljati mu odijelo ili ga čak nasilno strgnuti.

Iako se ničega na svijetu nije bojao, Rusanov je počeo osjećati posve razumljivi, normalni strah od tih bezobraznih pripitih ljudi ili, još tačnije, strah da ga oni ne bi jednostavno udarili šakom u lice.

Zato ga je u prvi čas i onako uzбудila vijest o povratku Rodičeva: Rusanov je zamišljao kako će ga Rodičev ponajprije udariti šakom u lice. Zacijelo on ili Guzun ne bi tražili pomoć zakona: po zakonu, vjerojatno, Rusanovu ništa ne bi ni mogli, nikakva prava oni nemaju, niti bi im tko dopustio da ih upotrijebe. Ali što onda ako su ostali onako krepki i zdravi momci i ako im padne na pamet, vulgarno rečeno, da mu razbiju njušku?

Upravo taj strah morao je Pavel Nikolajevič, kao odlučni i svjesni čovjek novoga poretka, posve savladati u sebi.

Prije svega, možda je sve ovo samo obična izmišljotina. Možda nema uopće nikakvog Rodičeva, i dao bog da se i ne vrati. Svi ti besmisleni razgovori o povratnicima možda su samo legende, jer u razvoju glavnih dosadašnjih događaja i u susretu s njima Pavel Nikolajevič nije nalazio nikakve znakove koji bi mogli nagovijestiti novi oblik života.

Nadalje, ako se Rodičev zaista i vratio, vratio se u K., a ne ovamo. I nije njemu sada do toga da traži Rusanova, nego se mora pobrinuti da ga ponovo odande ne ispraše. Prema tome je onaj prvi spontani strah Pavla Nikolajeviča bio posve suvišan.

Kad bi ga i počeo tražiti ne bi mu tako lako ušao u trag. Vlak vozi ovamo tri dana i tri noći i prolazi osam oblasti. I, sve kad bi i stigao ovamo, ne bi ga tražio u bolnici, nego kod kuće. A u bolnici je Pavel Nikolajevič potpuno siguran.

Siguran! ... Smiješno ... S ovim tumorom – pa da bude siguran... Bolje i da umre ako se bude toliko bojao svakoga povratnika. Kako je ludo što ih vraćaju! Zašto? Oni su se ondje navikli, primirili se – čemu ih dovoditi ovamo, čemu drugim ljudima remetiti život? ...

Sve u svemu, čini se, Pavel Nikolajevič se smirio i bio spreman da zaspi. Trebalo je pokušati zaspiti.

Ali je morao izići – a to je bila najneugodnija muka u klinici.

Oprezno se okrenuvši, oprezno se uspravivši – otekline mu je kao željezna šaka pritiskala vrat – spustio se sa škripava kreveta, navukao pidžamu, obuio papučice, stavio naočale i krenuo tiho prebirući nogama.

Za stolom je dežurala stroga, crna Marija i, čim je čula hod, naglo okrenula glavu.

Ispred stepenica, na ležaju jedan novajlija, čupavi Grk, grčevio se i ječao. Nije mogao ležati nego je sjedio i budnim očima, punima strave, ispraćao Pavla Nikolajeviča.

Na srednjem odmoru napola je sjedio mali uredno počeljani i strašno žuti čovjek, oslonivši se na dva jastuka i udišući kisik iz vrećice od šatorske cerade. Na noćnom ormariću kraj njega

147

stajale su narandže, pečeni keksi, rahat-lokum, kefir. Ali njemu nije bilo do toga – obični, besplatni, čisti zrak nije mu naprosto ulazio u pluća u potrebnim količinama.

U donjem hodniku također je bilo ležaja s bolesnicima. Neki su spavali. Starica, istočnjačke vanjštine i rašćupane kose, mučeno se bacakala na jastuku.

Zatim prođe pokraj sobice u kojoj su na kratku i prljavu divanu klistirali sve odreda, bez ikakve razlike.

Napokon, pošto je duboko udahnuo zrak i nastojao da ga što duže zadrži, Pavel Nikolajevič je ušao u nužnik. U tome nužniku, gdje nije bilo odijeljenih prostorija, pa čak ni školjki, osjećao se nekako osobito izložen, ponižen, pretvoren u prah. Poslužiteljice su ovdje èistile više puta dnevno, ali nikada nisu stigle sve poèistiti, tako da je uvijek bilo svježih tragova od povraæanja, krvi ili izmeta. Tim su se nužnikom služili divljaci, koji nisu bili navikli na komfor ili bolesnici koji su već ionako jednom nogom bili u grobu. Trebalo bi prodrijeti primarijusu i dobiti od njega dozvolu da se služi lijeènièkim nužnikom.

Ali tu praktiènu misao Pavel Nikolajevič je nekako neodluèno u sebi opet uoblièio.

Opet je prošao kraj sobice za klistir, kraj rašèupane Kazakinje, kraj bolesnika koji su spavali u hodniku.

Kraj samrtnika s vreæicom za kisik.

A gore ga je Grk doèekao promuklim, strašnim šaptom:

– Èuj, burazeru, izlijeèe li ovdje sve? Ili netko i umre?

Rusanov ga pogleda u èudu – i, kako se pri tome okrenuo, jasno osjeti da više ne može slobodno okretati ne samo glavu nego da se mora, kao Jefrem, okretati cijelim tijelom. Strašna izraslina na vratu pritiskala mu je odozdo èeljust a odozgo kljuènu kost. Pohitao je u svoju sobu.

Ø èemu je to on razmišljao?! ... Koga se on to bojao?! U koga se uzdao?...

Ovdje, između èeljusti i kljuène kosti, ležala je njegova sudbina.

To je njegov sud.

1 taj se sud ne obazire na njegove veze, zasluge, zaštitnike.

148

15

SVAKOM SVOJE

– A koliko je tebi godina?

– Dvadeset i šest.

– Oh, ma nemoj!

– A tebi?

– Meni je šesnaest. I, šta misliš, da li da u šesnaestoj godini dadnem nogu?

– A dokle bi ti odrezali?

– Najmanje do koljena, niže nikada ne režu, već sam vidio. Obièno još i više.

Evo, dovde ... Visit æ mi batrljak.

– Stavit æ ti protezu. Nego, èime se misliš baviti?

– Volio bih na sveuèilište.

– Na koji fakultet?

– Pa, na filološki ili povijesni.

– Hoæeš li položiti prijemni ispit?

– Nadam se da hoæu. Ja se nikad ne uzbuđujem. Vrlo sam miran.

– Odlièno. I šta ti onda smeta proteza? Možeš i studirati i raditi. Još æeš lakše zagrijati stolicu. Više æeš postiaæi u struci.

– A inaèe – u životu?

– šta ti je to inaèe, osim studija?

– Pa, tako ...

– Bi li se ženio?

– Kad bih bar ...

– Naæi æeš već nekoga! Doæi æ sunce i pred tvoja vrata... Ionako ti je to jedina alternativa, je li?

– Šta kažeš?

– Mislim: noga ili život.

– Jeste... iako bi možda moglo proæi i samo od sebe!

– Nemoj tako, Dema, od »možda« nitko se nije pomogao. Možda ostaje samo možda. Nije razumno vjerovati u takvu sreæu. Ima li tvoj tumor neki naziv?

– Ima, nešto kao: »S-a«.

– S-a? Onda treba operirati.

– Kako ti to znaš?

149

— „.....“ „.....«*A x%K da. moram dati nogu, pristao
 "bili. Iako je u mom životu najvažnije upravo "kretanje – bilo pješice bilo na
 konju, jedino što automobili onuda ne mogu proći.
 – Znaèi, tebi ne kane rezati?
 – Ne.
 – Jesi li zakasnio?
 – Pa, kako da ti kaæem ... Nisam baš zakasnio ... Donekle sam i zakasnio ...
 Zapeo sam na terenu. Trebalo je da se vratim ovamo prije tri mjeseca, ali nisam
 htio ostavit posao. Oteklina se trljala i kvasila u hodu i na konju, gnoj je
 izbijao, èim bi prsnuo bilo bi mi lakše, odmah bih dobio volju da radim. Sve sam
 mislio: prièekat æu još malo. I sad me tako æulja da bih najradije odrezao
 nogavicu ili sjedio gol.
 – A nisu ti zavili?
 – Nisu.
 – De, pokaæi, hoæeš li?
 – Pogledaj.
 – U-u-u-u-u, kakva je... i crna je.
 – Od prirode je crna. Ovdje sam od roðjenja imao veliki madeæ. I izrodio se.
 – A što je ovo?
 – Ovdje su ostale tri fistule na mjestu gdje je prsnuo gnoj ... Inaèe, Demka,
 moj tumor je posve drugaèiji od tvoga. Ja imam melanoblastom. Ta se mrcina ne
 šali. U pravilu – osam mjeseci, pa pod ledinu.
 – Kako to znaš?
 – Proèitao sam knjigu o tome prije nego sam došao ovamo. Proèitao i shvatio. Pa
 da sam i prije došao, svejedno me ne bi htjeli operirati. Kad tu mrcinu,
 melanoblastom, samo dotakneš noæem, odmah se rašire metastaze. I taj tumor bi
 htio da živi, na svoj naèin, razumiješ li? Šteta je što sam zakasnio jedino zbog
 toga, jer mi se pojavilo i u preponama.
 – A šta kaæe Ljudmila Afanasjevna? Nije li te zvala u subotu?
 – Ona kaæe da æe pokušati nabaviti nekakvo koloidno zlato. Ako ga nabavi, onda
 bi možda mogli zaustaviti proces u preponama, a što se tièe noge, malko ga
 ublaæiti rendgenom i tako zavuæi...
 – Izlijeèiti?
 – Ne, Demka, ne može se mene više izlijeèiti. Od melano-blastoma se uopæe ne
 može izlijeèiti. Nitko još nije ozdravio. Premalo je odrezati nogu, a šta se
 više može odrezati? Sad je jedino pitanje koliko se to može zavuæi. I koliko æu
 zaraditi: koji mjesec ili koju godinu?
 – Kako ... je li? Ti, znaèi... ?
 – Da, ja: znaèi. Demka, ja sam se s time pomirio. Ne živi bolje onaj koji dulje
 živi. Za mene je sad najvažnije koliko æu uspjeti obaviti posla. Moram još stiæi
 nešto dovršiti na ovoj zemlji! Trebaju mi tri godine! Kad bi mi dali tri godine,
 ništa više ne bih traæio! Ali ne da leæim u klinici, nego da budem na terenu.
 Sjedili su na leæaj u Vadima Zadirka i tiho razgovarali. Njihov razgovor mogao
 je jedino èuti prvi susjed Jefrem, ali je on veæ od
 150

jutros leæao tup kao drvo i nije skidao oèiju sa stropa. Sigurno je èuo i
 Rusanov, koji je nekoliko puta blagonaklono pogledao Zadirka.

– A šta bi ti to mogao uraditi? – mrštio se Demka.

– E, pokušaj shvatiti. Ja sada provjeravam novu i veoma spornu teoriju –
 veliki uèenjaci u glavnim gradovima u nju gotovo ne vjeruju: da se nalazišta
 polimetalnih minerala mogu otkriti uz pomoæ radioaktivne vode i ispod nje. Znaš
 li šta je to »radioaktivna« ... Imam tisuæu dokaza, ali na papiru je lako mnogo
 toga i tvrditi i odbacivati. Meðutim ja osjeæam, upravo osjeæam, da bih to
 mogao i u praksi dokazati. Ali zato bi morao dulje vremena biti na terenu i
 zaista naæi minerale ispod vode, nikako drugaèije. Poæeljno bi bilo da to uspije
 više puta. Ali posao je tako teæak da èovjek troši snagu baš na koješta ... Eto,
 recimo, nemam sisaljke na kompresiju, a da pokrenem centrifugu, treba izvuæi iz
 nje zrak. Cime? Ustima! Bome sam se napio te radioaktivne vode. Mi je ionako
 pijemo. Kirgiski radnici kaæu: ni naši oèevi je nisu pili, pa neæemo ni mi. A mi

Rusi pijemo. Uostalom, kad već imam melanoblastom, zašto da se bojim radioaktivnosti? Za mene i jest taj posao.

– Jesi ti neka budala! – prekori ga Jefrem jednoličnim hri-pavim glasom i ne okrenu se prema njemu. Znači da je on sve čuo. – Umireš, pa šta će ti geologija? Ona ti neće pomoći. Bolje promisli od čega žive ljudi?

Vadim je ukočeno ispružio nogu, ali mu se slobodna glava lako okrenu na gipku i savitljivu vratu. Gotovo je sijevnuo crnim očima, valovite usnice lagano su mu zadržale, i on je, ne uvrije-divši se, odgovorio:

– Ja znam od čega žive. Od rada! Rad mnogo pomaže. Ne treba ni piti, ni jesti. I on lagano pokuca plastičnom penkalom po zubima čekajući da čuje koliko ga je Jefrem shvatio.

– Pročitaj ti ovu knjižicu, pa ćeš vidjeti! – pokuca Poduev skorenim noktom po plavim koricama i svejedno ne okrenu tijela, tako da nije uopće vidio Zadirka.

– Već sam je vidio – vrlo brzo odvrati Vadim. – Nije za naše doba. Previše je neodređena, nema u njoj snage. Za nas danas vrijedi: radimo što više! I ne za svoj džep. Eto, to je sve. Rusanov se razgalio, susretljivo bljesnuo naočalima i glasno zapitao:

– Recite, mladiću, jeste li vi komunist?

Jednako spremno i jednostavno Vadim pogleda sada i Ru-sanova.

– Jesam – blago on odgovori.

– Bio sam siguran! – slavodobitno izjavi Rusanov i podiže prst.

Bio je zbilja nalik na predavača. Vadim potapša Demku po ramenu:

– Hajde sad na svoj krevet, moram raditi.

I on se prihvati »Geokemijskih metoda«, knjige u kojoj je držao listiće ispisan sitnim bilješkama i krupnim usklikovima i upitnicima.

Čitao je, a crna penkala lagano mu se pomicala među prstima.

151

Sav se udubio u knjigu i činilo se kao da više i nije prisutan u sobi, ali Pavel Nikolajevič, ohrabren njegovom podrškom, htio je još više ohrabriti samoga sebe prije injekcije pa je odlučio dotući Jefrema, kako on više ne bi u drugima izazivao tjeskobu. Zagledavši se pravo u njega, on nastavi razgovor, koji je za nj

tek počeo:

– Drug vam je dao odličnu lekciju, družo Podueve. Ne smijete se tako prepuštati bolesti. I ne smijete se tako prepuštati prvoj popovskoj knjizi koja vam padne u ruke. Vi, zapravo, idete na ruku... – htio je reći »neprijateljima«, i u običnom životu uvijek bi bilo lako razotkriti te neprijatelje, ali ovdje, u bolesničkoj sobi, tko im je zapravo bio neprijatelj ... – Treba sagledati dubinu života i, prije svega, prirodu ljudskog junaštva. Što pokreće ljude da povećavaju proizvodnju? Što ih nadahnjuje na junaštva u Domovinskom ratu? Ili, što ih je nadahnulo na junaštva u građanskom ratu? Bili su gladni, bos, goli, bez oružja... Jefrem danas bijaše čudno nepomičan: ne samo što nije usta-jao i bučno hodao u prolazu među krevetima, nego se nekako odrekao i mnogih drugih svojih kretnji. Prije je samo pazio na vrat i nerado okretao gornji dio tijela, ispod glave, a danas čak ni da bi nogom ganuo, ni rukom, jedino što je zakucao prstom po knjizi. Nudili su mu doručak, ali je odvratio: »Tko ne jede, neće se ni naliti.« Već prije doručka, a i poslije doručka, ležao je tako nepomično da bi se sa strane moglo pomisliti, kad ne bi povremeno treptao, da je posve paraliziran. A i oči su mu bile otvorene.

Oči su mu bile otvorene, i da bi vidio Rusanova, nije se, ovaj put, morao uopće okretati. Osim stropa i zida vidio je još samo njega, i ništa više.

Čuo je što mu je Rusanov tumačio. Usne su mu se pomakle, razlegao se onaj isti neprijateljski glas, samo što je sada još nejasnije izgovarao pojedine riječi.

– Kakav građanski rat? Jesi li se ti valjda borio u građanskom ratu?

Pavel Nikolajevič uzdahnu:

– Vi i ja, družo Podueve, bili smo u ono vrijeme premaleni da bismo se mogli boriti.

Jefrem frknu na nos.

- Ne znam zašto se ti nisi borio. Ja sam se borio. Pavel Nikolajevič značajno podiže obrve iznad naočala: – Kako je to moguće?
 - Vrlo jednostavno – polako je govorio Jefrem odmarajući se između pojedinih riječi. – Uzeo pištolj i pucao. Veselo je bilo. Puno nas je bilo.
 - A gdje ste se vi borili?
 - Kod Iževska. Ustavotvorce smo tukli. Ja sam sam ustrijelio sedmoricu iz Iževska. I sad se sjećam.
- Jest, i sada se dobro sjećao kako je on, kao balavi deran, ustrijelio sedmoricu odraslih, sjećao se gdje je koji pao na ulici u buntovnome gradu. Cvikeraš mu je još nešto tumačio, ali Jefrema kao da je danas i sluh izdao, i on bi samo načas izronio iz dubine da čuje pokoju riječ.

152

Kad je jutros u zoru otvorio oči i ugledao pred sobom komadić golog bijelog stropa, u jednom hipu iznikla je pred njim, bez ikakva povoda, i čvrsto ga zaokupila, jedna davna, beznačajna zgoda koju je već bio posve zaboravio. Bijaše mjesec studeni, rat se već bio završio. Padao je snijeg. i odmah se topio, a na zemlji, koju su bacali iz rova i koja je bila toplija, posve je nestajao. Kopali su rov za plinsku cijev i, prema nacrtu, dubina rova je trebala da iznosi metar i osamdeset. Poduev je naišao i primijetio da još nije dovoljno dubok. Pristupio mu je brigadir i drsko tvrdio da je u cijeloj duljini rova već iskopan, potrebni profil. »Hoćeš li da izmjerimo? Nadrljat ćeš!« Poduev uze motku za mjerenje, na kojoj su, na svakih deset centimetara, bile plamenom unesene poprečne crne crtice, dok je svaka peta bila okomita – i počeo mjeriti, upadajući u kalovitu gnjecavu ilovaču, on u čizmama, a brigadir u cipelama. Izmjeriše na jednom mjestu: dubina je bila metar i sedamdeset; krenuše dalje. Na drugom mjestu su kopala trojica: visoki mršavi seljak, gusto obrasla lica, zatim neki bivši oficir, koji je još imao vojnu kapu, iako na njoj više nije bilo zvijezde pa je ostao samo lakirani, obod i lakirani štit, čiji su crveni rubovi bili umrljani čerom i ilovačom; treći je bio neki mladac, u kapici i gradskom kaputiću (tih godina je bilo teško s odjećom i državnu im nisu ni davali), a taj su mu kaputić valjda sašili dok je još išao u školu, tako da je bio kratak, tijesan i pohaban (Jefremu se činilo da je sad istom, prvi put jasno ugledao taj bijedni kaputić). Prva dvojica su se još nekako upinjali, mlatarali lopatama i izbacivali mokru ilovaču, koja nije lako otpadala sa željeza, ali je ovaj treći, žutokljunac, naprosto stajao, naslonivši se prsima na lopatu kao da mu je proburazila tijelo, te je zapravo bio nalik na strašilo u polju, bijelo od snijega, ruku zavučeni u tanke rukave. Nisu im dali ništa što bi navukli na ruke a na nogama je vojnik imao čizme, dok su druga dvojica privezali opanke od automobilske gume. »Što stojiš, lijeničino? – povika brigadir na mladica. – Hoćeš da ostaneš bez obroka? Na posao!« Mladica samo uzdahnu i klonu, te se učini kao da mu se drška dublje zabila u grudi. Brigadir ga onda odalami po vratu, i on se otrese, stade kopati lopatom.

Počeli su mjeriti. S obje strane zemlja je bila izbacana tik uz rov, i, ako je htio tačno vidjeti gornju oznaku, morao se jako nagnuti. Vojnik mu je, tobože, pomagao, ali je, zapravo, izmicao prtku ukoso tako da bi dobio kojih deset centimetara. Poduev ga opsova, stavi mjerilo uspravno i vidje da dubina nije veća od metar i šezdeset pet.

– Slušaj-der, građanine šefe – zamoli ga vojnik tiho. – Oprosti nam ovih nekoliko centimetara. Šta će ti? Želudac je prazan, nemamo snage. I vidiš kakvo je vrijeme...

– A ja da zbog vas idem na optuženičku klupu, je li? Šta vam pada na pamet? Postoji nacrt. I pazite da strane budu posve ravne a ne da bude rupa u sredini. Dok se Poduev ispravljao, izvlačajući mjerilo iz rova i noge iz ilovače, sva trojica podigoše prema njemu lice: jedno obraslo, drugo kao u iznurena hrta, treće još u paperju, još nebrijano; padao je snijeg na njihova mrtvačka lica, i oni su uzgledali prema njemu. Mladac otvori usta i reče:

153

– Neka. I ti ćeš umirati, nadzornice!

Poduev ih nije predao na raport i u zatvor, nego je samo tačno naveo posao koji su obavili da ne bi navukao nevolju na vrat. Kad dobro promisli, bilo je i gorih

sluèajeva. A otada je prošlo deset godina. Poduev više nije radio u logoru, onaj brigadir je takoèer na slobodi, plinovod je položen samo privremeno i možda više i ne provodi plin, radilo se i mnoge druge poslove – a, eto, odjednom su izronile odnekud te rijeèi i prve ga doèekale ovog jutra, odjeknule mu u uhu: – I ti æeš umirati, nadzornice!

Jefrem nije mogao pronaæi nikakvu protutežu kojom bi mogao potisnuti tu istinu. Želi li on još živjeti? I onaj mladac je želio. Ima li snažnu volju? Je li shvatio nešto novo i želi li živjeti na drugi naèin? Ali sve se to bolesti ne tièe, ona se drži svoga nacрта.

Ova plava knjižica, sa zlatnim slovima na koricama, koja je veæ èetvrtu noæ prenošila pod Jefremovom strunjaèom, bajala je nešto o Hindusima i o tome kako oni vjeruju da mi ne umiremo poptuno, nego da nam se duša seli u životinje ili u druge ljude. Takva se sad mogućnost sviðala Poduevu: kad bi bar nešto svoje zadržao, kad bar ne bi sve njegovo propalo. Da bar nešto ponese onkraj groba. Samo što on nije vjerovao u tu selidbu duša ni koliko je crno pod noktom.

Žigalo ga je u vratu a i u glavi, žigalo bez prestanka, i to nekako jednolièno, u èetiri udarca. Èetiri udarca kao da su govorili: umro – Jefrem. Poduev. – Taèka. Umro. – Jefrem. – Poduev. – Taèka ...

I tako bez kraja i konca. Sam je u sebi poèeo ponavljati te rijeèi. I što ih je više ponavljao, kao da se nekako izdvajao iz Jefrema Podueva koji je osuđen na smrt. I navikao se na njegovu smrt, kao da je rijeè o susjedovoj smrti. I, eto, ono u njemu što je razmišljalo o smrti Jefrema Podueva, njegova susjeda – to, recimo, ne bi trebalo da umre.

A što æe biti sa susjedom Poduevom? Njemu, vjerojatno, nema spasa. Možda bi mu jedino pomogao brezov trud? Ali je u onom pismu pisalo da ga treba piti cijelu godinu, bez prestanka. Za to bi trebalo trideset kila suhog truda, ili šezdeset mokrog. Sve u svemu osam poštanskih pošiljki. Trud, osim toga, ne bi smio dugo stajati, trebalo bi da bude tek ubran s drveta. Znaèi, nemoguæe je sve pakete odjednom poslati nego treba ih slati na prekide, jednom mjeseèno. Tko bi mu spremio te pakete i slao ih na vrijeme? Odande, iz Rusije?

Morao bi to biti neki pouzdan, blizak èovjek.

Mnogo, mnogo ljudi prošlo je kroz Jefremov život a s nijednim se nije osobito zbližio.

Jedino bi mu njegova prva žena Amina možda mogla skupiti i poslati brezovu gljivu. S one strane Urala i nema nikoga kome bi pisao osim nje. A ona æe mu odgovoriti: »Crko dabogda, stara džukelo!« I imat æe pravo.

Imat æe pravo prema zakonima koji vladaju u svijetu. Ali neæe imati pravo prema onome što piše u plavoj knjizi. Prema toj knjizi

154

Amina bi se trebala sažaliti nad njim i èak ga voljeti – i to ne kao muža nego naprosto kao patnika. I slati mu pakete s brezovim trudom.

Knjiga je, oèito, bila i te kako vrijedna, samo kad bi se svi ljudi držali nje ...

Tada doprije u Jefremove zaèepijene uši geologova prièa o njegovu životu posveæenom jedino radu. I Jefrem je zakucao noktom po knjizi.

Poslije se opet, ne videæi i ne slušajuæi ništa, zanio u svoje misli i opet ga je probadalo u glavi.

I samo da ga nisu kinjili ti bolovi, najugodnije i najjednostavnije bilo bi ne micati se, ne lijeèiti se, ne jesti, ne razgovarati, ne slušati, ne gledati.

– Naprosto – prestati da postoji.

Osjetio je kako mu tresu nogu i vuku ga za lakat. Uz pomoæ Ahmadžana, djevojka iz kirurškog odjela veæ ga je dulje vremena potezala i zvala na previjanje.

I tako je Jefrem morao posve uzaludno ustati. Trebalo je smoæi volje da bi se uspravilo tijelo od devedeset kilograma, da bi se upele noge, ruke i leða, i iz mira, u koji su bile utonule kosti obrasle mesom, trebalo je da se pokrenu njihovi zglobovi, da se cijela njihova težina uspravi, ustoboèi, odjene u bluzu i ponese to ustoboèeno tijelo hodnicima i stepeništem u nove uzaludne muke – kad æe s tog tijela skidati i zatim na nj ponovo namatati desetke metara zavoja. Sve je to trajalo dugo, boljelo je i bilo obavijeno nekim laganim, sivim šumom. Osim Jevgenije Ustinovne bijahu ondje još dva kirurga koji, tko zna zašto, nisu

nikada operirali, i ona im je nešto tumačila, pokazivala i zapitkivala Jefrema, samo što joj on nije odgovarao.

Osjećao je da njih dvoje više nemaju ni o čemu razgovarati. Jednolični sivi šum obavijao je sve njegove riječi.

Još su ga čvršće uvili u bijeli oklop, i on se vratio u sobu. Zavoji su sad dosizali do iznad glave – i jedino mu je vrh tjemena još malko virio iz oklopa. Presreo ga je Kostogutov koji je hodao s duhankesom u ruci.

– Onda, šta su odlučili?

Jefrem pomisli: zbilja, šta su odlučili? I, premda u sobi za previjanje nije gotovo ni u čemu sudjelovao, sad mu je postalo jasno i on je odgovorio posve određeno:

– Crkni gdje hoćeš, samo ne pred našom kućom. Federau je uplašeno promatrao stravični vrat, kakav će možda uskoro biti i njegov, i zapitao:

– Otpuštaju te?

Istom to pitanje podsjetilo je Jefrema da više ne može ležati u krevet, kao što je htio, nego da se mora spremirati na odlazak iz bolnice.

Da se mora, iako se ne može ni sagnuti, presvući u svoju običnu odjeću.

Da mora, ma koliko ga to stajalo napora, kretati svoje ustobočeno tijelo gradskim ulicama.

I tučila ga je nesnosna pomisao da će on sve to morati raditi na silu, s naporom, tko zna zašto i zbog koga.

155

Kostogutov ga nije promatrao tužno, nego je suosjećao s njim na onaj vojnički način: ovo je tane tebe pogodilo a drugo će možda mene. Nije poznavao Jefremovu prošlost, nije se zbližio s njime ni u bolničkoj sobi, ali mu se svidjela njegova otvorenost i on je spadao sigurno među bolje ljude koje je Oleg upoznao u životu.

– Evo ti ružte, Jefreme – pozdravi se on. Jefrem se rukova i naceri:

– Rodiš se – praćakaš, rasteš – luduješ, umreš – kao da te nije ni bilo.

Oleg ode da popuši cigaretu, a u sobu uđe laborantica koja je dijelila novine i pruži ih upravo njemu, jer joj je bio najbliži. Kostogutov ih uze i rastvori, ali to vidje Rusanov i glasno, uvrijeđeno prekori laboranticu koja još nije bila izišla:

– Slušajte, slušajte vi! Lijepo sam vas zamolio da prvo meni date novine!

Glas mu je zazvučao odista bolno, ali Kostogutov nije imao obzira nego je samo zarežao:

– A zašto biste ih vi prvi dobili?

– Kako to: zašto? Kako zašto? – glasno se jadao Pavel Ni-kolajevič, jadao se znajući da bi tako moralo biti, da je njegovo pravo očito a, eto, nikako ne može riječima to svoje pravo dokazati.

Osjećao je najobičniju ljubomoru kad bi tko drugi prije njega svojim nedoličnim prstima otvarao svježije novine. Nitko od njih nije mogao razabrati u novinama ono što je shvaćao Pavel Niko-lajevič. Za njega su novine bile kao neka javna i svima dostupna a ipak šifrirana uputa, u kojoj se ne može sve otvoreno izreći ali iz koje upućen i vičan čovjek može po raznim sitnim znakovima, po rasporedu članaka, po onome što nije spomenuto i što je ispušteno, tačno zaključiti kakve su najnovije smjernice. I baš zato je Rusanov morao uvijek prvi dobiti novine. Samo to nije bilo moguće ovdje objasniti! I Pavel Nikolajevič je samo zakukao:

– Skoro će mi dati injekciju. Htio sam pročitati prije injekcije.

– Injekciju? – Muktožder se smekša. – Odmah...

Hitro pregleda novine, materijale sa sjednice Vrhovnog sovjeta i druge vijesti koje su zbog tih velikih članaka bile sasvim sažete. I ode da zapali cigaretu.

Već je zašuškao novinama i htio ih predati, kad je odjednom nešto ugledao, zadubio se u njih i gotovo u isti čas počeo uzbuđenim glasom izgovarati jednu te istu dugačku riječ, kao da je protiskuje između jezika i nepca:

– Za-nim-lji-vo ... Za-nim-lji-vo ...

Èetiri potmula betovenska udarca zagrmjela su mu nad glavom, ali ih nitko nije èuo u sobi i možda ih neæe èuti: a što je još drugo mogao naglas reæi.

– Šta je? – uzrujavao se silno Rusanov. – Ma dajte mi ovamo te novine!

Ali Kostogutov nije nikome pokazivao šta piše u novinama. A Rusanovu nije uopæe odgovorio. Sastavio je novinske listove, presavio ih dvostruko, pa èetverostruko, kako veæ jesu presavijene novine, ali šest velikih listova nije se poklopilo sa starim pregibima, nego su se novine napuhale. Zakoraèio je prema Rusanovu

156

!Jt

(a i on prema njemu) i uruèio mu novine. Tada, prije nego æe iziæi iz sobe, otvori svilenu duhankesu i drhtavim prstima poèe savijati cigaretu od novinskog papira i krdže.

I Pavel Nikolajeviè je drhtavim rukama otvarao novine. Ono »zanimljivo« Kostogutova zabilo mu se kao noþ pod rebra. Šta bi to Muktoþderu moglo biti »zanimljivo«?

On je spretno i struèno brzo prelazio pogledom naslove materijala sa sjednice i – odjednom, odjednom... Kako?... Je li moguæe? ...

Sloþen sitnim slovima, posve beznaèajan za one koji ne shvaæaju, upravo je bo u oèi neshvatljivi i nemoguæi ukaz o potpunom raspuštanju i smjeni Vrhovnog suda! Vrhovnog suda Sovjetskog Saveza!

Kako to?! Da Matuleviè zamijeni Ulriha? A Dotistov? Pavlen-ko? I Klopov? – Ako tko vrijedi u Vrhovnom sudu, onda je to Klopov! I Klopova su maknuli! ... Pa tko æe se brinuti za kadrove ... Sve nekakva nepoznata, nova imena ... Sve one koji su predstavljali pravosuđe èetvrt stoljeæa izbrisali su jednim mahom!

To nije moglo biti sluèajno!

Bio je to korak povijesti...

Pavela Nikolajevièa je oblio znoj. Maloprije, još jutros, uspio je sebe umiriti i uvjeriti da je svaki strah bezrazloþan,, i sada...

– Evo injekcije!

– Šta? – on podviknu luðaèki.

Doktorica Ganhart stajala je pred njim sa štrcaljkom u ruci.

– Zavrnite rukav, Rusanove, da vam dadnem injekciju.

157

16

BESMISLICE

Puzao je. Puzao je kroz neku betonsku cijev, ne baš cijev, nego tunel, tako nešto, a iz ploèa je stršala neobložena armatura, i on bi ponekad zapinjao za nju i to upravo desnom, bolesnom stranom vrata. Puzao je na prsima i ponajviše osjeæao težinu tijela, koje ga je vuklo prema zemlji. Ta težina je bila mnogo veæa nego što mu je inaèe teþilo tijelo. Nije bio naviknut na takvu težinu, i ona ga je naprosto drobila. Isprva je mislio da ga to odozgo pritišæe beton – ali nije bilo tako, pritiskala ga je težina vlastitog tijela. Osjeæao ga je i vukao kao vreæu sa starim željezom. Pomislio je da, toliko teþak, možda uopæe ne bi mogao stati na noge; najvaþnije je bilo – ispuzati iz tog prolaza, udahnuti bar malo zraka, vidjeti bar malo svjetla. A cijevi nigdje kraja, nigdje kraja, nigdje kraja. Javio se neki glas – koji se zapravo nije èuo nego mu je samo prenosio neèije misli – i zapovjedio mu da sad puþe ustranu. Kako da puþem onamo, kad je ondje zid? – pomislio je on. Jednako kao što je bila nemilosrdna ova težina koja mu je drobila tijelo, isto je tako nemilosrdna bila i ova zapovijed da puþe ustranu. Zastenjao je i nastavio puzati – i zaista uspio je puzati, baš kao i maloprije dok je puzao posve ravno. Tek se bio priviknuo na novi smjer, kad pade zapovijed da okrene na suprotnu stranu. Zastenjao je i krenuo na drugu stranu. I onamo je bilo jednako muèno napredovati, a pred sobom nije vidio ni svjetla, ni kraja tunela. Isti onaj glas zapovjedi mu da skrene udesno, ali malo brþe. Odupro se laktovima i stopalima i, premda se zdesna pruþao neprobojan zid, on je ipak uspio kroza nj propuzati. Tada mu zapovjediše da što brþe skrene ulijevo – sad više nije oklijevao i razmišljao nego je odmah krenuo laktovima ulijevo i u tome takoþer uspio. Nепrestano je zapinjao vratom,

a bolovi su mu odjekivali u glavi. Nikada se još nije ovoliko namučio u životu i najstrašnije æe biti ako umre ne ispuzavši napolje.

Ali odjednom su mu noge olakšale, olakšale kao da ih je netko napuhao zrakom, i počele su se dizati uvis, dok su mu prsa i glava svejednako ostali priljubljeni uz tlo. Osluhnuo je – više nije bilo nikakvih zapovijedi. Palo mu je na pamet da bi se mogao ovako izvući: neka se noge dignu sve do vrha cijevi, on æe natraške puzati

158

za njima i tako se izvući. I zaista počeo uzmicati i, odupirući se o> dlanove – èudo da je imao snage – počeo puzati natraške, za nogama, i povlaèiti se kroz otvor. Otvor bijaše uzak a, što je naj-gore, sva krv mu je navalila u glavu, i on je pomislio da æe mu se glava raspuci i da æe ovdje izdahnuti. Međutim se još jednom lagano odgurnuo rukama o zid, ogulivši se po cijelom tijelu – i ipak se našao napolju.

Sjedio je na dimnjaku, usred nekog gradilišta na kojemu nije bilo ljudi, jer je radni dan zacijelo već prošao. Svuda uokolo blatna i moèvarna zemlja. Sjedio je na dimnjaku i odmarao se – i odjednom primijetio da pokraj njega sjedi djevojka u prljavoj radnièkoj odjeći, glava joj nepokrivena, slamnata kosa rašèupana i u njoj nema ni èešljica, ni šnale. Djevojka ga nije gledala nego je samo mirno sjedila, ali je znao da očekuje njegovo pitanje. Isprva se uplašio, a zatim shvatio da se ona još više boji njega nego on nje. Nije mu se ni najmanje razgovaralo, ali je ona toliko išèekivala njegovo pitanje, da je napokon upitao:

– Curo, gdje ti je majka?

– Ne znam – odgovori djevojka, zagleda se pred noge i stade gristi nokte.

– Kako ne znaš? – ljutio se on. – Moraš znati. I moraš mi otvoreno reći. I sve napisati, taèno, kako jeste ... šta šutiš? Još te jednom pitam: gdje ti je majka?

– Ja sam to vas htjela pitati – pogleda ga djevojka. Pogledala ga je, i vidje da su u nje oèi vodene. Odmah se

nekako osupnuo i nekoliko puta mu je sinulo, ali ne nekoliko puta zaredom već u jednom jedinom hipu, sinulo mu da je to kærka jedne radnice na preši, Gruše, koju su strpali u zatvor zbog toga što je govorila protiv Vođe naroda. Sjetio se da mu je ta kærka donijela netaèno ispunjen anketni listić, da je zatajila podatke,, a on ju je pozvao i zaprijetio je da æe je predati sudu zbog tih lažnih podataka – i ona se otrovala. Otrovala se, ali sad mu je odjednom bilo jasno, gledajuć i joj kosu i oèi, da se zapravo utopila. Isto mu je tako sinulo da je njoj jasno tko je on. I shvatio je da je i on mrtav, ako ona, kao utopljenica, sjedi pokraj njega. I oblio ga je znoj: otro ga je i rekao joj:

– Ala je vrućina! Ne znam gdje bih se mogao napiti vode?

– Ondje – pokazala djevojka glavom.

Pokazala je prema nekakvu koritu ili sanduku, punom ustajale kišnice i zelenkaste ilovaèe. I tada mu je opet sinulo da se upravo te vode ona i nagutala pa da bi htjela da se i on zagrcne i udavi. Ali ako je to njena želja, onda je on još živ?

– Znaš šta – lukavo æe on da bi je se otarasio. – Odi i pozovi mi predradnika.

Neka mi donese èizme, jer kako æu ovako ići?

Djevojka klimnu, skoèi s dimnjaka i zagaca po lokvama, još uvijek onako neoèešljana i musava, u kombinezonu i u èizmama, kako su već obučene djevojke na gradilištu.

Bio je toliko žedan da je èak odlučio srknuti iz onoga korita. Neæe mu biti ništa ako malo popije. Sišao je i zaèudio se, osjetivši da mu se po blatu nimalo ne kliže. Zemlja pod nogama bijaše nekako neodređena. I sve ostalo uokolo bilo je neodređeno, a u daljini se ništa nije vidjelo. Mogao je krenuti dalje ali se odjednom

uplašio, jer mu se učinilo da je izgubio važan dopis. Pregledao je džepove, i to sve džepove odjednom, mnogo brže nego su ruke i stizale, i shvatio da ga je zaista izgubio.

Uplašio se, silno se uplašio zato što u današnje vrijeme ovakve dopise nitko ne smije proèitati. Mogao bi imati velikih neprilika. I odmah mu je bilo jasno gdje ga je izgubio – dok se izvlaèio iz cijevi. Brzo se vratio. Ali nikako da nađe

ono mjesto. Nikako da ga prepozna. I cijevi uopće nije bilo. Ovamo-onamo motali su se sad neki radnici. To i jeste bilo najgore – mogli bi oni pronaći dopis. Svi su ti radnici bili mladi i njemu nepoznati. Neki momak u zavarivačkoj bluzi od cerade, postavljenih ramena, zastade i pogleda ga. Zašto ga je tako gledao? Možda je on našao dopis?

– Ėuj, momèe, da nemaš šibice? – zapitat æ Rusanov.

– Pa ti ne pušiš – odgovori zavarivaè. (Svi znaju! Odakle to znaju?)

– Trebaju mi šibice .za nešto drugo.

– Za što drugo? – oštro ga je motrio zavarivaè. I jeste zbilja glupo odgovorio! Bio je to tipièni odgovor sabotera. Još bi ga mogli ovdje zgrabiti – a dotle æ netko naći dopis, šibice je i tražio zbog toga da bi taj dopis spalio.

Momak mu je prilazio sve bliže i bliže, Rusanov se silno uplašio predosjeæajuæi nepriliku. Momak mu se zagledao u oèi i rekao glasno i jasno:

– Buduæi da mi je Jeljèanska povjerila kærku, slutim da se osjeæa krivom i da oèekuje da æ je uhapsiti.

– Rusanov groznièavo zadrhta:

– Odakle vi to znate?

(Zapitao je, iako je bilo jasno da je momak maloprije proèitao njegovu prijavu: bile su to doslovno rijeèi iz onoga dopisa!)

Ali zavarivaè ništa nije odgovorio, nego je pošao svojim putem. I Rusanov se ušeptrljio. Bio je siguran da je ovdje negdje u blizini izgubio prijavu i da je treba što brže naći!

Jurio je amo-tamo između nekakvih zidova, skretao iza ugla, srce ga je preticalo, ali noge ga nisu stizale, noge su se kretale posve polako, oèaj jedan! Tada je odjednom ugledao papir! Odmah je pomislio da je to njegov dopis. Htio je potrèati, ali noge ni da se maknu s mjesta. Tada se sagnuo i pošao prema papiru èetveronoške bauljajuæi, uglavnom na rukama. Samo da ga tko ne pre-tekne! Samo da tko ne bude brži od njega i zgrabi mu dopis pred nosom! Sve bliže i bliže ... I napokon je pograbio papir! To je njegov dopis! Ali u prstima više èak nije imao ni toliko snage da bi ga mogao razderati, nego se sruèio nièice da se odmori a papir gurnuo poda se.

I tada mu se netko dotaknuo ramena. Odluèio je da se ne okreæe i da ne vadi papira ispod sebe. Ali je dodir na ramenu bio blag, zacijelo ženski, i Rusanov zakljuèi da æ to biti drugarica Jeljèanska glavom.

– Prijatelju! – blago æ ona, oèito mu se nadnoseæi nad uho.

– Slušajte prijatelju, recite, gdje mi je kær? Gdje ste mi je -sklonili?

– Ona je na dobrom mjestu, Jelena Fjodorovna, ne brinite!

– odvрати Rusanov, ali ne okrene glave prema njoj.

160

– Na kojem mjestu?

– U sirotištu.

– U kojem sirotištu? – nije ga preslušavala i glas joj je tužno zvuèio.

– Ne bih znao, zaista, – Htio joj je iskreno odgovoriti, ali nije ni sam znao: nije je on onamo uputio, a možda su je veæ i odande preselili.

– Pod mojim prezimenom? – pitala ga je gotovo nježno, negdje iza leða.

– Nije – sažali se Rusanov. – Takav je propis: prezime se mijenja. Ja tu ništa ne mogu, takav je propis.

Ležao je i sjeæao se kako je oboje Jeljèanskih gotovo volio. Nije ih ni zbog èega mrzio. I kad je prijavio muža, bilo je to samo zato što ga je zamolio Ėuhnenko, kome je Jeljèanski smetao na poslu. Pošto je strpao muža u zatvor, Rusanov se iskreno brinuo o ženi i kærki i, poslije, kad je i ona oèekivala da æ je uhapsiti, povjerila mu je kærku. Samo se više nikako nije mogao sjetiti zašto je podnio prijavu i protiv kærke.

Okrenuo se na zemlji da bi je pogledao, ali nje nije bilo, nije joj bilo ni traga (uostalom, ona je umrla, kako bi i bila ovdje), a mjesto toga ga je strašno zaboljela desna strana vrata. Ispravio je glavu i ostao ležati. Bilo mu je potrebno da se odmori – umorio se kako se još nikada nije umorio! Cijelo mu je tijelo pucalo.

Ležao je u nekakvu rudnièkom rovu ili galeriji, ali su mu se oèi bile svikle na tamu, i on je primijetio pokraj sebe na tlu telefonski aparat zasut sitnim

antracitom. Silno se tome zaèudio –! otkud da se ovdje stvori telefonski aparat? Je li ukljuèen? Ako jest, mogao bi okrenuti broj i zatražiti da mu donesu neko piæe. I da ga odvedu u bolnicu.

Skinuo je slušalicu, ali umjesto uobièajena signala zaèu se snažan i služben glas:

– Drug Rusanov?

– Da, ja sam – živnu Rusanov (nekako se odmah nasluæivalo da taj glas dolazi odozgo, a ne odozdo).

– Svratite u Vrhovni sud.

– U Vrhovni sud? U redu, svakako! Evo me odmah! !– i on veæ htjede odložiti slušalicu, ali se prisjeti: – Oprostite, u koji Vrhovni sud – u stari ili novi?

– Novi – odgovoriše mu hladno. – Požurite se. I odložiše slušalicu.

Sad se istom sjetio da je stari sud smijenjen i kleo je samoga sebe što je uopæe dirao tu slušalicu! Nema više Matulevièa... nema Klopova! ... Èak i Berije više nema! ... Kakvo je to vrijeme!

Kako bilo da bilo, trebalo je onamo poæi. Inaèe ne bi imao snage da ustane, ali kad su ga oni zvali, trebalo je ustati. Upeo je sva èetiri uda, dizao se i padao kao tele kad uèi hodati. Istina, nisu mu odredili vrijeme kada æe ga primiti, ali su rekli: »Požurite.« Napokon, držeæi se za zid, ustade na noge. I tako je odbatrgao na slabašnim nesigurnim nogama, držeæi se cijelo vrijeme za zid, Tko zna zašto, bolio ga je i vrat.

Išao je i mislio: neæe mu valjda suditi? Ne bi valjda mogli biti tako okrutni: da mu sude poslije toliko godina? Ah, te promjene u Vrhovnom sudu ne slute na dobro!

11 Odjel za rak

161

Ma koliko da je cijenio i poštovao najvišu državnu sudsku instancu, nije mu preostalo drugo nego da se i ondje brani. I usudit æe se braniti!

Zna šta æe im reæi: nisam ja donosio presude! Nisam ja èak ni vodio istrage! Ja sam samo dojavljivao svoje sumnje. Ako u javnom nužniku naðem komadiæ novina s rastrganom slikom Voðe, moja je dužnost da te novine predam i da upozorim.

Istražitelj postoji zato da bi ispitao šta je posrijedi! Možda je obièna sluèajnost, a možda i nije. Istraga je zato da bi istina došla na vidjelo! A ja sam samo vršio svoju obiènu graðansku dužnost.

I još æe im reæi: sve ove godine bilo je potrebno ozdravljati naše društvo!

Moralno ga ozdravljati! A to je nemoguæe postiaæi ako ga ne proèistiš. A èistku mogu provesti samo oni kojima se ne gadi smetijarnik.

Što su iz njega izbijali jaèi argumenti, to se više zagrijavao i spremio da im svašta izgovori. Èak mu je sad bilo stalo da što prije stigne, da ga što prije pozovu i da im može jednostavno do viknuti:

– Nisam to radio samo ja! Zašto sudite baš meni? Tko nije radio? Tko bi se održao na položaju da nije pomagao?! ... Eto kako je prošao Guzun!

Upeo se, èinilo mu se kao da veæ vièe, ali je onda shvatio da zapravo ne vièe, nego mu se samo napuhalo grlo. I boljelo ga.

Kao da nije više bio u rudniku, nego u obiènu hodniku; odostraga ga je netko zovnuo:

– Paška! Jesi li bolestan? Što se tako vuèeš?

Prenuo se i, kako mu se èinilo, hodao poput zdrava èovjeka. Okrenuo se da vidi tko ga je zvao – bio je to Zvejnek, u vojnièkoj bluzi i opasaèu.

– A kamo æeš ti, Jane? – zapita Pavel i zaèudi se što mu je drug tako mlad. On je zapravo i bio mlad, samo koliko je vremena odonda prošlo?

– Kako: kamo? Kamo i ti, na komisiju.

– Na kakvu komisiju? – domišljao se Pavel. Njega su naime bili pozvali na neko drugo mjesto, ali se više nije mogao sjetiti kamo.

Pošao je ukorak sa Zvejnekom, hrabro, brzo, mladenaèki. I osjetio je da mu još nema dvadeset godina, da je neženja,

Prolazili su kroz veliku službenu zgradu u kojoj su iza nizova pisæaih stolova sjedjeli intelektualci – stare knjigovoðe s bradama kao u popova i s kravatama; inženjeri s malim èekiæima na znaèkama u zapuèku; starije žene nalik na dame; mlade daktilografkinje, našminkane u suknjama do iznad koljena. Tek što su

Zvejnek i on ušli, zvonko lupkajuæi cipelama, svih tih trideset ljudi okrenulo se prema njima, neki su naèas ustali, drugi su se sjedeæki klanjali, a svi odreda su ih ispræali glavom i lica su im odavala strah. A Pavelu i Janu je to laskalo.

Ušli su u drugu sobu i pozdravili se s ostalim èlanovima komisije te sjeli za stol prekriven crvenim stolnjakom.

– Hajde, puštajte ih po redu! – zapovjedi predsjednik Venj-ka. I prva uðe teta Gruša iz odjela preša.

162

– Šta æeš ti ov'dje, teta Grušo? – zaèudi se Venjka. – Pa mi proèišæavamo administraciju, šta æeš ti ovdje? Ili da nisi možda upala u administraciju? Svi se nasmijaše.

– Nije, nego znaš – ne uplaši se teta Gruša – kærka mi brzo raste pa bi je trebalo primiti u vrtiæ, šta kažete?

– Dobro, teta Grušo! – viknu Pavel. – Napiši molbu, mi æemo urediti. Smjestit æemo ti kærkicu! A sad nam ne smetaj, moramo proèistiti inteligenciju!

I pruži ruku da nalije vodu iz vrèa – ali vrè je bio prazan. Klimnu glavom susjedu da bi mu dohvatio vrè s drugog kraja stola. Ali je i taj vrè bio prazan. A bio je tako æedan da rmi je grlo gorjelo.

– Vode! – zaklinjao je. – Vode!

– Odmah – reèe doktorica Ganhart – odmah æe vam donijeti vode.

Rusanov otvori oèi. Lijeènica je sjedila kraj njega na krevetu.

– U ormariæu imam kompota – tiho izgovori Pavel Nikola-jeviè. Tresla ga je groznica, pucale su mu kosti a u glavi mu strašno tuklo.

– Dobro, dat æu vam kompota – nasmiješi se Ganhartova tankim usnama. Otvorila je noæni ormariæ, izvadila bocu kompota i šoljicu.

Napolju se nazrijevalo veèernje sunce.

Pavel Nikolajeviè pogleda ispod oka kako mu Ganhartova nalijeva kompot. Da mu ne bi nešto usula.

Kiselo-slatki kompot bio je vrlo ugodan. Pavel Nikolajeviè je, ne dižuæi se s jastuka, iz ruke lijeènice ispio cijelu šoljicu.

– Danas mi je bilo loše – potuži se on.

– Nije, dobro ste podnijeli – ne složi se Ganhartova. – Jedino što smo vam poveæali dozu.

Nova sumnja pecnu Rusanova.

– I zar æete mi svaki put uveæavati?

– Sad æe ostati cijelo vrijeme jednaka. Naviknut æete se i bit æe vam lakše.

– A Vrhovni... ? – poèe on i umuknu.

Veæ mu se sve brkalo u glavi i nije znao što je java, što tlapnja u snu.

163

'i !l

17

KORIJEN SA ISIK-KULA

Vera Korniljevna je bila zabrinuta kako æe Rusanov podnijeti cijelu dozu i u toku dana nekoliko puta ga je obilazila i zadržala se èak kad je bila gotova s poslom. Možda i ne bi dolazila tako èesto da je dežurala Olimpijada Vladislavovna, kako je bilo predviðeno po rasporedu, ali su tu sestru ipak povukli na teèaj za sindikalne blagajnike, pa je mjesto nje danas dežurao Turgun, u koga se baš nije mogla pouzdati.

Rusanov je teško podnio injekciju, ali njegovo stanje nije ipak zabrinjavalo. Odmah poslije injekcije uzeo je sredstvo za spavanje i nije se više budio, ali se nemirno prevrtao, bacakao i jeèao. Svaki put bi Vera Korniljevna zastala kraj njega da ga pogleda i da mu opipa bilo. Grèio se i onda opet protezao noge. Lice mu bijaše crveno, mokro. Bez naoèala, njegova glava na jastuku nije imala onaj strogi šefovski izraz. Rijetka bijela kosa, koja još nije ispala, žalosno se slijepila uz tjeme.

Ali, kad je veæ toliko puta ulazila u sobu, Vera Korniljevna je uz put obavljala i druge poslove. Dala je otpusnicu Poduevu, koji je dotle slovio kao sobni starješina i premda ta dužnost nije imala nikakve svrhe, ipak je trebalo

odrediti njegova zamjenika. Maknuvši se od Rusanova, ona priđe njegovu susjedu i reče:

– Kostogutove, od danas ste vi sobni starješina. Kostogutov je ležao odjeven na pokrivaču i čitao novine (Ganhartova je već drugi put navraćala, a on je još jednako čitao novine).

Pribojavajući se uvijek kakva njegova ispada, Ganhartova je popratila svoje riječi laganim smiješkom, kao da mu želi pokazati da i za nju to nema nikakva značenja. Kostogutov odvoji od novina veselo lice i, ne znajući kako bi najbolje pokazao koliko poštuje liječnicu, privuče dugačke noge, koje su dotle bile ispružene do ruba postelje. Vidjelo se da je dobronamjerno raspoložen, i on reče:

– Vera Korniljevna! Vi biste htjeli da mi nanesete težak moralni udarac. Ni jedan upravitelj nije bez greški, a ponekad mu se još i osladi vlast. Zato sam ja, razmišljajući godine i godine, odlučio i zavjetovao se da nikada više neću preuzeti nikakvu upraviteljsku dužnost.

164

i

– Znači da prije jeste? Je li bila visoka? – i nju je zabavljalo razgovarati s njime.

– Vrlo visoka – bio sam zamjenik komandira voda. Ali praktički još i više od toga. Moga komandira voda su zbog savršene gluposti i nesposobnosti morali uputiti na kurs izobrazbe, poslije kojega će dobiti ništa manje nego položaj komandira baterije – ali se neće više vratiti u naš divizion. Drugog oficira, kojega su bili poslali mjesto njega, odmah su prebacili u politički odjel. Komandir mog divizona nije se bunio jer sam ja bio sasvim pristojan topograf, i čekali su me slušali. Tako sam, iako po činu samo stariji narednik, dvije godine bio v. d. komandira voda – sve od Elca do Frankfurta na Odri. I, ma koliko to zvučalo smiješno, bile su to najbolje godine u mom životu. Činilo mu se da je nekako nepristojno sjediti podvijenih nogu pa ih on spusti na pod.

– Eto, vidite – veseo smiješak nije silazio s lica doktorice Ganhart i dok ga je slušala, i dok je sama govorila. – Zašto onda odbijate? Opet će vam biti lijepo.

– Krasna logika! A demokracija? Vi kršite principe demokracije; bolesnici iz sobe nisu me izabrali, birači čak i ne znaju moju biografiju ... Uostalom, ne znate je ni vi...

– Ispričajte mi je.

Cijelo je vrijeme tiho govorila, pa i on spusti glas kako bi ga samo ona čula. Rusanov je spavao, Zadirko je čitao, ležaj Podueva je već bio prazan – i gotovo ih nitko nije slušao.

– Vrlo bi dugo trajalo. Osim toga mi je neugodno što ja sjedim, a vi stojite. Tako se ne razgovara sa ženama. Ali bilo bi još gluplje kad bih se sada, kao vojnik, ukipio ispred kreveta. Najbolje da vi sjednete na moj ležaj, izvolite.

– Trebalo bi zapravo da idem – reče ona i sjede na rub kreveta.

– Znae, Vera Korniljevna, u životu sam najviše i stradao zbog toga što sam se zalagao za demokraciju. Pokušao sam zavesti demokraciju i u vojsci – bio sam naime drzak prema starješinama, pa me trideset i devete nisu uputili u školu, nego sam ostao redov. A poslije, četrdesete, stigao sam do škole, samo sam i ondje nešto odbrusio, pa su me opet izbacili. Istom godine četrdeset i prve završio sam podoficirski tečaj na Dalekom istoku. Istini za volju, strašno me je smetalo što ja nisam oficir, dok su svi moji drugovi već postali oficiri. U mladosti te se to nekako teško doima. Ali sam ipak više od toga cijenio pravednost.

– Imala sam jednog dobrog prijatelja – reče Ganhartova gledajući u pokrivač – koji je doživio istu sudbinu: bio je vrlo obrazovan i ostao redov. – Među njima se na nekoliko časaka zavukla šutnja, i ona je podigla pogled. – Nego, vi ste i danas ostali isti.

– Kako mislite: redov ili obrazovan?

– Drzak. Eto, recimo, kako uvijek razgovarate s liječnicima. A osobito sa mnom.

Upitala ga je strogo, ali strogost Vere Ganhart bila je èudna, ispunjena blagošæu, kao i sve njene rijeèi i pokreti. I to ne nekom maglovitom blagošæu, nego melodioznom blagošæu, punom sklada.

165

– S vama? Ja s vama razgovaram nevjerojatno pristojno, najpristojnije što znam, iako to vi možda ne primjećujete. Jedino ako ne mislite onaj prvi dan, ali vam mora biti jasno kako mi je onda bilo gusto. Umirao sam, a jedva su me pustili iz kotara. Dopotovao sam ovamo, ovdje mjesto studeni lijeva kiša kao iz kabla, a ja imam krznene èizme pod rukom, jer je kod nas bilo užasno hladno. Kabanica mi se smoèila da bi se moglo iz nje cijediti. Èizme sam dao u garderobu, sjeo na tramvaj i krenuo vi stari dio grada da obiðem svog vojnika, èiju sam adresu dobio još na frontu. Veæ se bilo smrklo i cijeli me tramvaj odgovara: ne idite onamo, zaklat æe vas! Kad su poslije amnestije pedeset i treæe godine pustili svu bagru, više ih nitko ne može poloviti. Osim toga nisam bio siguran je li moj vojnik još ondje a adresa je bila takva da je nitko nije znao. Poðem ja od hotela do hotela. Takva su divna predvorja u tim hotelima da me naprosto bilo stid uæi, a u ponekima je èak bilo mjesta, ali gdje god mjesto legitimacije pružim svoju prognanièku propusnicu, svi odmah vele: »Ne, ne može!« I šta da radim.

Bio sam spreman da umrem, ali zašto da baš umrem na ulici?

Oдох ja pravo u miliciju: »Èujte, ja pripadam vama. Smjestite me negdje da prenoæim.« Petljaju oni, kažu: »Poðite u èajdži-nicu i prenoæite, jer ondje ne treba dokumenata.« Ali nisam našao èajdžinice, i opet sam se uputio na kolodvor. Ondje ne možeš spavati, svaki èas dolazi milicioner i tjera te. Ujutro doдох u vašu ambulantu. Stanem u rep. Pogledaju me i kažu: odmah u krevet. Sad opet iz tramvaja u tramvaj, pa na drugi dio grada – u komandu. U cijelom Sovjetskom Savezu bio je radni dan – ali je komandant otišao, fuæka se njemu. Poruke za prognanike, naravno, nikakve ne ostavlja: možda dođe, možda i ne dođe. Onda mi pade na pamet: ako ovdje ostavim svoju propusnicu, možda mi moje èizme na kolodvoru više neæe izdati. Dakle, opet iz tramvaja u tramvaj, pa na kolodvor. Svako putovanje tramvajem – sat i po.

– Ne sjeæam se da sam vidjela èizme na vama. Zar ste ih imali?

– Ne sjeæate se zato što sam ih na kolodvoru odmah prodao nekom èovi. Mislim ja, ovu æu zimu ionako preležati u klinici, a do iduæe živ neæu dogurati. Onda opet natrag u komandu! Samo za tramvajske karte sam potrošio deset rubalja. Onda još cijeli kilometar treba gacati po blatu, boli me, ali ja, idem li, idem. I vuèem sa sobom vreæu. Hvala bogu, vratio se komandant. Pružam mu ja dozvolu moje kotarske komande, pokazujem uputnicu vaše ambulante, i on stavi znak: možeš u bolnicu. I krenem ... Ali ne odmah k vama, nego u centar. Vidio sam na plakatima da se daje »Trnoružica«.

– Ah, tako dakle? Znaèi, vi ste još išli na balet? E, da sam znala ne bih vam dala krevet! Ne bih!

– Vera Korniljevna, ala bi to bilo divno! Da prije smrti još jednom vidim balet! Kad i ne bih umro, ionako ga u vjeènom progonstvu nikada ne bih vidio. Ali, do đavola, nisam imao sreæe! Promijenili su predstavu! Mjesto »Trnoružice«, daje se »Agu-Vali«.

Ganhartova se bezglasno smijala i vrtjela glavom. Zbilja joj se sviðala ova samrtnikova ideja o baletu, neobièno joj se sviðala.

166

– Šta da se radi? U Konzervatoriju se davao diplomski koncert neke pijanistice. Ali je to daleko od kolodvora, i ni krajièak sjedala me ne bi više zapao. A kiša, lijeva li, lijeva! Nema mi druge nego da se javim u bolnicu. Doðem ovamo: »Nema mjesta, treba prièekati nekoliko dana.« A neki kažu: èeka se ovdje i po sedam dana. Gdje da èekam? Šta mi je preostalo? Propao bih da nemam logorskog iskustva. A vi ste mi još htjeli odnijeti moje dokumente, je li?... Kako bih onda mogao drugaèije s vama razgovarati?

Bilo je sada ugodno prisjeæati se te zgone, i oboje su se smijali.

Dok je on prièao, nije se nimalo naprezao duhom, jer je cijelo vrijeme mislio o neèemu drugom: ako je medicinski fakultet završila 1946, onda joj je sad najmanje trideset i jedna godina, gotovo da mu je vršnjakinja. Zašto mu se Vera

Korniljevna èini mlaðom od Zoje kojoj su dvadeset i tri godine? Ne u licu, nego u vladanju: neodluèna je, stidljiva. Gotovo da bi se moglo posumnjati da možda još nije... Da je... Pažljiv pogled može po najneuhvatljivi-vijim sitnicama u vladanju prepoznati takve žene. Ali Ganhartova je uda ta. Prema tome ... ?

A ona ga je promatrala i èudila se zašto joj se isprva uèinio onako zloæudan i grub. Imao je, istina, mraèan pogled i oštre crte, ali je znao govoriti i gledati vrlo prijazno i veselo – kao, eto, sada. Vjerojatno je uvijek mogao da se vlada i ovako i onako, pa je birao prema okolnostima.

!– Što se tièe balerina i krznenih èizmi, to sam progutala – nasmiješi se ona, ali šta je s vašim cokulama? Vi dobro znate da ste drsko narušili naše propise zadržavši cipele.

I ona stisnu oèi.

– Opet propisi – isceri se Kostogutov. – Ali je èak i u zatvoru dopušteno da se ljudi prošetaju. Ne mogu ja bez šetnje, nikada se neæu izlijeèiti. Neæete mi valjda oduzeti svježi zrak?

Jest, šetnju je on zbilja volio. Dugo se šetao poboènim i usamljenim stazama bolnièkog naselja – Ganhartova ga je vidjela više puta. U takvoj prilici bio je vrlo neobiène vanjštine. Od gardero-bijerke je izmolio loše sašiven ženski kaput, koji muškarcima nisu davali, jer ih nije bilo dovoljno. Preširoke skutove on bi duboko uvukao jedan u drugi, utegnulo se širokim vojnièkim remenom s preðicom u obliku zvijezde, pregib kaputa maknuo ustranu s trbuha, ali mu se kaput svejedno dolje rastvarao; osim toga, na nogama je imao vojnièke cokule, na èupavoj crnoj glavi nije imao nikakve kape i koraèao je dugaèkim èvrstim koracima, neki put polako, neki put brzo, promatrajuæi kamenje pod nogama, sve dok ne bi došao do granice koju je sebi odredio i na tom se mjestu uvijek okretao. Ruke su mu uvijek bile prekrížene na leðima. I uvijek je bio sam, bez društva.

– Ovih se dana oèekuje inspekcija Nizamutdina Bahramo-vica, i znate li što æe se dogoditi ako vidi vaše cokule? Ja æu dobiti pismenu opomenu.

Opet nije ništa zahtijevala, nego ga je naprosto molila, èak kao da mu se tužila. I sama se èudila kako se odnosila prema njemu: èak i ne kao prema sebi ravnome, veæ kao sa starijim i uglednijim, onako kako se nikada nije vladala prema bolesnicima.

167

Kostogutov ju je clodirnuo svojom šaèetinom, kao da je umiruje!

– Vera Korniljevna, sto posto vam jamèim da ih neæe naæi! Neæe ih na meni vidjeti èak ni u predvorju.

– A u vrtu?

– Neæe znati da sam s njegova odjela! Znate šta, hajde da se našalimo i da napišemo anonimnu prijavu protiv mene, u kojoj æe stajati da skrivam cipele, on æe doæi s bolnièarkama, tražit æe na sve strane – i ništa neæe naæi.

– Zar je u redu pisati prijave? – ona opet sklopi oèi.

Još nešto: zašto je rumenila usne? Bilo je to za nju odviše prostaèki i nije joj pristajalo. On uzdahnu:

– Ali pišu, Vera Korniljevna, i te kako pišu! I uspijeva im. Rimljani su govorili da jedan svjedok nije svjedok. A u dvadesetom stoljeæu je i jedan – previše, ne treba ni jedan.

Ona svrnu pogled. Teško je bilo o tome ovdje razgovarati.

– Pa kamo æete ih onda sakriti?

– Cokule? Ima desetak naèina, svaki za drugo doba. Može se staviti u hladnu peæ, može se na uzici objesiti ispod prozora. Ne brinite vi!

Morala se nasmijati i bila je sigurna da æe se on zbilja izvuæi.

– Ali kako ste uspjeli da vam ih ne oduzmu prvoga dana?

– To je bilo vrlo jednostavno. U sobici gdje sam se presvlaèio stavio sam ih za vrata. Bolnièarka je sve ostalo potrpala u vreæu s ceduljom i odnijela u glavno skladište. Kad sam izašao iz kupaonice, zamotao sam ih u novine i ponio.

Baš su razgovarali o kojekakvim glupostima. Zašto je ona ovdje sjedila za svog radnog vremena? Rusanov je nemirno spavao, sav u znoju, ali je ipak spavao i nije povraæao. Ganhartova mu je još jednom opipala bilo i veæ krenula iz sobe, kad se opet neèega prisjetila i ponovo obratila Kostogutovu:

- Onda, dobivate li već dopunski obrok?
- Ni govora – planu Kostogutov.
- Onda ćete ga dobivati od sutra. Svaki dan dva jajeta, dvije šoljice mlijeka i pedeset grama maslaca.
- Šta kažete? Vjerujem li vlastitim ušima? Pa u životu me nikad tako nisu hranili... Uostalom, da znate da je to pravedno. Za ovu bolest čak ni od osiguranja ništa ne dobivam.
- Kako to?
- Vrlo jednostavno. Zbog toga, čini se, što nisam član sindikata potrebnih šest mjeseci. Prema tome nemam nikakvih prava.
- Aj, aj! Ali zašto?
- Slušajte, naprosto sam se odvikao od ovoga života. Kad su me pustili s robije, morao sam znati da se treba što prije upisati u sindikat, je li tako? S jedne strane je tako spretan, a s druge – tako nesnalažljiv. Taj dopunski obrok Ganhartova mu je pokušavala vrlo uporno izboriti, nije to bilo lako ... Ali treba ići, ovako bi mogla brbljati cijeli dan. Već je bila na vratima, kad joj on podrugljivo dovikne:
- Slušajte, da vi to mene ne potkupljujete kao novog starješinu? Sad će me još gristi savjest što sam se prvi dan dao podmititi! ...

168

t f

Ganhartova je izišla.

Ali poslije ručka, opet je morala otići Rusanova. Dotle je saznala da će primarijus najavljenju inspekciju obaviti već sutra. Tako joj je iskrsnuo novi posao: treba pregledati noćne ormariće po bolničkim sobama, jer je Nizamutdin Bahramović iznad svega pazio da po tim ormarićima ne bude mrvica, suviše hrane, a najviše bi volio da u njima i nema ničega drugoga osim bolničkog kruha i šećera za doručak. Isto je tako pazio i na čistoću – i to tako pedantno da mu nijedna žena ne bi bila ravna.

Kad se uspela na prvi kat, Vera Korniljevna je zbacila glavu i pogledala stropove u prostoriji. U kutu, iznad Sigbatova, ugledala je paučinu (izvana je dopiralo više svjetla jer se promolilo sunce). Ganhartova pozva bolničarku Jelizavetu Anatoljevnu: tko zna zašto, baš su nju uvijek zapadali ovakvi poslovi – i reče joj, pokazavši paučinu, da do sutra treba sve očistiti i oprati. Jelizaveta Anatoljevna izvadi naočale iz džepa, natakne ih i reče:

– Zamislite, zbilja, imate pravo. Strašno! – skide naočale i bez naočala počeo po ljestve i četku. Uvijek je spremala bez naočala.

Ganhartova opet uđe u mušku sobu. Stanje Rusanova bilo je nepromijenjeno, i on se znojio u vrućici, ali mu je bilo nešto slabije tuklo; Kostogutov je upravo obuo cipele, navukao ogrtač i spremao se u šetnju. Vera Korniljevna je saopćila svima pacijentima da je sutra na redu značajna inspekcija i zamolila ih da sami uredi noćne ormariće, prije nego ih ona osobno pregleda.

– Počet ćemo od starješine! – rekla je.

Nije trebalo početi od starješine, i ona zapravo nije znala zašto je opet krenula pravo u njegov kut.

Vera Korniljevna sastojala se od dva trokuta koji su se doticali vrhovima: donji trokut je bio širi, gornji uži. Opseg struka bio joj je tako tanak da je čovjeka naprosto spopadala želja da je obujmi prstima i podigne u zrak. Ali Kostogutov nije ništa slično učinio nego je spremno pred njom otvorio svoj noćni ormarić:

– Izvolite.

– Oprostite – reče ona da bi mogla prići ormariću. On se maknu. Sjela je na njegov krevet, tik do noćnog ormarića i počela ga pregledavati.

Dok je ona sjedila, on joj je stajao iza leđa tako da joj je lijepo mogao promatrati vrat – jedan od onih vitkih posve izloženih vratova; kosa joj je bila srednje tamna i jednostavno ju je savila na zatiljku, bez ikakve pretenzije da ide u korak s modom.

Trebalo je da se nekako oslobodi tih svojih poriva. Nije u redu da mu baš svaka žena potpuno zavrti glavom. Eto, samo je malo sjedila s njime, razgovarala i otišla – a on je već nekoliko sati o njoj razmišljao, šta je nju briga za njega? Navečer će doći kući i zagrlit će je muž.

Trebalo se toga otresti! Ali otresti se nije mogao drugačije nego baš uz žensku pomoć.

I tako je on stajao i gledao je u zatiljak, u zatiljak, u zatiljak. Odostraga joj se ovratnik ogrtača naklobučio i vidjela se obla kost, najviša kost kralježnice. Bar kad bi je mogao pogladiti prstom..

169

– Ormarić vam je, jasno, jedan od najneurednijih u klinici – komentirala je dotle Ganhartova. – Mrvice, masni papir, pa još i duhan i rukavice. Kako vas nije stid? Sve æete to danas urediti.

A on joj je gledao u vrat i šutio. Izvukla je gornju ladicu i, isti tren, među kojekakvim sitnicama, primijetila bočicu tamne tekućine od jedno èetrdeset grama. Bočica je bila zaèepljena a kraj nje je, kao u putnom priboru, stajala plastična èašica i kapaljka.

– Šta vam je to? Lijek? Kostogutov malco zviznu:

– Ništa, glupost.

– Kakav je to lijek? Mi vam ga nismo dali.

– Pa šta onda? Zar ja ne mogu imati svoj?

– Dok ležite u našoj klinici, naravno da ga ne možete imati, a pogotovo ne bez našeg znanja!

– Nezgodno mi je reći... To je protiv žuljeva.

Ona je dotle okretala u ruci nepoznatu bočicu bez etikete pokušavajući je otvoriti da bi je pomirisala. I tada se Kostogutov umiješa. Svojim èvrstim šakama prekri obje njene ruke i odmaknu onu koja je htjela izvaditi èep. To vjeèito prepletanje ruku, neizbježni nastavak razgovora ...

– Oprezno – upozori je on posve tiho. – Treba dobro paziti. Ne smije se proliti na prste. A ne smije se ni mirisati.

I blago joj oduzme bočicu.

Ovo je sad zbilja prelazilo svaku granicu, to više nije bila šala!

– Šta je ovo? – namršti se Ganhartova. – Neka kiselina? Kostogutov sjedne do nje i reèe službeno i posve tiho:

– Vrlo jaka. To je korijen iz Isik-Kula. Opasno ga je pomirisati – ili u otopini, ili dok je suh. Zato sam ovako zaèeplio. Ako ti je korijen prošao kroz ruke, a ruke poslije ne opereš i, zabora-vivši, sluèajno ih lizneš – možeš umrijeti.

Vera Korniljevna se uplašila.

– Pa šta æe vam to?

– Baš sam nadrljao – progunđa Kostogutov – i baš ste ga morali naći. Trebalo je da ga bolje sakrijem... Nego, ja sam se njime lijeèio, a i sad ga koji put uzmem.

– Samo kao lijek? – upitno ga je promatrala. Sad više nije stiskala oèi, bila je samo lijeènik i ništa više.

Doimala se, naime, kao lijeènik, ali su joj oèi bile kavenasto--svijetle.

– Samo kao lijek – iskreno æe on.

– A da vam to možda nije ... za svaki sluèaj? – nije mu ona vjerovala.

– E pa, ako baš hoæete, kad sam putovao ovamo pomišljao sam na to. Da se suviše ne muèim... Ali, kako su mi bolovi prestali, više ne mislim tako. A kao lijek ga i dalje uzimam.

– Potajno, kad vas nitko ne vidi?

– A šta mogu kad èovjeku ne dopuštaju da živi slobodno. !Svagdje su nekakvi propisi, je li tako?

– I koliko ste kapljica uzimali?

– Doza raste i pada. Prvo raste od jedne kapi do deset, onda pada od deset na jednu – uz desetodnevni prekid. Sad je upravo prekid. Istinu da vam kažem, ne vjerujem da su mi bolovi prošli samo od rendgena. Možda je i korijen pomogao.

170

Oboje su govorili prigušenim glasom.

– Od èega je napravljen rastvor?

– Od rakije.

– I sami ste ga napravili?

– Tako je.

- I kolika je koncentracija?
- Kolika... Dao mi èovjek pregršt i kaže: evo ti, ovo je za tri puta po pola litre. I ja sam razdijelio na tri dijela.
- Ali koliko je po težini?
- Nije on valjda vagao. Dao mi je onako, odoka.
- Odoka? Ovakav otrov! Ovo je akonit! Zamislite!
- A što da mislim – polako se veæ ljutio Kostogutov. – Kad biste vi umirali posve sama na cijelome svijetu, kad vas komanda ne bi puštala izvan sela, kao da biste vi onda razmišljali o – akonitu! I kolika mu je težina! Zna li vi, koliko sam mogao zaraditi zbog te pregršti? Dvadeset godina robije! Zato što sam se svojevremeno udaljio iz mjesta progonstva. A ja sam svejedno otišao. Stotinu i pedeset kilometara daleko. U brda. Ondje živi starac po imenu Kremencev, a bradica mu kao u akademika Pavlova, jedan od onih doseljenika s poèetka našeg stoljeæa. Pravi vraè! Sam skuplja korijenje i sam odreðuje dozu. U selu mu se svi rugaju, jer, napokon, nitko nije prorok u svojoj domovini. A dolaze mu ljudi iz Moskve i Lenjingrada. Bio je i dopisnik »Pravde«. Kažu da nije olako shvatio starca. A sad se proèulo da su ga uhapsili. Neke budale napravile pola litre rastvora i držali u kuhinji na otvorenom mjestu, pozvali o praznicima goste, a kako je uzmanjkalo rakije, gosti ušli u kuhinju, kad nije bilo domaæina, i ispili. Troje su umrli. Isto tako se u jednoj kuæi otrovala djeca. Je li starac tome kriv? On ih je upozorio ...
- Ali Kostogutov shvati da govori sam protiv sebe i zašuti. Ganhartova se uzruja:
- Baš lijepo! U bolnièkim sobama je zabranjeno držati otrovna sredstva!
- Apsolutno zabranjeno. Može se dogoditi nesreæa. Dajte mi ovamo boèicu.
- Ne dam – odbije on odlučno.
- Dajte! – ona ljutito sastavi obrve i pruži ruku prema njegovoj pesnici. Snažni prsti Kostogutova, koji su se mnogo naradili u životu, tako se stegnuše da se boèica uopæe više nije vidjela. On se nasmiješi:
- Neæe vam uspjeti. Nije se više mrštila.
- Ja znam kada ste u šetnji i mogu uzeti boèicu kad vas nema u sobi.
- Dobro da ste me upozorili, sad æu je bar sakriti.
- Spustit æete je na uzici kroz prozor? Šta mi onda drugo prcostaje nego da vas prijavim?
- Sumnjam da æete to uèiniti. Danas ste mi rekli da ste protiv prijava.
- Ali vi me naprosto prisiljavate na to!

171

- Prisiljavam vas da podnesete prijavu? Nije pošteno. Sigurno se bojite da æe rastvor popiti naš drug Rusanov. Neæu mu dati. Sklonit æu i dobro zamotati. Ionako æu se, kad odem odavle, opet lijeèiti korijenom, nego šta! Vi ne vjerujete u takav lijek?
- Naravno da ne vjerujem! To je mraèno praznovjerie i igra sa smræu. Ja vjerujem jedino u nauène metode koje su provjerene u praksi! Tako su me uèili. I tako misle svi onkolozi. Dajte ovamo boèicu.
- Ona mu je ipak pokušavala razmaknuti prste. Promatrao joj je ljutite oèi boje svijetle kave i ne samo što nije bio spreman da se tvrdoglavo prepire s njom, nego bi joj èak vrlo rado dao i tu boèicu, pa èak i cijeli ormariæ. Ali se teško odricao svojih naèela.
- Eh, eh, ta sveta nauka! – uzdahnu on. – Kad bi u njoj sve bilo tako besprijekorno, zar bi trebalo svakih deset godina nijekati stare zakone. U što mi predlažete da vjerujem? U te vaše injekcije? Zašto ste mi opet odredili nove injekcije? Kakve su to injekcije?
- Vrlo važne! Vrlo važne za vaš život! Vama treba spasiti život! – obraæala mu se sada vrlo uporno i iz oèiju joj je izbijalo gorljivo uvjerenje u ono što govori. – Nemojte misliti da ste ozdravili!
- Ne, recite vi meni jasnije! Kako one djeluju?
- Šta æe vam jasnije! One lijeèe. Spreævavaju širenje metastaza. Ako vam kažem jasnije, neæete shvatiti. .. Dobro, dajte mi sad boèicu, i ja vam dajem èasnu rijeè da æu vam je na odlasku vratiti!
- Doimao se vrlo smiješno: onako spreman za šetnju, u ženskom kaputu i utegnut opasaèem sa zvijezdom.

Ala je bila uporna! Neka ide do đavola i ta boèica, nije mu je žao, ima kod kuæe još deset puta toliko ovoga akonita. Drugo ga je nešto muèilo: pred njim je stajala privlaèna žena svijetlo-kavenastih oèiju. Lice joj je upravo sijalo. Tako je ugodno bilo s njom razgovarati. Ali nikada je neæe moæi poljubiti. I kad se vrati u svoju divljinu, èak mu neæe nitko ni vjerovati da je sjedio pokraj ovako divne žene, i da je ona htjela pošto-poto spasiti život upravo njemu, Kostogutovu!

Ali spasiti ga zapravo nije mcgla.

– Strah me je i vama dati – našali se on. – Još æe vam popiti netko kod kuæe. (Kod kuæe? Tko bi popio kod kuæe ... Stanovala je sama. Ali to sad ne bi bilo zgodno i umjesno spominjati.)

– Dobro, hajde da se nagodimo. Naprosto æemo proliti.

On se nasmije. Bilo mu je žao što može samo tako malo uèiniti za nju.

– Vrijedi. Idem van i prolit æu.

A ipak nije trebalo da stavlja rumenilo na usnice.

– Ni govora, ne vjerujem vam više. Nema druge nego da i ja budem prisutna.

– Imam još bolju ideju! Zašto da prolijemo? Bolje je da dam nekom dobrom èovjeku, koga vi ionako ne možete spasiti. Zamislite da mu pomogne?

– Kome?

172

Kostogutov pokaza glavom prema postelji Vadima Zadirka i doda još tiše: – Nema li on melanoblastom?

– E sad mi je posve jasno da moramo proliti. Još æete mi nekoga otrovati! Zar biste se usudili dati otrov teškome bolesniku? Zamislite da se zbilja otruje? Ne bi li vas grizla savjest?

èinilo mu se kao da izbjegava njegovo ime. Ma koliko da su dugo razgovarali, nije mu se nijednom obratila ni po imenu ni po prezimenu.

– Ne bi njemu naškodilo, to je izdržljiv momak.

– Ni govora! Idemo proliti!

–! Ja sam danas naprosto sjajno raspoložen. Idemo, u redu. Prošli su između ležaja i spustili se niza stepenice.

– Neæe li vam biti hladno?

– Neæe, bluza mi je podstavljena.

Rekla je: »bluza mi je podstavljena«. Zašto je to rekla? Sad je još zaželio vidjeti kakva joj je ta bluza, kakve boje. Ali ni to neæe nikada vidjeti. Izišli su kroz ulazna vrata. Dan je bio vedar, posve proljetni, i sluèajni namjernik ne bi povjerovao da je tek sedmi veljaèe. Sijalo je sunce. Granate topole i nisko grmlje živice bijahu još goli, ali su i ostaci snijega u sjeni bili veæ veoma tanki. Između drveæa se pružala mrko-siva polegla prošlogodišnja trava. Aleje, ploèe, kamenje i asfalt bili su još vlažni, nisu se osušili. Na malom trgu kao i obièno bio je živ promet – jurilo je jedno u susret drugome, preticalo se, ukrštavalo. Brzali su lijeènici, sestre, bolnièarke, dobavljaèi, ambulanti bolesnici i rođaci koji su dolazili u posjete. Na dva mjesta ljudi su èak sjedili na klupi. Na pojedinim odjelima veæ su ovdje-ondje zjapili prvi otvoreni prozori.

Bilo je smiješno da tekuæinu izliju taèno pred ulazom.

– Idemo onamo, malo dalje! – pokaza on prolaz između odjela za rak i odjela za uho, grlo i nos. To je bilo jedno od njegovih šetališta. Poðoše poploèenom stazom, jedno pokraj drugoga. Lijeènièka kapica Ganhartove, sašivena nalik na vojnièku, bila je taèno u visini ramena Kostogutova.

Gledao ju je ispod oka. Koraèala je posve ozbiljno kao da obavlja važan posao. Njemu je bilo smiješno.

– Recite mi kako su vas zvali u školi? – upitao æe on odjednom.

Hitro ga pogleda.

– Zašto je to važno?

– Nije važno, naravno, ali me naprosto zanima.

Nekoliko koraèaja prevalila je šutke udarajuæi potpeticama po ploèama. Njene noge, tanke kao u gazele, primijetio je veæ prvog dana kad mu je pristupila dok je ležao na podu i umirao.

– Vega – rekla je.

(Nije bila istina. Nije bila potpuna istina. Nisu je tako zvali u školi. Zvao ju je tako samo jedan èovjek. Onaj isti obrazovani redov koji se nije vratio iz rata. Ne znajuæi ni sama zašto, osjetila je odjednom pobudu da to ime povjeri drugom èovjeku.)

Izišli su iz sjene i našli se u prolazu između dva odjela – sunce ih je obasjalo a i vjetriæ je popuhivao.

– Vega? U èast zvijezde? Ali Vega je blistava i sjajna. Zastali su.

173

– A ja nisam ni blistaVa ni sjajna – klimnu ona glavom.

– Ja sam samo – Ve-ra Gan-hart. I ništa više.

Prvi put se on pred njom zbunio, a ne ona pred njim.

– Htio sam reæi... – izvlaèio se on.

– Sve je jasno. Izlijte to! – zapovjedi ona. I savlada se da se ne nasmiješi.

Kostogutov razdrma èvrsto utjerani èep, oprezno ga izvadi, zatim se nagnu (bilo ga je smiješno vidjeti u onom kaputu koji mu je kao suknja padao na cipele) i izvali kamièak.

– Gledajte dobro! Inaèe æete poslije reæi – da sam nalio sebi u džep! – javi se on èuèeæi pred njom.

Njene noge, noge kao u gazele, primijetio je veæ i prvi put, veæ i prvi put.

Izli mutnosmeðu tekuæinu, izli neèiju smrt u vlažnu jamicu, na tamnu zemlju ili možda neèije mutnosmeðe zdravlje, spas.

– Da vratim kamen? – zapita on. Gledala ga je odozgo i smiješila se.

U tome kako je izlio tekuæinu i prekrpio je kamenom bijaše nešto djetinje.

Djetinje, ali i nalik na zakletvu, na tajanstveni obred.

– Bar biste me mogli pohvaliti – on ustade.

– Kao da sam vas pohvalila – osmjehnu se ona. Ali tužno.

– Šetajte.

I vrati se u zgradu odjela za rak.

Gledao je za njom i promatrao joj bijela leða. Ta dva trokuta, gornji i donji.

Toliko ga je silno uzbuðivala svaka ženska pažnja. U svakoj rijeèi slutio je više nego što je odista bilo. I poslije svake ljubaznosti oèekivao je novu i veæu.

– Ve-ga! Ve-ga! – poluglasno je šaptao nastojeæi da ona njegovu poruku izdaleka primi. – Vrati se, èuješ li? Vrati se! Hajde, vrati se!

Ali ona nije primila poruke. I nije se okrenula.

174

18

»MAKAR NAD OTVORENOM RAKOM ...«

Kao bicikl, kao kotaè koji se jednom zavrti, stalan jedino u kretanju, tako i igra između muškarca i žene, kad jednom poène, može trajati jedino ako napreduje. Ako se od danas do sutra nimalo ne uznapreduje, igra æe prestati.

Oleg je jedva doèekao veèe u utorak, kada je trebalo da Zoja preuzme noæno dežurstvo. Veselo, šareno kolo njihove igre moralo bi se svakako brže zavrtjeti nego one prve noæi ili u nedjelju. Osjeæao je kako žudi da se kolo što brže okreæe, a vjerovao je da i Zoja isto želi, pa ju je uzbuðeno išèekivao. Najprije je izišao u park, znajuæi kojim æe preècem naiæi, popušio dvije cigarete koje je sam savio, ali se zatim predomislio, pomislivši kako glupo izgleda u ženskom kaputu – volio bi da se pojavi pred njom u drugaèijem svjetlu. Veæ se i smrkavalo, i on se vrati u trakt, skide-kaput, skide cokule i samo u pidžami – jednako smiješan kao i u kaputu – zaustavi se pred stepenicama. Neposlušnu kosu je danas zagladio što je bolje mogao.

Izišla je kasnije iz lijeènièke svlaèionice, pa se žurila. Trznula je obrvama kad ga je ugledala – ne kao da se iznenadila nego kao da je samo primijetila da je ondje i kao da misli da mu je ondje i mjesto, kao da je upravo i oèekivala da æe ga vidjeti pred stepenicama.

Nije zastala, i da mu ne bi odmakla, zabrzao je uz nju, grabeæi dugim nogama uza stepenice. Sad mu to više nije bilo teško.

– Onda, što ima novo? – pitala je ona uz put kao da se-obraæa pomoæniku.

Novo? Smijenili su Vrhovni sud – to je bilo novo. Ali da bi to ona shvatila trebalo bi joj mnogo godina iskustva. I sada to Zoji nije uopæe bilo potrebno.

– Dobili ste novo ime. Napokon mi je jasno kako se zovete.

– Je li? A kako se zovem? – pitala je hitro se uspinjuæi uza stepenice.

– Ne mogu vam reæi ovako na brzinu. To je vrlo važno.

175".

Gledajuæi je odostrag primijetio je da su joj noge krupne, teške. Zapravo su odgovarale njenoj snažnoj pojavi. I to je imalo svoga cara. A ipak je mnogo bolje kad su vitke. Lagane. Kao u Vege.

Æudio se sam sebi. Nikada nije ovako razmišljao, promatrao žene, æak je i smatrao da je to ružno. Nikada nije pomišljao na dvije žene odjednom. Djed bi ga nazvao ženskarom. Ali isto tako je reæeno: jedi dok si gladan, ljubi dok si mlad. A Oleg je, dok je bio mlad, sve to propustio. Sada je, baš kao jesenja biljka koja se žuri da iz zemlje usiše posljednje sokove kako ne bi žalila za neiskorištenim ljetom, sada je isto tako i Oleg u ovom trenutku kad mu se naæas vratio život, koji æe odmah i uvenuti, nastojao promatrati i upijati te žene, i to na naèin koji im ne bi mogao glasno saopæiti. Jasnije od drugih æutio je ono što žene imaju zato što ih tolike godine uopæe nije izbliza vidio. Nije im ni glasove èuo, zaboravio je kako zvuèe.

Zoja je preuzela dežurstvo i odmah se uzvrtjela kao vuèica – baš kao vuèica kružila je oko stola, kartona, uputa i ormara s lijekovima, da bi zatim odjurila kroz neka vrata, baš kao što bi odjurila i vuèica.

Oleg je vrebao na nju i, èim bi primijetio da je na trenutak slobodna, odmah bi se našao kraj nje.

– I nema ništa novo u cijeloj klinici? – zapitala ga je Zoja milim glasiæem dok je kuhala igle na elektriènoj peæi i otvarala ampule.

– O, danas se zbio veliki dogaðaj na klinici. Inspekcija Niza-mutdina Bahramoviæa.

– Je li? Baš dobro da nisam bila ovdje! ... I šta se dogodilo? Je li vam uzeo cipele?

– Nije mi uzeo cipele, ali sam se malo pograbio s njim.

– Zbog èega?

– Bilo je to zapravo sjajno. Odjednom je upalo u sobu petnaest bijelih ogrtaèa – i šefovi odjela, i kirurzi, i asistenti i neki koje još nisam nikad vidio, a primarijus je kao tigar nasrnuo na noæne ormariæe. Ali su nas špijuni unaprijed obavijestili, i mi smo se dobro pripremili, nije se mogao izživljavati. Namrštio se, koliko je bio nezadovoljan. I baš kad je Ljudmila Afanasjevna izvještavala o meni, neoprezno je spomenula iz mog dosijea ...

– Kakvog dosijea?

– Ma iz povijesti bolesti, uvijek se bunim ... Spomenula je gdje su mi postavili prvu dijagnozu, pa je sluèajno došlo na vidjelo da dolazim iz Kazahstana. »Tako, dakle! – reèe Nizamutdin. – Nemamo dosta ležaja i još da lijeèimo bolesnike iz drugih republika? Odmah ga otpustite!«

– Ali u sobi ih je pola iz drugih republika!

– Naravno, ali se sluèajno za mene zakaèio. Meðutim, na moje veliko iznenaðenje, Ljudmila Afanasjevna se poèela za mene boriti kao kvoèka za pile i sva se narogušila: »Ovo je vrlo kompliciran i važno medicinski sluèaj! Moramo ga zadržati zbog rezultata naših metoda. ..« Osjeæao sam se vrlo blesavo: još nedavno sam se s njom svaðao i tražio da me otpusti, vikala je na mene, a sad me još brani. Trebalo je zapravo da kažem Nizamutdinu: »Dobro, dobro« – i do ruèka me više ne bi bilo u bolnici! Ali onda ni vas ne bih više vidio ...

– Znaèi li to da zbog mene niste rekli »dobro, dobro«?

– A šta vi mislite? – spusti Kostogutov glas. – Niste mi ostavili ni adresu. Kako bih vas našao?

Ali je ona bila u poslu, pa nije mogao zakljuèiti da li mu je ozbiljno povjerovala.

– Zašto da uvaljujem Ljudmilu Afanasjevnu? – opet æe on glasnije. – Sjedim ja tako kao panj i šutim. A Nizamutdin veli: »Mogu vam ja ovaj isti èas dovesti iz ambulante pet ovakvih bolesnika! I svi su novi... Otpustite ga!« Zbilja sam oèito napravio glupost – propustio sam takvu priliku da se izvuèem! Sažalila mi

se Ljudmila Afanasjevna, trepnula je kao da ju je udario i za-šutjela. Naslonio sam se laktovima o koljena, nakašljao se i mirno upitao: »Zar mene da otpustite, a ja dolazim s njiva?« – »Ah, poljoprivreda! – uplaši se Nizamutdin (to je veæ bila politieka greška!) – Za poljoprivrednike æe naša domovina sve uèiniti.« – I oni odoše dalje.

– Snalažljivi ste – zavrti Zoja glavom.

– Izvještio sam se u logoru, Zoenka. Nisam bio takav. Uopæe sam stekao mnoge navike koje prije nisam imao.

– Ali veselu narav niste ondje stekli?

– Tko kaže da nisam? Veseo sam zato što sam navikao na gubitke. Ja se èudim kad vidim kako za vrijeme posjeta ovdje svi plaèu. Zašto plaèu? Nisu protjerani, nije im ništa konfiscirano ...

– Znaèi da æete vi ostati kod nas još cijeli mjesec?

– Pregrizli jezik, dabogda... Ali dvije sedmice bih mogao. Ispalo je kao da sam se nekako obavezao Ljudmili Afanasjevnoj da æu odsada sve podnositi...

Injekcija je bila puna tople tekuæine, i Zoja je opet odjurila.

Oèekivalo ju je danas nešto vrlo neugodno i nije znala što da poduzme. Morala je, naime, dati i Olegu nove injekcije koje su mu bili odredili. Te su se injekcije davale u onaj uobièajeni dio tijela, koji sve podnosi, ali s obzirom na raspoloženje koje je zavlдалo među njima dvoma, bilo je teško dati mu tu injekciju. Mogao bi to biti kraj igre. Zoja, baš kao i Oleg, nije htjela da se prekine ta igra i njihovi odnosi. A još æe mnogo dalje morati vrtjeti kolo prije nego što æe takva injekcija postati za njih posve normalna – kao da su veæ i te kako bliski.

Vrativši se stolu i spremajuæi istu vrst injekcije za Ahmadža-na, Zoja upita:

– Podnosite li lako injekcije? Ne trzate li se?

Baš da ovako nešto pita Kostogutova! On je samo èekao priliku da kaže šta o tome misli.

– Vi znate moje stanovište, Zoenka. Uvijek ih nastojim izbje-æi, samo ako mogu. Ali sa svakim ne ide jednako. Najlakše je s Turgunom: on me neprestano nagovara da igramo šah, kako bi nešto nauèio. Dogovorili smo se da nema ništa od injekcije ako ja pobijedim, a ako on pobijedi – onda je moram primiti. A inaèe ja mogu s njim igrati i bez kule. A s Marijom nema šale. Prièe mi

12 Odljel za rak

177

s injekcijom u ruci, drve&a lica. Pokušam se našaliti, ali ona kaže: »Pacijente Kostogutove, otkrijte mjesto za injekciju!« Ne bi ona izgovorila ni jednu suvišnu, ljudsku rijeè.

– Ona vas mrzi.

– Mene?

– Uopæe sve vas, muškarce.

– Pa možda u suštini ima i pravo. A sad je došla opet ova nova sestra – ni s njom se ne mogu nagoditi. A vrati li se i Olimpijada, ni ona neæe nimalo popustiti.

– Neæu ni ja popustiti! –! reèe Zoja uzimajuæi taèno dva kubika. Ali je bilo oèito da je glas izdaje.

Otišla je da dadne injekciju Ahmadzanu. A Oleg je opet ostao sam za stolom.

Bio je još jedan razlog, mnogo važniji razlog zbog kojega Zoja uopæe nije htjela da Oleg prima te injekcije. Veæ je od nedjelje razmišljala da li da mu kaže kakav je njihov uèinak.

Jer, ako odjednom postane sve ono, što oni u šali dobacuju jedno drugome, vrlo ozbiljno – a to bi se moglo dogoditi – ako se ovaj put ne završi samo tako da tužno skupljaju razbacanu odjeæu po sobi, ako se dogodi nešto trajno, ako se Zoja odista odluèi da mu bude pèelica i da otputuje s njim u mjesto njegova progonstva (on, napokon, ima pravo: tko zna u kakvoj ga pustoši oèekuje prava sreæa?), onda se te injekcije, koje treba odsada da prima Oleg, nisu više ticale samo njega, nego i nje.

I ona je bila protiv njih.

– Dakle? – veselo æe ona, vrativši se s praznom štrcaljkom.

– Jeste li se napokon ohrabрили? Ležite i otkrijte mjesto za injekciju, pacijente Kostogutove! Odmah æu doæi.

A on je mirno sjedio i promatrao je oèima koje nisu bile bolesnièke. Na injekcije više nije ni pomišljao, kao da su se veæ dogovorili. Promatrao je njene ponešto izbuljene oèi koje su stršale iz oènih duplji.

– Pođimo nekamo, Zoja – progunða on tiho.

Što je on govorio potmulije, to je njen glas bivao zvonkiji.

– Nekamo? – zaèudi se ona i nasmije. – U grad?

– U lijeèenièku sobu.

Upijala je, upijala, upijala njegov netremièan pogled i najozbiljnije odgovorila:

– Pa ne mogu, Oleg! Imam mnogo posla. Kao da je nije razumio:

– Pođimo!

– Sad sam se sjetila – reèe ona. – Morala bih kisikom napuniti vreæicu za... – ona pokaza glavom prema stepenicama, a možda i spomenu bolesnikovo prezime, samo ga on nije èuo.

– A pipac na bombi se teško otvara. Vi æete mi pomoæi. Hajdemo.

I siðoše na odmorište izmeðu dva niza stepenica, ona naprijed, on za njom. Źuti èovjeèuljak, Źuti nesretnik šiljasta nosa, kome je rak izjedao pluæa i koji je možda oduvijek bio tako sitan a možda se istom od bolesti ovako skupio, bio je u takvu stanju da na vizitama više uopæe nisu s njime razgovarali, niti su ga bilo što pitali,

178

i

i sad je sjedio na krevetu i ubrzano udisao zrak iz vreæice, tako da se èulo kako mu svira u prsima. I prije mu je bilo loše, ali mu se danas stanje toliko pogoršalo da je to moglo primijetiti i nestruèno oko. Jednu vreæicu je veæ dokrajèio, a druga, prazna, leŹala je kraj nje.

Bilo mu je toliko loše da više uopæe nije primjeæivao ljude koji su kraj njega prolazili ili mu prilazili.

Uzeli su mu praznu vreæicu i sišli u prizemlje.

– Kako ga lijeèite?

– Nikako. Sluèaj je beznadan. A rendgen mu ne pomaŹe.

– Grudni koš nikada ne otvarate?

– U našem gradu se to još ne radi.

– Znaèi da æe umrijeti? Ona klimnu glavom.

Iako su u rukama imali vreæicu, vreæicu koja mu treba pomoæi da se ne uguši, isti èas su na njega posve zaboravili. Oèekivali su, naime, da bi mogli doŹivjeti nešto uzbudljivo.

Visoka bomba s kisikom stajala je u posebnom hodniku koji je sad bio zatvoren, u onom istom hodniku kraj rendgenskih kabineta gdje je jednoæ Ganhartova, za nuŹdu, smjestila bolesnoga Kostogutova. (To »jednoæ« nije bilo ni prije tri sedmice ,..)

Ako se ne upali druga svjetiljka u hodniku (a oni su upalili samo prvu), kutak iza izboèine zida, u kojem je stajala bomba, bio je u polumraku.

Zoja je bila niŹa, od bombe, a Oleg viši. Spojila je ventil na vreæici s ventilom bombe. On je stajao iza nje i udisao miris njene kose, koja joj je ispadala ispod kapice.

– Ovaj pipac je strašno tvrd – potuŹila se ona. Prihvatio je prstima pipac i odmah ga otvorio. Kisik je potekao i lagano šumio.

I tada, ne ustruèavajuæi se, onom rukom koju je bio skinuo s pipca Oleg uhvati Zoju za zapešæe ruke u kojoj nije drŹala vreæicu.

Ona nije ni uzdrhtala, ni zaèudila se. Promatrala je kako vreæica raste.

Njegova ruka, koja je sigurno napredovala, kliznu uz zapešæe prema laktu, a od lakta prema ramenu.

Bilo je to najobiènije izviðanje koje je, ipak, trebalo i njemu i njoj.

Provjeravanje rijeèi i provjeravanje da li su oboje shvatili te rijeèi.

Jesu.

Dodirnuo je još lagano, sa dva prsta, njene šiške, ona se nije bunila, nije izmicala – samo je pazila na vrećicu.

I onda, obuhvativši je snažno oko ramena i privivši je posve k sebi, napokon nađe njene usne, te usne koje su mu se toliko osmjehivale i koje su toliko brbljale.

Kad su ga doèekale, Zojine usne nisu bile razmaknute, nisu bile mekane, ni mlohave – nego napete, doèekljive, spremne.

Sve mu je to sinulo u jednom jedinom trenutku, jer on, èasak prije, nije ni znao ili je zaboravio ili se nije sjeæao da postoje razlièite usne, da postoje razlièiti poljupci, koji nisu nimalo nalik iedan na drugi.

179

A ono što je, isprva, poèelo kao kljuvanje, sad se oteglo, oni su se posve spojili i slili i nisu mogli raskinuti zagrljaj, niti je bilo razloga da ga prekinu. Mogli su vjeèno ostati u ovakvu položaju, samo mièuæi i mièuæi usnicama.

Ali za neko vrijeme, dva stoljeæa kasnije, usne su se ipak rastale – i tada je Oleg prvi put ugledao Zoju i èuo kako ga pita:

– Zašto ti zatvaraš oèi dok se ljubiš?

On da je zatvarao oèi? Nije imao pojma! Nije ni primijetio.

I kao ronionci, koji, tek što uzmu malo zraka, ponovo zarone u dubinu da bi ondje, na dnu, na najdubljem dnu, uhvatili pritajenu bisernu školjku, oni su opet spojili usnice, a on je osjetio da zatvara oèi, pa ih je brže-bolje otvorio. I ugledao je posve blizu, nevjerojatno blizu, malo iskosa, dva žuto-smeða oka, koja mu se uèiniše kao u grabljivice. Jednim je okom vidio jedno oko, a drugim drugo. Ona se još i dalje ljubila jednako onako, sigurnim, napetim, iskusnim, stisnutim usnicama i nije ih izvrtala; jedino se malko njihala i netremice ga promatrala, kao da mu iz oèiju èita kako on podnosi ovu prvu vjeènost, pa drugu vjeènost, treæu vjeènost.

Odjednom joj pogled kliznu nekamo ustranu, onda se naglo otrgnu i uzviknu:

– Pipac!

Za ime božje, pipac! Brzo je stavio ruku na pipac i zavrnuo ga. Pravo èudo da se vrećica nije rasprsla.

– Eto šta se dogaða kad se ljudi ljube! – jedva protisnu Zoja još i sad nejednako dišuæi. Šiška joj se poremetila, kapica nakrivila. I, premda je bilo taèno ono što je rekla, njihova usta su se opet spojila i èinilo se kao da žele jedan drugome nešto preoteti.

Hodnik je bio odijeljen staklenim vratima pa bi netko možda još mogao iza izboèine u zidu ugledati njihove izdignute laktove – njen bijeli i njegov ružieasti. Ali neka ugleda, ðavo ga odnio.

A kad mu je zrak ipak napokon ušao u pluæa, Oleg je rekao držeæi je za potiljak i promatrajuæi je:

– Zlatunjak! To ti je ime, Zlatunjak. Ona ponovi poigravajuæi usnicama:

– Zlatunjak? ... Kao nabujak? ... Nije loše, može.

– Nisi se uplašila što sam robijaš? Zloèinac? ...

– Nisam – lakoumno je ona vrtjela glavom.

– A što sam star?

– Nisi ti star.

– A što sam bolestan?

Naslonila mu je èelo na grudi i ostala u tom položaju.

Privukao ju je još bliže, još bliže, osjeæajuæi te tople eliptiène konsole, za koje nije znao bi li mogle na sebi zadržati ono teško ravnalo, i govorio:

– Zbilja, hoæeš li doæi u Uš-Terek? ... Vjenèat æemo se ... Sagradit æemo kuæicu.

Sve je ovo odista bilo nalik na onu trajnost koja joj je nedostajala, koja je bila potrebna njenoj pèelinjoj prirodi – na onaj sigurni i èvrsti nastavak poslije onih trenutaka kad se odjeæa ludo

180

razbacuje po sobi. Pripijena uza nj i osjeæajuæi ga cijelim biæem, ona je cijelim biæem pokušavala pogoditi: je li to onaj pravi? Je li joj suðeno da od njega ... ?

Privila se uza nj i opet mu obgrlila vrat:

– Mili moj Oleg! Znaš li ti kakva je svrha tih injekcija?

– Kakva? – umiljavao se on obrazom.

– Te injekcije... Kako da ti objasnim ... One se stručno nazivaju hormoterapijom... Daju se unakrsno: ženama ubrizgavaju muške hormone, a muškarcima – ženske... Smatra se da to zaustavlja razvoj metastaza... Ali isto tako zaustavlja i, uopće ... razumiješ li me?

– Šta? Nije valjda! Ne može biti! – uzbuđeno i odsjeđeno pitaše izbezumljeni Oleg. Sad ju je već drugačije držao za ramena: kao da želi iz nje istresti istinu. – Reci mi sve, reci.

– Zaustavljaju sve ... spolne funkcije ... Čak mogu izazvati pojavu suprotnih sekundarnih oznaka. Kad se daju velike doze, može se dogoditi da ženama počne rasti brada, a muškarcima grudi...

– Slušaj, šta to znači? – zaurla Oleg koji je tek sada počeo shvaćati. – Zar ove injekcije? Ove koje meni daju? Zar one sve zaustavljaju?

– Ne, ne baš sve. Libido ostaje dosta dugo.

– Što je to libido?

Zagledala mu se pravo u oči i lagano mu ćupnula jedan pramen.

– Ovo što ti sada osjećaš prema meni... Želja.

– Želja ostaje, ali je ne možeš zadovoljiti, je li tako? Je li tako? – ispitivao ju je on zbunjeno.

– Mogućnosti se veoma smanje. A kasnije i želja. Shvaćaš li?

– Prešla mu je prstom po brazgotini i pogladila obraz koji je danas obrijao. – Zato ja i neću da ti uzimaš te injekcije.

– Di-vo-ta! – prenu se on i uspravi. – E, baš di-vo-ta! Osjećao sam ja to u srcu, očekivao sam da će mi nešto podvaliti – i imao sam pravo!

Htio je sočno opsovati liječnike, i to liječnike uopće – zbog toga što samovoljno raspolažu tuđim životima, ali se odjednom sjetio vedra i sigurna lica Ganhartove dok mu je jučer, gledajući ga isto tako toplo i prijateljski, govorila: »Vrlo važne za vaš život! Vama treba spasiti život!«

Tako dakle, Vega! Ona da mu je željela dobro? I da ga je u ime tog dobra na prijevaru htjela ovako upropastiti?

– Zar ćeš i ti biti takva? – osinu on Zoju oštrim pogledom.

– Tako vas uče u školi: »Najvrednije što čovjek ima jest život i samo mu je jednom dan«, je li tako? Treba se dakle pošto-poto održati na životu, je li? Nema smisla, zašto nju napada? Ona je shvaćala život jednako kao i on: ima li smisla živjeti bez onoga? Svojim požudnim ognjevitim usnicama odvukla ga je danas kao od šale čak na sljeme Kavkaza. Bila je tu pred njim, i tu su bile njene usne! I dok mu je taj libido još kolao u nogama i utrobi, trebalo se što prije ljubiti!

– A ne bi li mi mogla ubrizgati nešto suprotno?

– Tada bi me protjerali odavde ...

181

– A ima li takvih injekcija?

– To su te iste, samo se ne daju unakrsno ...

– Ćuj, Zlatunje, pođimo nekamo ...

– Pa već smo pošli. I došli smo. I moramo se već i vratiti...

– Pođimo u liječničku sobu!

– Ne možemo, ondje je bolničarka, svaki čas netko dolazi... Još je već , ...

– Ali onda noću ...

– Ne treba se žuriti, mili moj Oleg! Inače nam neće za sutra ništa ostati...

– Šta će nam »sutra«, ako sutra ne bude libida? ... Ili, naprotiv, ako bude samo libido, a? Ostane samo libido... Pa zamisli, hajde, pođimo nekamo!

– Dragi moj Oleg, ostavimo nešto i za poslije... Nemoj se žuriti... Moramo odnijeti ovu vrećicu.

– Da, zbilja, treba odnijeti vrećicu. Hajde da je odnesemo ...

– ... Da je odnesemo ...

– Od-ne-se-mo ... Odmah ...

Uspeli su se uza stepenice, ne držeći se za ruke nego se držeći za vrećicu, koja je bila napuhana kao nogometna lopta, i u hodu su se dodirivali udarcima, koji su se prenosili kroz tu vrećicu.

Bilo je to isto kao da su se držali za ruke. A na odmorištu ispod stepenica, na ležaju mimo koga su dan i noć prolazili bolesni i zdravi, obuzeti svojim brigama, ležao je na jastucima žuti, sip-ljivi, mršavi čovjek i nije više kašljao, nego je udarao glavom o uzdignuta koljena i možda mu se pod udarcima čela činilo da to i nisu koljena nego zid kojim su ga ogradili.

Bio je još živ, ali za nj više živi nisu postojali. Možda je baš danas on umirao, on Olegov brat, Olegov bližnji, napušten i željan sućuti. Možda bi Oleg, da je sjeo na njegov krevet i ondje proveo noć, nekako ipak olakšao samrtniku njegove posljednje trenutke.

Ali oni su mu dali samo vrećicu s kisikom i otišli dalje. Ta samrtnička vrećica s njegovim posljednjim kubicama zraka bila je za njih samo povod da budu nasamo i da izmijene prve poljupce.

Kao sputan uspinjao se Oleg za Zojom uza stepenište. Nije razmišljao o samrtniku iza leđa, o samrtniku kakav je i on bio prije pola mjeseca i kakav će biti za pola godine, nego je mislio o ovoj djevojci, o ovoj ženi, o ovoj ženskoj i o tome kako bi je nagovorio da se povuku negdje gdje će biti sami.

I još jedno zaboravljeno i zato tako iznenadno, tjeskobno čuvstvo u usnicama, koje su bile ogrubjele i otekle od poljubaca, razlijevalo se njegovim pomlađenim tijelom.

182

19

BRZINA GOTOVO RAVNA SVJETLOSTI

Neće se svatko odlučiti da mamu zove mamom, osobito pred strancima. Toga se stide momci stariji od petnaest i mlađi od trideset godina. Ali Vadim, Boris i Jurij Zadirko nikada se nisu stidjeli svoje mame. Usrdno su je voljeli još prije nego što je otac strijeljan – a osobito poslije njegove smrti. Među njima nije bila velika razlika u godinama i rasli su kao vršnjaci, uvijek su bili marljivi i u školi i kod kuće i nisu se prepuštali ulici – i nikada nisu ljutili udovicu majku. Uobičajilo se kod njih, pošto su se jednom fotografirali u djetinjstvu, da se svake dvije godine, uspoledbe radi, zajednički slikaju; majka bi ih vodila fotografu (kasnije su sami snimali svojim aparatom), i u obiteljskom albumu redale su se slike jedna za drugom: uvijek majka i tri sina. Ona je bila plava, oni, sva trojica, crnci – vjerojatno zahvaljujući onome turskom zarobljeniku koji se nekoć oženio njihovom prabakom iz Zaporozžja. Drugi ljudi ih nisu uvijek uspijevali razlikovati na tim snimkama. Od slike do slike primjetljivo su rasli, jačali, polako su prerasli mamu, a ona je neprimjetno starila, ali se pred objektivom držala uspravno, ponosna na živu legendu svog života. Bila je liječnik, i to poznat liječnik u gradu, i primila je mnogo izraza zahvalnosti, buketa i kolača, ali, sve da ništa drugo korisno i nije učinila u životu, njen život, život žene, bio bi opravdan već time što je odgojila takva tri sina. Sva trojica su se upisala na tehnički fakultet: najstariji se posvetio geologiji, srednji elektrotehnici, a najmlađi je upravo završavao građevinarstvo, i mama je još bila s njim.

Bila je sve dok nije saznala za Vadimovu bolest. Već je u četvrtak gotovo dojurila ovamo. U subotu je dobila telegram od Doncove, u kojem je Doncova spomenula da je potrebno koloidno zlato. U nedjelju je telegrafski odgovorila da putuje u Moskvu, ne bi li ondje dobila potrebno zlato. Od ponedjeljka je već ondje, jučer i danas zacijelo pokušava prodrijeti do ministra i do drugih važnih osoba, kako bi u ime uspomene na palog oca (njega su namjerno bili ostavili u gradu koji je pod sovjetskom vlasti tobože bio u nemilosti, ali su ga Nijemci, otkrivši kako održava veze s partizanima i sakriva naše ranjenike, svejedno strijeljali) izborila bon za koloidno zlato iz državne blagajne.

II

•I*

Èak izdaleka su se ti napori èinili Vadimu odvratni i uvredljivi. On nije trpio nikakvu prljavštinu, nije trpio da ljudi iskorišæuju svoje zasluge ili veze. Veæ mu je smetalo i to što je majka telegrafski obavijestila Doncovu. Ma koliko mu je bilo stalo da ostane na životu, nije htio iskoristiti nikakve protekcije, èak ni onda kad je pred njim zjapilo ždrijelo smrti od raka. Uostalom, pošto je bolje upoznao Doncovu, Vadim je ubrzo shvatio da bi i bez mamina telegrama Ljudmila Afanasjevna posvetila njemu isto toliko vremena i isto toliko pažnje. Samo što nije trebalo da Doncova uopæe šalje telegram i traži koloidno zlato. Ako mama, naime, i dobije to zlato, sigurno æe doletjeti ovamo i donijeti ga. A ako ga i ne dobije – opet æe doletjeti. On joj je u pismu spomenuo i gubu – ne zato što je vjerovao u nju, nego što bi mami dao još jednu priliku da poradi na njegovu spasu i da je tako posve zadovolji. Ali, ako je uhvati oèaj, ona æe usprkos svojoj lijeènièkoj struci i svojim naèelima, otputovati u brda onome vraèu i potražiti korijen iz Isik-Kula (juèer mu je Oleg Kosto-gutov priznao da je popustio i prolio rastvor korijena, ali da je ionako u boèici preostalo još vrlo malo: zato mu, veli, evo starèeve adrese, a ako je starac veæ u zatvoru, onda æe on odstupiti Vadimu nešto od svojih zaliha).

Mami više neæe biti do života ako shvati šta prijeti njenu sinu. Uèinit æe sve, uèinit æe i više nego sve, èak i ono što ne treba. Pošla bi èak za njim i u ekspediciju, iako ondje ima Galju. Napokon, kako je Vadim razabrao iz odlomaka onoga što je proèitao i èuo o svojoj bolesti, njegov tumor upravo je i izazvala mamina pretjerana brižnost i oprez: u djetinjstvu je na nozi imao veliku pigmentnu pjegu, i majka je, kao lijeènik, zacijelo znala kako bi se takva pjega mogla opasno izroditi; izmišljala je razloge da opipava tu pjegu i napokon je odluèila da jedan dobar kirurg izvrši preventivnu operaciju – a, eto, oèito je da upravo to nije trebalo uèiniti.

Premda on danas, eto, umire maminom krivnjom – nikada joj ništa ne bi mogao zamjeriti ni u lice, ni iza leða. Ne može èovjek biti toliki praktièar u životu da bi druge sudio samo prema rezultatima – èovjeènije je suditi prema nakanama. I bilo bi nepravедno ljutiti se sada na mamu zbog toga što, njenom krivnjom, neæe završiti posao i što neæe postići ono što je zapoèeo. Napokon, da nije bilo njega, Vadima, ne bi bilo ni njegova interesa, ne bi bilo ni tog posla, niti bi bilo što zapoèeo. A njega ne bi bilo, da nije bilo mame.

Èovjek ima zube i on njima grize, škrguæe, stišæe ih. A biljke nemaju zuba i zato tako mirno rastu i mirno umiru.

Međutim, iako je opraštao mami, Vadim nije mogao oprostiti okolnostima! Njima nije htio pokloniti ni jednog kvadratnog centimetra svoje kože! I kad bi pomislio na njih, stiskao je zube.

Ah, kako mu je podrezala krila ova prokleta bolest, zaustavila ga u najvažnijem životnom trenutku!

Vadim je, istina, još od djetinjstva nekako uvijek predosjećao da neæe imati dosta vremena. Uzrujavao se kad bi došla gošæa ili susjeda i dugo brbljala oduzimajuæi vrijeme i mami i njemu. Smetalo ga je što u školi i na fakultetu ima toliko sastanaka – radnih sastanaka, sastanaka za izlet, priredbu, demonstracije i što se svi

184

ti sastanci sazivaju sat ili èak dva sata prije nego što je potrebno,, jer se smatra da æe ljudi svakako zakasniti. Vadim je oduvijek mrzio vijesti na radiju koje su trajale pola sata, jer se sve, što je-potrebno i važno, moglo izreæi u pet minuta, dok je sve ostalo bilo luk i voda. Hvatao ga je bijes kad bi, uputivši se u bilo koju trgovinu, unaprijed znao – vjerojatnost je bila jedan naprama, deset – da æe ondje biti nekakva inventura, kontrola, primo--predaja robe – a to nikada nije bilo moguæe predvidjeti. Svaka seoska opæina, svaka seoska pošta može obustaviti rad bilo koji radni dan – i iz daljine od dvadeset i pet kilometara, odakle dolaziš, nikako to ne možeš predvidjeti.

Možda mu je vremensku štedljivost usadio još otac. Otac takoðer nije volio ljenèarenje, i sin se sjećao kako ga je jednom držao na koljenima i govorio mu: »Vadjka! Ako ne budeš znao. iskoristiti svaki trenutak, uzalud æe ti proæi i cijeli sat, cijeli dan i cijeli život.«

Ali nije mu to samo od oca. Taj demon, ta neugasiva žeđ za. vremenom muèila ga je od malih nogu, èak kad na nju nije otac utjecao. Èim bi se djeèaèka igra malko otegnula, on više ne bi htio drežditi pred kapijom, nego bi se odmah udaljio ne obraèajuæi pažnje na podrugljive opaske. Èim bi mu se neka knjiga uèinila besadržajnom, on je ne bi dalje èitao, odbacio bi je i potražio neku ozbiljniju. Kad bi mu se prvi kadrovi filma uèinili glupi (a unaprijed gotovo nikada ništa ne možeš o filmu doznati, oni to tako namjerno rade), nije mu bilo žao potrošenog novca,, nego bi lupnuo sjedalom i otišao da spasi vrijeme i èistoæu misli. Izbezumijivali su ga nastavnici, koji su po deset minuta gnjavili razred prodikama a zatim nisu ništa uspjeli objasniti od građe,, pojedina tumaèenja razvlaèili, druga gutali a domaæu zadaæu odreðivali tek poslije zvona. Oni nikako ne bi mogli zamisliti da ima uèenika koji su bolje planirali odmor između dva sata, nego oni – nastavu.

A možda je on veæ od djetinjstva – ne znajuæi kakva mu opasnost prijeti – ipak osjeæao u sebi neznanu bolest? Ni kriv nL dužan, on je veæ od prvih godina života bio izložen svemoæi te pig-mentne pjege. I dok je on, kao djeèaèka, toliko štedio vrijeme i tu vremensku štedljivost prenio i na svoju braæu, dok je èitao, još-prije škole, knjige za odrasle a u šestom razredu veæ kod kuæe napravio kemijski laboratorij, on se veæ tada utrkivao s buduæim tumorom, utrkivao se naslijepo, ne videæi neprijatelja – koji je,, opet, sve vidio, koji je na nj nasrnuo i ugrizao ga u najodluènijem tnenutku! Ta je bolest bila kao zmija. I ime joj je zmijsko: melanoblastom.

Vadim nije primijetio kako je i kada poèela. Bilo je to za ekspedicije u Altajskom gorju. Najprije je koža otvrdnula, boljela ga, onda je èir pukao, i bilo mu je lakše, opet otvrdnuo i toliko se nažuljao od odjeæe da je gotovo jedva hodao. Ali on o tome nije pisao ni mami, niti je napustio posao, jer je upravo spremao-prvi dio građe s kojom æe svakako morati otputovati u Moskvu. Njihova ekspedicija bavila se jedino radioaktivnom vodom,, i od njih se nije oèekivalo da traže nalazišta metala. Ali Vadim, koji je za svoje godine mnogo toga prouèio i koji je osobito dobro* poznavao kemiju, koju poznaje tek poneki geolog, naslutio je ili

185

predosjetio novu metodu s pomoæu koje bi se moglo pronaæi metale. Voða ekspedicije se uzrujavao zbog tih njegovih suvišnih interesa; voðu ekspedacije zanimao je jedino planirani posao.

Vadim je zatražio da ga pošalju na službeni put u Moskvu, ali ga šef, u ovakvu svrhu, nije htio poslati. Tada ih je Vadim upozorio na svoju oteklinu, uzeo uputnicu i došao u ovaj dispanzer. Postavili su dijagnozu i odmah ga htjeli strpati u krevet, rekavši da je sluèaj vrlo ozbiljan. Ali on nije legao, nego je samo uzeo uputnicu i odletio u Moskvu u nadi da æe ondje, na nekom kongresu, sresti Èernogorodceva. Vadim ga još nikada nije vidio, samo je poznavao njegov udžbenik i knjige. Upozorili su ga da æe Èernogorodcev saslušati svega jednu jedinu reèenicu i da æe po toj prvoj reèenici zakljuèiti da li je vrijedno s njime razgovarati. Cijelim putem do Moskve Vadim je smišljao tu reèenicu. Predstavili su ga Èernogorodcevu vi pauzi, pred ulazom u bife. Vadim je ispalio smišljenu reèenicu, Èernogorodcev je odustao od bifea, uhvatio ga za mišku i odveo u stranu. Nije bilo lako izdržati taj razgovor koji je trajao svega pet minuta – Vadimu se èinio paklenskim – i to zato što je trebalo brzo govoriti, doslovno upijati sve odgovore, razumno pokazati svoju erudiciju, ali ne izreæi sve do kraja i glavnu tajnu saèuvati za sebe. Èernogorodcev je odmah sasuo protudokaze iz kojih je bilo jasno da su radioaktivne vode samo indirektni putokaz, ali nikako ne i glavni, i da je besmisleno s pomoæu njih tražiti metale. On je, istina, tako govorio, ali je, èini se, bio voljan dopustiti da ga sugovornik razuvjeri, oèekivao je da æe to Vadim i uèiniti, ali kako je prošla cijela minuta, i on to nije doèekao, napustio ga je. Vadim je, međutim, uoèio da se cijeli moskovski fakultet muèi oko istog problema oko koga je on, sam, razbijao sebi glavu u stjenovitom Altajskom gorju. Zasada mu više i nije trebalo! Sada je samo valjalo prionuti na posao!

Ali je u isto vrijeme trebalo i leći u kliniku ... I saopćiti mami. Mogao je prijeći i u Novoèerkask, ali mu se ovdje svidjelo, i bilo je bliže njegovim brdima.

U Moskvi se nije raspitao samo za radioaktivne vode i metale. Ondje je saznao da se od melanoblastoma uvijek umire. Da se s takvom bolesti može proživjeti najviše godinu dana, a najèešæe svega osam mjeseci.

I kao tijelo koje juri brzinom svjetlosti tako su i njegovo vrijeme i njegova masa postali sad različiti od one u drugih ljudi; vrijeme mu je bilo punije a masa prodornija. Godine je sažimao u sedmice, a dane u minute. Cijelog se života žurio, ali istom se sada istinski žurio! I budala može postati doktor nauka ako pozivi šezdeset godina mirnoga života. Ali šta da se učini sa svega dvadeset i sedam godina?

Dvadeset i sedam bijahu Ljermontovljeve godine, Ljermontovu se također nije umiralo (Vadim je znao da je malko nalik na Ljermontova: bio je jednako nizak, crnpurast, vitak, lagan, malenih ruku, samo što nije imao brkove). Međutim se taj pjesnik ipak tako usjekao u naše pamæenje i mi ga pamtimo ne samo stotinu godina, nego æemo ga vjeèno pamtiti.

386

Oèi u oèi sa smræu, s tom prugastom panterom smrti, koja je veæ ležala kraj njega, na istom krevetu, Vadim je, kao èovjek od intelekta, morao naći formulu kako æe živjeti pokraj nje. Kako da što korisnije provede ovih nekoliko mjeseci -- ako mu zaista preostaju samo mjeseci? Morao je proanalizirati smrt kao iznenadni i novi faktor koji se pojavio u njegovu životu. I, kad ju je proanalizirao, shvatio je da se veæ nekako navikava na nju, da je èak i prihvaæa.

Najnesretniji put u rasuđivanju bio bi kad bi polazio od o n o-g a što gubi: kako je mogao biti sretan, gdje je sve mogao biti i šta je sve mogao učiniti da je dugo živio. Ali ako pogleda statistiku, morao je shvatiti da netko umire i mlad. I onaj koji umre mlad ostaje nam u sjeæanju kao vjeèno mlad. Onaj koji plane uoèi smrti, vjeèno gori. Tu je dolazio do izražaja prividni paradoks koji je Vadimu pao"~~na pamet posljednjih sedmica: da nadaren èovjek lakše shvaæa i prima smrt, nego nenadaren. Iako nadarenost gubi smræu mnogo više nego nenadarenost! Nenadareni želi pošto-poto živjeti svoj život, premda je veæ Epikur govorio da budala ne bi znao što da radi s vjeènošæu.i

Naravno, teško je bilo pomiriti se s mišlju da bi možda trebalo istrajati još samo tri-èetiri godine, pa da æe, u našem stoljeæu opæih, fantastiènih pronalazaka, zacijelo otkriti i lijek protiv melanoblastoma. Ali Vadim je bio odlučio da neæe maštati

0 nastavku života, da neæe snatriti o ozdravljenju – èak ni noæne trenutke neæe gubiti na te isprazne misli – nego æe stisnuti zube, raditi i namrijeti ljudima koji dolaze novu metodu za pronalaženje metala.

Iskupivši tako svoju preranu smrt, on se nadao da æe moæi mirno umrijeti.

U dvadeset i šest godina života nije osjetio punijeg, temeljitijeg i snažnijeg osjeæaja od spoznaje da korisno provodi vrijeme.

1 zato je bilo najpametnije da isto tako provede svoje posljednje mjesece.

Tako je Vadim ušao u bolnièku sobu s nekoliko knjiga pod rukom i sa željom da radi.

Prvi neprijatelj koga se pribojavao u bolnièkoj sobi bio je zvuènik – i Vadim je bio spreman da se protiv njega bori svim raspoloživim sredstvima: isprva æe uvjeravati susjede, zatim zabijati igle u žice i napokon išèupati prikljuèak iz zida. Ti neizbježni razglasi, koji se posvuda kod nas smatraju znakom široke kulture nisu, naprotiv, ništa drugo nego znak kulturne zaostalosti. I oni samo pogoduju mozgovnoj lijenosti; samo Vadim gotovo nikada nije nikoga uspio u to uvjeriti. Ta neprestana buka, smjenjivanje vijesti koje ne želiš slušati i glazbe koju nisi izabrao (niti ti odgovara trenutnom raspoloženju) bili su zapravo krađa vremena, atrofija duha, raspadanje duha – što sve dobro dolazi nepodu-zetnim ljudima, ali je nepodnošljivo za one koji imaju inicijative. Onaj glupan, koga spominje Epikur, vjerojatno, ne bi mogao drugaèije ispuniti vjeènost nego tako da sluša radio.

Ali na veliko èudo i sreæu Vadimovu, u bolnièkoj sobi nije bilo radija! Nije ga bilo nigdje na prvom katu. (Taj su propust

187

objašnjavali time što se veæ od godine do godine oèekuje da dispanzer prijeæe u drugu bolje opremljenu zgradu koja æe, naravno, biti potpuno ozvuèena.)

Drugi neprijatelj koga se Vadim pribojavao bio je mrak – rano æe gasiti svjetlo, kasno æe ga paliti, bit æe daleko od prozora. Ali velikodušni Demka prepustio mu je mjesto kraj prozora, i Vadim je veæ od prvog dana odluèio da æe lijegati rano, kad i svi ostali, a buditi se veæ u cik zore i poèeti raditi – to su ionako bili najbolji i najmirniji trenuci.

Treæi neprijatelj bi možda mogla biti previše razgovorljiva i brbljava bolesnièka soba. Strah od toga bio je djelomièno opravdan. Ali, sve u svemu, Vadimu se sviðao sastav bolesnika, u prvom redu zbog toga što nisu bili previše buèni.

Najsimpatijièniji je bio Jegenberdijev: on je šutio i svima se junaèki smješkao šireæi pri tome debele usne i debele obraze.

I Mursalimov i Ahmadžan bili su ugodni ljudi i nisu dosaðivali. Kad su se razgovarali uzbeèki, nisu uopæe smetali Vadimu, a i razgovarali su suzdržljivo, mirno. Mursalimov je oèito bio mudar starac, Vadim je sretao takve u brdima. Jedanput se samo nešto uzjogunio i prilièno oštro posvadio s Ahmadžanom. Vadim je zamolio da mu objasne i prevedu što se dogodilo. Mursalimov se, naime, ljutio na ove nove izmišljotine s imenima: spajali su po nekoliko rijeèi u jedno jedino, novo ime. On je tvrdio da postoji samo èetrdeset pravih imena, koje je odredio prorok, dok su sva ostala imena lažna.

I Ahmadžan nije bio loš momak. Kad bi ga zamolio da spusti glas, uvijek bi utihnuo. Jednom mu je Vadim prièao o životu Tunguza i zapalio mu maštu. Dva puna dana Ahmadžan razmišljaše

0 tome životu, koji nikako nije mogao zamisliti, i iznenada onda zapitao Vadima:

– Reci, kakve uniforme nose ti Tunguzi?

Vadim bi mu odmah odgovorio, a Ahmadžan bi po nekoliko sati o tome razmišljao. Onda bi opet došepao i zapitao:

– A kakav je dnevni raspored u tih Tunguza? Jednog jutra je rekao:

– Reci mi, kakve su njima zadatke dali?

Nikako se nije mogao pomiriti s tvrdnjom da Tunguzi »naprosto tako žive«.

Ugodan i pristojan bio je i Sigbatov, koji je s Ahmadžanom èesto igrao dame.

Bilo je jasno da je neobrazovan, ali je nekako shvaæao da je nepristojno i da ne treba glasno razgovarati. I kad bi se zakvaèio s Ahmadžanom, onda bi dobacio nekako pomirljivo:

– Pa zar je ovo ovdje pravo grožðe? Zar su ovo prave dinje?

– A gdje su onda prave? – žestio se Ahmadžan.

– Na Krimu, naravno ... Treba da ih vidiš ...

I Demka je bio dobar deèko, Vadim je slutio da nije vjetropir. Demka je razmišljao, èitao, nastojao koješta saznati. Istina, lice mu baš nije odavalo plemenitu nadarenost i uvijek bi se nekako smrknuo kad bi ga zatekla neoèekivana misao. On æe teško uèiti

1 služiti se mozgom, ali iz takvih sporih djeèaka ponekad izrastu vrlo snažne liènosti. Ni Rusanov nije išao Vadimu na živce. Bio

188

je to èestiti radiša, koji je cijelog života radio, iako nije pucao na visoko. Njegova stanovišta su u suštini bila taèna, samo ih nije umio spretno iznijeti, nego ih je izricao uvijek vrlo kruto.

Kostogutov se isprva nije svidio Vadimu, i èinilo mu se da je to neotesani galamdžija. Ali je uskoro shvatio da je on takav samo naoko, da inaèe nije prgav nego èak i druželjubiv – samo mu je život bio toliko nesretan da mu je sve smetalo i jedilo ga. Oèito da je svojom teškom naravi i sam pridonio vlastitim nedaæama. Bolest mu je išla na bolje, i on bi još mogao ispraviti svoj život samo kad bi bio malo smireniji i kad bi znao što hoæe. Njemu je, ponajprije, trebalo smirenosti – vidjelo se to po tome kako je razbacivao vrijeme, kako se vrpeljio ovamo-onamo, èas besmisleno lutao po vrtu, èas pušio, onda opet èitao,

prestajao èitati i neprestano se okretao za ženama. Nije trebalo biti osobito pronicljiv da se primijeti njegov odnos sa Zojom i doktoricom Ganhart. One su obje zaista bile simpatiène, ali Vadim nipošto ne bi tik pred smrt gubio vrijeme na djevojke. U ekspediciji ga je èekala Galja i maštala o tome kako æe se udati za nj, ali ni na nju više nije imao nikakva prava, jer bi ona imala malo koristi od njega.

Nitko više neæe imati koristi od njega.

Cijena je bila visoka i trebalo ju je isplatiti u gotovu. Kad bi se prepustio samo jednoj strasti, ona mu je nadomještavala sve ostale.

Ako je netko jedio Vadima u sobi, onda je to bio Poduev. Poduev je u životu bio opak, snažan i sad se odjednom raspekme-zio i prepustio popovskim, Tolstojevim prièicama. Vadim ih nije trpio, bijes ga je hvatao od tih zanesenjaèkih bajki o pokornosti i ljubavi prema bližnjemu, o tome da se treba odreæi samoga sebe i, prodavajuæi zjake, samo èekati kako æeš pomoæi prvome namjerniku. A taj namjernik može biti i bradata lijenèina ili lupež prvog reda! Takva razvodnjena, uvela, jedna istina bila je u suprotnosti s cijelim njegovim mladenaèkim zanosom, s cijelim žarkim nestrpljenjem koje je ispunjalo Vadima, s cijelom njegovom potrebom da prasne, kao hitac, da prasne i ostavi nešto drugima. Ta i on se spremio i zavjetovao da neæe uzimati, nego da æe samo davati – ali ne neke sitnice, i ne pri svakom nesigurnom koraku nego samo u plamenom, velikom pothvatu, koji æe pokloniti cijelome narodu i cijelome èovjeèanstvu!

I zato mu je bilo drago što su Podueva otpustili i što je na njegov ležaj prešao plavi Federau iz kuta. E, on je bio miran! Bio je valjda najmirniji u cijeloj sobi. Po cijele dane ne bi ništa rekao, ležao je i gledao, gledao tužno. Vrlo èudan èovo. Bio je idealan susjed Vadimu – ali veæ prekosutra, u petak, bit æe operiran.

Uglavnom su šutjeli, ali kad se poèelo govoriti o bolestima, Federau mu ipak reèe da je i on bolestan i da je gotovo umro od upale mozgovne opne.

– Uh! Jeste li se udarili?

– Ne, prehladio sam se. Užasno sam se ugrijao, pa su me odvezli kuæi kamionom, tako da mi je propuhalo glavu. Upalila mi se mozgovna opna i obnevidio sam. Prièao je to mirno, blago se osmjehujuæi, nièim ne istièuæi o kakvoj je užasnoj tragediji rijeè.

189

– A kako ste se toliko ugrijali? – zapita Vadim, iako je veæ iskosa zavirivao u knjigu, jer je vrijeme protjecalo. Ali razgovor

0 bolestima uvijek æe naæi slušaoce u bolesnièkoj sobi: Federau osjeti kako ga sa suprotne strane sobe promatra Rusanov, koji se danas bio nekako smekšao, i isprièa, obraæajuæi se uz put i njemu:

– Pokvario se kotao i trebalo ga je zavariti, ali to nije bilo lako. Kad bismo ispustili svu paru i èekali da se kotao ohladi,

1 onda ga opet punili – to bi trajalo dan i noæ. Direktor je noæu poslao po mene kola i poruèio: »Federau! Da se rad ne prekine, obuci zaštitno odijelo i spusti se u paru, vrijedi?« – »Dobro, kažem, ako treba, što ne bih?« Bilo je to uoèi rata, plan smo poveæali – trebalo je popraviti. Spustio sam se i zavario. Bio sam unutra sat i pol... Kako sam mogao odbiti? Ja sam na tvorničkoj ploèi bio uvijek meðu najistaknutijima.

Rusanov je slušao i zadovoljno ga gledao.

– Taj je postupak, može se reæi, dostojan boljševika – pohvali ga on.

– Pa ja sam... èlan partije – još se skromnije i blaže nasmiješi Federau.

– Bili ste? – ispravi ga Rusanov. (Samo što ih pohvališ, oni to odmah ozbiljno shvate.)

!-! Još sam – sasvim tiho šapnu Federau.

Rusanovu nije danas bilo do toga da se upušta u tuđe poslove, da se svađa i urazumljuje ljude. Njegova vlastita nevolja bila je krajnje tragièna. Ali je svejedno morao lupiti po oèitim glupostima. Geolog je naime šutio i zadubio se u knjige. Vrlo tiho, ali posve razgovijetno (znajuæi da æe drugi napeti uši i èuti ga) Rusanov reèe:

– Ne može biti. Zar vi niste Nijemac?

– Jesam – klimnu glavom Federau posve smjerno.

– Onda?

Èinilo se da je sve jasno, ali Federau nikako nije popuštao.

– Kada su vas poslali u progonstvo sigurno su vam oduzeli knjižicu, takav je bio propis.

–| Nisu – zavrti Federau glavom. Rusanovu se zgrèi lice i on jedva progovori:

– Znaèi da je to naprosto bio propust, žurili su se, nisu stigli, zbunili se. Morate je sam vratiti.

– Ma kakvi! – Federau je bio nekako zaplašen, ali uporan. – Nije to nikakav propust, èetrnaest godina veæ imam knjižicu! Pozvali su nas u rajonski komitet i saopæili nam: ostat æete u partiji, neæemo vas miješati s obiènom masom. Vodit æemo vas u komandi za prognanike, a partijsku èlanarinu æete plaæati. Rukovodeæe položaje ne možete zauzimati, a na nižim poslovima morate prednjaèiti. Eto tako. – Ne znam ja – uzdahnu Rusanov. Najradije bi spustio oène kapke, jedva je govorio.

Prekjuèerašnja, druga injekcija nije mu nimalo pomogla – oteklina nije spala i nije se smekšala, i dalje mu je kao željezna gvalja pritiskala èeljust. Danas je kao satrven ležao i, bojeæi se novog muènog bunila, oèekivao treæu injekciju. Dogovorio se s Kapom da æe poslije treæe injekcije otputovati u Moskvu – ali sad je Pavel Nikolajeviè nekako izgubio energiju i želju da se bori,

190

tek sad je jasno shvatio što znaèi biti osuđen na smrt: svejedno,, treæa ili deseta injekcija, ovdje ili u Moskvi, ali ako tumoru lijek ne pomaže, onda mu ne pomaže. Istina, taj tumor još nije znaèio smrt: može on i ostati, pretvoriti ga u invalida, nakazu, vjeènog bolesnika – ali, svejedno, Pavel Nikolajeviè sve do juèer nije shvaæao pravu vezu između njegova tumora i smrti, sve dok Mukto-žder, koji je proèitao mnogo medicinskih knjiga, nije nekome poèeo objašnjavati kako se iz tumora po cijelom tijelu šire otrovi – i zato ga svakako treba ukloniti iz tijela.

Pavela Nikolajevièa je nešto žacnulo i on je shvatio da ne može posve zaboraviti smrt. Smrt je, naravno, bila posve nevjerojatna, ali, u isto vrijeme, moglo se veæ o njoj razmišljati. Juèer je vidio u prizemlju vlastitim oèima kako su iz operacione dvorane iznijeli bolesnika prekrivena plahtom preko glave. Sad mu je istom bio jasan izraz koji su spominjale bolnièarke: »Taj æe skoro pod plahtu.« Tako je to, mi uvijek zamišljamo smrt kao crnu, ali: tek kad joj se približiš, vidiš da je zapravo – bijela.

Rusanov je, naravno, znao da su svi ljudi smrtni pa da æe, prema tome, i on jednom položiti raèune. Jednom, ali ne sad! Nije strašno umrijeti jednom, strašno je sad umrijeti: jer kako bi to bilo moguæe? šta bi poslije bilo? Kako bi bilo moguæe bez mene?

I sažalio se sam nad sobom. Sažalio se shvativši da ovakav svrsishodni, borbeni i èak, može se reæi, lijepi život, kao što je bio njegov, može pokositi nekakav nezvani tumor koji on svojom pameæu nikako nije mogao smatrati neophodnim.

Bijela ravnodušna smrt u obliku plahte, ispod koje nema nikoga, ispod koje nema ništa osim praznine, oprezno mu je prilazila, bešumno, u papuèama. A Rusanov, zateèen od te smrti, koja se šuljala, ne samo da se nije mogao boriti protiv nje, nego pred' njom nije mogao èak ni o èemu razmišljati, ništa odluèiti, ništa: izreæi.

Dolazila je posve protuzakonito, i nije bilo propisa, nije bilo uputa koje bi mogle zaštititi Pavela Nikolajevièa.

Toliko je bio klonuo da se više nije sebi svojstvenom građanskom revnošæu odnosio prema događajima u sobi. Danas je došla laborantica da sastavi biraèki spisak – i njih su pripremali za izbore. Uzela je svima legitimacije, i svi su joj dali ili osobne karte ili kolhozne dokumente, a Kostogutov nije imao ama baš ništa. Laborantica se naravno zaèudila i uporno tražila da joj dadne nekakvu legitimaciju, a bezobraznik je još poèeo galamiti, tvrdeæi da treba biti politièki pismen, da treba znati kako postoje razlièiti prognanici, pa neka zato telefonira tome i tome, jer on, veli, ima biraèko pravo, u principu ga ima, ali zapevao i ne treba glasati. Sad je istom Pavelu Nikolajevièu bilo jasno u kakvoj se jazbini našao kad je ušao u ovu kliniku! S kakvim je ljudima ležao! I taj nitkov se još usuđivao da ne gasi svjetlo, da samovoljno otvara prozorèiæ, da se

primarijusu izdaje za poljoprivrednika i da èak prije Pavela Nikolajevièa otvara svježe, nedirnute, djevièanske novine. Dobro je naslutilo srce Pavela Nikolajevièa s kakvim tipom ima posla!

191

Ali je Rusanov veæ sad bio uto nuo u ravnodušnu maglu i èak :mu se nije dalo raskrinkavati Muktoždera. Èak mu ni ta jazbina nije više toliko smetala.

Pri viđala mu se prikaza u plahti.

A iz hodnika se zaèu oštar glas bolnièarke Nele, kome nije bilo ravna u cijeloj klinici. Ona je, èak i ne podižuæi glasa, pitala nekoga tko je bio bar dvadeset metara daleko:

– èuj, a pošto su te lakirane?

Nije se èulo što je druga žena odgovorila, nego se opet raz-legao Nelin glas:

– Eh, eh, da je meni takve obuti, ala bi momci navalili! Ona druga se nešto usprotivila, i Nela se, djelomièno, s njome složila:

– Jest, to je istina! Kad sam prvi put obukla najlon, dah mi je stao, a Sergej je bacio šibicu i odmah mi ga progorio, gad jedan!

Ušla je u sobu s èetkom u ruci i rekla:

– Onda, deèki, èujem da su ovdje juèer svojski ribali i prali, pa se danas može malo manje, je li?... Eh, znate šta je novo? – sjeti se ona i, pokazavši prema krevetu Federaua, veselo reèe: – Onaj odande je otegao! Ode pod ledinu!

Henriku Jakobovièu se smuèilo, iako je bio suzdržljiv, i samo slegnuo ramenima. Nitko nije shvatio Nelu, i ona objasni:

– Pa onaj pjegavko! Onaj umotani! Sinoæ ga spopalo na stanici. Pred blagajnom. Upravo su ga dovezli na obdukciju.

– Bože moj! – tugaljivo æe Rusanov. – Drugarice bolnièar-io, zar ne biste mogli biti malo taktièeniji! Zašto nas muèite ovakvim turobnim vijestima? Bolje da nam isprièate nešto veselo.

Bolesnici se zamisliše. Istina, Jefrem je mnogo govorio o smrti, i bilo je jasno da mu nema spasa. Stajao je, eno, ondje, u onome j>rolazu između kreveta i sve ih uvjeravao protiskujući kroza zube:

– Sla-abo nam se piše ... Bome sla-abo ...

Ali, svejedno, oni nisu vidjeli posljednji Jefremov èas i, jer je !otišao, u sjeæanju im je zauvijek ostao kao živ. A sad je trebalo zamisliti da onaj isti koji je još prekuèer buèno lupetao po ovim daskama, po kojima oni danas hodaju, veæ leži u mrtvaènici raspo-ren po sredini grudi kao raspukla sardela.

– Mogu ja i nešto veselo isprièati – puknut æete od smijeha. !Samo nije pristojno ...

– Ne smeta, samo prièaj! – molio ju je Ahmadžan. – Hajde!

– Oh! – sjeti se Nela. – Tebe, braco, zovu na rendgen! Tebe! Tebe! – pokaza ona prema Vadimu.

Vadim odloži knjigu na prozorsku dasku. Oprezno, oslanjajuæi se na ruke, spusti prvo bolesnu, pa onda zdravu nogu. I, nalik na baletana – kad ne bi bilo te nesnosne, nemoæne noge – pođe prema izlazu.

Èuo je da je umro Poduev, ali nije osjetio suæuti. Poduev nije bio èovjek do koga bi društvo mnogo držalo, baš kao ni do ove neodgovorne bolnièarke.

Èovjeèanstvo ipak ne treba cijeliti po njegovoj golemoj kvantiteti, nego po izabranim kvalitetama.

Ušla je laborantica i donijela novine.

Ustopice za njom išao je Muktožder. Navalio se na novine.

192

dva izusti Pavel Nikolajeviè pružajuæi

– Dajte meni! – ruku.

Dali su mu.

Prije nego je i stavio naoèale, primijetio je da je cijela stranica puna velikih fotografija i krupnih naslova. Poduprijevši se i nataknuvši naoèale, vidio je da je, kako je i slutio, završena sjednica Vrhovnog sovjeta: objavljena je fotografija predsjedništva i dvorane, a krupnim slogom otisnute najvažnije odluke.

Slog je bio tako krupan da nije bilo potrebno listati novine i tražiti u njima kakvu sitnu, ali značajnu bilješku.

– Šta?? Zbilja?? – nije se mogao savladati Pavel Nikolajevič, iako se zapravo nije obračunao nikome u sobi i iako je znao da je nezgodno toliko se iščuvavati novinskim vijestima.

U prvom stupcu je pisalo krupnim slovima, da je predsjednik Ministarskog savjeta G. M. Malenkov zamolio, na vlastitu želju, da ga se razriješi dužnosti, i Vrhovni sovjet je jednoglasno prihvatio njegov zahtjev.

Tako se, dakle, završila sjednica za koju je Rusanov mislio da će se na njoj jedino prihvatiti budžet!

Klonuo je, i novine su mu ispale iz ruku. Više nije mogao čitati.

Nikako to nije shvaćao. Nije više razumio ovu javnu i svima dostupnu uputu. Ali je zato shvaćao da se zakuhalo, da se i te kako zakuhalo!

Kao da su se negdje u najdubljim dubinama zaleljivali geološki slojevi i malco pomakli u svome ležištu – i taj pomak zatresao je cijeli grad, bolnicu i ležaj Pavla Nikolajeviča.

Ali zato doktorica Ganhart nije osjetila da su se zanjihali soba i pod, pa je išla prema njemu posve mirno, lagano, u svježje izglaćanu ogrtaču, držeci injekciju u ruci i smješkajući se kao da ga hrabri.

– Dakle, vrijeme je za injekciju! A Kostogutov uze novine s nogu važnu vijest i pročitao je.

Pročitao je i ustade. Nije mogao mirno sjediti.

Ni on nije tačno shvaćao šta ta vijest zapravo znači. Ali, ako su jučer raspustili cijeli Vrhovni sud, a danas smijenili predsjednika vlade, vjerojatno su to bili novi koraci Povijesti.

Bili su to koraci povijesti, i nije mogao ni pomisliti, ni vjerovati da oni ne vode u bolju budućnost.

Još prekjueer je stiskao rukama uzbibano srce i bojao se povjerovati, bojao se ponadati!

Ali, eto, prođoše dva dana, i ona ista četiri betovenska udarca sudbonosno su udarili u nebo, kao u membranu.

A bolesnici su mirno ležali u krevetima i ništa nisu čuli!

I Vera Ganhart je mirno ubrizgavala injekciju u venu.

Oleg je pomamno izletio iz sobe – da se prošeta.

Na zrak!

prijazno se obrati. Rusanova, odmah ugleda

13 Odjel za rak

193

20

DIVNA SJECANJA

Već odavno se bojao povjerovati! Nije smio dopustiti samome sebi da se raduje! Samo prvih godina robije novajlija se nada, kad ga pozovu da napusti ćeliju i ponese stvari – da ga zovu na slobodu. Vjeruje u svaku priču o pomilovanju – kao u arkanđelske trublje. Međutim njega, naprosto, pozovu, pročitaju neki sramotni dopis i strpaju u drugu ćeliju, kat niže, još mraćeniju i isto onako zagušljivu. A priča o amnestiji se pomiče – od Dana pobjede do godišnjice Revolucije, od godišnjice Revolucije do sjednice Vrhovnog sovjeta, dok se ne rasprše kao mjehur od sapunice ili dok ne pomiluju kradljivce, lupeže i dezertere – mjesto onih koji su se borili i patili.

I one stanice srca, koje nam je priroda dala za radost, kad postanu nepotrebne, pomalo odumiru. I oni djeluju grudi, u kojima tavori nada, pomalo opuste i sasuše se.

Toliko je već puta povjerovao, toliko je puta mislio da će ga pustiti i da će se vratiti kući, da je sad, napokon, jedino želio vratiti se u svoje divno prognaničko mjesto, u svoj dragi Uš-Terek. Upravo tako, dragi! To je neobično, ali on je baš tako mislio o svome prognaničkom kutku odavde, iz bolnice, iz velikog grada, iz ovog složenoga svijeta, na koji se Oleg nikako ne može, a, zapravo, i ne želi priviknuti.

Uš-Terek znači »tri topole«. Nazvali su ga tako po tri prastare topole, koje strše u stepi i vide se najmanje iz daljine od deset kilometara. Topole stoje

usporedo. Nisu vitke, kao što topole inače jesu, nego su čak nekako krive. Možda im je već i četiri stotine godina. Kad su izrasle, nisu se više uspinjale prema nebu, nego su se razgranale u stranu i premrežile gustom sjenom glavni kanal za navodnjavanje. Priča se da je bilo još takva drveća u selu, ali su ga posjekli trideset i prve godine. Danas više nikako neće da se prime. Ma koliko ih sadili pioniri – koze bi ih obrstile tek što počnu rasti. Prihvatili su se jedino američki klenovi na glavnoj ulici ispred rajonskog komiteta.

Treba li da čovjek voli ono mjesto na zemlji gdje je kao malo dijete puzao i derao se, ne shvaćajući još ništa, pa čak ni ono što vidi očima i što čuje ušima? Ili, naprotiv, ono mjesto gdje su ti prvi put rekli: hajde, možeš ići bez pratnje! Pođi sam! Vlastitim nogama! »Uzmi postelju svoju i pođi!«

Prva noć na poluslobodi! Dok su još bili pod paskom, iz komande nisu ih pustili u naselje, nego su im dopustili da slobodno spavaju pod strehom od sjenika u dvorištu. Pod istom strehom nepomični konji cijelu su noć tiho žvakali sijeno – i teško je zamisliti ugodnijeg zvuka!

Ali Oleg pola noći nije mogao spavati. Tvrda zemlja u dvorištu bijeljela se od mjesečine – i on se ushodao kao pijan, amo-tamo po dvorištu. Nije bilo stražarskih tornjeva, nitko nije pazio na nj – i, sav sretan, spotičujući se o neravno tlo, koračao je zabačene glave, lica okrenuta prema svijetlome nebu, i išao nekamo, išao kao da se boji da neće stići, kao da sutra neće izaći u kukavno, zabačeno selo, nego u široki velebni svijet. Topli zrak ranog južnog proljeća nije bio miran: kao što se po kolosijecima velike željezničke stanice cijelu noć dozivaju lokomotive, tako su i ovdje iz svih zakutaka seoceta cijelu noć, sve do zore, iz svojih torova i dvorišta, prodorno, željno i slavodobitno njakali magarci i revale deve – objavljujući svoju ljubavnu strast i svoju vjeru u nastavak života. I taj njihov ljubavni zov podudarao se s onim koji je odzvanjao u Olegovim grudima.

Ima li ugodnijeg mjesta od onoga na kojem si proveo tu noć?

I tako se on opet uzdao i vjerovao u tu noć, ma koliko se kleo da će je zaboraviti.

Poslije logora, život u progonstvu ne bi bilo moguće nazvati surovim, iako su se i ovdje, za vrijeme navodnjavanja, toljagali i odadirali po nogama. Prognanički svijet bijaše mnogo širi, lakši, raznovrsniji. Ali je surovosti bilo i u njemu, i nije bilo lako podmiriti glad za čovječenošću. Trebalo bi se snaći da te upravitelj ne otjera nekamo u pustinju, po stotinu pedeset i više kilometara. Trebalo je isto tako naći slamnati krov i kućerak od ilovače, platiti štogod gazdarici – a nisi imao čime platiti. Trebalo je kupovati kruh svakidašnji, a još ponešto i u menzi. Trebalo je naći posao, a pošto si se naradio s pijukom punih sedam godina, nisi se opet htio mučiti oko navodnjavanja. Premda je u selu bilo žena, koje imaju zemunice, povrtnjake, pa čak i krave, i koje su bile spremne da se udaju za usamljena logoraša, činilo mu se da je još rano prodati se za muža; činilo mu se da život ne prestaje, nego da tek počinje.

Prije, u logoru, razmišljali su o tome koliko je malo muškaraca na slobodi, i svi su kažnjenici vjerovali da će ti pripasti prva žena – čim se čuvar načas makne od tebe. Činilo im se da one, osamljene, tumaraju uokolo, plaču za muškarcem i ni o čemu drugome i ne razmišljaju. Ali je u selu bilo vrlo mnogo djece, a žene su se držale kao da ih zaokuplja jedino vlastiti život i, ni one osamljene, ni mlade djevojke, nisu htjele poći samo onako, nego su, sve odreda, ciljale na časnú udaju i maštale o kućici, koju će izgraditi na vidljivu mjestu, tako da je gledaju svi suseljani. Moral u Uš-Tereku pripadao je prošlom stoljeću.

195

I kada su čuvari već odavno digli ruke od Olega, on je svejedno živio bez žena, kao i u ono vrijeme dok je bio iza bodljikave žice – a u selu je bilo i naočitih crnih Grkinja i marljivih plavih Njemica.

U presudi, koja ih je poslala na robiju i u progonstvo, stajalo je zauvijek, i Oleg je razumom potpuno shvaćao da će progonstvo trajati vječno, jer ništa drugo nije ni mogao zamisliti. A ipak ga je nešto u grudima sprečavalo da se ovdje oženi. Srušili su Beriju, limeno je odjeknuo prazni kumir kad je pao – i svi su

èekali korjenite promjene, a promjene su dolazile polako, i bile su sitne. Oleg je prvo saznao da je njegova nekadašnja prijateljica u Krasnojarskom logoru, i poèeo se s njome dopisivati. Tada se poèeo dopisivati i sa starom poznanicom iz Lenjingrada – koliko je samo mjeseci potajno mislio na nju, nadajuæi se da æe doputovati ovamo. (Ali tko bi napustio stan u Lenjingradu i preselio se ovamo, u ovu rupèagu?) Tada mu je izrastao tumor i sve to zasjenio stalnim, neizdrživim bolovima, i žene više nisu za nj bile privlaènije od ostalih obiènih, plemenitih ljudi.

Kako je Oleg ubrzo spoznao, progonstvo nije samo ispunjalo muènim osjeæajem, koji poznaju svi odreda, poèevši od Ovidija, ako ne iz osobnog iskustva, ono iz literature (kraj oko tebe nije onakav kakav bi volio; ljudi nisu onakvi kakve bi želio), nego i osjeæajem slobode, koje malo tko poznaje; slobode od sumnji i odgovornosti pred samim sobom. Nisu bili pravi nesretnici oni koje su slali u progonstvo, nego oni koji bi dobili osobnu kartu sa sramotnom, trideset i devetom taèkom i koji bi morali, kajuæi se zbog omaške, nekamo putovati, vjeèno se seliti, tražiti posao i oèekivati da æe ih odasvud protjerati. Zatvorenik je, međutim, dolazio u progonstvo sa svim pravima koja mu pripadaju: nije on odredio gdje æe se naseliti, i nitko ga nije mogao odatle protjerati! Za njega su mislili starješine, pa se nije morao bojati da je propustio neko bolje mjesto i nije se muèio smišljajuæi neku bolju kombinaciju. Znao je da ide jedino moguæim putem, i to ga je ispunjalo vedrinom.

I sada, kad je prizdravljaao i kad se opet našao oèi u oèi s nejasnim i zapletenim životom, Olegu bijaše ugodno prisjeæati se da negdje postoji blaženo seoce Uš-Terek, gdje za njega drugi misle, gdje je sve posve jasno, gdje ga smatraju za punopravna građanina i kamo æe se on vratiti gotovo kao kuæi, kao kuæi. Kanda je veæ bio vezan nekim rodbinskim vezama s tim mjestancetom, on bi najradije rekao: kod nas.

Tri èetvrtine godine, koje je Oleg do sada proživio u Uš-Tereku, on je bio bolestan i nije uspio potanko upoznati ondašnju prirodu i život i nauživati se u njima. Bolesniku se stepa èinila odviše prašnom, sunce odviše jarkim, vrtovi odviše suhi a æerpiè pretežak.

Ali sada, kad je život, kao i oni magarci što su njakali u proljetnoj noæi, opet odjeknuo u njemu, Oleg je šetao drvoredom bolnièkog naselja punog zelenila, ljudi, boja i kamenih zgrada – i ganuto se prisjeæao svake sitne i skromne pojedinosti ušterek-skog svijeta. I taj sitni svijet bijaše mu draži, jer je bio njegov, do smrti njegov, zauvijek njegov, dok je ovaj bio – privremen, prolazan.

196

I sjetio se stepskog žusana, tako goraka i bliska mirisa! I sjetio se ž a n t a ka, bodljikava trnja! I još bodljikavijeg d ž i n-g i 1 a, koji raste po plotovima a u svibnju cvate ljubièastim cvatom, što miriši poput jorgovana. I opojna drveta – džidu – èiji cvjetovi mirišu toliko osebujno i oštro da podsjeæaju na ženu, koju muèi takva neutaživa želja da se namirisala preko svake mjere.

Kao što je neobièno da Rusa neke duhovne uzice vežu uz ruske gajice i polja, uz tihu i suzdržanu prirodu srednje Rusije, tako i onaj, koga pošalju ovamo protiv njegove volje i zauvijek, ubrzo zavoli ova siromašna prostranstva, èas pretjerano vrela, èas odviše izložena vjetru, prostranstva gdje se tihi oblaèni dan doèekuje kao odmor, a kiša kao praznik, da bi se uskoro, kako se èini, potpuno pomirio s time da æe ovdje živjeti do smrti. Družeæi se s momcima kao što su Sarimbetov, Telegenov, Maukojev ili braæa Skokovi, kojima još i jezika nije znao, on se, èini se, saživio s tim svijetom i u prilivu sluèajnih osjeæaja, u kojima se miješa ono što je lažno s onim što je znaèajno, u nekoj naivnoj odanosti drevnim plemenima, prihvatio ga kao suštinski plemenit narod, koji uvijek iskrenost uzvraæa iskrenošæu a dobru volju – dobrom voljom.

Olegu su trideset i èetiri godine. Ni na jedan fakultet ne primaju poslije trideset i pete. Prema tome nikada neæe steæi obrazovanje. Nije mu to uspjelo – i gotovo. Tek se nedavno od obiènog radnika, koji suši æerpiè, uspio vinuti do geodetova zamjenika (nije bio geodet, kako je slagao Zoji nego samo njegov zamjenik, i za taj posao je primao tristo i pedeset rubalja). Njegov šef, rajonski geodet, slabo se razumio u skalju, i Oleg bi mogao raditi do mile volje

samo kad bi bilo dosta posla: kako su kolho-zima podijeljene potvrde da mogu zauvijek (opet zauvijek) obrađivati zemlju, on može, samo ponekad, komadiæ njive otkinuti kolhoznicima i prepustiti ga naselju koje se sve više širilo. Gdje je on još od miraba – upravitelja službe navodnjavanja – miraba koji i u svojim leđima osjeæa najmanji nagib zemlje! Ali æe se, vjerojatno, za koju godinu Oleg i bolje snaæi. Pa zašto se onda veæ danas tako ganuto prisjeæa Uš-Tereka i priželjkuje da iziðe iz bolnice samo da bi se onamo vratio, samo da bi se onamo dovukao, makar i ne sasvim zdrav?

Ne bi li bilo prirodno da mrzi mjesto u kojemu živi kao prognanik, da ga mrzi i proklinje?

Nije ga mrzio, ni govora; èak i ono što je, èini se, vapilo za britkom oštricom satire – i to je Oleg prihvaæao kao obiènu šalu preko koje treba smiješkom prijeæi. U to je ubrajao i novog direktora škole Abela Berdenova, koji je skinuo sa zida »Vrane« Savrasova i bacio ih za ormar (vidio je naslikanu crkvu i smatrao to za religioznu propagandu). I naèelnicu zdravstvenog odjela, poduzetnu Ruskinju, koja javno drži referate raionskoj inteligen-ciji a krišom preprodaje svilu mjesnim gospoðama po dvostrukoj cijeni, prije nego što ta ista svila doðe u prodaju u rajonski magazin. I kola hitne pomoæi koja jure u oblacima prašine i to ne toliko èesto da bi prevezla bolesnike, koliko po nalogu sekretara, kao njegova vlastita limuzina ili pak da bi razvezla po kuæama tjesteninu i vrhnje. I trgovinu »na veliko« maloga i sitnoga Orem-

197

bajeva: u njegovoj trgovini živežnim namirnicama nikada nema nièega, a na krovu je imao^rdo sanduka od prodane robe i dobio nagradu zbog toga što je premašio plan pa sad može mirno drijemati pred ulazom u trgovinu. Ne da mu se ni vagati, ni presipati, ni umatati. Pošto prvo opskrbi sve ugledne ljude, onda pozove još i one koje sam smatra da su toga dostojni i tiho im predloži: »Uzmi sanduk makarona, ali samo cijeli.« »Uzmi vreæu šeæera – samo cijelu.« Vreæa ili sanduk odlazi iz skladišta automobilom ravno u stan, a promet Orembajeva se tako poveæava. Napokon, tu je ubrajao i treæeg sekretara rajonskog komiteta, koji je zaželio izvanredno polagati srednju školu, ali nije imao pojma o matematici pa se noæu došuljao uèitelju, takoðer prognaniku, i donio mu astrahansko krzno. Sve je to moguæe primiti lako i sa smiješkom, zato što je došlo poslije vuèjeg logora, jer, šta se, poslije vuèjeg logora, ne bi èovjeku uèinilo – obiènom šalom? Šta mu se ne bi uèinilo pravim odmorom?

Kakav je bio užitak predveæe obuæi bijelu košulju (jednu jedinu košulju, veæ otrcana ovratnika; a kakve su hlaèe i cipele, bolje je i ne spominjati) i prošetati se glavnom seoskom ulicom. Kraj kluba, pod krovom od trske, ugledat æe plakat: »Novi i nagraðeni umjetnièki film« i benavoga Vasju koji ih sve poziva u kino. Nastojat æe nabaviti najjeftiniju ulaznicu, za dva rublja, i sjesti u prvi red zajedno s djeèurlijom. Lumpati æe samo jednom mjeseèno: u mjesnoj èajani æe za dva i po rublja, u društvu sa èeèen-skim šoferima, popiti kriglu piva.

Da bi prognanièki život mogao prihvatiti ovako veselo i zadovoljno, najviše su mu pomogli starci Kadmini – ginekolog Niko-laj Ivanoviè i njegova žena Jelena Aleksandrovna. Ma što god doživjeli u progonstvu, Kadmini bi uvijek ponavljali: – Sjajno! Koliko je bolje nego što je bilo! Kako smo imali sreæu što smo dospjeli u ovako divno mjesto.

Kad bi nabavili bijeli kruh – kakvo veselje! Pojeftinilo mlijeko na trgu – opet veselje! Daje se dobar film – veselje! Došao dentist i stavio im nove zube – opet veselje! Poslali su ovamo još jednu lijeèenicu – ginekologa – sjajno! Nek se ona bavi ginekologijom i ilegalnim pobaèajima, Nikolaj Ivanoviè æe preuzeti opæu praksu: manje novaca, ali zato mirnije živi. Sunce na zalazu ima narandžasto-ružièasto-grimizno-rumeno-crvenu boju – kakav užitak! Vitki sijedi Nikolaj Ivanoviè hvata ispod ruke oblui od bolesti podebelu Jelenu Aleksandrovnu, i oni odmjerenim korakom odlaze na kraj sela da bi gledali zalaz sunca. (Koliko god on hitro kroèi, toliko je ona spora.)

Život je za njih dvoje postao gusti vijenac rascvjetanih radosti od onoga dana kad su kupili vlastitu zemunicu, ruševnu kolibicu s vrtom – po njihovu mišljenju, posljednje sklonište u životu, posljednje ognjište kraj kojega æe živjeti i umrijeti. (Odluèili su zajedno umrijeti; èim umre jedno, drugo æe ga

slijediti, jer zašto bi ono živjelo?) Pokuštva nisu imali nikakva pa su unajmili staroga Homratevièa, takoðer prognanika, da im u kutu slijepi kvadar od æerpièa. To je sad bio njihov braèni krevet – i kako samo širok! Kako udoban! Još jedan razlog da se vesele. Sašili široku vreæu i napunili slamom, eto ti strunjaèe. Tada su naruèili od

198

Homratevièa da im napravi stol – okrugli stol. Homrateviè se èudom èudi: skoro mu je sedamdeset a nikada još u životu nije vidio okrugao stol. Zašto baš okrugao? »Baš okrugao, kad te molim! – trlja Nikolaj Ivanoviè bijele i spretne ginekološke ruke. – Svakako mora biti okrugao!« Iduæa briga je kako nabaviti petrolejku, ne limenu, veæ staklenu petrolejku, na visoku postolju, i to ne sedmicu, nego svakako deseticu – a i da tuljac bude od stakla. U Uš-Tereku takve nema, proæi æe dosta vremena dok je nabave, dok je dobri ljudi donesu izdaleka, ali kad na okrugli stol stave tu svjetiljku, na kojoj æe, osim toga, biti sjenilo ruène izrade – tako je to ovdje, u Uš-Tereku 1954. godine, kad u velikim gradovima ljudi skupljaju svijeænjake i kad veæ postoji hidrogenska bomba – ta æe svjetiljka na okruglom stolu pretvoriti zemunicu u raskošnu primaæu sobu iz pretprošlog stoljeæa. Kako æe to biti sveèano! Sve troje æe posjedati oko stola, a Jelena Aleksandrovna æe, kao i obièno, reæi:

– Ah, Oleg, kako mi sad lijepo živimo! Znete li da je ovo, ako ne raèunamo djetinjstvo, najsretnije razdoblje u cijelome mom životu!

I ona ima pravo! Jer ne stvara sreæu stupanj blagostanja, nego naš odnos prema vlastitom životu. A to je ono što ovisi samo o nama, pa, prema tome, èovjek uvijek moæe biti sretan ako æeli, i nitko ga u tome ne moæe sprijeèiti.

Prije rata su stanovali kraj Moskve, sa svekrvom, koja je bila toliko zajedljiva i sitnièava – a oni prema njoj puni poštovanja

– da se Jelena Aleksandrovna, æena srednjih godina, nezavisna u životu i veæ jednom rastavljena, neprestano osjeæala sputanom. Te je godine ona nazivala svojim »srednjim vijekom«. Tek kad se dogodila velika nesreæa, svjeæi je zrak puhnuo u njihovu obitelj.

A i tu nesreæu izazvala je opet svekrva: prve godine rata došao im neki èovjek bez dokumenata i zamolio da ga sakriju. Usprkos tome što je u obitelji bila vrlo stroga, dræala se inaèe kršæanskih naèela i smatrala za svoju duænost da skloni dezertera

– i svekrva se èak nije posavjetovala s djecom. Dezertter je prenoæio dvije noæi, otišao, negdje su ga zgrabili i na preslušavanju je spomeuno kuæu u kojoj je prespavao. Svekrvi je bilo veæ gotovo osamdeset godina, pa je nisu dirali, ali su smatrali da treba uhapsiti pedesetogodišnjeg sina i èetrdesetogodišnju snahu. U istrazi su pitali, da li im je dezertter moæda u rodu i, da im je sluèajno bio u rodu, presuda ne bi bila tako stroga: znaèilo bi da su naprosto postupili egoistièki, što je posve razumljivo i èak opro-stivo. Ali, kako im dezertter nije bio nitko i ništa, obièan namjernik, Kadmini su dobili po deset godina, ne kao dezertterovi jataci, nego kao neprijatelji domovine koji svjesno potkopavaju snagu Crvene armije. Završio se rat i, prilikom velike Staljinove amnestije 1945. godine, dezerttera su pustili kuæi (povjesnièari æe sebi dugo i uzaludno razbijati glavu pokušavajuæi shvatiti zašto su upravo dezertteri bili pomilovani – i to bezuvjetno). On je èak zaboravio da je ikada prenoæio u onoj kuæi i da je nekoga uvalio u nepriliku. Kadminovih se ta amnestija nije nimalo ticala: ta oni nisu bili dezertteri, oni su bili neprijatelji domovine. Kad su odsjedili deset godina, nisu ih svejedno pustili kuæi: oni, naime, nisu djelovali pojedinaèno, nego kao grupa, organizacija

199

bilo ih je dvoje: muæ i æena – i zato ih je zapalo vjeèno progonstvo. Sluteæi takvu presudu, Kadmini su unaprijed podnijeli molbu da ih bar u progonstvo pošalju zajedno, u isto mjesto. Protiv toga nitko, toboæe, nije imao ništa, njihova molba je, navodno, bila posve zakonita – ali su muæa ipak poslali na jug Kazahstana, a æenu u okolicu Krasnojarska. Moæda su ih, kao èlanove iste organizacije, htjeli razdvojiti?... Meðutim ih nisu, zapravo, htjeli kazniti, niti su im htjeli napakostiti, nego u sastavu Ministarstva unutrašnjih poslova

naprosto nije bilo èinovnika èija bi dužnost bila da spoji muža i ženu – zato ih i nisu premjestili u isto mjesto, žena, kojoj se bližila pedeseta godina, a ruke joj i noge oticale, dospjela je u tajgu gdje je jedini posao bila sjeèa šume, koji je veæ i iz logora dobro poznavala. (A i sad se sjeæa tajge s Jeniseja – kakvi su to pejzaži!) Još punu godinu su pisali žalbe – u Moskvu, u Moskvu, u Moskvu – dok nije došao posebni stražar i prebacio Jelenu Aleksandrovnu ovamo, u Uš-Terek.

Kako da se sad ne vesele životu! Kako da ne zavole Uš-Terek! I svoju kolibicu od ilovaèe! Zašto da još traže kruha preko pogaèe?

Ako treba, ostat æe ovdje zauvijek! A dotle æe moæi dobro upoznati klimu Uš-Tereka! Nikolaj Ivanoviè je objesio tri toplomjera, stavio teglu za oborine a po podatke o snazi vjetra odlazio Ini Štrem, uèenici desetog razreda, koja je vodila državnu meteorološku stanicu. I Nikolaj Ivanoviè bi, prije nego i sama meteorološka stanica, mogao izdati meteorološki izvještaj, i to nevjerojatno pouzdan i taæn.

Još kao dijete, primio je od oca – inženjera za komunikacije – sklonost prema radu i ljubav prema taænosti i redu. Teško da je Korolenko bio sitnièav, ali je èak i on rekao (Nikolaj Ivanoviè ga citira) da »red u poslovima stvara i duševni mir«. Doktor Kadmin upotrebljavao je još jednu omiljenu izreku: »Stvari znaju gdje im je mjesto.« Stvari same znaju gdje im je mjesto, a mi im jedino ne smijemo smetati.

U dokolici, za dugih zimskih veèeri, Nikolaj Ivanoviè bavio se još jednim poslom: uvezivao je knjige. Uživao je da raspadnute, raskupusane, upropaštene knjige pretvara u gotovo nove, vesela i uredna oblièja. Èak i u Uš-Tereku uspjeli su mu napraviti knjigo-vežaèki tijesak i vrlo oštar nož za obrezivanje. Ali zima u Uš-Tereku ne traje dugo, i on se sve ostale mjesece brinuo za svoj vrt.

Deset kvadratnih metara vrta uredio je Nikolaj Ivanoviè tako domišljato i marno da bi mu pozavidio i stari knez Bolkonski sa svojim Lišim gorama i svojim posebnim projektantom. U bolnici je Nikolaj Ivanoviè, usprkos svojoj poodmakloj dobi, bio još vrlo žustar, radio smjenu i po i još svake noæi obilazio porodilje. Selom nije hodao, nego naprosto letio, kao da mu sijeda brada ništa ne smeta – uz put je samo razmahivao skutovima platnenog kaputiæa, koji mu je bila sašila Jelena Aleksandrovna. Jedino što više nije imao snage da dugo kopa – radio bi izjutra svega pola sata i cdmah bi se zapuhao. Ali, ma koliko da su mu otkazivale ruke i srce, planovi su mu bili savršeni, gotovo idealni. Vodio bi Olega po svom pustom vrtu, koji su sa stražnje strane veselo resila dva drveta, i hvalio se:

200

–| Vidite, Oleg, ovuda æe po sredini iæi staza. S lijeve strane æe se jednog dana dizati tri marelice, veæ sam ih posadio. S desne strane pružat æe se vinograd, sigurno æe se primiti. Staza æe izlaziti pravo pred sjenicu – pravu pravcatu sjenicu, kakvu Uš--Terek još nije vidio; temelji sjenice su veæ tu – vidite li ono polukružno ležište od æerpièa (Homrateviè je sigurno pitao: »Zašto polukružno?«) – a uz ove štapove æe rasti hmelj. Pokraj njega, æe mirisati duhan. Po danu æemo se ovdje sklanjati od vruæine, a naveèer æemo piti èaj iz samovara, bit æete dobro došli (ni samo-vara još nisu imali).

Nije bilo jasno šta æe rasti u njihovu vrtu, ali je bilo jasno èega nema – nije bilo krumpira, kupusa, krastavaca, rajèica i bundeva, svega onoga što su imali susjedi. »Ali to se može kupiti!«

– tvrdili bi Kadmini. I oni bi kupovali. Stanovnici Uš-Tereka su kuæevan narod koji drži krave, svinje, ovce i kokoši. I Kadmini su na neki naèin uzgajali životinje, samo što njihova farma nije bila: nimalo praktièna: imali su samo pse i maèke. Oni su smatrali da mlijeko i meso mogu kupiti na trgu – ali kako da kupe pseæu vjernost? Zar bi za novce skakao na tebe dugouhi, crno-bijeli Žuk, . golem kao medvjed, i oštri prepredeni mali Tobik, posve bijel, nemirnih crnih ušiju?

U ljudima više nimalo ne cijenimo njihovu ljubav prema životinjama, a ako su naklonjeni maèkama, još æemo im se i narugati.

Međutim, zavalimo li isprva životinje, neæemo li poslije zavaljeti i ljude?

Kadmini ne vole kožu svojih životinja nego njihovu liènost, i ta privrženost, koju pokazuju supruzi, brzo, gotovo odmah, prelazi i na njihove životinje a da ih uopæe ne dresiraju. Životinjama, je veoma drago kada Kadmini s njima razgovaraju i dugo ih mogu slušati. Životinjama je stalo da budu uz svoje gospodare i ponosno ih svuda prate. Ako je Tobik u sobi (psima je dopušteno da ulaze u sobu) i ako primijeti da je Jelena Aleksandrova obukla ogrtaè i uzela torbu, on æe ne samo odmah shvatiti, da se ona kani prošetati do sela, nego æe pojuriti po žuka u vrt i odmah se s njime vratiti. Na posebnom pseæem jeziku on æe mu spomenuti tu šetnju

– i Žuk æe uzbuđeno dotrèati, spreman da pođe.

Žuk ima vrlo dobar osjeæaj za vrijeme. Kad otprati Kadmine u kino, neæe ostati pred dvoranom, nego æe otiæi, a vratit æe se^ nešto prije nego predstava završi. Jednom je film bio znatno kraæi

– i on je zakasnio. Kako je isprva bio žalostan, i kako je kasnije skakao na njih!

Jedino na posao nisu psi nikada pratili Nikolaja Ivanovièa, kao da su shvaæali da to ne bi bilo u redu. Ako bi, predveèer, lijeènik krenuo napolje svojim laganim i mladenaèkim korakom, po nekim duhovnim valovima, psi bi pouzdano znali je li pošao nekoj porodilji (tada ne bi išli s njime) ili ide na kupanje – tada bi ga pratili. Na kupanje se išlo daleko, na rijeku Cu, do koje je trebalo pješaèiti pet kilometara. Ni mještani, ni prognanici, ni mladi, ni stariji nisu onamo svakodnevno odlazili, jer im je bilo predaleko. Odlazila je samo djeèurlija, i odlazio je doktor Kadmin sa psima. Inaèe je to bila jedina šetnja koja nije baš pse osobito veselila: staza u stepi je tvrda i trnovita, žuku su veæ bile izranjene šape, a Tobik, koga je jednom okupao, ozbiljno se bojavao da ga

201

ponovo ne baci u vodu. Osjeæaj dužnosti ipak je bio jaèi od svega, i oni su uvijek pratili lijeènika na njegovu putu. Tristo metara prije rijeke, osjeæajuæi da je tu još na sigurnome, Tobik bi poèeo zaostajati od straha da ga Kadmin ne zgrabi, isprieæavao bi se ušima i repom, i napokon legao, žuk je odlazio sve do obale, spustio se ondje svojim krupnim tijelom i, kao kakav spomenik, motrio odozgo kako mu se gospodar kupa.

Tobik je smatrao za svoju dužnost da prati èak i Olega, koji je èesto navraæao Kadrninima (tako èesto da je to napokon uznemirilo njihova staratelja i da ih je zasebno preslušavao: »Zašto ste vi toliki prijatelji? Šta vi imate zajednièko? O èemu razgovarate?«), žuk baš ne bi morao ispratiti Olega, ali Tobik je morao, i to bez obzira kakvo je bilo vrijeme. Kad je napolju padala kiša, Tobiku se nije išlo, jer je znao da æe mu se šape smoèiti i smrznuti, pa bi se stao protezati na prednjim i stražnjim nogama – ali bi ipak krenuo! Tobik je, uostalom, prenosio poštu od Kadmina {Olegu. Ako je trebalo saopæiti Olegu da se danas daje zanimljiv film ili da se prodaje nešto posebno u trgovini živežnih namirnica ili u magazinu, Tobiku bi natakli sukneni ovratnik s pisamcetom, prstom mu pokazali smjer i strogo rekli: »Idi Olegu!« I on bi po svakom vremenu poslušno zabrzao Olegu na svojim tankim visokim nogama, a kad ga ne bi zatekao kod kuæe, èekao je pred vratima. Najèudnije je bilo da ga tome nije nitko uèio, da ga nije dresirao, nego da je on sve to shvatio i nauèio, vjerojatno zahvaljujuæi onim duhovnim valovima. (Istina, da bi potkrijepio njegovu idejnu èvrstinu, Oleg bi mu svaki put njegove poštarske usluge i materijalno nagradio.)

Èudio se onom vjeèito tužnom izrazu u Tobikovim oèima. Èak i kad se smiješio, ne bi obnažio zube, smiješio se samo ušima.

Žuk je visinom i pojavom bio nalik na njemaèkog ovèara, ali nije imao one ovèarske oštine, kao da ga je smekšavala dobroæudnost, svojstvena velikom i jakom biæu. Bio je veæ prilièno star i promijenio više gospodara, ali je Kadmine sam izabrao. Prije toga je pripadao trafikantu (ili upravitelju èajane) Vesadzeu. Vesadze ga je držao na lancu, pokraj sanduka sa suðem, a ponekad bi ga u šali puštao i uckao na pse u susjedstvu. Žuk se hrabro borio i ulijevao tim žuæama strah u kosti. Ali zapravo je bio dobar i miroljubiv, ali, naprosto, nije mogao iznevjeriti nade svoga gospodara. Kad ga je jednom tako pustio s lanca, otišao je na pseæu svadbu nedaleko kuæe Kadminih: tjerala se mala Lutkica, Tobikova mati. Žuka je otjerala, jer joj svojim nesrazmjerno velikim rastom nije

odgovarao (tako on nije postao oèuh Tobiku), ali je zato u dvorištu Kadminih osjetio nešto prisno – i svraæao je onamo, iako ga ondje nisu hranili. Vesadze je otputovao i ostavio Źuka svojoj robijaškoj druŹici Emiliji. Ona je Źuka èestito hranila – a on se, svejedno, otkidao i odlazio Kadminima. Emilija je bila ljuta na Kadmine, vraæala Źuka u svoje dvorište, ponovo ga vezivala, a on bi se opet otkinuo i odlazio. Napokon ga je privezala lancem za automobilski kotaè. A kad je Źuk ugledao na cesti Jelenu Aleksandrovnu, koja je èak namjerno okrenula glavu, poletio je i, kao tegleni konj, grcajuæi, vukao o vratu automobilski kotaè punih sto metara, sve dok nije pao. Tada je Emilija digla ruke od Źuka. Kod novih gospodara Źuk je brzo usvojio duhovnu

202

humanost kao glavni oblik svoga vladanja. I ulièeni psi ga se nisu više bojali. Prema prolaznicima Źuk je sad bio prijazan, ali ne i nametljiv. Naravno da je i u UŠ-Tereku bilo ljudi koji su voljeli pucati u Źiva stvorenja. Kako bi teško nalazili bolju divljaè, pijani su lutali po ulicama i ubijali pse. Na Źuka su dvaput pucali. Zato se on bojao kad bi tko u njega uperio bilo kakav otvor: bojao se i fotografskog objektiva i nije se dao slikati. Kadmini su imali i maèke, razmaæene, æudljive maèke, koje su voljele umjetnost, ali se Oleg, Źetajuæi drvoredima i stazama bolnièkog naselja sada upravo prisjeæao Źuka, ogromne plemenite Źu-kove glave, i to ne na ulici nego u okviru njegova prozora: odjednom bi se na Olegovu prozoru pojavila Źukova glava – znaèi da je stao na straŹnje noge i zavirio u sobu kao èovjek. Bit æe da pokraj njega skakuæe Tobu i da se veæ primièe i Nikolaj Ivanoviè. Oleg je ganuto osjeæao da je potpuno zadovoljan svojom sudbinom, da se posve pomirio sa Źivotom u progonstvu i da ne moli nebo ni za kakva èudesa, nego samo za zdravlje. Lijepo je Źivjeti kao Źto Źive Kadmini i veseliti se onome Źto imaš! Mudar je onaj koji je malim zadovoljan. I tko je zapravo optimist? Onaj koji kaŹe: svagdje je loše, kod nas je još dobro, mi smo imali sreæu. I sretan je onim Źto ima, i ne propinje se.

A tko je pesimist? Onaj koji kaŹe: svagdje je divno, svagdje je bolje, jedino je kod nas loše. I neprestano ga muèi vlastita sudbina.

Samo da nekako preturi ovo lijeèenje! Da se iŹeupa iz ovih klijeŹta – rendgenoterapije, hormonoterapije – i da ne izièe odavde kao potpuna nakaza. I da otputuje u UŠ-Terek. I prestane Źivjeti kao neŹenja! Treba se Źeniti, Źeniti! Teško da æe Zoja doæi onamo. A kad bi se i odluèila – trebalo bi je èekati godinu i po. Opet èekati, opet èekati, cijeloga Źivota èekati – ne, ne moŹe na to pristati!

Mogao bi se oŹeniti Ksanom – ona je nekako i tvrda i mekana u isto vrijeme: tvrda u vladanju a mekana naoko. Samo je malo prekrupna. Ali kakva je domaæica! Samo briŹe tanjure, prebaci ruènik preko ramena – prava carica, oèiju ne moŹeš skinuti s nje. S njom bi bilo ugodno Źivjeti – u kuæi bi bio red a uokolo bi ska-kutala djeca.

Mogao bi se oŹeniti i Knejom Mgrem. Malo se boji toga Źto joj je tek osamnaest godina. Ali ga to i privlaèi! Osmijeh joj je nekako rastresen i drzak, zamiŹljen i izazovan. Ali to baš i privlaèi...

>

21

UTVARE NESTAJU

Oleg je imao sreæu da nju sretne baš na ulazu u kliniku. Maknuo se u stranu, pridrŹao joj vrata, a da se i nije maknuo, ona je iŹla tako Źustro, nagnuvŹi se malko naprijed, da bi ga, moŹda, i oborila.

Jednim ju je pogledom cijelu obuhvatio: na èokoladnoj kosi plava kapica, glava joj zabaèena kao da se bori protiv vjetra, ogrtaè joj vrlo osebujna kroja – dugaèak, nemoguæ, zakopèan, sve do grla.

Da je znao da je to Rusanova kærka, zacijelo bi se vratio. A ovako je iziŹao da proŹeta svojom omiljenom stazom.

Avieti su jedva dopustili da ode gore u sobu, jer joj je ocu bilo vrlo loše, a, osim toga, bolesnici su primali posjete samo èetvrtkom. Skinula je ogrtaè i na vestu bordo boje zaogrнула onaj bijeli, bolnièki, koji je bio tako malen da bi, sve da je i djevojèica, jedva mogla uvuæi ruke u njegove rukave.

Poslije juèerašnje, treæe injekcije, Pavel Nikolajevie je zaista posve klonuo i, osim u krajnjoj nuædi, nije uopæe više izvlaèio nogu ispod pokrivaèa. Tek ponekad se okretao, jeo na silu, naoèale nije stavljao, u razgovore se nije miješao. Život oko njega, koji bi inaèe uvijek izazvao odlueu reakciju, bilo da ga je hvalio ili kudilo, nekako se zamaglio i postao za nj posve beznaèajan. Pokolebala se u njemu ona vjeèita snaga volje, i on se prepustio klonulosti, osjeæajuæi èak i nešto ugodno u tom stanju. Ali jadno je bilo to što se njemu èinilo ugodno – kao kad èovjek koji se smrzava više nema snage da se pomakne. Oteklina, na koju se isprva ljutio, a koje se poslije bojao, sad je vodila glavnu rijeè – i ona je sad, a ne on, odlueivala šta æe biti. Pavel Nikolajevie je znao da Avieta dolazi iz Moskve i veæ od jutros ju je išekivao. Kao i uvijek, oèekivao ju je radosno, ali danas pomalo èak i zabrinuto: žena i on su odlueili da joj Kapa ispriea sve o pismu šimova, o Rodieevu i o Guzunu, baš sve. Dosada nije bilo smisla da joj se to spominje, ali sad im je trebala njena pamet, njen savjet. Avieta je bila vrlo pametna i nikada se nièemu ne bi domislila teæe od roditelja, samo možda – lakše.

204

ali njega je, svejedno, pomalo uzrujavala pomisao kako æe ona primiti tu cijelu prièu? Hoæe li se uspjeti uživjeti i shvatiti? Neæe li ga lakoumno osuditi? Iako je u jednoj ruci nosila tešku torbu a drugom pridržavala ogrtaè na ramenima, Avieta je i u bolesnièku sobu ušla žustro, kao protiv vjetra. Njeno svjeæe mlado lice naprosto je sjalo, nije bilo u njemu one mraène suæuti kakva se ogleda na licima posjetilaca koji prilaze krevetima teških bolesnika i kakvu Pavel Nikola-jevie ne bi podnio na kærkinu licu.

– Zdravo oèe, kako si? – veselo ona pozdravi, sjede do njega na ležaj i iskreno, bez ikakva napora, poljubi ga u oba uvela i obrasla obraza.

– Onda, kako se danas osjeæaš? Hajde, reci mi kako ti je! De, reci!

Njena jedrina i hrabra odluenost ulili su malo snage i Pavelu Nikolajevieu, i on donekle živnu.

– Kako da ti kaæem – odmjereno i tiho govorio je on kao da sam sebi objašnjava – može se reæi da se nije smanjila. Ali isto tako imam osjeæaj kao da malo lakše mièem glavu, malo lakše. Valjda me manje pritišæe.

Kærka ne upita da li ga boli – a i nije ga zaboljelo – raširi ovratnik na oèevoj pidžami i smiono se zagleda: gledala je baš kao da je lijeènik i da svaki dan pregledava velièinu tumora.

– Nije uopæe strašno! – zakljuèila je. – Natekla ti je žlijezda, i to je sve. Mama mi je napisala takvo pismo da sam svašta pomislila! Vidiš, i sam kaæeš da lakše mièeš glavu. Znaèi da ti injekcije pomaæu. Poslije æe se još smanjiti. A kad se smanji na polovicu, neæe ti uopæe smetati, moæi æeš prijeæi kuæi.

– Zbilja – uzdahnu Pavel Nikolajevie – kad bi se upola smanjila, moglo bi se živjeti.

– I lijeèit æeš se kod kuæe!

– Misliš da bih kod kuæe mogao primiti injekcije?

– Zašto ne bi? Naviknut æeš se na njih, prilagoditi i moæi æeš se lijeèiti kod kuæe. Dogovorit æemo se još, porazmisliti o svemu!

Pavel Nikolajevie se razveselio. Bez obzira da li mu dopuste ili ne dopuste da kod kuæe prima injekcije, veæ sama kærkina odluenost da ovako otvoreno nastoji postieæi što hoæe, ispunila ga je ponosom. Avieta se sagnula prema njemu, i on je, iako bez naoèala, vidio njezino otvoreno, èestito, iskreno lice, to energièno živo lice drhtavih nosnica, pokretnih obrva, lice koje bi zadrhtalo pred svakom nepravdom, èini se da je Gorki rekao: ako tvoja djeca nisu bolja od tebe, uzalud si ih rodio i uzalud si živio. A èini se da Pavel Nikolajevie nije uzalud živio.

Ipak ga je muèila pomisao, da li ona veæ zna o onome i šta æe mu reæi.

Ali ona se nije žurila da prijeæe na novu temu nego se još raspitivala o lijeèenju, o lijeèenicima, pregledala mu je noæni ormari^, utvrdila što je pojeo a što se pokvarilo i dodala novu hranu.

– Donijela sam ti vina koje æe te okrijepiti. Popij po èašicu. Donijela sam ti i kavijara, hoæeš li? I naranèe, iz Moskve.

– Dobro, hvala.

Dotle je već ona obuhvatila pogledom cijelu sobu, i one koji su u sobi ležali, pa mu je rjeđitim pokretom čela potvrdila da bijedno i žalosno jest, ali da sve to treba promatrati s humori-stičke tačke gledišta.

Iako se činilo da ih nitko ne sluša, ona se svejedno nagnula ocu, i oni su razgovarali posve tiho, samo za sebe.

– Da, tata, to je strašno – prijeđe odjednom Avieta na ono najvanžije. – U Moskvi to više nije nikakva novost, mnogo se o tome priča. Počele su gotovo masovne revizije svih bivših procesa.

– Masovne?!

– Baš tako. Zavladała je nekakva epidemija. Skretanje! Kao da se kotač povijesti može okrenuti natrag! Kao da bi to tko mogao učiniti! I tko sve stoji iza toga! Pa, dobro, neke su pravedno osudili, neke nisu – samo zašto sada vraćati te izopćenike opet ovamo? Navikavati ih opet na nekadašnji život, to je dugačak i težak proces i to je okrutno, u prvom redu, prema njima samima! Neki su i umrli – zašto dirati njihove sjene? Zašto u rodbini izazivati neosnovane nade, želju za osvetom ... Osim toga, šta uopće znači riječ: »rehabilitiran«? To ne znači da osuđeni nije bio nimalo kriv! Znači da je nešto bilo, iako možda ne nešto veliko.

Ah, kako je ona bila pametna! Kako je govorila zanosno i istinito. Prije nego što su dotakli njegov slučaj, Pavel Nikolajevič je već osjetio da se na kcerkinu podršku može uvijek osloniti. Ala ga ne bi mogla napustiti.

–! Znaš li da su se neki vratili? I u Moskvu?

– Ćak i u Moskvu, baš onamo. U Moskvu su zapravo i navalili, ondje im sada teče med i mlijeko. Kakvih samo ima tragičnih slučajeva! Zamisli, čovjek živi posve mirno, i odjednom ga pozovu – onamo. Suočen je! Možeš li ti to zamisliti? Pavla Nikolajeviča stegnu kiselina u grlu. Ala je to primijetila, ali je bila naviknuta da dovrši misao i nije se mogla zaustaviti.

– ... I traže da ponovi ono što je ondje rekao prije dvadeset godina, možeš li zamisliti? Tko bi se uopće sjećao? I kakva je korist od toga? Ako baš nekoga toliko žulja, dobro, rehabilitirajte ljude, samo bez suočenja! Ne kidajte ljudima živce. Zamisli, taj se čovjek, kad se vratio kući, umalo nije objesio! Pavel Nikolajevič se preznojavao. Jedino mu još nije bilo palo na pamet da bi se možda morao suočiti na sudu s Rodičevom, s Jelčanskim ili s nekim drugim!

– I tko je te budale prisiljavao da potpisuju različite izmišljotine? Nisu trebali priznati ni potpisati! – Bistra Alina pamet razmatrala je pitanje sa svih strana. – Kako se, uopće, smije dirati u taj pakao ne vodeći računa o ljudima koji su onda pošteno radili. Trebalo je o njima porazmisliti! Kako će oni podnijeti te iznenadne promjene!

– Je li ti mama ispričala?

– Jest, tatice! Ispričala mi je. I ti se zbog toga ne smiješ nimalo uzbuđivati! – sigurnim i čvrstim prstima ona uhvati oca za oba ramena. – Ako hoćeš, reći ću ti kako ja gledam na to: onaj koji podnosi prijavu da bi upozorio jest napredan i svjestan čovjek! Njega pokreću najbolji osjećaji prema vlastitome društvu, a narod to poštuje i shvaća. U pojedinim slučajevima

\

i

takav se čovjek može i prevari ti. Ali ne griješe samo oni koji ništa ne rade. Takav čovjek sluša svoj klasni osjećaj – i on ga neće nikad izdati.

– Baš ti hvala, Ala. Hvala ti! – Pavel Nikolajevič Ćak osjeti kako mu se skupljaju suze, ali plemenite suze, suze zanosna. Znojnom šakom gladio je hladnu kćerkinu ruku. – Vrlo je važno da nas omladina shvati, da nas ne osudi. Nego, reci, šta misliš ... Neće li u zakonu pronaći neki paragraf po kojemu bi nas još ... recimo mene ... sudili za, ovaj, za ... lažnu prijavu?

– Slušaj – vrlo živo prihvati Ala – u Moskvi sam slučajna prisustvovala razgovoru kada se raspravljalo o ... sličnim mogućnostima. Jedan pravnik je objašnjavao da je zakon o takozvanim lažnim prijavama na snazi istom od prije dvije godine, a da su, za to vrijeme, oni koji su bili kažnjeni na osnovu toga zakona bili već u dva maha pomilovani – tako da je posve sigurno da više neće

nikome suditi zbog tih lažnih prijava! Budi siguran da Rodičev neće ni pokušati čekati!

Pavelu Nikolajeviču se čak učinilo da ga oteklina sve manje pritišće.

– Ah, kako si ti pametna! – sretno je govorio osjetivši kako mu je laknulo. – I ti uvijek sve znaš! I uvijek se nađeš na pravome mjestu. Koliko si mi opet snage ulila!

Uhvativši objema rukama kćerkinu ruku, on je zahvalno poljubi. Pavel Nikolajevič je bio nesebičan čovjek. Interesi djece bili su za nj uvijek iznad njegovih vlastitih. Znao je da on ni u čemu nije natprosječan, osim što je odan, pedantan i uporan. Ali se istinski preporodio istom u vlastitoj kćerci i ogrijavao u njenu sjaju.

Avieta je dodijalo cijelo vrijeme pridržavati obavezni bijeli ogrtač, pao joj je, i ona ga je, nasmijavši se, odbacila na naslon kreveta, gdje je pao preko oćeve temperaturne liste. Bilo je ono vrijeme dana kada nisu svražali ni liječnici, ni bolničarke.

Ala je ostala u svojoj vesti bordo boje, novoj vesti, u kojoj je otac još nije vidio. Široka bijela izlomljena pruga protezala se preko te veste, preko grudi, od jednog do drugog rukava, i ta energična pruga odlično se podudarala s energičnim Alinim kretnjama.

Otac nije nikada gunđao ako se novac trošio na Alinu garderobu. Nabavljali su joj robu ispod ruke, čak uvozu, i Ala se oblačila smiono, napadno, ističući svoje očiće čari, koje su se tako dobro slagale s njenom bistrom i odlučnom pameću.

– čuj – tiho pitaše otac – sjećaš li se kad sam te zamolio da se raspitaš: kakav je ono neobični izraz koji se svaki čas pojavljuje u nečijem govoru ili članku – kult ličnosti?! Da možda ne ciljaju na ...

Pavelu Nikolajeviču je čak ponestalo daha da izgovori iduću riječ.

– Bojim se da je tako, tata ... Bojim se da si pogodio ... Tu su riječi na kongresu pisaca, na primjer, nekoliko puta spominjali. I, što je najvažnije, nitko ne govori otvoreno – svi se prave kao da shvaćaju.

– Slušaj, to je ipak – svetogrđe! ... Kako se usuđuju, je li? Prava sramota! Netko je to ubacio, i sad se ne da zaustaviti, svi melju ...

207

– Tata, treba ipak sve* to promatrati elastično. Treba se, tata, prilagoditi zahtjevima vremena. Možda će te razljutiti kad ti to kažem, tata, ali, sviđalo se nama ili ne sviđalo, mi se moramo uključiti u svaki novi period! Dobro sam ondje otvorila oči! Bila sam među piscima! Misliš li ti da je piscima lako mijenjati stanovišta u te nepune dvije godine? To je vrlo teško! Ali da vidiš kako su toiskusni, kako taktični ljudi, koješta možeš od njih naučiti.

U ovo četvrt sata, koliko je Avieta sjedila kraj njega i svojim brzim i tačnim opaskama kosila mračna priviđenja prošlosti i otvarala svijetla prostranstva budućnosti, Pavel Nikolajevič se na očigled oporavljao, ohrabrio i više mu nije bilo do toga da razgovara o svome odvratnom tumoru, i učinilo mu se da više nije važno poraditi na tome da ga prebace u drugu kliniku – jedino je želio slušati radosno kćerkino kazivanje, udisati dah vjetra koji je iz nje izbijao.

– Hajde, pričaj mi, pričaj – molio je on – kako je ondje? Kako je u Moskvi? I kako je tebi bilo?

– Ah! – Ala zavrti glavom kao konj kad otresa o glavom. – Zar se Moskvu može opisati? U Moskvi treba živjeti! Moskva je drugi svijet. Kad dođeš u Moskvu i pogledaš je, vidiš da su ondje pedeset godina ispred nas! Prvo i prvo, u Moskvi svi bulje i televizore ...

– Bit će ih skoro i kod nas.

– Skoro!?!... A i kad bude, nećemo gledati moskovski program, kakva će to biti televizija? Ondje ti je život kao iz Wellsa: sjede ljudi i gledaju televiziju! Reći će ti još nešto: imam osjećaj, nekako mi se to nameće samo od sebe, da će se uskoro promijeniti cijeli našeg života, mislim da će u njemu doći do prave revolucije. Nisu više u pitanju hladnjaci ili strojevi za pranje rublja, bit će mnogo dubljih promjena. Da vidiš koliko tamo ima staklenih predvorja! U hotelima su sad stolice posve niski, kao kod Amerikanaca, da vidiš kako su

niski. Isprva ne znaš kako da sjedneš za njih. Ovakva sjenila od sukna kakva mi imamo kod kuće – to je sad prava sramota, zaostalost, posvuda su samo stakleni. Ali još više su u modi svijetljaci – možeš ih prenositi s jednog mjesta na drugo. Velika sramota su i kreveti s naslonima, svi imaju niske široke divane i kaučeve... Soba je sad sasvim drugačija. Uopće se mijenja cijeli stil života... Ne možeš to ni zamisliti. Već sam razgovarala s mamom – mnogo toga ćemo morati korjenito izmijeniti. Samo što ovdje ne možeš ni kupiti, trebat će dopremiti iz Moskve... Ima, naravno, i vrlo štetnih noviteta, koje treba osuditi: na primjer, onaj razvratni ples, rock'n'roll, opisati ti ga ne mogu! Isto tako i te ćupave frizure, namjerno ćupave, zamisli, kao da su ustali iz kreveta.

– Sve je to sa Zapada! Hoće da nas iskvare.

– Naravno, pad morala. Međutim to se odražava i na području kulture, u poeziji, recimo. Pojavio se neki Jevtušenko, za koga nitko nije ni čuo, više nešto bez glave i bez repa, maše rukama, a djevojke se oduševljavaju tim dugonjom... Kako je s intimnih pitanja prelazila na opća, Avieta je govorila sve glasnije, slobodnije, i sad su je mogli čuti svi u sobi. Ali se jedino Demka okanio svojih zadataka i, zaboravljajući načas ne-

208

izdrživu bol koja ga je sve sigurnije vukla prema operacionom stolu, napeo uši i pažljivo slušao Avietu. Ostali nisu obraćali pažnju ili nisu bili u sobi, a samo je Vadim Zadirko ponekad odigao pogled s knjige i zagledao se u Avietina leđa. Njena cijela leđa, napeta poput čvrsta mosta i utegnuta u nov-novcat sviter, bila su jednolične i tamne bordo boje, i samo joj je jedno rame, obasjano indirektnim odblijeskom sunca s nekog otvorenog prozora, bilo svijetlogrimizno.

– Pričaj mi još o sebi! – molio je otac.

– E, tata, meni se putovanje isplatilo. Obraćali su mi da će moju zbirku pjesama uvrstiti u izdavački plan! Istina, tek za iduću godinu, ali i to je jako brzo, brže ne može!

– Ma nemoj! Šta mi kažeš, Ala? Zar ćemo za godinu dana dobiti u ruke ...

– Možda ne baš za godinu dana, ali za dvije...

Danas ga je kćerka obasula pravom lavinom radosti. Znao je da je ponijela pjesme u Moskvu, ali mu se činilo da je od onih papira, ispisanih pisanim strojem, do knjige s potpisom ALA RU-SANOVA beskrajno dugačak put.

– Pa kako si uspjela?

Ala se osmjehnula, zadovoljna sama sa sobom. Bio je to jedan od onih smiješaka kojima je darivala svoju okolinu.

– Naravno, ako samo onako odeš u izdavačko poduzeće i ponudiš pjesme, nitko s tobom neće uopće razgovarati. Samo su im šnicle na pameti! Ali je mene Ana Jevgenijevna upoznala s M., upoznala me sa S., pročitala sam im dvije-tri pjesme, obojici se svidjelo, a oni su onda nekome telefonirali, nekom napisali pismo – i sve je bilo vrlo jednostavno.

– To je fantastično – naprosto se rastapao Pavel Nikola-jevič. Napipao je naočale u noćnom ormariću i nataknuo ih, kao da će mu već sada pokazati tu čudesnu knjigu.

Prvi put u životu Demka je vidio živog pjesnika, čak ne pjesnika, nego pjesnikinju. Zinuo je.

– I prezime mi je u redu, zvučno! Neću uzeti pseudonim. A i vanjske kvalitete su mi, što se tiče literature, odlične!

– Aloeka, šta onda ako ipak ne uspiješ? Znaš, treba da svakoga čovjeka opišeš tako da on bude nalik ...

– Imam ja ideju! Ne mislim se ja gnjaviti sa svakom pojedinom ličnošću, niti mislim da je to potrebno! Odlučila sam se da uvedem nešto novo: opisivat ću, u širokim potezima, odjednom cijele kolektive. Jer, na kraju krajeva, život je u kolektivu, a ne u pojedincima!

– Da, to je istina – morao je priznati Pavel Nikolajevič. Ali je ipak osjećao opasnost koju je kćerka možda u svom zanosu previdjela. – Nego, zamisli, da te kritika odjednom počne napadati? Kod nas je opasno kad te osudi javno mnijenje! Ali, odlučno zabacivši čokoladastu kosu, Avieta je, kao Amazonka, smjelo gledala u budućnost:

– Osobito ozbiljno me nikada neæe kritizirati, zato što kod mene neæe biti idejnih skretanja! A što se tièe umjetnièke strane – za ime boæje, koga sve nisu napadali? Uzmimo, na primjer, Babajevskoga – isprva su ga svi hvalili, onda su ga svi kudili, svi ga se odrekli, pa èak i oni najvjerniji. Samo što je to 14 Odljett za rate

209

privremena pojava, poslije se predomisle i opet ga hvale. Život je pun takvih obrta kad se treba oprezno okrenuti na drugu stranu. Isto su tako, na primjer, govorili: »Ne smije biti konflikata!« A sada kažu: »Pogrešna je teorija da ne smije biti konflikata!« Ali kad bi postojala razlika u mišljenju, kad bi jedni govorili stare stvari, a drugi ove nove, onda bi se zaista nešto promijenilo. Ali kad svi odmah prelaze na nove, preko noæi – ne možeš ni primijetiti obrat. Kažem ti ja: najvažnije je biti taktičan i prilagoditi se vremenu! Onda te neæe kritizirati... Aha! Tražio si da ti donesem knjiga, tatiçe, pa sam ti ih donijela. Sada i treba da èitaš, kad æeš inaèe?... Inaèe sam dobro prouèila njihov život. Kako su jednostavni njihovi meðusobni odnosi! Nagrađeni pisci jedan drugome govore »ti«. I nisu ti ljudi nimalo uobraženi, jednostavni su. Mi uvijek zamišljamo da je pisac negdje u oblacima, blijeda èela, i da mu ne smiješ priæi! Ali to nema veze. Oni prihvaæaju sve životne radosti, vole popiti, pojesti, provozati se – i to u društvu. Zadirkuju se meðusobno, i da vidiš kako je to smiješno! Moglo bi se reæi da oni baš veselo žive. Kad mu dođe vrijeme da piše roman, zatvori se u ljetnikovac, radi dva-tri mjeseca i samo kaže: izvolite! Kako mi se sviða takav nezavisni život! Slobodni! Dostojanstveni. Zbilja æu uprijeti svom snagom da me prime u Savez!

– A zar ti uopæe ne misliš raditi u svojoj struci? – malco se uznemiri Pavel Nikolajeviè.

– Tatiçe! – Avieta spusti glas. – Kako god okreneš, ipak je novinarstvo sluæinski posao. Dadnu ti zadatak – treba to i to, treba napraviti intervju s nekim poznatim èovjekom – a vlastito ništa ne možeš dodati. Ta dva poziva se ne mogu usporediti! Zamisli, jedan pisac je, tek što je sam postao pisac, pouèio u tom poslu i ženu i neæakinju! I sad svi troje pišu!

– Sjajno!

– Kad se to i te kako isplati!

– Ala, ipak se malo bojim: šta ako ne uspiješ?

– Kako ne bih uspjela! Ti si naivan. Gorki je rekao: svaki èovjek može postati piscem! Marljivošæu se sve može postići. U najgorem sluèaju æu pisati za djecu, to zbilja može svatko.

– Zbilja je to lijepo – premišljao je Pavel Nikolajeviè. – Zbilja je to divno. Potrebno je, jasno, da se knjiæevnosti posvete moralno zdravi ljudi. I ona je poèela izvlaèiti knjige iz torbe.

– Evo: »Baltièko proljeæe«, »Ubij ga!«, to su, istina, pjesme, hoæeš li ih èitati?

– »Ubij ga!«? Dobro, ostavi.

– »Kod nas veæ sviæe«, »Svjetlo nad zemljom«, »Trudbenici svijeta«, »Planine u cvatu« ...

– Èekaj, èini mi se da sam te »Planine u cvatu« veæ èitao...

– Ti si èitao »Zemlja u cvatu«, a ovo su »Planine u cvatu«. Tu ti je još »Mladost je s nama«, to svakako moraš proèitati, poèni od toga. Veæ ti sami naslovi podižu moral, sve sam takve izabrala.

– Dobro, ostavi ih ovdje – zadovoljno reèe Pavel Nikolajeviè. Hrpa vrijednih knjiga, jednako kao u Zadirka, nikla je i na njegovu noænom ormariæu.

210

Avieta se veæ sprenalala da ode.

Ali je Demka, koji se u svom kutu patio i muèio, bilo od vjeèitih bolova u nozi, bilo zbog toga što nije imao hrabrosti stupiti u razgovor s divnom djevojkom i pjesnikinjom, sad, napokon, skupio hrabrost i upitao, isprva promuklo, da bi se iskašljao tek negdje usred reèenice:

– Recite mi, molim vas, šta vi mislite, da li je potrebno da književnost bude iskrena?

– Šta? Šta? – žustro se okrenu Avieta prema njemu i udijeli mu gotovo èak i smiješak, jer je Demkin promukli glas jasno pokazivao koliko se boji. – I dovde je stigla ta iskrenost? Cijelu su redakciju rastjerali zbog te iskrenosti, a vi sad opet o tome?

Avieta se zagledala u Demkino neuko, zaostalo lice i uzdahnula. Uzdahnula zbog toga što nije imala vremena da održi prodiku a opet je smatrala da nije u redu ostaviti toga momèiæa izložena pogubnim utjecajima.

– Èujte, deèko! – zvonko i glasno, kao da govori s katedre, otpoèe ona. – èovjek koji je pisao taj èlanak sve je nepromišljeno iskrenuo naglavce.

Iskrenost nikako ne može biti glavni kriterij za ocjenu jedne knjige. Kad su misli pogrešne ili tuđe, a duh nama stran, djelo samo može štetno djelovati, i onda je takva iskrenost

– štetna! Subjektivna iskrenost može iskriviti pravu sliku života

– shvaæate li vi tu dijalektiku?

Te su misli teško dopirale do Demke, i njemu se cijelo èelo nabralo.

– Ne baš sasvim – reèe on.

– Dobro, ja æu vam objasniti – Avieta raširi ruke, bijela valovita pruga na vesti prelazila joj je preko grudi, od rukava do rukava, poput munje. –

Najjednostavnije je uzeti neku jadnu èinjenicu, onakvu kakva jest, i opisati one izdanke budućnosti koji se u njoj ne vide.

– Izdanke ...

– Šta kažete?

– Izdanke treba pustiti da rastu

– ako ih preoreš, neæe izrasti.

brže-bolje ubaci Demka

– Dobro, ne govorimo sad o poljoprivredi. Da znaš, deèko, da govoriti narodu istinu ne znaèi govoriti o lošim stvarima, isticati nedostatke. Može se bez straha govoriti i o dobrome, da bi ono što je dobro postalo još bolje! Otkud ti lažni zahtjevi za takozvanom »surovom istinom«? Zašto bi istina morala biti surova? Zašto ona ne bi bila blistava, zanosna, optimistièka? Cijela naša literatura treba da postane praznièka! Napokon, ljude vrijeða kad se o njihovu životu piše tmurno. Ljudima se sviða kada se njihov život u knjigama uljepšava.

– S tim bi se èovjek mogao složiti !– odobravao joj je iza leða ugodni, zvonki ali ne i snažni muški glas. – Zašto zbilja da rastu-žujemo ljude istinom?

Avieti, naravno, nije bio potreban saveznik, ali je dobro znala, kakvu je ona sreæu veæ imala, da æe onaj koji se javio zacijelo

govoriti njoj u prilog. Okrenula se i bijelu joj prugu na vesti obasja migoljivi odsjaj s prozora. Vrlo simpatiean mladiæ, njen vršnjak, tuckao je po zubima vrhom crne penkale.

– Kakva je svrha književnosti? – upita on tako da se nije znalo na èijoj je strani, Demkinoj ili Alinoj. – Književnost treba da nas razonodi kad smo loše raspoloženi.

– Književnost je uèiteljica života – otpjeva Demka i sav pocrvenje zbog nespretne upadice.

Vadim zabaci glavu:

– Uèiteljica, veliš? Možemo mi i bez nje u životu. Nisu valjda pisci pametniji od nas praktieara, je li?

On i Ala se pogledaše: iako su bili istih godina i premda bi trebalo da se dopadnu jedno drugomu, svako od njih išlo je svojim utabanim životnim putem, tako da im se u pogledima nije mogao ni naslutiti poèetak neke naklonosti.

– Ulogu književnosti uopæe vrlo preuvelieavaju – razglabao je Vadim. –

Razvikali su knjige koje to ne zaslužu. Misliš, recimo, da je posrijedi nešto velieanstveno, a kad proèitaš, vidiš da je to najobièenija bezobraština, samo si izgubio vrijeme.

– Erotski moment je prisutan kod suvremenih pisaca. On nije suvišan – ozbiljno se usprotivi Avieta. – Kad je potkrijepljen naprednom ideologijom, nije nekoristan. Na primjer, kod...

– Suvišan je – odlučeno odvrati Vadim. – Ne postoji pisana riječ zbog toga da bi golicala strasti. Nadražujuća sredstva prodaju se u apotekama. – I, ne gledajuči više Amazonku u vesti bordo boje, ne očekujuči da ga ona razuvjeri, on se opet udubi u knjigu.

Avietu je uvijek ljutilo kad ljudi nisu dijelili misli na dvije jasno odvojene grupe – na pouzdane i nepouzdanе zaključke – nego su se rasplinjavali, rasplinjavali u najnevjerojatnijim nijansama, unoseći samo idejnu zbrku; tako, eto, i sada nije mogla shvatiti: je li taj mladić uz nju ili je protiv nje? Da li da se prepire s njim ili da ga se okani?

Okanila ga se i ponovo okrenula Demki, da bar s njime završi:

– Tako ti je to, dečko. Mnogo je lakše opisivati ono što jest, nego ono čega nema, a ti znaš da će jednom biti. Ono što mi danas vidimo vlastitim očima – to možda nije istina. Istina je ono što mora biti, ono što će biti sutra. I mi moramo opisivati naše divno »sutra«! ...

– A što ćemo sutra opisivati? – skupljao je čelo tupi momak.

– Sutra? ... Pa sutra ćemo opet unaprijed opisivati ono što će biti prekosutra. Zbilja je dječak bio priglup, nije vrijedilo gubiti vrijeme i objašnjavati mu. Ali, boreći se da istina prodre u mase, Avieta završi:

– Onaj članak je štetan. Neosnovano i uvredljivo optužuje pisce da nisu iskreni. Ali tako drsko mogu se prema piscima odnositi samo malograđani. Naš je zadatak da pisce poštujemo – oni su trudbenici, i te kakvi trudbenici! Za neiskrenost možemo samo optuživati zapadne pisce, zato što se oni prodaju, jer inače im čitaoci ne bi kupovali knjige. Ondje je novac – sve.

212

Ustala je i zaustavila se u prolazu među krevetima – jedra, skladna, pravi potomak zdravog soja Rusanovih. Pavel Nikolajevič je zadovoljno saslušao cijelu prodiku koju je održala Demki.

Poljubivši oca, Ala je još jednom odlučeno podigla otvorenu šaku:

– Oče, bori se za svoje zdravlje! Bori se, liječi se, otarasi se otekline i – ništa ne brini! – značajno je naglasila. – Sve, sve, sve će biti u redu!